

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN “KİTÂBU'L-FAZL
VE'N-NEVÂL” ADLI RİSALESİ
(METİN TRANSKRİBE VE TAHLİLİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. BETÜL GÜRER

HAZIRLAYAN
DAVUT ÖZ

KONYA- 2018

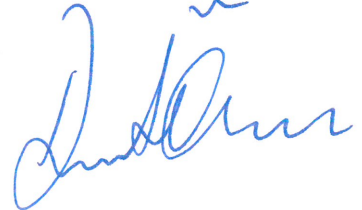
 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 KONYA
--	---	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davud ÖZ		
	Numarası	038106061011		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN "KİTÂBU'L-FAZL VE'N-NEVÂL" ADLI RİSALESİ (METİN TRANSKRİBE VE TAHLİLİ)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Davut ÖZ
İmzası

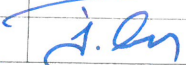

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 KONYA
--	---	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davud ÖZ
	Numarası	038106061011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğrt. Üyesi Betül GÜRER
	Tezin Adı	<i>İSMAIL HAKKI BURSEVİ'NİN "KİTÂBU'L-FAZL VE 'N-NEVÂL" ADLI RİSALESİ (METİN TRANSKRİBE VE TAHLİLİ)</i>

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *İsmail Hakkı Bursevî'nin "Kitâbu'l-Fazl Ve 'n-Nevâl" Adlı Risalesi (Metintranskribe Ve Tahlilî)* başlıklı bu çalışma 27/07/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üy.	Betül GÜRER	
2	Prof.Dr.	Dilaver GÜRER	
3	Doç.Dr.	İbrahim İŞİTAN	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 KONYA
--	---	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ÖZ	
	Numarası	038106061011	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Betül GÜRER	
	Tezin Adı	<i>İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN "KİTÂBU'L-FAZL VE'N-NEVÂL" ADLI RİSALESİ (METİN TRANSKRİBE VE TAHLİLİ)</i>	

ÖZET

XVII. yüzyılın en önemli tasavvuf önderlerinden biri olan İsmâil Hakkı, Celvetiyye'nin meşhur şeyhlerinden biridir.

Çok yönlü bir mutasavvıf olan Bursevî, hem muallimlik, hem vâzlik, hem müridlik, hem de yazarlık vazifelerini dengeli olarak yürütmüştür. Gerek islâmi ilimlerle ilgili gerekse dil ve edebiyat alanıyla ilgili oldukça fazla eserler te'lif etmiştir.

Bu çalışmada KİTÂBU'L-FAZL VE'N-NEVÂL" adlı risalesi transkribe edilerek tahlili yapılmış buna ek olarak hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 KONYA
--	---	--

Öğrencinin	Adı Soyadı	Davut ÖZ	
	Numarası	038106061011	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tasavvuf	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üy. Betül GÜRER	
	Tezin Adı	<i>THE RISALA OF İSMAIL HAQQI BURSAWI "KITAB AL-FADL WA AL-NAWAL" (TEXT TRANSLATION AND ANALYSIS)</i>	

ABSTRACT

As a 17th century's sufis, Ismail Hakki Bursevi is one of the most important taasvvuf leaders and also one of the famous sheikhs of the Jalwatiyya.

Bursevi, a multifaceted mystic, has carried out both baldness, patriotism, murship, and authoritarianism. He wrote many books both about the Islamic sciences and also field of language and literature.

In this study, the book "KITAB AL-FADL WA AL-NAWAL " was transcribed and analyzed and given information about his life and his works.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ	1
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
2.ARAŞTIRMANIN AMACI	1
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	1
B. İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE CELVETÎLİK.....	2
1. İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Tahsili.....	2
a. Halifeliği	4
b. Şeyhliği	4
c. Vefatı	6
d. Hocaları.....	7
2. Halifeleri	8
3. Eserleri	8
4. Tarikatı Celvetiyye.....	10
I. BÖLÜM.....	13
I- "KİTÂBU'L FAZL VE'N-NEVÂL" RİSALESİNİN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ.....	13
A. "Kitâbu'l Fazl Ve'n-Nevâl" Adlı Eserin Günümüz Harflerine Çevirisi.....	13
II. BÖLÜM.....	131
II. "KİTÂBU'L FAZL VE'N-NEVÂL" RİSALESİNİN TAHLİLİ	131
A. "KİTABU'L-FAZL VE'N-NEVAL" ADLI ESERİN TANITIMI VE MUHTEVASI ..	131
1. TANITIMI	131
2. ESERİN TAHLİLİ.....	132
SONUÇ	156
KAYNAKÇA.....	158
EKLER.....	160

ÖNSÖZ

XVII. yüzyılın en önemli celvetî mutasavvıflarından biri olan İsmail Hakkı Bursevî eserleri ile ön plana çıkan mutasavvıflardan birisidir. Aydos, Edirne, İstanbul, Üsküp, Bursa, Şam gibi önemli ilim ve kültür merkezlerinde ikâmet etmiş, hayatının muhtelif safhalarında Anadolu, Balkanlar, Mısır ve Hicaz'da bulunmuştur. Yazmış olduğu “*Ruhu'l-Beyan*” adlı tefsiri ile şöhret bulan İsmail Hakkı Bursevî, Üftâde ve Hüdâî'den sonra Celvetî tarikatının en meşhur simâlarından birisidir. İsmail Hakkı Bursevî sadece tasavvuf alanında değil, edebiyat, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi İslamî ilimlerle de pek çok eser kaleme almış bir din âlimidir.

Birçok eserin müellifi olan İsmail Hakkı, ileri düzeyde Arapça ve Farsça bilmesine rağmen eserlerinin büyük bir kısmını Türkçe olarak yazmıştır. Bunun en büyük sebebi ise mutasavvıf bir alim olması ve eserlerinin halk tarafından daha iyi anlaşılabilir olmasını istemesinden dolayıdır.

Kitâbu'l-Fazl Ve'n-Nevâl adlı eser yukarıda belirttiğimiz gibi İsmail Hakkı Bursevî'nin çok yönlü kişiliğini gösteren nadide eserlerinden biridir. Bursevî eserinde 49 alt başlık içinde tefsir, hadis, fıkhi meseleler ve tasavvuf gibi konuları incelemiş, tahlil etmiş ve kendi görüşlerini ifade etmiştir.

Bu bağlamda çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, amacı ve yöntemi hakkında İsmail Hakkı Bursevî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise İsmail Hakkı'nın *Kitâbu'l-Fazl Ve'n-Neval* adlı eserinin metin transkripi üçüncü bölümde ise metnin tahlili yapılmıştır.

Bu çalışmanın tamamlanmasında, başından itibaren yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen, engin bakış açısıyla olayların farklı yönlerini görmemi sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Betül Gürer ve Prof. Dr. Dilaver Gürer'e, çalışmanın her safhasında sorularıyla ilgilenen ve sıkıştığım her yerde bana yol açan değerli hocalarım Doç.Dr. İbrahim Işıtan ve Prof. Dr. Ali Bolat'a, yaptığım çalışmada bana zamanını ayırarak yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. M. Fatih GENÇ'e ve desteklerini esirgemeyen eşim, ailem ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Davut ÖZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
AÜİFY	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
AÜSBE	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
BKSKV	: Bursa Kültür Sanat Ve Kültür Vakfı
Bno	: Beyit no
Byy.	: Basım Yeri Yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİFM	: Dârulfunûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
EÜSBE	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
GÜSBE	: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haz.	: Hazırlayan
HBVAD	: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KBBY	: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları
Ktp.	: Kütüphanesi

KÜSBE	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
KVİKMY	: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
müst.	: Müstensih
OÜSBE	: Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: Sayfa
sa.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
SAÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SİÜSBE	: Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
SÜMAM	: Selçuk Üniversitesi Mevlana Araştırmaları Merkezi
SÜSBE	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
thk.	: Tahkik eden
TÜSBE	: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ün.	: Üniversitesi
UÜSBE	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Vr.	: Varak
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmamızın konusunu; İsmâil Hakkı Bursevî'nin “Kitabu'l-Fazl Ve'n-Nevâl” adlı eseri oluşturmaktadır. Bu çalışmada mezkûr risale tahlil edilerek, Bursevî'nin bu risaledeki tasavvufî görüşleri, Fâtiha-i Şerîf tefsiri ve âdâbı ma'îşet hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Eser, Osmanlıca olup İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 609 numarada bulunmaktadır.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

İsmâil Hakkı Bursevî 17. yüzyıl Osmanlı ulemâsı ve meşâyihî içinde eserlerinin çokluğu ile bilinen velûd bir mutasavvıftır. Çalışmada Bursevî'ye ait olup daha önce üzerinde çalışılmamış olan “Kitâbu'l Fazl Ve'n-Nevâl” adlı eserinin tahlili ve latinizesi yapılmış ve böylece alanında önemli bir ismin tasavvufî görüşleri hakkında yapılan araştırmalara katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İsmâil Hakkı Bursevî'nin “Kitâbu'l Fazl Ve'n-Nevâl” adlı eserinin İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE_Yz_0609 nolu kayıta bulunan Osmanlıca yazma nüshası latinize edilerek eserin tahlili yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak literatür taraması yöntemi kullanılmıştır.

“Kitâbu'l-Fazl Ve'n-Nevâl” adlı eseri günümüz Türkçesi imlâsına göre yazarken Ahmed Avni Konuk'un yayınlanmış eserinde gözetilen transkripsiyon prensiplerini kullandık.¹

Uzun heceler için uzatma işareti anlamında (^) kullandık. Türkçe'de kullanılan pek çok kelimenin yazılışında geçen Arapça sakin ayn harfi ve sâkin hemze için düz apostrof (') işaretini kullandık. Eser içerisinde geçen özel ifadeleri tırnak içerisinde “ ” gösterdik. Sûre adı, sûre ve âyet numaralarını geçtikleri yere göre parantez ( ) içerisinde verdik ve ayetlerin tercümesini yazarak metinde geçen ilgili kısmı italik olarak gösterdik. Müellif tarafından eserde kullanılan hadîslerin

¹ Mustafa Tahralı, “Takdim” , *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, 2. bsk., İstanbul 2004, c.I., s. 25-26.

orijinal metinlerini yazarak, tercümelerini parantez ( ) içinde verdik. Ayrıca eserde geçen hadislerin kaynaklarını da dip not olarak ekledik. Varak numaralarını [10 a] şeklinde köşeli parantez içerisinde verdik. Eserde geçen manzumeleri beyitler halinde veya kıtalar halinde yazdık. Metinde geçen kırmızı şekilde yazılmış ve konu başlığı şeklinde kullanılmış kelimeleri bizde dikkat çekmek amacıyla koyu harflerle yazdık. Ayetlerin meâllerini verirken Elmalı Hamdi Yazır'ın meâlini tercih ettik. Bununla birlikte gerekli gördüğümüz açıklamaları dipnotlarda göstermeye çalıştık. Ayrıca eserde geçen “gelür, idüp, iderse, iderdi, için, vb” gibi ifadeleri günümüz Türkçesine göre, “gelir, edip, ederse, ederdi, için vb.” şeklinde yazdık. Metin üzerinde bizim kaydadeğer bir tasarrufumuz olmadı, metne sadık kalmaya özen gösterdik.

B. İSMÂİL HAKKI BURSEVÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE CELVETÎLİK

1. İsmail Hakkı'nın Hayatı ve Tahsili

Türk İslam Dünyasının meşhur mutasavvıf ve âlimlerinden İsmail Hakkı'nın hayatına dair en güvenilir kaynaklar, bugün elimizde olan, Silsilenâme-i Celvetî ve Temâmü'l-Feyz gibi kendi eserleridir.²

İsmâil Hakkı Bursevî, 1063 Zi'l-kâde /1653 Eylül ayında bugün Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Aydos Kasabasında doğmuştur.³ Kendisi uzun müddet Bursa'da yaşadığı ve vefat ettiği için “Bursevî”, Aydos'ta dünyaya geldiği için “Aydosî”, bir müddet Üsküdar'da ikamet ettiği için “Üsküdarî”, tarikatine nisbetle “Celvetî”, şiirlerinde kullandığı mahlasına nisbeten “Hakkî” diye anılır. Her ne kadar şiirlerinde “Hakkî” mahlasını kullanmış isede “Bursevî” nisbesiyle tanınmıştır.⁴

Tasavvuf sınıfına müntesip bir aileden gelen İsmâil Hakkı'nın babası Mustafa Efendi, aslen İstanbul'lu⁵ olup 1062/1652' de çıkan yangın sonucu İstanbul'dan

² İsmâil Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celveti*, Süleymaniye Ktp, Hâlet Ef.Bl.No:230, 96b

³ Bursevî, *Silsilenâme-i Celveti*, Süleymaniye Ktp, Hâlet Ef.Bl.No:230, 96b, Şemseddin Sâmî, *Kâmusu'l A'lâm*, İstanbul, 1316, 1/511.

⁴ Betül İzmirli, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Vâridât-ı Hakkıyye'si*, Dokuz Eylül Üniveritesi SBE, Yayınlanmamış Y.lisans Tezi, 1, Bkz, İsmail Güleç, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Ruh'u'l Mesnevi Adli Eserinin İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s.5.

⁵ İsmâil Hakkı, *Silsilenâme-i Celveti*, Şazeli Bl. No:63, 50a.

akrabalarının bulunduğu Aydos'a yerleşmiştir.⁶ İstanbul'da yaşadığı sırada Üsküdar Doğancılar dergahındaki zikirlerle katılan Mustafa Efendi, Aydos'ta Celvetî şeyhi Osman Fazlı Efendi'nin meclisine katılmıştır. İsmâil Hakkı'nın yetişmesinde babasının etkisi olmuştur. Annesi, ise ilmiye sınıfına mensup bir aileden gelen Kerime Hanım'dır. İsmâil Hakkı kendi ifadesine göre hem anne hem de baba tarafından Peygamber soyundan geldiğini söylemektedir.⁷

İsmâil Hakkı babası tarafından küçük yaşta Osman Fazlı İlâhî'nin (ö. 1102/1691) sohbetlerine götürülürken, tahsil hayatına ise Aydos'ta Osman Fazlı Efendi'nin halifesi Ahmed Efendi'de başlamıştır.⁸ On yaşına geldiğinde Osman Fazlı Efendi'nin ilk halifelerinden ve aynı zamanda Celvetiyye tarikatının Edirne temsilcisi Abdülbakî Efendi'nin yanında Yedi yıl boyunca hıfzını tamamlamış, tasavvufî ve şer'î ilimleri tahsil etmiştir.⁹ Abdülbakî Efendi'den sonra İstanbul'da Osman Fazlı Efendi'nin dergâhına yerleşerek üç yıl boyunca hem tahsilini, hem de sülükünü tamamlamış, 1085/1674'de icazet alıp Celvetiyye şeyhi olarak irşad faaliyetlerine başlamıştır.¹⁰

Her ne kadar İsmâil Hakkı'nın ilim ve feyzinden istifade ettiği hocaları arasında Şeyh Ahmed Efendi ve Şeyh Abdülbaki Efendi'nin adları geçmekteyse de Osman Fazlı Efendi'nin İsmâil Hakkı üzerindeki etkisi diğerlerine göre daha çoktur. Osman Fazlı Efendi onun hem hocası hem de şeyhidir. Onun yanında kaldığı dönemde tasavvuf eğitimi tamamlamış Celvetî tarikatının âdâb ve erkânını öğrenmeye başlamıştır.¹¹

İsmâil Hakkı İstanbul'da bulunduğu dönemde dönemin önde gelen diğer âlimlerinden de istifade etmiştir. Örneğin tecvid ilmini Kurra Mehmed Efendi'den (ö. 1134/1722) okumuştur. Diğer ba'zı hocalardan da Farsça okurken yine bu dönemde meşhur Hattat Hafız Osman'dan meşk dersleri almış, sülûs, nesih ve talik yazılarında başarılı olmuş ve ba'zı çocuklara nesih hattan ders vermiştir. Bu dönemde iyi bir musiki eğitimi de almıştır.¹²

⁶ Bursevî *Silsilenâme-i Celveti*, Şazeli Bl. No:63, 50a.

⁷ Bursevî, *Kitâbü'l Hutâbâ*, BEEK. Genel Bl., No:85, 1a.

⁸ Bursevî, *Tamâmü'l Feyz*, 217a

⁹ İsmâil Hakkı, *Tamâmü'l Feyz*, 217a, 217b.

¹⁰ Bursevî, *Silsile*, İstanbul 1291., s.46.

¹¹ Bursevî, *Tamâmü'l Feyz*, 218a.

¹² Bkz. Bursevî, *Tamâmü'l Feyz*, 218a.; Ayrıca Bkz. Sakıp Yıldız "*Türk Müfessiri İsmail Hakkı'nın*

a. Halifeliği

İsmail Hakkı'nın 1086/ 1675'de Rumeli'de başlayıp 1096/1685'den itibaren Bursa'da devam eden ve ölümüne kadar süren irşad faaliyeti elli yıllık bir dönemi içine almaktadır. Bu süreçte kendisi hem muallim, hem vaiz, hem müşid ve hem de müellif olarak dört ayrı hizmeti birlikte yürütmüştür.

İrşad göreviyle ilk tayin olduğu yer Üsküp'tür. İsmâil Hakkı beraberindeki üç sufiyle birlikte Üsküp'e varınca ba'zı camii ve zaviyelerde vaaz ve nasihatlerde bulunmuş daha sonra zengin bir kadının vakfettiği bir zaviye de bu irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Bu süreçte 1087/ 1676 yılında yirmi dört yaşında iken Şeyh Mustafa Uşşakî'nin (ö. 1090/1679) kızı Ayşe Hanım'la evlenmiştir.¹³

Üsküp Müftüsü ile yaşadığı sıkıntılardan sonra İsmâil Hakkı şeyhinin işareti ile Üsküp'ten ayrılarak Köprülü'ye yerleşmiştir. (1092/1681). Burada on dört ay kaldıktan sonra yakında bulunan Usturumca halkının ısrarlarına karşılık şeyhinden izin alarak Usturumca'ya yerleşmiştir (1093/1682). Burada da tebliğ ve ders vermekle meşgul olmuştur. Usturumca'daki ikametinin otuzuncu ayında şeyhinin daveti üzerine Edirne'ye gitmiştir (1096/1685). Şeyhi o sırada IV. Mehmed'in talebi ile sarâyda vaaz ve nasihatlerde bulunmak üzere Edirne'deydi. Üç ay kadar Edirne'de kalan İsmâil Hakkı bu süre zarfında şeyhi ile birlikte tedrisatta bulunmuş, Celvetiyye'nin Bursa'daki halifesi Sun'ullah Efendi'nin vefatı üzerine onun yerine halife olarak tayin edilmiştir (1096/ 1685).¹⁴

İsmâil Hakkı Osman Fazlı'dan vekâlet alarak geldiği Bursa Ulu Camii'nde ve Kaygan Camii'nde halkı aydınlatan vaazlar vermiş, tasavvufa sohbetlerle irşad hizmetini sürdürmüş ve kalan boş zamanını da yazdığı eserlerin telifine ayırmıştır. Bu süreçte *Rûhu'l-Beyan Fî Tefsir'il-Kur'an* adlı meşhur tefsirini kaleme almıştır.¹⁵

b. Şeyhliği

İsmâil Hakkı, Bursa'ya halife tayin edildikten sonra şeyhi Osman Fazlı İlâhî'yi İstanbul'da birçok kez ziyarete etmiştir. Bu dönem Osmanlı siyaset hayatının

---

Bursevi'nin Hayatı" Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi, s.105.

¹³ Mehmet Ali Ayni, "*İsmail Hakkı'ya Dair Bir Tetkik Hülâsası*" *Darü'l Fünun İlahiyat Mecmuası*, eser isimleri italik olacak!!!c.II. S. IX, s.108. Bkz. Mehmet Ali Ayni, *Türk Azizleri I. İsmail Hakkı Bursevî*, İstanbul 1944 s.13. Ayrıca bkz. Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî, Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı*, İstanbul 2001, s.40.

¹⁴Bursevî, *Tamâmü'l Feyz*, 236-240a.

¹⁵Bursevî, *Tamâmü'l Feyz*, 240b.

çalkantılı olduğu bir dönemdir. Osman Fazlı İlâhî'de bu çalkantılı süreçte Kıbrıs'a sürgün edilmiştir.¹⁶ Şeyhini Kıbrıs'ta ziyarete giden İsmail Hakkı, bu ziyaret esnasında Osman Fazlı Efendi tarafından yerine şeyh olarak tayin etmiştir. Böylece Celvetiyye tarikatının 32. sırası İsmâil Hakkı'ya verilmiştir. Kendisi şeyhliği alma sürecini kitabı Tamâmî'l-Feyz'de Şeyhi ile arasında geçen konuşmaları şu kelimelerle ifade etmiştir: “Halîfelerim çoktur, bâzıları hayâtta, bâzıları da vefât etmiştir. Şeyhimden aldığım nefes ve tesir benden sonra sana ulaşacaktır, başkasına değil. Zirâ sen bu ilme sâhipsin, ayrıca senin latîf tahrîrâtın da var. Ben, zamânında şeyhimin nefes ve duâsını aldım, Allah'ın izniyle bu nefes ve duâyı sana veriyorum.”¹⁷

Celvetî tarikatının şeyhi olduktan sonra Bursa'ya dönen İsmail Hakkı Osmanlı sınırları içerisinde Celvetîlerin en önemli manevi rehberi durumuna gelmiş, Osmanlı devlet bürokrasisi ile olan temasları artmıştır. İsmail Hakkı, Sadrazam Elmas Paşa tarafından 1108/1696'da Osmanlı ordusunun manevi gücünü takviye etme göreviyle II. Avusturya seferine, 1110/1698'de yine aynı görevle III. Avusturya seferine davet edilmiştir. Seferler bittikten sonra Bursa'ya gelmiş ve 1111/1700 senesinde hacca gitmek için Bursa'dan ayrılmıştır. Yedi ay kadar bu topraklarda kalan Bursevî hacc dönüşünde Mekke ile Medine arasında Ulâ mevkiinde kabilelerin uğradığı soygunda canını kıl payı kurtarmış, kıymetli kitapları ve malları bu saldırı sırasında yağmalanmıştır.¹⁸ İsmâil Hakkı için hüznün senesi olarak adlandırabileceğimiz bu senede on iki gün içinde oğulları İshak ve Ubeydullah vefat etmiştir.¹⁹

1112/1701 senesinden itibaren 10 yıl boyunca Bursa'dan ayrılmayan Hakkı, bu süre zarfında *Rûhu'l-Beyan* tefsirinin tamamlanmasıyla meşgul olmuştur. Bursa'ya iyice yerleşen ve halk tarafından büyük hürmet gören İsmail Hakkı, 1122/1710 yılında tekrâr hacca gitmeye karar vermiştir. İstanbul üzerinden Mısır'a deniz yoluyla geçen İsmail Hakkı, Mısır ulemasının isteği üzerine ba'zı şahıslara icazetnameler vermiş, ba'zıları için risaleler yazmış ve ordakilere celvetiye adabı üzerine açıklamalarda bulunarak zikir meclisleri düzenlemiştir.²⁰

¹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, Dergah Yay. İstanbul 1992, s.125.

¹⁷ Ayni, a.g.e., s.56.

¹⁸ Bursevî, *Tuhfe-i Recebiyye*, vr 12a

¹⁹ Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergahları, Yadigar-ı Şemsi*, Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansoy, Bursa 1997, I, s.176.; Namlı, a.g.e., s. 79

²⁰ Sakıp Yıldız, *Türk Müfessiri İsmâil Hakkı, Hayatı, Eserleri ve Tefsir İlmindeki Metodu*, orijinali Fransızca olan basılmamış doktora tezi, Erzurum 1976, ss.116-118.

Haccını eda ettikten sonra Bursa'ya geri dönen İsmâil Hakkı, manevî bir işaretle Tekirdağ'a gitmek üzere Bursa'dan ayrılmıştır. Tekirdağ'dan tekrâr Bursa'ya dönen İsmâil Hakkı, 1129/1717 de şeyhi Osman Fazlı'nın kızı Ayşe Hanım'la ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Bursa'ya dönüşünde gördüğü bir rüya üzerine Muhittîn İbn Arabî'nin kabrini ziyaret etmek için eşi ve çocuklarıyla birlikte Şam'a gitmeye karar vermiştir.²¹ İsmâil Hakkı Şam'da üç sene boyunca kaldığı sırada şu eserleri kaleme almıştır. *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, Kitâbü'l-Mir'ât lî Hakâ'iki Bâ'dı 'l-Ehâdis ve 'l-Âyât, Tuhfe-i Recebiyye, Hakâ'iku 'l-Hurûf, Mecmuatü 'l ve 'l- Vâridât, Kitâbü'n-Necât.*²²

İsmâil Hakkı, Şam'dan ayrılıp tekrar Anadolu'ya hareket etmiş, yolda kızı ve torunu vebâdan hastalanıp vefat etmiştir. Yolculuğu sırasında Konya'ya uğrayan İsmâil Hakkı, Sadrettin Konevî ve Mevlânâ'nın kabirlerini ziyaret etmiştir. Nihayet İstanbul'a gelen İsmail Hakkı büyük ilgiyle karşılanmıştır.²³ Üsküdar'da bulunduğu sırada Celvetiyye'nin kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyi'nin mâneviyyatından istifade etmeye çalışmış, burada hayatının en verimli dönemlerinden birini geçirmiş ve otuz yakın eser kaleme almıştır.²⁴

Üsküdar'da üç yıl kaldıktan sonra Bursa'ya dönmek için İstanbul'dan ayrılmıştır.²⁵

c. Vefatı

İsmâil Hakkı tekrâr Bursa'ya döndüğünde vaaz ve irşad vazifesine devam ederken eser telif etmeye de devam etmiştir.²⁶ Bursa'da “Camiu'l- Muhammedî” adında bir cami yaptırmıştır.²⁷ İsmâil Hakkı, vefatından önce kaleme aldığı manzumenin sonundaki, “Kebş-i ruhum Hakk'a kurban eyledim” mısrası ile vefat tarihini önceden imâ ettiğini Şair Bâkî Efendi'ye rüyasında bildirmiş, hesap edildiğinde vefat tarihine tamamen tevâfuk etmiştir. *Kitâbü Nakdi'l-Hâl* isimli eserinde yer alan şiirinin sonunda İsmâil Hakkı'nın vefat tarihine işaret ettiği

²¹ Rafiye Duru, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pendi Attar'ı*, Ege Ün. SBE.Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998., s.6.

²² A. Namlı, a.g.e, s.95.

²³ Namlı, a.g.e., s.105.

²⁴ Yıldız, a.g.e, s.121-122.

²⁵ Namlı, a.g.e., s.108.

²⁶ Bursevî, *Kitâb-ı Silsile*, s.107-108.

²⁷ Duru, a.g.e., s.8.

Mehmed Şemseddin tarafından fark edilerek kerâmetlerinden sayılmış ve şiirin tamamı mezarının başına asılmıştır. Şiirin son beyiti şu şekildedir:

“Âteş-i tevhîdî her kim yaktı kânûn-i dile

Hakkıyâ, envâr-ı Hakk ile pür oldu merkadî”²⁸

İsmâil Hakkı, 9 Zilkâde 1137/20 Temmuz 1725 Perşembe günü akşama doğru vefat etmiştir. Bursa’da Tuzpazarında inşa ettirdiği ve “Cami-i Muhammedî” adını verdiği caminin kible tarafına defn edilmiştir.²⁹

d. Hocaları

İsmâil Hakkı Bursevî’nin uzun süren tahsil hayatında ders aldığı hocalarını şöyle sıralayabiliriz.

- 1) Atpazarî Osman Fazlî İlâhî
- 2) Şeyh Ahmed Efendi
- 3) Şeyh Abdûlbakî Efendi
- 4) Şeyh Muhammed b. El-Kurra
- 5) Hafız Osman

Yukarıda saydığımız hocalarının yanı sıra Muhyiddin İbn Arabî (ö.638/1240), Sadreddin Konevî (ö. 673/1274), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Celvetiyye tarîkatinin büyüklerinden Mehmed Muhyiddin Üftade (ö. 988/1580) ve Aziz Mahmud Hüdayî’(ö. 1038/1623) gibi zatların eserleri ve rûhâniyetleri İsmail Hakkı'nın manevî şahsiyetinin tekâmülünde önemli rol oynamıştır.³⁰

²⁸ Namlı, a.g.e., s.112.

²⁹ Yıldız, a.g.e, s.125.

³⁰ Şeyda Öztürk, *İsmâil Hakkı Bursevî'nin İki Tuhfesi, Tuhfe-i Vesimiyye ve Tuhfe-i Ataiyye (Metin- Tahlil-Tahkik)*, Y.Lisans Tezi, İstanbul 1999, s.6.

2. Halifeleri

İsmail Hakkı Bursevi'nin başlıca halifeleri şunlardır:³¹

Muhammed Bahâüddin b. İsmâil Hakkı, Hikmetî Mehmed b. Ahmed, Şeyh Yahya Efendi, Zâtî Süleyman Efendi, Vahdetî Osman Efendî, Radovişli Şeyh Ali Efendi, Şeyh Sünneti Efendi, Şeyh Ahmed Pertev Efendi, İshak Efendi, İçelli Abdülaziz Efendi, Şeyh Ahaveyn Efendi, Derûnizâde Mehmed Hulusi Efendi, Abdurrahman Efendi, Abdullah Hasköyî, Yunus Efendi, Mehmet Zikri Efendi.³²

3. Eserleri

İsmâil Hakkı'nın, kayıp eserleri de dikkate alındığında 120-130 kadar eseri olduğu söylenebilir. Eserlerinde Arapça, Farsça ve Türkçe'yi ustaca kullanan müellifimiz hakkında Mehmet Ali Ayni şu ifâdeleri kullanmaktadır: “Türk mütefekkir ve yazarları arasında kalemi İsmâil Hakkı derecesinde velûd bir zâta az tesadûf olunur.”³³ Yine, *Osmanlı Müellifleri* yazarı Bursalı Mehmed Tahir, İsmâil Hakkı'nın 105 eserinin ismini mezkûr eserinde zikreder ve bir kısmının muhteviyatı hakkında bilgi verir. İsmâil Hakkı'nın kendi eserlerinde kullanmış olduğu ifadeler hakkında da şu değerlendirmeyi yapar: “Celvetî'nin ifâdeleri ekseriyet itibâriyle bir takım istidatlarla dolu olduğundan yazı tarzları itnâb'ı andırırsa da, her hâlde istifâdeyi mucibtir.”³⁴

Eserlerini genellikle Türkçe ve Arapça olarak kaleme alan İsmâil Hakkı zaman zaman Farsça da eser telif etmiştir. Eserlerinde yaşadığı döneme göre oldukça sâde bir dil kullandığı görülmektedir. İsmâil Hakkı'ya ait olan eserleri tefsir, hadîs, tasavvuf, fıkıh, kelam, edebiyat, vâridât, mektubât ve makalât gibi başlıklar altında toplayabiliriz. Ancak bütün bu eserlerin tasavvuf eksenini etrafında kaleme alınmış olması ve genellikle konuların (kelam ile tasavvufun, tefsir ile hadîsin, vâridât ile hatîrâtın, makalât ile mektubâtın ve edebiyat ile tasavvufun) birbirleri ile iç içeliği sebebiyle tam bir tasnifin yapılabilmesi mümkün değildir.³⁵ Başlıca eserleri şu şekilde sıralanabilir:

Tefsîr: Rûhu'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kurân (Üç cild hâlinde yirmi üç senede hazırladığı bu eser on cild hâlinde muhtelif defâlar İstanbul ve Bulak'ta basılmıştır. M. Ali Sâbûnî tarafından

³¹ Namlı, a.g.e., s.115.

³² Namlı, a.g.e., s.116.

³³ Ayni, a.g.e., s. 3.

³⁴ Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., II. s. 124.

³⁵ Kara, a.g.e., s. 156.

Tenvîru'l-Ezhân Min Tefsiri Rûhu'l-Beyân adıyla ihtisâr ve tahkîk edilmiş, Dimeşk-1988'de basılmıştır.), Ta'lîkatün alâ evâili Tefsîri'l-Beydâvî, Şerhun alâ tefsîr-i cüz'i'l-ahîr li'l-Kadî'l-Beydâvî, Tefsîr-i Âmene'r-Rasûlû, Tefsîr-i Sûreti'l- Fâtîha, Tefsîr-i Sûret-i Yâsîn, Tefsîru Sûreti'l-Asr, Tefsîru Sûreti Yûsuf, Tefsîru Sûreti'z-Zilzal, Tefsîru Sûreti'l-İhlâs, Levâihun teteallaku bi ba'zî'l-âyâti ve'l-ehâdîs, Mecmûatü âyâti'l-müntehabe.

Hadîs: Şerhu Nuhbeti'l-fiker, Şerhu'l-Hadîsi'l-erbaîn, Şerhu'l Erbaîne hadîsen li'l-İmâmi'n-Nevevî, Risâle Fî Istîlâhi Ehli'l-Hadîs li-İbn Hacer

Fıkıh: Şerhu Fıkr'l-Keydânî, Mesâilü'l-Fıkhiyye, Risâletü'l-Câmia Li-Mesâ-ili'n-nâfia.

Kelâm: Kitâbu'l-Fadl Ve'n-Nevâl, İhtiyârât, Şerhu Şuabi'l-îmân, Ecvibâtü'l- Hakkıyye An Es'ilâti's-Şeyh Abdurrahmân, Şerhu'l-Kebâir (Rumûzü'l-Künûz)

Tasavvuf: Şerhu'l-Mesnevî (Rûhu'l-Mesnevî), Şerhu'l-Muhammediyye (Ferahu'r-rûh), Kitâbu'n-Netîce, Kitâbu'l-Hitâb, Şerh-i Pend- Atâr, Şerhu'l-Usûli'l-Aşere, Sülûku'l- Mülûk (Tuhfe-i Aliyye), Kitâbu Hucceti'l-Bâliğa, Tuhfe-i İsmâiliyye, Tuhfe-i Halîliyye, Kitâbu'n-Necât, Tuhfe-i Atâiyye, Tuhfe-i Umeriyye, Tuhfe-i Bahriyye, Risâle-i Huseyniyye, Tuhfe-i Recebiyye, Tuhfe-i Vesîmiyye, Tuhfe-i Hassâkiyye, Vesîletü'l-Merâm, Risâletü'l-Hadârâti'l-Hamsi'l-İlâhî, Lübbü'l-Lübb ve Sırru's-Sırr, Kenz-i Mahfî, Şerhu Salavât-ı İbn Meşş, el-Hakku's-Sarih Ve'l-Keşfü's-Sahîh, Şerhu'l-Hadîs "El-Mü'minü Mir'âtü'l-Mü'min", Es'ilâtü's-Sahâfiyye ve Ecvibâtü'l-Hakkıyye, Es'ilâtu'l- Mısıriyye ve Ecvibâtü'l-Hakkıyye, Risâletü Cilâi'l-Kulûb, Kitâbu Zübdetü'l-Makâl, Şerhu'l-Hadîs "İzâ Tahayyartüm Fî'l-Umûr Festeînû Min Ehli'l-Kubûr", Risâle Fî't-Tasavvuf, Müntehabâtmin Minhâci'l-Âbidîn, Şerhu Kitâ-bü'd-Dürreti'l-Fâhıra, Nuhbetü'l-Letâif, Şerhu Risâleti's-Sühreverdiyye, Şerhu Risâleti Vahdeti'l-Vücûd Li-Molla Câmî, Risâle-i Nefesü'r-Rahmân, Şerh-i Kelime-i Tevhîd (Kitâb't-Tevhîd), Risâle-i Keşfü'l-Ğitâ Li Ehli'l-Ârâ', El-İksîrü'l-Muazzam Ve'l-Hacerü'l-Mükerram, Mecmûatü'l-Esrâr, Tamâmü'l-Feyz Fî Bâbi'r-Ricâl, Silsilenâme-i Celvetî, Kitâbu'l-Fazl Fî'l-Esrâr, Hakâiku'l-Hurûf, Esrâru'l-Hurûf, Risâle E't-Teheccî Fî Hurûfi't-Tehaccî, Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayrâm Velî, Şerh-i Ebyât-ı Yunûs Emre, Şerh-i Nazm-ı Hayratî (Risâle-i Hayriye), Şerh-i Ebyât-ı Hüseyin El-Kadirî, Ahidnâme-i İsmâil Hakkî (Vasiyyetnâme), Risâle-i Semiyye, Şerh-i Nazmu's-Sulûk Li's-Şeyh Ömer b. El-F, Risâle-i Sem'iyye, Şerh-i Nazmu's-Sulûk Li's- Şeyh Ömer b. El-Fârid, Kitâbu'l-Envâr, Rumûzât-ı Kelâm-ı İsmâil Hakkî, Makalât-ı İsmâil Hakkî, Mütefer-Rikat-ı Hakkî, Vâridât-ı

Hakkiyye (Vâridât-ı Suğrâ), Vâridâtü'l-Kübrâ, Kitâbu'l-Kebîr, Risâletu “Eyyühe'l-Bülbül”, Kitâbu'l-Mir'ât Li Hakaikı Ba'zı'l-Ehâdis Ve'l-Âyât, Kitâbu'd-Düreri'l-İrfâniyye, Müzillü'l-Ahzân, Kitâbu Nakdı'l-Hâl, Kitâbu'z-Zikr Ve'ş-Şeref, Kitâbu'l-İzzi'l-Âdemî, Kitâbu Hayâti'l-Bâl, Netâicü'l-Usûl.

Şiir: Risâletü'l-Mi'râciyye, Dîvân-ı İsmâil Hakkî, Mecmûa-i Âsâr

Hutbe-nasîhat: Mecâlisü'l-Va'z Ve't-Tezkîr, Kitâbu'l-Hutabâ (Hatîbu'l-hutabâ)

Tecvîd: Şerhu Mukaddimeti'l-Cezerî Fi't-Tecvîd

Grammer: Kitâbü'l-Furûk

Tarih: Muhtasar li-Tarîhi İbn Hallikân

İlm-i âdâb: Şerhu Risâle Fi'l-Âdâbi'l-Münâzara Li-Taşköprîzâde³⁶

4. Tarikatı Celvetiyye

Aziz Mahmut Hüdâyî tarafından kurulmuş olup Bayramiyye tarîkatinin bir kolu olan Celvetiyye tarikatının, İsmâil Hakkî'nin yetişmesinde önemli bir rolü vardır. Celvet kelimesi; “yerini yurdunu terk etmek” mânâsında kullanılır. Tasavvufta ıstilahî anlamı, “İnsanlardan uzak, tenhâda Hak ile yalnız kalmak” mânâsında kullanılan “halvet”in zıttıdır. “Celvet” kelimesinden türetilmiş olan Celvetiyye ise, “tasavvuf yolcusunun halveti terk ederek, ilâhî sıfatlarla süslenmiş bir halde insânlar arasına karışması” demektir.³⁷ Celvetiyye yolu, tasavvuf yolcusunun inzivâ ile değil, halkın içinde yaşayarak olgunlaşmasını gâye edinir.³⁸

Celvetiyye tarîkati, Aziz Mahmut Hüdâyî'nin, halifelerini İstanbul, İzmir, Balıkesir, Orta Anadolu ve Balkanlar'a göndermesiyle bir hayli yaygınlaşmıştır. İstanbul daima tarîkatın merkezi olma durumunu sürdürmüştür. Balkanlar'da Filipeli İsmâil Efendi, Saçlı İbrahim Efendi ve İsmâil Hakkî'nin şeyhi Atpazarî Osman Fazlı Efendi ile varlığını sürdürmüş ve Balkanlar'daki en yaygın tarîkatlerden biri olmuştur. Tarîkatın ikinci merkezi olan Bursa'da ise, Üftâde, torunları ve İsmâil Hakkî vasıtasıyla son dönemlere kadar itibarını ve varlığını sürdürmüştür.³⁹

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: [Namlı, Ali, İsmâil Hakkî Bursevî, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı, İstanbul, 2001; Aynî, Mehmed Ali, Türk Azizleri I, İst., 1944](#) [Namlı, a.g.e, Aynî, Mehmed Ali, Türk Azizleri I, İst., 1944](#)

³⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İst.2001, s.85.

³⁸ Güleç, a.g.e, s.24-27.

³⁹ İsmail Güleç, *İsmail Hakkî Bursevî'nin Ruhu'l-Mesnevi'sinin İncelenmesi (İnceleme-Metin)*,

Celvetiyye’de tevhîd esastır ve zikirler bu esas üzere kurulmuştur. “Lâ ma’bude illâllah”, “Lâ maksûde illâllah”, ve “Lâ mevcûde illâllah” zikirlerini sırayla çeken sâlik, sonunda tevhîde ulaşır. Başlangıçta açıktan olan zikir mertebe yükseldikçe gizli olmaya başlar.⁴⁰ Bu tarîkate ilerlemenin esasları ikidir: Birincisi zikirle, yâni Allah Teâlâ’nın ismini anmakla meşgul olmak; ikincisi, maddî mânevî olarak mücâhedeye, yâni nefsin istemediklerini yapmaya devam etmektir. Celvetiyye yolunda sülûk, yâni tasavvuf yolunda ilerlemek Allah Teâlâ’nın isimlerini zikretmekle olur. Esmâ-i Seb’a denilen; “Lâ ilâhe illallâh, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kakhâr” isimlerinden başka; “Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed” isimlerini de zikretmek gerekir. Celvetîlerin taçları yeşil çuhadandır ve on üç dilimlidir. Bu on üç dilim, 12 isim ile bu isimlerin birliğine delâlet ettiğini gösterir.⁴¹

Aziz Mahmûd Hüdâî Hazretlerinden sonra talebeleri ve sevenleri tarafından Celvetiyye yolu devam ettirilmiştir. Daha çok Anadolu ve Rumeli’de yayılan Celvetiyye yolunun birinci merkezi Üsküdar’da Aziz Mahmûd Hüdâyî Hazretlerinin kabrinin bulunduğu yerdeki dergâh; ikinci merkezi ise Bursa’da İsmâil Hakkı Bursevî dergâhıdır.⁴²

Celvetiyye yolunun Peygamber Efendimizden (sallallahü aleyhi ve sellem) gelen silsilesi şöyledir:

- 1- Muhammed aleyhimü’s-selâm
- 2- Hazret-i Ali,
- 3- Hasan-ı Basrî,
- 4- Habîb-i Acemî,
- 5- Dâvud-i Tâî,
- 6- Ma’rûf-ı Kerhî,
- 7- Seriyü’s Sekatî,
- 8- Cüneyd-i Bağdâdî,

İÜSBE, İstanbul 2002, s. 18. [İlk defa mı geçiyor? Bir üstteki eser farklı mı?](#)

⁴⁰ Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmut Hüdâyi ve Celvetiyye Tarîkati*, İstanbul 1999, s.68.

⁴¹ Güleç, a.g.e, s.24-27

⁴² Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergay Yay., İst 2003, s.223. [daha önce geçti mi?](#)

- 9- Mimişâd ed-Dineverî,
  - 10- Muhammed Dîneverî,
  - 11- Muhammed Bekrî,
  - 12- Kâdi Vecîhüddîn,
  - 13- Ömer Bekrî,
  - 14- Ziyâeddîn Sühreverdi,
  - 15- Kutbeddîn Ebherî,
  - 16- Şihâbüddîn Tebrîzî,
  - 17- Cemâleddîn Tebrîzî,
  - 18- İbrâhim Zâhid Gîlânî,
  - 19- Safiyyüddîn Erdebîlî,
  - 20- Sadreddin Erdebîlî,
  - 21- Alâeddîn Ali Erdebîlî,
  - 22- Hamidüddîn Aksarâyî (Somuncu Baba),
  - 23- Hacı Bayram-ı Velî,
  - 24- Akbıyık Meczûb,
  - 25- Hıdır Muk'ad Dede,
  - 26- Muhyiddin Üftâde,
  - 27- Aziz Mahmûd Hüdâî
- rahmetullahi aleyhim.⁴³

---

⁴³ Güleç, a.g.e, s.24-27

I. BÖLÜM

I- “KİTÂBU'L FAZL VE'N-NEVÂL” RİSALESİNİN GÜNÜMÜZ HARFLERİNE ÇEVİRİSİ

A. “Kitâbu'l Fazl Ve'n-Nevâl” Adlı Eserin Günümüz Harflerine Çevirisi

هو المعين

[1 b]

هذا كتاب الفضل والنوال للشيخ اسماعيل حقي ظاهر الكمال (Hâzâ Kitâbu'l-Fazl Ve'n-Nevâl Li'ş-Şeyh İsmail Hakkı Zâhiri'l-Kemâl)

Sâray-ı ayna irfandır derice

Kitâbu'l-fazl ânâ oldu kitâbe

Bu nakşî okuyan merd-i maârif

Sezâdır hüsnü fehmden hitâba

اعوذ بالله من الشيطان الرجيم (Kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım.)

Kemâl-i iltica eyle hüdâya

Seni ısmarlamasun mâsivâyâ

Sivâdan birisi Şeytân olubdur

Kemendîn gerdeni halka sâlubdur

Şu dil kim ola zülf âviz-i cânân

Kemendi deyûden ol kurtarır cân

بسم الله الرحمن الرحيم [Rahman ve Rahim olan Allah Tealâ'nın adıyla (Okumaya başlarım). (Fatiha-1)]

Besmele oldu rahmete aklîd

Der tahkîk budur bî taklîd

Sinden erdi selâmı sermed

Mimden doğdu Muhammed Ahmed

Lafzâtullah ism-i a'zamdır

Allâh Allâh diyen mükerrermdir

Bâbı rahmet kaçan ola meftûh

Dâhili sadr-ı gayb olur bu rûh

[2 a] Rahmetden açıldı her gülşen

Dîdeler oldu nûrdan rûşen

Rahmet-i hâssadır feyz-i ulûm

Olmadı âlim olan kimse melûm

Rahmete müntehî olur bu sülûk

Ânın ile gınâ bulur sa'lûk

Hakkı yâ zeyl-i rahmeti tuta gör

Vasl-ı Rahmân-u Rahîme yete gör

الحمد لله [Hamd, O Rabbiâlemîn. (Fâtîha; 2)]

Hamd-u mahmûd ki Allâh-u Teâlâdır ânın kemâlini izhârdır. Allâh-u Teâlâ'nın kemâl-i esmâ ve sıfât-ı celîlesinin hakâyık ve suveridir. Ve suveriden murâd eşyâ ve âsârdır. Pes bu âsâr Kemâlat-i İlâhiyeyi müştemildir ki anda aslâ noksân yoktur. Ânunçün Esmâ-i Hüsnâ denildi. Zîrâ ayb ve kubh ve sivâdan berî ve noksân ve tenezzülden âri ve şol ki inde'l-akl noksân sûretinde görünür mahallin ol kemâle âdem-i kâbiliyetindendir. Ânunçün insân-ı kâmil olmayana nâkıs derler. Ya'nî zâhirde a'zâ ve cevârihinden biri noksân üzerîne olsa noksân nist olduğu gibi bâtında dahî kuvay-ı rûhâniyyeden [2 b] birinin kemâli zâhir olmasa ol dahî noksâna muzâf olur. Meselâ kalb-i insân ki ma'rifetullâh için halk olunmuş ve tecellî-i İlâhi için vaz' kılınmıştır. Ve kezâlik akıl ma'kûlâtı idrâk için âletdir. Bu ma'nâlar hâsıl olmayacak sahibine nâkıs-ı'l-ilm ve'l-ma'rife ve'l-idrâk derler ki insân-ı nâkıs demek olur. İnsân-ı nâkıs ise insân-ı hayvânî derler ki rütbe-i insân ise hayvândan değil belki melekten bile berter olmak gerektir. Zîrâ fi'l-hakîka mecmua-i kübrâdır ki esmâ ve sıfât-ı İlâhiyeyi câmi' ve halîfetullah-i fi'l-arzdır. Pes şol kimesneyi ki Allâh-u Teâlâ uluvv-u cenâb ve azamet-i kibriyâsıyla kendi menzilesine tenzîl eyleye. Rıf'at ve şânı ne olduğu ma'lûmdur. Nitekim Sultân-ı A'zâm Vezîr-i Kübrâyı vekîl-i mutlak ittihaz etmekle sultândan ibâret ve her vecihle mahall-i kurbet ve menzilet olmuş olur. Ve bu eşyâ ki mevcûdâtır bunların aralarında husus-u ni'met dahî vardır ki insânın me'kûlât ve meşrûbât ve melbûsât [3 a] ve emsâlidir bu cihetten hak Teâlâ'dan vâsıl olan ni'metin cümlesi üzerine hamd ve şükür lâzımdır. Kâle Teâlâ هو الذي خلق لكم مافي الارض جميعا [O, o hâlikdir ki yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra Semâya inayet buyurdu da onları yedi Semâ hâlinde nizamina koydu O her şeyi bilir bir alîmdir. (Bakara; 29)] ve Kâle Teâlâ واسبع عليكم [Görmediniz mi? Allah'ı zülcelâl sizin için göklerdekini ve yerdekini müsahhar kılmış, üzerinize zâhiren ve bâtınen nimetlerini ifaza buyurmakta, bununla beraber nâs içinde kimisi de var ki ne bir ilme, ne bir mürşide ne de tenvir eder bir kitaba istinad etmeksizin Allah hakkında mücadele ediyor. (Lokmân; 20)] ve demişlerdir ki eşyâ-i nâfiada asıl olan ibâhattir. Eşyâ-i muzırrada değil eşyâ-i muzırma muharremâttir. Ve havâss-ı reddiyesi olan mahallât dahî mazarrâtândır. Eğerçi avâm-ı nâs zararı ne idiğın bilmez ve perhiz dâhi kilmaz. Feemmâ havâss-ı nâs كلوا من طيبات ما رزقناكم [Ey o bütün iman edenler! size kismet ettiğimiz rızıkların hoşlarından

yeyin ve Allah'a şükreleyin eğer ancak ona tapıyorsanız. (Bakara; 172)] Vefkinca tayyibâtın gayrısın tenâvül etmezler ve tayyib fi'l-hakîka habîsin zıddıdır. Ve ekser eşyâ eğerci min vech-i tayyib ve min vech-i habîsdir. Ve lâkin cihet-i hubs gâlib olacak ihtiyat lâzımdır.

Ba'dezâ; Elhamdülillâh hak Teâlâ cânibinden hamdi ta'rîfdir. Eğerci fi'l-hakîka lisan-ı haktır ve bu makâm rubûbiyete dâir olmakla hamdi tahsîs eyledi ki sıfât-ı İlâhiye'ye nâzırdır. Tesbih âyât-ı Kurâniyye'den gayrı [3 b] mevâzi'de ma'lûm oldu ki zât-ı İlâhiyeye dâirdir. Kâle Teâlâ وسبح بحمد ربك [O halde onların lâflarına karşı sabret de *Rabbine hamd ile tesbih eyle* güneş doğmadan evvel ve batmadan evvel. (Kâf; 39)] Pes abde lâzımdır ki tesbîh ve tahmîdi cem' eyleye tâki mertebe-i zât ve sıfât-ı mürâât ve muhâfaza ile tevhîd-i zât ve sıfâta vâsıl ola.

Nazm

Haktan gelen ni'metlere elhamdülillâh el-kerîm

Vâsıl olan minnetlere eş-şükrü li'llâh el azîm

Mevc urdu çün deryây-ı cûd

Kıldı bize feyz-i vücûd

Fazl-u atâsıdır sücûd

Elhamdü'llâh el kerîm

Emrin beyân etti bize

Sırrın ayân etti bize

Feyzin revân etti bize

Eş'şükrü li'llâhi'l-azîm

Hakkı gerektir muttasıl

Hamd eyleye hakka bu dil

Gel imdi dilden hamd kıl elhamdü li'llâhi'l-kerîm.

رب العالمين [Hamd, O *Rabbiâlemîn*, (Fâtiha; 2)]

Âlemi cem' kıldı zîrâ onsekizbin âlemin perverdîgâridir. Her âlemin terbiyesi kendi hâline göredir. Zîrâ ankaya gıda olan usfura olmaz. Şol cihetden ki havsalada tefâvütleri vardır. Ve gıda-i cismanî ve gıda-i rûhanî biri birine muvâfık gelmez. Zîrâ gıda-i cismânî me'kûlât [4 a] ve meşrûbâtır ve gıda-i rûhanî ulûm ve maârif-i İlâhiyedir. Kâle Teâlâ كلوا و ارعوا نعمكم [Hem yiyiniz hem hayvanlarınızı güdünüz, her halde bunda ülinnühâ için çok âyetler var. (Tâhâ; 54)] Ya'nî vech-i arzdan ihrâc eylediğim niam-ı kesîreden kendi nefsinize sâlih olan elvân-ı tevânül edip enaminıza sâlih olan nebât ve hubûbu dahî anların gıdasına sarf ediniz. Veyâhut niam-ı İlâhiyenin ba'zı ervâh ve ba'zen dahî ecsâm ve nüfûsa bezledip zâhir ve bâtil muğtenim-i niam-ı İlâhiye olunuz ki ecsâdınızı terbiye tââte takvît ve ervâhınızı

tenmiye vesile-i müşâhede-i hazretidir. Binâen alâ hâzâ zâhirde sücûd ve bâtında şuhûd gerekir ve illâ ya'nî secdeden ebâ ile Şeytân ve şuhûddan hırmân ile a'mâ olmak lâzım gelür. Gerekse zâhirde basîr olsun. Kâle Teâlâ فإنها لا تعمي الأبصار ولكن تعمي القلوب التي في الصدور [Ya o yerde neye bir seyr etmediler ki kendileri için akillânmalarına sebep olacak kalbler ve işitmelerine sebep olacak kulaklar olsun, zira hakikat budur ki gözler körelmez ve lâkin sînelerdeki kalbler körelir. (Hac; 46)]

Ba'dezâ; Rubûbiyeti ulûhiyete tâbi' kıldı. Zîrâ zâtta irtibât ve sıfâtta dahî irtibâtı müstelzimdir ya'nî ilâh ile mâlûh ya'nî [4 b] ma'bûd ile âbid hâlık ile mahlûk meyânında olan irtibât terbiye ve îsâl-i rızkı muktazîdir. Zîrâ feyz-i sıfât ve efâl feyz zâta tabî'dir. Bu cihetden hiçbir mevcûd yoktur ki hâline göre gıdâsı vâsıl olmaya. Mâdemki vakt-i fenâsı gelmeye zîrâ ömür tamâm oldukda rızkı dahî tamâm olur. Ânunçün mahcûb olan kimseye âhirette terakkî yoktur. Meğerki dünyâda sâlik bulunup kablel vusûl ile'l-murâd fenâ bulmuş ola. Zîrâ hayât-ı dünyâda olan a'mâl-i sâliha bâis-i terakkî ma'rifettir. Çünkü amel münkâtı' ola ma'rifeti sâlik münkâtı' olmaz. Meğer gayr-ı sâlik ola ya'nî ma'rifet ise derecât-ı dünyâda sâlike göre ba'del mevt dahî terakkîdedir. Zîrâ niyeti amel üzerine istimrâr idi. Çünkü ömürde vefâ olmadı niyetiyle terakkîde oldu. Feemmâ sâlik olmayan ki ebterdir dünyâda sulûk ve takvâ ve amel-i sâlih yüzünden ma'rifeti yoğsa âhirette dahî terakkîsi yoktur. Zîrâ terakkî asl-ı ma'rifet üzerine mebnîdir. Fefhem cidden ve bunda [5 a] hâdis-i kadîme mümkün-i vâcibe takrîb vardır. Zîrâ Allâh-u Teâlâ kadîm ve vâcib ve âlemi hâdis ve mümkündür ve pes gerçi mâ li't-turâb ve rabbu'l-erbâb deyû melâike Âdeme ta'n etmişlerdir. Ve lâkin nâkıs kâmile kâmilin kemâliyle vâsıl ola gelmişdir. Eğerçi nâkısın noksânı min haysu hüve mani' vusûl ve ittisaldır. Nitekim harf ile isim bir yere gelib yâ İbn-i Âdem denilir. Mea hâzâ harf nâkıs ve isim kâmil ve müstakildir işte bu abdle Rabbin arasında irtibât bulunmak tecelli makâmına göredir ve illâ minhaysuzzât Allâh-u Teâlâ ğaniyy-i mutlakdır ki kendîni bilen yine kendidir. Bu cihetten "la uhsî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsik" denildi Ya'nî mertebeli hâdis ile mertebeli kadîm fark olundu. Ânunçün insânda ne kadar kemâl olsa ve bu âlemin muhafazâsı âna tefvîz olursa yine ânın kemâli kemâl-i İlâhiyeden bir cüzdür. Bu cihetten ânı sine ve nevm ahz eder. Hakkı mutlakta ise bu ma'nâ ma'dumdur ve bu sebebden da'vâdan men' olundu. [5 b] Ya'nî da'vay-ı rubûbiyet şân-ı ricâldır yoksa şân-ı insân-ı kâmil ve mehd-î hakîkî değildir. Zîrâ fenâ ender fenâ olan kimsede nutka mecâl kalmaz ve sahve erdikde yine kâb-ı kavseyin hükmü ile temeşşî edip makâmâtı birbirinden fark eyler ve illâ kâmil ve ekmel ve mükemmel olmaz bu sebebden her sâlik ki ihtilâl-i âleme bâis olmuşdur. Nâkısdır zîrâ insân-ı kâmil nizam-ı âlem için mebustur. Enbiyâ gibi aleyhimü's-selâm işte ma'sûm olmak enbiyâyâ i'tâ olunduğu gibi mahfûz olmak kümmel-i evliyâyâ ihsân olundu. Ve şol kimesne ki mağlûbu'l-hâldir vartaya düştü. Ve berzahda kaldı ve haddi tecâvüz eyledi. Zîrâ zâhir-i şer kışr-ı hakîkîdir. Ve kışr olmasa lûbbe ihtilâl ve fesâd gelür. Pes her nesne libâs ile yaraşur ve üryân olan dîvâne olub bîmarhâneye gider ve ikrâm olunmaz belki darb ve te'dîb ile ihânet olunur. Pes muktezây-ı kemâl tesettürdür ve ifşây-ı râz eden keşâkeş-i halkta kalır. Fa'ref.

Ba'dezâ; Âleminde [6 a] gerçi insân dahî dahîldir zîrâ insânın vücûdu vücûd-u hakka âlem-i ekber ve nişân-ı azâmdır. Velâkin âlem-i fi'l-hakîka âfâktır ki insândan

hâric olan nesnedir. Ve âdem enfüsdür ki cümle avâlimin numunesi anda münderiçtir. Meselâ arşdan tahte'l-ferşe gelince eşyânın sûreti âdemde vardır. Eğer melâike ve eğer cin ve eğer hayvânât ve vuhûş ve tuyûr ve nebâtat ve gayrı gibi ve kezâlik cemî-i eşyânın havâssı tekvini ve hayvân-ı nâfia ve muzırrânın ahlak ve sıfâtını âdem müştemildir. Ve âdem kitâb-ı tekvînidir ki kitâb-ı tenzîlinin hakâyık-ı İlâhiye ve kevnıyesi ânda dâhildir. Ve âdemde hurûf ve kelimât ve âyât ve suver vardır. Eğer sûretâ ve eğer ma'nâ velâkin idrâk-i hafîdir. Belki ânı insân-ı kâmil olan idrâk ve ihâta eder. Zîrâ insân-ı kâmil ehl-i dildir ki ism-i a'zâma mazhardır. Pes ism-i a'zâm ne vecihle cami' ise kalb-i insân dahî ol vecihle câmi'dir. Feemmâ makâm-ı keşfe vâsıl olmayan o ihâtadan [6 b] âcizdir. Zîrâ fi'l-cümle kendi nefsinı bilmeyen rabbini ve rabbinin esmâ ve sıfâtını ne vecihle idrâk eyler. İmdi vücûd'u-vâcib Hak Teâlâ'nın vücûdudur ve vücûd-u mâsivâ ol vücûdun zillidir. Ve zıl nûrun zıddıdır ve lâkin eşyâ zıddı ile mütebeyyin olur ve nûru'l-envâr Allâh-u Teâlâ'dır ki eşyâya olan tecelli-i nûrisi kendi zâtına nişândır. İşte âlemin hakka nişân olduğu budur ki esmây-ı İlâhiyeye nâzırdır ve esmâ dahî müsemmâ ile müttehaddıdır. Bu cihetten cemî-i zuhûrât tecelli hakdır denilir. Pes ârif olan eşyâdan esmâya ve hakâyıka nazar eder. Yalnız eşbâhda kalmaz belki ervâha belki esrâra güzer eder ki sırru's-sırrı sîrr-ı bâtındır ki sîrr-ı ilâhîdir. Fa'lem zâlik ve dünyâda mürşid-i kâmil yüzünden sülûk dedikleri sefer-i ma'nevîdir ki esmâ ile akl-ı evveleden kat-ı menâzildir ki makâm-ı kevn akl-ı evveldir ki evvelî ekvândır. Bu makâma gelince terkîb-i vücûdun nısf-ı münhal olur ki taraf-ı zulmânisidir ve nısf-ı âhiri kalır ki [7 a] taraf-ı nûrânisidir. Zîrâ taraf-ı nûrânisi nûr-u izâfidir ki ândan dahî fenâyâ muhtâcdır. Pes bu makâmdan seyr-i basît ile seyredip âlem-i ceberûtu ya'nî âlem-i esmâ ve sıfâtı dahî güzer edip zât-ı ehadiyeye sırrıyla hareket eder. Ve bu mertebeden sonra izâfât ve kuyûddan bi'l-küllıye halâs olub âlem-i itlâka düşer. Ve benlik perdesi muhârif olub vücûd ancak hakka muzâf olur. Ve hâlâ âlem bu hâl üzerinedir. Velâkin mahcûb olan visâl ne idüğün bilmez balık gibi su içinde su arar.

الرحمن الرحيم [O rahman, Rahim, (Fâtiha; 3)]

İsm-i Rahmân rahmet-i amme-i dünyeviyyeye işârettir. Mü'min ve kâfire şâmildir. Zîrâ kâfir dahî icâdda sâir mevcûdât gibi hakka muzâfdır. Ânunçün zımmî ve meame ağleb-i ahvâlde mü'min hükmündedir. Ânınçün mâlı gasb ve demi sefk olunmaz ve ehl-i harbin katl olunduğu def-i istîlâ içindir. Zîrâ def olunmasa bilâd-ı İslâmiyyede şîâr-ı dîn icrâ olunmak mümkün olmaz. Belki muattal olur. [7 b] Bu ise küllü fesâddır ve Kurânda gelûr والله متم نوره [İstiyorlar ki Allah'ın nûrunu ağızlarıyla söndürsünler, Allah ise nûrunu tamamlayacaktır, isterse kâfirler hoşlanmasınlar. (Saf; 8)] Ya'nî nûr-i ilâhî kıyâmete dek sönmez belki çerâğî şer' şu'ledâr olub kâlur ânınçün cihâd dahî kıyâmete dek bâkîdir. Ve âhir demde mehdî muntazırın seyfi zuhûr eder ve zamân-ı İsâ'da aleyhisselâm ehl-i şehâdetten gayrı kalmaz. Ve bu rahmetin muktezâsı kâfir dahî enva-i rızkdan merzûk olmaktır. Ve bu ma'nâyâ binâendir ki duâlar dahî müstecâbtır. Zîrâ rahmet-i vâsiada hicr yoktur. Eğerçi duâlar umûr-u dünyeviyyeye göre müstecâbdır. Şol ma'nâdan ki âhiretten anlara nasib yoktur. Eğerçi rahmet-i şâmıleye bakıb ümmîdi kat' etmezler. Velâkin küfür mâni'dir zîrâ mağfûr değıldir. Mü'min âsî ise böyle değıldir. Belki demişlerdir ki mü'min ma'siyet hâlinde

işlediği nesnenin ma'siyet olduğunu bilip işlese ma'siyeti tâat ile mahlût olmuş olur. Meğerki musır ve münkir ve müstehzi-i biddîn ola. Zîrâ helâl olmak i'tikâdıyla âsî olan kâfir olur. **[8 a]** Zîrâ harâm nesne helâl olmaz ve harâmı helâl i'tikâd eylemek dahî küfürdür. Eğerçi bu a'sârda mü'min sûretinde olanların ekseri müstahil makûlesidir. Ve ma'siyeti kebîre ânın indinde sağire bile değildir. Pes mü'min-i muhlisa Allâh-u Teâlâ'nın her cihetten inâyeti vârid ve ehîbbâullâh dünyâda a'dâullâh ile naîm-i fânide müşterek olmağla âhirette naîm-i bâkîde dahî müşterek olmak lâzım gelmez. Belki naîm-i bâkî mü'minlere mahsûsdur ki ism-i Rahîm'in hükmüdür. Ya'nî Rahîm isminden mefhûm olan rahmet âhirette mü'minlere mahsûstur ki esmâ-i hüsnâ adedince yüz derecedir ve bu naîmin elezzi ru'yetullâhdır. Ândan menkûhât ândan me'kûlât ve melbûsât ve emsâlidir. Ve ru'yet-i İlâhiye'ye naîm-i zât ve sâir niama naîm-i sıfât derler. Eğerçi herkes mertebe-i zâtan hissemend olmak olmaz belki bu ma'nâ kâmil nâsa göredir bu cihetten amme-i mü'minîne göre "İnnaküm seteravne rabbeküm" denildi. Ya'nî ru'yet mertebe-i rubûbiyete **[8 b]** taalluk olundu. Rubûbiyet ise sıfât-ı İlâhiyedir ve bundan fehm olunur ki, Abdullâh ismi Abdurrahmândan ve bu dahî Abdürrahîmden eşrefdir. Zîrâ celâle hem zâta dâl ve hem mefhûmu cümle esmâya şâmil ve hem mertebeye dâirdir. İsm-i Rahmân ve Rahîm ise böyle değildir. Ve buradan dediler ki, Resûlullah sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem hem Abdullâh ve hem Halîlullâh ve hem Habîbullâhdır ki ubûdiyet ve hîllet ve muhabbet-i celâliye muzâfdır. İbrâhîm aleyhisselâm halîlu'r-rahmân sâir enbiyâ ise halîlu'r-rahîmdir. İmdî mü'min mahbûbu hak olmak rahmet-i hâssa-i İlâhiyedir ve esbâb-ı mahbûbiyet çokdur. Ezcümle tevvâb olmaktır ki cemî-i zunûbdan tathîrdir. Zîrâ mülevves kimse bisât-ı kurbe vaz-ı kâdem edemez. Suâl olunursa ki Allâh-u Teâlâ kendi zâtını Rahmân ve Rahîm olmağla vasf ederken yine bu kadar musibetler ve dertlerle muhtelâ etmiştir ki gadab sûretidir. Cevâb budur ki Allâh-u Teâlâ âlem ve Âdem'i rahmeti ile halk etmiştir. Pes gadab dahî gerçi sıfât-ı İlâhiyedir. Feemmâ taalluku **[9 a]** hâdisdir. Ya'nî tarafı abd ânı mûcib olmakdıkça gadab taalluk etmez. Ve ânın mûcibi günahdır ve günah mûcibi ukûbettir ve dünyâ ukubet-i mü'mine rahmettir. Zîrâ vâki' olan ahvâl-i mekrûhe keffârât-ı zunûbdur. Eğer bu keffârât olmasa âhirette muazzeb olmak lâzım gelürdi. Veyâhud ibtilâ sebebi rifâti derecâtı ki dünyâda ma'nevî ve âhirette hâsîdir. Ve enbiyâ ve kümmeli evliyânın mesâib ve belâsı bu kabîldendir. Ânınçün nîceler şehîd ve nîceler dahî gayrı vecihle mühtelâ oldular. Pes belâ derece-i kemâle musıl oldu. Bu yüzden dünyâ dar-ı belâ oldu. Ya'nî mü'mine gazab sûretinde rahmet oldu ve kâfire rahmet sûretinde gazab oldu. İşte bu makâmdandır ki الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر [Dünya müminin zindanı Kafirin cennetidir] ⁴⁴ vârid olmuştur. Ve hükmü beşeriyet evcâ' ve emrâzda iştirâk iktizâ eder. Eğerçi kâmilin kalbi sâlimdir. Ya'nî hakka teslîmdir ki zerre kadar i'tirâzı yoktur. Zîrâ iktizâ ve kadere vâkıfdır ve sırrı İlâhi dahî teellüm ve teezzî götürmez. Şol ma'nâdan ki âlem tecerrüddür ve şol yerdeki hatâb olmasa **[9 b]** ateş neyi ihrâk eder. Pes ateş dünyâdan mürtefi' olmaz. Hemân sen muhterik olmaya gör İbrâhîm aleyhisselâm gibi ki nâr-ı Nemrûd'da yanmadı eğer nârın vücûdu var idi fefhem. Ve bundan ma'lûm oldu ki kâfirin dünyâda ibtilâsı âhirette halâsına sebep olmaz. Belki çektiği belâ ender belâdır ve ânın hakkında olan gazaba gazab-ı hakîkî derler. Ânınçün şefâat taalluk etmez. Ve kâfir kabza-i celâldedir ki hikmet-i İlâhiye

⁴⁴ İbn Mace, Sünen, Cüz 2, Sahife 1378.

ol kabzayı iktizâ etmiştir tâ ki duzah ânın hükmü ile mümteli ola ve mü'min kabza-i cemâldedir ki cennet ânınla mâlâmâldır. İşte budur ki فريق في الجنة وفريق في السعير [Ve işte böyle sana Arabî bir Kur'an vahiyetmekteyiz ki Ümm'ül-kurayı ve çevresindekileri sakındırasın ve o toplama gününün dehşetini haber veresin onda şüphe yok, *bir fırka cennette, bir fırka saırde*. (Şûrâ; 7)] denildi ve burada dahî tefâsîl vardır ki erbâbına ma'lûmdur. El ilmu inda'llâh.

Nazm

Yâ ilâhî çünkü bahr-i rahmete yoktur kenâr,
Gark-ı gufrân eylesen erbâb-ı isyânı ne var
Yüzkarası oldu gerçi halka bu gerd-i kenâr
Feyz-i afvınla yûsan ânı nevârâyı bîr-u bâr
Âb-u gülden zulmet-i isyândır hâsıl olan
Nûr-i rahmetle tecelli eylesen nûr ola nâr
Hüs-ni Yûsuf hürmeti afveyledîn ihvândan

[10 a]

Ya cemîlu'l-vech sana yüz tutuptur can-ı zâr
Lütuf-la ihsân ki hakkıya eyle bî hisâb
Binde birin cürmünüm sayma ânın rûz-ı şumâr

مالك يوم الدين [O din gününün maliki Allah'ın. (Fâtiha; 4)]

Yevmiddîn yevm-i cezâdır ki rûz-ı kıyâmettir. Ânınçün yevm-i hisâb denildi. Zîrâ a'mâl-i abd yek yek add olunub hayran ve şerran mücâzât ve mükâfât olunur. Ve yevm-i dîn eyyâm-ı dünyâyâ dahî itlâk olunur. Zîrâ dünyâda dahî abd efâl kabîhası üzerine mücâzâtta hâlî değildir. Ya'nî vâki' olan mesâib ve belâyâ ukubet-i İlâhiye makûlesindendir ki keffârât-i zunûbdur. Hatta sıbyânın ibtilâları dahî ya hükm-ü beşeriyet ve ya ibtilây-ı ebeveyn veya keffârât-i teaddîdir. Ya'nî uşaklardanki insâna veya hayvâna heva ile ve gayrı vecihle taaddî ve eziyet ve darb vâki' olur. Ol mukâbelede Allâh-u Teâlâ ânlara dünyâda muvâheze eder ve âhirete te'hîr etmez. Zîrâ nâ bâliğ olanlara mükellef olmadıkları için âhirette muvâheze yoktur. Pes Allâh-u Teâlâ adl isminden ânlara dahî muâmele edip mükâfât eder. Âhirette hayvânât [10 b] arasında kısâs-ı mukâbele vâki' olduğu gibi ve bundan fehm olundu ki Allâh'u-Teâlâ cürümden beri olan kimseyi ta'zib etmez. Meğerki ibtilâsı ref-i derecât için ola Hz. Yahya aleyhisselâm gibi ki günâh etmeyi hatırına bile getirmemişken ezmîl derler bir zâniyenin garaz-ı nefsânisi sebebi ile iştihâd olunmuştur. Feemmâ Yûsuf aleyhisselâm evâilde Mısırdaki yedi sene haps-i zindân olduktan sonra beş sene dahî zam olunup on iki sene mescûn olduğu kendînden sâdır olan bir kavil sebebi ile idi ki Aziz-i Mısır indinde zikr olunmasını istidâdır. Havâss-ı nâs ise ebvâb-ı dünyâyâ iltica ve mâsivâdan nesne taleb etmek tennezüldür. Zîrâ ânda Hakk-ı nisyân vardır. Nitekim Hz. Lut aleyhisselâm eşkiyây-ı kavminin kendi misafirlerine taarrüz

saddında olduklarında definden âciz olmak mülâhâzasıyla او آوى الى ركن شديد [Ne vardı, dedi: benim size karşı bir kuvvetim olsa idi; veya çok sarp bir kaleye sığınabilse idim (Hûd; 80)] deyib ilticâ ve istinâd edecek rûkn-i şedîd taleb eyledi Mea hâzâ Allâh'u-Te'alâ'nın fevkinde rûkn-i şedid yoğ idi. [11 a] Pes hakka i'timâd etmek gerek idi deyu Resûlullah sallallâhu Teâlâ aleyhi vesselem bu makâma tembîh eyledi. Aceb sa'b makâmıdır zîrâ eğerçi herkes bilir ki muîn ve mededres Allâh'u-Teâlâdır. Velâkin vakt-i ibtilâda ızdırâba düşüp başka muîn taleb etmeye başlar. Nazar eyle Hz. İbrâhîm'in aleyhisselâm kuvvet-i hâline ki nâr-ı Nemrûd'a tarh olunduğu vakitte havâ üzere giderken Cibrîl aleyhisselâm âna muâvenet etmek sadedinde olacak. İbrâhîm ândan i'raz edip hasbiyallâh dedi ve Kurânda gelûr ولا تكن كصاحب الحوت [O halde sabret Rabbi'nin hukmüne de *sahibi hut gibi olma*, hani öfkeye boğulmuş da nida etmişti. (Kalem; 48)] Ya'nî Hz. Yûnus aleyhisselâm kavminden tazâccur edip adem-i sabır ile batn-ı hûta ilkâ olunmağla mübtelâ oldu. Pes bu ma'nâ Reslullullah'a sallallâhu Teâlâ aleyhi vesselem sabr ile emr-ü ümmetini aceleden nehy olundu. Feemmâ herkesin ağzına düşmez ki Lût peygamber şöyle dedi ve Yûnus peygamber şöyle işledi diye belki böyle demek hâkime mufavvazdır. Allâh-u Teâlâ ve Resûlullâhdır. Hatta Cenâb-ı nübuvvet ümmete ta'lîmi edeb için buyurdular ki lâ tefaddalûnî [11 b] alâ Yûnus. İbn-i Mettâ ya'nî nübüvvet cemî-i enbiyâ müşterek üzerinedir ki bu hususda biri birilerinden farkları yoktur. Eğerçi gayri vecihle tefâzul vâki' olmuştur. Nitekim Kurânda gelûr تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض [O işaret olunan Resuller, biz onların ba'zısını ba'zısından efdal kıldık, içlerinden kimi var Allah kelâmına Kelim etti, ba'zısını da derecelerle daha yükseklerle çıkardı, Meryem'in oğlu İsa'ya da o beyyineleri verdik ve kendisini Ruh'ul-kudûs ile teyid eyledik, eğer Allah dilese idi bunların arkasındaki ümmetler, kendilerine o beyyineler geldikten sonra birbirlerinin kanına girmezlerdi, ve lâkin ihtilâfa düştüler kimi iman etti kimi küfür, yine Allah dilese idi birbirlerinin kanına girmezlerdi ve lakin Allah ne isterse yapar. (Bakara; 253)] Pes bu ümmete lâzımdır ki enbiyâ ve evliyâyâ ta'zim eyleye ve şan-ı âlîlerine lââyık olmayan vecihle tekellüm etmeye ve illâ meclisine gazabullah hulûl eder. Hattâ beyne's-sahâbe radyAllâh-u Teâlâ anhum vâki' olan müşâcerattân eyleye. Zîrâ ânlar muktedây-ı dîndir ki müteahhir olanlar dîni anlardan ahz etmişlerdir. Pes şâkird muallimi hakkında bed söylemek ziyâde küfrândandır. İmdî bu takrirden ma'nâ fehm eyledinse ve hakîkatu'l-hâl nedir bildinse sukût eyle. Zîrâ bu âlem dâr-ı ibtilâdır ve dâr-ı ibtilâda olan belâdan hâlî olmaz. Ve belânın ekseri dahî cerâim ve tenezzülât ve zillâtın muâhezâtıdır. Zîrâ Allâh-u Teâlâ "mâlikî yevmi'd-dîn"dir ve mâlikin memlûk hakkında olan muâmelâtı hükm-ü bâliğa üzerine mebnîdir. Ve bundan ahz olundu ki kıyâmet'ul-ârifin daime vefkınca âriflere dünyâ ve âhîret birdir. [12 a] Ânınçün vârid oldu ki "hâsibû enfüseküm gable en tuhasebû" Ya'nî yedinde mîzân-ı ilâhî olan olan şer' var iken kendünü vezn eyle ve ver' ve takvâda hâlin ne vecihledir muhâsebe eyle. Pes eğer muhâsebeyi ta'cîl edersen ferdâ muhâsebesinden halâs olursun ve illâ kanâtîr-ı sırât üzerinde kalırsın. Ve şefâat erişmezse cezâ-i sù bulursun bu dahî ya'nî şefâat olmak dahî hakkı abd olmadığı makâmıdır. Ve şol kimse ki Allâh-u Teâlâ'nın dünyâ ve âhîrette mâlik ve cezâ ve mükâfâta kâdir olduğun ilm-i yakîn ile bile huzur-u hakta ve huzur-u melâikede terk-i edeb etmez. Ve enfâsını izâat eylemez belki Allâh-u Teâlâ'yı râzı ve melâike-i hafazayı mesrûr

edecek kavı ve fiilde bulunur. Ve bir belâ ile mübtelâ olsa innâ lillâh deyip sabrıyla bigayrı hesab ecir bulur yoksa hakka muâraza etmek nefis ve Şeytândandır ve nefis ve Şeytâna tabi' olan âhir cezâsın bulur.

Nazm

Ya mâlik-i yevmiddîn

Her hâlimizi âsân et

Zikrin dile [12 b] kıl telkîn

İrfânını ihsân et

İlmi ile mûkerrem kıl

Aynıyla muazzam kıl

Hakkıyla mukaddem kıl

Sen kâmil insân et

Dînim ola çün teslîm

Virdim ola hâ ve mîm

Arz ola demâdem cîm

Cân-u dili handân et

Yâ Rabb bu dünyâda

Hem mavtını ukbada

Ûlâda ve uhrâda

Sen lütf-u firâvân et

Ey Erham ve ey Ekrem

Esrârına kıl mahrem

Hakkı kulunu her dem

Sad lütfuna şâyân et

إياك نعبد وإياك نستعين [Sade sana ederiz kulluğu, ibadeti ve sade senden dileriz avni, inayeti yarab! (Fâtiha; 5)]

Ubûdiyet tezellüldür ki muktezây-ı mâyedir. Zîrâ insân turâbdan mahlûkdur. Turâb ise şey-i hakîrdir. Pes hükmü anasır hakka tevâzu'dur. Eğerçi rûh-u ulvînin hükmü kemâlatla iftihâr ve isti'lâdır. Velâkin bu kemâl hakka muzâfdır. Nitekim nefh-i rûhu kendi zâtına izâfetten ma'lûmdur. Binâen alâ hâzâ yine abde kalan zillet ve inkisârıdır. Gerekse fi'l-mesel başı göklere ersin zîrâ emr-i izâfî ile da'vâ olmaz. Emr-i izâfî dediğimiz budur ki asâleten ve hakîkaten kemâl Allâh-u Teâlâ'nındır ve bunda ubûdiyet ile abde ve istiânet ile [13 a] Rabbe işâret vardır. Zîrâ istiânet abdden

ve iânet Allâh-u Teâlâ'dandır ki muîn Allâh-u Teâlâdır. Ve cemi îrâd olunduğu iki veche dâirdir. Evvelkisi teşrîk dedikleridir ki sâir Mü'minleri dahî ibâdet ve istiânette kendine şerîk kıldı. Tâki müzâherât vukûuyla duâsı müstecâb ola. Ânunçün duâyı kendiyeye tahsîsten nehy olunmuştur. Ve ikincisi latîfe-i insâniyenin eczâsına işârettir. Zîrâ insândan herbir cüzü hakka başka bir tezellül ve bir istiânnet matlûbdur. Ya'nî her uzuv ve her kuvvet hâline göre hakka inkıyâd ve hakdan kemâlini talep etmelidir. Meselâ semin kemâli hitâb-ı gaybîyi işitmektir ve basarın hâli âsâr-ı İlâhiyeyi kemâyenbaği görmektir. Ve basîretin şânı âsârın müstemil olduğu esmâyı ve hakâyıkını idrâk ve bu yüzden müsemâyı dahî bikadri't-tâkati'l-beşeriyye müşâhade ve muâyenedir. Ve sâirler dahî âna göre mefhûm ola. Ve ibâdet ve istiânneti hakka tahsis etti. Zîrâ ma'bûd-u hakîki haktır. Vücûd-u vâcib [13 b] ve ferd ve ehaddir ki zâtında ve sıfâtında ve efâlinde şerîki ve nazîri yoktur. Pes vâcibi koyub mümkinine tezellül ve ândan iânet talep etmek mahzâ şirk ve ayn-ı hicâbdır. Ânunçün selâmda muncî olmaya dediler. Zîrâ haktan gayrıya serfuru lâzım gelür. Meğerki ziyâde ârif ve mükâşif ola ki mazharda zâhire inhinâ sûretin göstere. Bu sûrette dahî gâlibu'l-hâl olanın sıfâtı değildir. Belki mağlûbu'l-hâlin şânıdır. Âna ise i'tibâr yoktur. Ve fi'l-hakîka bir nesne kendi kendine muncî olmuş gibi olur. Zîrâ tecelli birdir ki aynı vâhidedir ve sûrette taaddüd ve tekessüre i'tibâr yoktur. Velâkin ehl-i cem' bilir ve ehl-i fark değil. Fa'lem zâlik bu makâm da bir makâm-ı haildir ki nîceler namâz içinde *إياك نعبد وإياك نستعين* [Sade sana ederiz kulluğu, ibadeti ve sade senden dileriz avni, inayeti yarab! (Fâtîha; 5)] mahallinde vech-i arza sâkıt olmuşlardır. Zîrâ lisânın söylediği kifâyet etmez belki musallînin kalbinde hâli dahî gerektir. Ve ol hâl budur ki kendinin ubûdiyetini fehm ile ve riyâsetle ubûdiyeti halt etmeye, zîrâ tevazu' ile riyâset [14 a] ve kibriyâ bir yerde müctemi' olmaz. Ve tevhîd-i kavî gerektir ki âna tevhîd-i hakkânî derler ki bu tevhîdin sahibinde asla şirk olmaz. Ve bir maddede iânete muhtâç olsa avn ve nusreti bâb-ı haktan talep eder. Havâtır ve efkâra düşüp esbâb-ı zâhire yüzünden ebvâb-ı mâsivâyâ meyl ve iltifât etmez. Ve insânın biri birine muâveneti fi'l-hakîka hakkın hakka muâvenetidir. Yoksa halkın halka muâveneti değil. Zîrâ halk minhaysu huve âciz ve zaif ve zebundur. Şöyle ki eğer Hak Teâlâ'dan Kadîr ismi yüzünden ikdâr olmasa zerre kadar iânete kâdir olmaz. Pes bu ma'nâyâ vâkîf olan ârif ettiği iânette imtinân etmez ve her maddede imtinândan men' ve nehy olunduğunu asl-ı insânın hicâbı ve haktan haberdar olmadığıdır ki, eğer hakîkatten âgâh olsa kendi vücûduna bir nesneyi izâfe edip bu benim fiilimdir demez. Pes burada tevhîd-i efal lâzım geldi. Tevhîd-i ef'âl dahî sıfât üzerine mebnîdir. Zîrâ sıfât-ı kudret olmasa hâricde iânet bulunmaz. Sıfât dahî mevsûf ile [14 b] kâimdir. Ki zâttır ve zât şol ayn-ı vahdedir ki tecellîsi Vâhid ve zuhûrâtı müteaddittir. İmdî eğer ubûdiyetin var ise kalbine nazar eyleye eğer kalbin hakka secde ettiyse febiha ya'nî cemi' a'zâ ve cevârihin dahî secde ve inkıyâd eder ve lisânın dahî etdiği da'vada sâdık ve illâ heryüzden hâlin müşevveş olur. Zîrâ lisan-ı mücerredle kalırsın. Lisanı ise münâfikta dahî vardır. Mea hâzâ mu'teber değildir. Zîrâ lisan-ı kalbin tercümânıdır. Çünkü kalbte olmayan nesneyi söyleye kazib olur ve bundan namâzın sıhhat ve fesâdı ma'lûm olur. Ya'nî eğer kalbinde i'tikâdı yoğsa a'zâ ve cevârihinin harekâtı bâtıla olur. Ve eğer i'tikâdı olub velâkin efkâr ve havâtırı çok ise kabûl ve reddi âna göre olur. Ya'nî huzûru kalbi mikdârı kabûl olub mâadâsı merdûd olur. Zîrâ gaflet üzerine vâki' olmuştur. Meğerki arada bir de şeffî' ola ki

cemâatla kılınan salâtdır. zîrâ cemâatin herbirinden bir cüzü salât makbûl olsa cümlesi cem' olunub [15 a] bir salât tamâm olur ve eczây-ı nâkısaya şefâat edip cümlesinin kabul-ü salâtına bâis olur ve buradan makâm-ı şefâat ne idiği ma'lûm oldu. Ânınçün şer'de vârid oldu ki cenâze üzerine yüz mü'min hâzır ola veyâhud kırk aded bârî buluna. Zîrâ kırk aded ehl-i umûm bir velî örfü hükmündedir. Velînin ise şefâatı makbûledir. Eğer ol cenâzede bi'l-fiil velî bulunûr ise dahî kuvvetli olur. Zîrâ bir velî vahid-i kalifdir. İşte bu makâmdandır ki câmi'ler ve da'vet-i salât için minâreler bina olundu. Ve cenâze namâzına terğîb vâki' oldu. Zîrâ eğer cenâze sülâhây-ı nâsdan ise hâzır olan cemâat sebebi mağfiret olur. Ve illâ cemâat-i hâzira meyyite şefâat ederler. Pes iki sûrette dahî fâideden hâli değildir.

Nazm

Yâ ilâhî cümle ahvâlde sana senden meded

Âciz ve biçâreye sensin kamu işte sened

Âsîyab-ı fi'l-hakîka rûz-u şeb su döndürür,

Kâim olurmuydu hâne olmasaydı ger amed

Döndürür eflâk-ı heft- arş-ı a'zam dembedem

Cünbüş-ü aşk oldu [15 b] ma'nây-ı arşa amma mu'temed

Yâ ilâhî gerçi dillerde döner âyetlerin

Âyetin hakkı dili döndürmesinden kılma red

Ermese dil birliğe kalbiyle makbûl olmaya

Vasl-ı dergâha ola âhir bu gaflet yolda set

Ya ilâhî eyleme Hakkî kulu senden cüdâ

Tâ ki kulluk âsîtânında ola abd-i ebed

Allâhumme bi hurmeti'l-fâtîha icalnâ min ehl-i hüsnî'l-hâtîme vecalnâ min ellezîne ya'budûneke şuhûden ve yesteînûne bike gıyâmen ve kuûden.

اهدينا الصراط المستقيم [Hidayet eyle bizi doğru yola. (Fâtîha; 6)]

Burada hidâyeti hakka muzâf kıldı. Zîrâ hidâyet-i mutlaka haktandır وإنك لتهدى إلى صراط مستقيم [Ve işte sana böyle emrimizden biz ruh vahyettirdik, sen kitap nedir? İman nedir? Bilmiyordun ve lâkin biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emîn ol sen her halde doğru bir yola çağırıyorsun. (Şûrâ; 52)] âyetinde Resûllullâh'a sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem nisbet eyledi. Zîrâ Resûllullah halîfe-i haktır ve halîfe dahî hükümde müstahlef gibidir. Ânunçün فلا وربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم [Yok, yok Rabbin'e kasem ederim ki onlar aralarında çıkan çapraşık işlerde seni hakem yapıp sonra da verdiği hükümden nefislerinden hiç bir darlık duymaksızın tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman

etmiş olmazlar. (Nisâ; 65)] nassında Rasûl-i hükmî nasb eyledi ve ânın hükmünü kendi hükmü kıldı. Zîrâ Rasûl fânî fillâh ve bâkî billâhtır. İşte vâris-i Rasûlun hükmü dahî böyledir ki sâlik teslîk ile hakka irşâd ve hidâyettir. Zîrâ şerîat minhaysu hiye mürşid-i sâmitdir ki ânı söyleten [16 a] ulemây-ı ahkâmıdır. Ve hakikat dahî dedîl-i sâkittir ki ânı fi'le getürüp sûret veren mürşid-i kâmidir. Pes bu dünyâ üstâd ve şâkirdden ibârettir ki kimi muallim ve kimi dahî muteallimdir. Velâkin her müteallim üstâd olmaz, belki kâbiliyeti kadar ahz eder. Merîz gibi ki mürşid vâriken marazı sebebi ile yolda kalır. Pes şol kimse ki fitrat-ı asliye üzerine mevlûd olub alâyık ve avâyıktan mesûn ve esbâbı matlûbe muvaffak ve makrûn ola. Elbet tarîk de kalmaz belki menzile mühtedî olur. Zîrâ eğerçi hidâyet-i asliyey-i mutlaka ile mühtedîdir. Nitekim *إن ربي على صراط مستقيم* [Her halde hem benim Rabbim hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayanmışım, hiç yerde bir debelenen yoktur ki nasiyesini O tutmuş olmasın, *şüphe yok ki Rabbim doğru bir yol üzerindedir.* (Hûd; 56)] âyeti âna dâldir. Velâkin hidâyet feriyey-i mukayyide-i şer'iyye olmadıkça yine ol hidâyete dalâl denilir. Binâen alâ hâzâ eğerçi mürşide hidâyet ve irşâd i'tâ olundu. Feemmâ cebr i'tâ olunmadı. Ânınçün *ليس لك من الأمر شيء* [Senin elinde emirden bir şey yok, yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud onlara tevbe ettirsin ve yahud azâb etsin çünkü onlar zalimdirler. (Âl-i İmrân; 128)] denildi. *وما أنت عليهم بجبار* [Biz pek âlâ biliyoruz ki ne diyorlar, *Meamafih sen onlara karşı bir cebbar değilsin*, şimdi sen benim vâidlerimden korkacaklara bu Kur'an ile öğüd ver. (Kâf; 45)] vârid oldu. Zîrâ kişi müstaid olmadığı mertebeye cebr olunmaz. Ve cebr olunmak hikmete muhâlifdir. Nitekim himâr insân olmak üzerine [16 b] cebr olunmaz. Zîrâ ezelde lisan-ı isti'dâdî himâriyet isti'dâ etmiştir. Pes kendi matlûbundan hâriç nesne ile tedârik olunmak abes gibidir. Feemmâ şol kimesneninki isti'dâd-ı gâlibi vardır. Gâh olur ki üstâdından üstâd olur ve isti'dâdî gâlib odur ki âna hiçbir camdan kanmak gelmez. Belki bahr-i mâlihi tamâmen nûş edip yine harâretini teskîn etmeyen gibi ol dahî hiçbir mertebeye kanâat edip orada vukûf etmez. Zîrâ henüz vatana vâsil olmamıştır. Ve vuslatı sûretinde dahî sırrının seyrine nihâyet yoktur. İşte seyr-i fi'llâha nihâyet olmaz dedikleri budur. Meselâ gerçi sultân-ı a'zâmın memleketi mahdûde ve hudûdu muayyenedir. Velâkin beher yevm şuûn-u muhtelif ve reâ ile ahvâl-i mütenevvası vardır ki dünyâdan intikâline dek tamâm olmaz. Pes her halîfenin hâli budur ve Hak Teâlâ vâsi'dir ki ilmi müntehî değildir. Ve her var olan ârif terakkî ile gitmiş ve ma'rifetullâh ile tavsiye etmiştir. İmdî aslî [17 a] hidâyetullâhdır ki beher lahza mezîd olmaktadır. Kemâ Kâle Teâlâ *وقل ربي زدني علما* [Demek ki Allah O hak şehinşah yüksek, çok yüksek, Meamafih sana vahyi tamam edilmeden evvel Kur'an'ı acele etme ve de ki "Rabbim artır beni ilimce". (Tâhâ; 114)] fa'lem va'mel.

Ba'dezâ; İstikâmetten murâd istikâmet-i i'tidâliyedir ki, her nesnede ifrât ve tefrîtden hazerdir. Ve sırât-ı hakîkî ki teslîm ve rızâdır elbet zikr olunan istikâmetten hâli değildir. Ve her nesnede i'tidâl üzerine olmak suûbetli olmağla Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem *شيبتي هود* buyurdu. Ya'nî sûre-i Hûd beni pîr eyledi. Ve mehâsinimin fi'l-cümle ağırmasına sebep oldu. Ol sûre-i Hûd içinde *فاستقم كما أمرت* [Onun için emr olunduğun gibi doğruluk et: sen ve beraberinde tevbe eden de aşırı gitmeyin, çünkü o her ne yaparsanız basîrdir. (Hûd; 112)] vârid olmuştur. İnsân ise me'mûr olduğu üzere istikâmet etmek katî müşkildir. Ânunçün Kurân'da gelür *كلا لما يقض ما امره* [Hayır hayır, doğrusu o hiç onun emrini tam eda etmedi. (Abese; 23)]

Ya'nî insân Allâh-u Teâlâ'nın emrini kemâ yenbağî edâ etmedi meğerki cins-i insândan havâs makûlesi ola. Bu cihetden mûsâllî her namâzda sırât-ı müstakîme hidâyetle duâ eder. Zîrâ ol istikâmet kesbîdir yoksa hulkî değildir. Ve hadîsde gelmişdir ki eğer bu ümmet dîni üzerine istikâmet ederse [17 b] ömrü bin sene ve illâ beşyüz sene olur. Burada çünkü ömr-ü ümmet hicretten sonra beşyüz seneyi tecâvüz etti. İstikâmeti olduğu ma'lûm oldu. İşte bu istikâmet zâhir ve bâtın-ı şer' üzerinedir. Çünkü bin sene kûsür ile tamâm ola. Mehdî hurûc ve Hazret-i İsâ aleyhi's-selâm nuzûl edip gittikçe eşrât-ı sâat tevârüd edip âhir kıyâmet küffâr üzerine kâime ola. Pes şol mü'min ki ehl-i istikâmettir. Ömrü tavîl olur zîrâ istikâmeti sebebi ile ömründe bereket vardır. Ve kıyâmet-i suğrâki ânın kendi mevtidir. Koptukda muktezây-ı istikâmeti üzere muhâsebeden halâs olub menzil-i vasl-ı hakda âlim-i kuds olur. Zîrâ müstakîm doğru demektir. Ve ok ne kadar rast olsa menzile rast gittiği gibi dinde rast olan kimesne dahî hakka doğru ok gibi gider. Ve berâzihden halâs olur ve suret-i vahdet-i hakkı Ka'be olmağla musallî namâzda yüzün kibleye teveccüh eder. Zîrâ yüz sağ ve solda istikâmette ziyadedir. Belki [18 a] sağ ve solda veche göre istikâmet yoktur. Elhâsıl doğruluk dinde olur emir ve nehyin hükmünü icrâ eyle. Bu ise emr-i ma'nevîdir. Ve şol eğrilik doğruluk hükmündedir. Meselâ âna i'tibâr yoktur. Belki nice eğrilik doğruluk sûretindedir meselâ hâcî Ka'beyi tavafda sağ ve sola döndüğü doğrulukdandır. Feemmâ bu devri namâz içinde etse eğrilikdendir. Zîrâ namâzın vaz-ı aslîsi emr-i bâtın ve tavâfın emr-i zâhir üzerinedir. Ve tâife-i sûfiyyenin devr ettiği nihâyet eflâke dekdir. Çünkü seyr-i eflâk tamâm ola devir dahî tamâm olur. Ve celvetiyye tâifesi cim ile emri bâtın ihtiyâr edenlerki hareket-i ma'nevîyye ile iktifâ ettiler. Zîrâ hareket-i sûriyyede mahzûrât çoktur. Herkes şûrût ve kuyûduyla anı icrâyâ kâdir değildir. Pes eslem olan vecdî kavî bulunmadıkça hareket etmeye ve illâ mesûl olur. Zîrâ vecd-i bî ihtiyâr olmaqdır ki vecd-i dîvâne gibidir. Dîvâneye ise kalem yokdur ehl-i his ve şuûr ise kendi nefisleri ile [18 b] hareket ederler. Nefis ise mağdûbu aleyhdir binâen alâ zâlik ehl-i nefis dahî böyledir. Velhâsıl turûk-u hakka ehlinin teveccühü hakkadır. Eğer niyet-i sâdîka vâir ise ve illâ halkadır halka çıkan tarîk ise Türkistan tarîkidir yoksa tarîk-i Ka'be değildir. Fa'lem zâlik.

Nazm

Budur ehl-i tarîkin mültecâsı
 Tarîk-i müstakîme kıl hidâyet
 İlâhî kıl tarik-i hakka irşâd
 Ere tâ menzile âşık ola şâd
 Namâz içre niyâz içre bûd yâd
 Sırât-ı müstakîme kıl hidâyet
 Çû tahmil eyledin bâr emanet,
 Yine sen eyle yâ Rabbî inâyet
 Eğerçe sana yol çoktur bi gayet

Sırât-ı müstakîme kıl hidayet
Çû düştük farkına âhir elekden
Hamîr olduk senin kudret elinden
Çıkarma Hakkıyı doğru yolundan
Sırât-ı müstakîme kıl hidâyet

Nazm

Âşk-ı pâk Hazret-i hakdır sırât-ı müstakîm
Menzil-i vasl-ı İlâhîde olur âşık mükîm
Bir belâdır der-i aşk ammâ dûder dillere
Ândan özge afiyet çû olmaya kalb-i selîm
Her kimin imânı muhkemdir eder tasdik-i aşk
Tâ ezelden tâ ebed halka budur dîn-i kadîm

[19 a]

Bir tabîb-i hâzık olmuştur eder tashih-i hâl
Mübtelây-ı aşk olan kalmaz cihân içre sakîm
Hakkı ya ashâb-ı kehfe pîr ve ol bu garda
Taşrada kalma eğer âşık isen hemçûn rakîm

صراط الذين انعمت عليهم [O kendilerine in'am ettiğin mesutların yoluna. Ne o gadap olunanların ne de sapkınların. (Fâtiha; 7)]

Sırât-ı mutlakdan sırât-ı mukayyede hidâyetle duâya işârettir. Zîrâ münam-ı aleyh olanların evvelî akl-ı evvel ve âhirî mehdî-i âhir zamândır. Bu ikisi ve bunların esnasında hılat-i vücûd vücûdla mütelebbis olanların cümlesi ni'met-i âmme ve ni'met-i hâssa ile münam olmuşlardır. Ni'met-i âmmeden murâd ni'met-i şerâyi ve ahkâm ve ni'met-i hâssadan maksûd hakâyık ve hükm-ü İlâhiyyedir. Zîrâ niâm-ı İlâhiye niâm-ı sûriyye ve hissiyyedir ki bir nesnenin bânına göre zâhiri gibidir. Te'sîr ise bânından zâhiredir. Ya'nî feyz-i bânın pes feyz-i zâhirin mecmu-u envâi bulunsa feyz-i bânın bulunmayacak. Yine lâ feyzdir feemmâ aks olub feyz-i bânın bulunsa ve feyz-i zâhirden bir nesne bulunmasa yine pür feyzidir. Ânunçün ârifler demişlerdir ki "Hakkı vicdân eyleyen halkı fîkdân etse dahî zarar vermez." [19 b] Zîrâ bu âleme kudûmden maksûd-ı aslî ma'rifetullâhdır ve halkı vicdan etmek bi'l-külliyeye zarârdır. Zîrâ kalb-i insân ol ma'rifet için mahlûkdur. Yoksa efkâr ve havâtır mâsivâ için değıldir. Çünkü Hak için mahlûk olan kalbi mâsivâda i'mâl eyleye. Hakkı fîkdân etmiş olur bu sûrette ânın kalbi ya'nî yüreğı ile hayvânın yüreğı cehâletde bir olur. Bu sebebdendir ki böyle câhil âdemi hayvândan addederler. Nitekim Kurânda dahî gelûr اولئك كالانعام بل هم اضل [Celâlim Hakkı için cinn-ü insten bir çoğunu cehennem için yarattık, onların öyle kalbleri vardır ki onlarla doymazlar,

ve öyle gözleri vardır ki onlarla görmezler ve öyle kulakları vardır ki onlarla işitmezler, *işte bunlar behaim gibi, hattâ daha şaşkındırlar*, işte bunlar hep o gafiller. (A'râf; 179)] ve ânların edall oldukları budur ki hayvân min haysü'z-zât tesbîh ve takdîse meşgûldür. Ve şerle me'mur değildir. Zîrâ ânınçün akılı meâd yokdur belki fi'l-cümle idrâk vardır. İnsân ise akıl ile mükerrerem ve teklîf ile müşerref ve mütedârikdir. Pes hitâb-ı izzetin kadr-u kıymetini bilmeyecek insâniyetden çıkar. Zîrâ insân hakdan husûs üzerine nefh-i rûh olunmuşdur. Ve ol rûhla şeref-i azîm bulub hitâb-ı izzete sâlih ve hamli emânet'i-kübrâya kâdir olmuşdur. Çünkü abd hizmet-i mevlâda kendi makdûrî mertebesini bezl [20 a] etmeye fi'l-hakîka şeref-i ubûdiyetden bî mâye olur. Ve mâlikine intisâba sâlih irâde râbîta kalmaz. Yazık şol abde ki Sultân-ı azîme muzâf iken ednây-ı raiyyet kadar olmaya. Çünkü ma'rifetin tarîkı ubûdiyetdir. Lâ cerem abîd bezl-i mâl ettiği sûrette ârif bezl-i vücûd etmek gerektir. Her âşık mahbûbuna mahbûbunu infâk edegelmışdir. Kâle Teâlâ *لن تتالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون* [Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birre eremezsiniz, Meamafih her ne infak eyleseniz şüphesiz Allah onu da bilir. (Âl-i İmrân; 92)] Ya'nî birr ki kesrle cennettir. Enfâl-i mâl ile husûl ve birr ki fetihle Allâh-u Teâlâdır. Bezl-i vücûd ile vücûda gelûr. Nazâr eyle imdî sen münam-ı aleyh oldun mu ve olduğun sûrette dahî kangı nevden ma'dûd oldun ve ne makûle feyz buldun. Ve tenzilde *ومن يطع الله والرسول فأولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصديقين والشهداء والصالحين* [Öyle ya: Her kim Allah'a ve Peygamber'e mutî olursa işte onlar Allah'ın kendilerine in'am eylediği: Enbiya, siddîkîn, şüheda ve salihîn ile birliktedirler, bunlarsa ne güzel arkadaşı! (Nisâ; 69)] Ya'nî bu dört tâife münami aleyhdir ki mûsâllî olan kimesne namâz içinde *انعمت عليهم* dediği yerde cümle münami aleyh olanları istihzâr eyleye. Ve akl-ı evvelden mehdî [20 b] vaktine dek olanları derhâtır eyleye. Tâ ki anlara olan in'âm gibi ana dahî ihsân ola. Zîrâ maksûd-u nefis nübüvvet ihsân olunmak değildir. Belki enbiyâyâ olan füyûzdan feyz-i hâs olunmaktır. Nitekim derler ki filan velî filan nebînin kademi üzerinedir. Ya'nî meşrebde ve me'hazde birdir. Eğerçi velî nebî derecesine bâliğ olmaz. Ve eğer ma'rifetullâh da ol dereceye bâliğ olsa dahî âna nebî denilmez. Pes nebî nübüvvetle velînin fevkindedir meselâ Hazret-i Mûsâ ve Hızır'ın birbirlerine nisbetle tefâvütleri vardır. Ya'nî Hızır Musâ'nın şeri mertebesine ermez. Eğerçi Hızır dahî zamânında müstakil nebî idi ve Mûsâ dahî Hızır'ın ilm-i bâtında derecesine ermez. Zîrâ eğer ermiş olsa *هل اتبعك على* [Musâ, ona öğretildiğin ilimden bana bir rûşd öğretmen şartı ile sana ittiba edebilir miyim? dedi. (Kehf; 66)] demezdi. Zîrâ şâkird üstâda hizmet etmek ânın ilminden ilim ahz etmek içindir. Ve âlim ile câhil berâber olmadığı gibi âlim-i a'lem dahî mütesâvî değildir. Pes velîye nebî dememek gerektir ki hark-ı icmâ' [21 a] etmekle hitâb-ı azîm etmiş olur. Eğerçi velî dahî nebî gibi muhberi indellahdır. Şol vecihden ki vahiy ve ilhâmın hakîkati birdir. Eğerçi velîye melek gelmez ve zâhir olsa dahî mükâleme vâki' olmaz. Ve illâ nebî olmuş olur ırk-ı nübüvvet ise münkatı'dır. Ve hâlâ bâkî olan mertebeye mübeşşirât derler. Nitekim Kurânda *gelûr لهم البشري في الحياة الدنيا وفي الآخرة* [Müjde onların dünya hayatında da Âhirette de, Allah'ın kelimatına tebdil yok o işte fevzi azim o. (Yûnus; 64)] Ve enbiyâ ne vecihle mahmûdu'l-âkibe ve me'mûnu'l-ğâile ise evliyâ dahî öyledir. Zîrâ müjde-i hak Hakdır. Velâkin enbiyânın lisâna getürdüğü ba'zı umûr vardır ki evliyâ ânı ifşâdan kendi hakkında men' olunmuşdur. Zîrâ Sahib-i şerîat ile gayrısı bir

değildir ve evliyânın hayırlısı hafî olanlardır. Ve anlara melâmiyye derler. Kezâlik terk-i da'vâ edenlerdir ki ânlar fânilerdir. Fa'ref.

Nazm

Hazret-i hakdan olursa inâm
Ola insân hakka mazharı tâm
Ermedi kimse menzil-i vasla
Olmayınca şefî-i fahr-i enâm
Çeke gör kedd-i leyâli âşık
Var iken elde fırsat-ı eyyâm
Ni'meti zâhire mağrûr olma
Feyz-i bâtın iledir [21 b] câna
Kıvâm habı gaflet nîce bir nergis var
Seni a'mâ eder âhir bu menâm
Bizim aşka ne aceb rağbet yok
Var iken sâki-i bezm ve dolu câm
Söyledîn var bu tûti-i canı
Söyleyenden velik yokdur nâm
Derd yokdur bulunur gerçi devâ
Tâlib olmazsa neylesin allâm
Gayret-i dil gerekdir âdemde
Tâ vücûda gele dünyâda merâm
Hakkıyâ Hakka tut yüzün daim
Âşıka meyl-i sivâ oldu haram

غير المغضوب عليهم ولا الضالين [O kendilerine in'am ettiğin mesutların yoluna. *Ne o gadap olunanların ne de sapkınların.* (Fâtiha; 7)]

Bundan fehm olunur ki cem-i efrâdı insân feyz-i vücûd bulduktan sonra aralarında münam-i aleyh olmadık yokdur zîrâ rızık dahî vücûd-u hâricîye tâbi'dir. Eğerçi beyne'n-nâs rızıkda ve ba'zı a'zâ ve kuvvâda tefâvüt vardır. Velâkin bu tefâvüt ânı hadd-i ni'metden ihrâc etmez. Velâkin her merzûk ve mevcûd gadabından halâs olmamışdır. Ve illâ kabza-i şimâl hâlî ve tehî ve duzah muattal kalmak lâzım gelûr. Pes halkın süedâsı ve eşkiyâsı vardır ki süedâyâ merhûm ve mühtedî ve eşkiyâyâ ma'dûb ve dâll derler. Ve süadânın hayyirî [22 a] enbiyâ ve evliyâ ve eşkiyânın yehûd ve nasârâdır. Ânunçün Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem مغضوب

yahûdiyle ve ضال nasârâ ile tefsir etmişlerdir. Ve sâir firak-ı menhûse dahî bunlarda dâhillerdir. Münâfik ve müfsîd ve fesede gibi fa'ref ma'lûm ola ki mağdûb aslında şikkî zâtidir. Ya'nî şol kimesne ki küfür üzerine mecbûldur. Gerek dünyâda saâdet-i arızâsı olsun Şeytân ve emsâli gibi ve gerek olmasın deccâl ve nezâirâ gibi. Zîrâ Şeytân kable'l-la'n dokuz bin veya otuz bin sene ibâdet etmiştir. Pes bunlara gadab-ı zâti vardır ki rahmetten mahrûmlardır. Ve şol kimesneki bir kısmı şikk-ı ârizîdir ki bidâyet-i halleri dalâl ve nihâyeti hidâyettir. Bunlar iki kısımdır: Bir kısmı kümmel-i evliyâdan add olunur. Eğer mahbûb-u ilâhî olduysa ve bir kısmı dahî mü'mini âsî denilir. Pes mü'min-i mutîa olan rahmet gazab ile meşûb değildir. Zîrâ nefis ve Şeytânın âna müdâhalesi yoktur. [22 b] Ve mü'min-i fâsıkın rahmeti gazab ile mahlûttur. Lâkin îmân ile intikâl ettiği sûrette ana gadab-ı ârizî derler ki âhiri rahmet-i zâtiyedir. Bu cihetten mü'mine mutlaka mağdûbtur denilmez. Belki fi'l-cümle gazab veya gazâb-ı ârizî ile mağdûbdur denilir. Zîrâ nefis ve Şeytânın ana müdâhalesi vardır. Nefis ve Şeytân ise gazâptan halk olunmuşdur. Ânunçün âhirette cehenneme tarh olunurlar. Kalb ve rûh rahmetten halk olduğu gibi ânunçün âhirette cennete idhâl olunurlar. Kâfir için kalb ve rûh yoktur belki nefis ve tabîat vardır. Ânunçün naîm-i cennetden bî nasîbdir. Ve sûretâ kalb ve rûhu olduğu mukayyed değildir. Zîrâ kalb ve rûhun eseri ma'rifetullâh ve îmân ve müşâhededir. Pes bu ma'nâ olmayacak hayvân hükmünde olur. İmdi mü'min gerçi îmân sebebiyle nefis ve tabîatı katl ve kalb ve rûhu ihya etmiştir. Feemmâ nefis fi'l-mesel yedi başlı ejder gibidir ki değme halle helâk olmaz. Ânunçün sâlikler îmân mertebesinden sonra mertebe-i ihsâna erince bu kadar riyâzât ve mücâhedât-ı şâkka [23 a] çekerler. Zîrâ sâlik mertebe-i tevhîdi efâlde kalbe dâhil ve mertebe-i tevhîdi sıfâta rûha vâsıl ve mertebe-i tevhîdi zâtta sırâ nâil olunca kırk sene sahrây-ı fenâda pûyan ve bezm-i aşkta sekrân ve vadi-i cem'de hayrân ve gülşen-i kudsde nâlân ve pür efgân olur. Tâki sekr-i sahve veb cem-i farka ve asl-ı fer'a ve gurbet-i vatana ve telvîn-i temkîne mübeddel ola ki hakla tâsârruf bu ma'nâdan sonra olur. Ve bu mertebeye gelince nîce sırlar galtn olur ki ukûbâtı çok tarîk ve belâsı bisyâr-ı vâdî ve kattâ-ı bî şumâr meslektir. Değme sâlik bu deryâdan baş göstermemiş. Belki neheng-i celâli hulkumuna gıda olmuş ve bu sahrâda menzil-i res olmayıb bâdiye-i hayrette şöyle kalmıştır. Ânunçün sûre-i Fâtihanın âhiri dalâl ile hatm olunmuştur. Zîrâ dalâl hayrettir ve hayret ikidir: Biri hayret-i mezmûme ve biri dahî memdûhadır. Mezmûme odur ki insân ne yola gideceğın bilmeye. Ânunçün sâlike lâzımdır ki [23 b] evvelâ tayin-i matlab eyleye ki matlab-ı a'lâ ve maksad-ı aksâ Allâh-u Teâlâdır. Ba'dehû esbâb-ı mu'ayyene ve muayyenesi ile tarîkına duhûl ide. Ve vâsıl-ı menzil olunca fütûr ve keselden hazer eyleye ve illâ esnâ-i tarîk da kalur. Ve maksûd hâsıl olmayıp mahbûbundan hicrân bulur. Çünkü bu yolda tûl-i mesâfe vardır. Lâ cerem her sâlik gâyete erince gayret edemeyip kesl-i nefisden mücâhedey-i zevke değışir. Ânunçün dünyâda kâmil az bulunur. Husûsâ ki insâna bir mürşid-i hakîkî lâzımdır. Ki merîza tabîb-i hâzık gibi ola. Ve şol ki müddeî ola hakâyıktan mahrûm olur. Ve şol ki zâhid ola ehl-i sûk gibi ehl-i kâr olur. Zîrâ garazı bir hâlet kesb etmektir. Ana ya'nî bir muktesibe ise muhterif derler. Pes zâhid ile ehl-i hırfetin farkı nedir ki ikisi dahî ehl-i garaz ve marazdır. Ve şol ki âbidir, müteallıktır. Ya'nî ibâdetine taalluk edip zanneder ki ibâdetle necât bulur. Ve Hak Teâlâ'yı nisyân eder. Mea hâzâ münc-i haktır ve ibâdet vesiledir. Bu makûle zunûn-u fâsîdeden ötürü [24 a] zâhid ve âbidi

cerh ve zemm ettiler. Eğer ma'rifetullâh tam olaydı böyle zunûna düşmezler ve belki tarik-i iftikâra sulûk edip a'mâle bakmazlar. Ve umûr-u hakka tefviz ederlerdi. Nazar eyle ârifin hâline ki dâimâ Allâh-u Teâlâyı i'zâm ve iclâlde ve ubudiyet-i hakkı, rubûbiyyetten ötürüdür. Yoksa haktan celb-i menfaat için değildir. Zîrâ hak Teâlâ ânı halk ettiği vakitte ândan celbi menfaat etmedi. Bes abde dahî gerektir ki vakt-i hizmette seyyidînden celb-i menfaat etmek sadedinde olmaya. Zîrâ menfaate taalluk etmese dahî menfaat hâzırdır. Zîrâ cennet ve naîm ânunçün müheyyâdır. Pes ırgât olmayıp kul olmak gerektir ki hürriyet ubûdiyettedir ve haktan gayrıya bend olmakta hürriyet yoktur. Zîrâ her neye bend olursa ânın kuludur bu cihetten harbendeye emânetullah himâruke dediler. Ve himârın gayrîyî dahî ana kıyâs eyle.

Nazm

İlâhide rastdan ver yolum

Bu yolda düşersem eğer tut elim

Çû gurbetten aldım ayağım sana

Çû sensin vatan bana [24 b] göster elim

Yedi bahre nisbetle bir katreyim

Yem-i ilmine göre bula bileyim

Simât'ı-nevâlinde âlem-i arık

Bu muhtâca versin nola bir dilim

Lisânım senin zikrinle döner

Tefekkürdedir dâimâ bu dilim

İlâhî rica budurur her nefes

Diyessin kıyâmette Hakkı kulum

آمين

Âmin Kurân'dan değildir. Ânunçün sûre-i Fâtihâ âhinde lisânen okunur. Feemmâ mushafta kitâbet olunmaz. Ve eğer yazılmış olsa hakk olunur. Belki Cebrâîl'in aleyhi's-selâm ta'lîmi ile sâbit olmuştur. Amma indel muhakkıkîn besmele Kurân'dandır. Ânunçün sûre-i berât ile sâbit olmuştur. Evvelinde mektûb olsa hâli üzere yine ibkâ olunub hakk olunmaz. Ve "âmin" istecib demektir. Ya'nî yâ Rabb duâmızı kabûl eyle. Zîrâ ihdînâdan âhine dek duâdır. Ve sâir duâlar dahî bu duâyâ ilhâk olunup anlarda dahî âmin demek meşrû' oldu. Ve imâm duâ ettiği vakitte cemâat âmin demek gerektir ki dört harften dört melek halk olunub ânun için duâ ve istiğfâr ederler. [25 a] Çünkü duâ ve âmin taksîm olundu. Lâ cerem hem imâm ve hem cemâat duâ etmek meşrû' olmadı. Belki cemâate âmin demek ta'yîn olundu. Zîrâ eğer cemâat dahî duâ etseler âmin diyecek kimesne kalmaz. Mea hâzâ her duâyâ âmin demek gerektir. Fikr ile imâm "semiallâh'u" dedikde cemâat "Rabbenâ lekel hamd" der ki imâmın tesmîinin cevâbı budur. Yoksa ikisi dahî "semiallâh-u limen

hamideh" demez ve kaçan yalnız kılar ikisini cem' eder. Ve yalnız duâ eden âhirinde âmin der ve melâike dahî ânın duâsına âmin derler ve her kimin âmini melâikenin âminine hulûs ve huzûrda muvafık olsa mağfûr ve duâsı müstecâb olur. Ve duâ ibadetin mührü gibidir. Ve kıvâmı ibâdet ânınladır. Ânınçün muhhul 'ibâde denildi. Pes bilâ duâ 'ibâdeti ebter terk etmek ebterliktendir. Husûsâ cemâat ile iştirâken duâ ve âmin ola eğerçi ekser nâs duâ ve niyâz ve münacât nedir bilmezler ve sûre-i fâtihâ kıraat olundukda besmeleyi fâtihâya [25 b] ulaştırmak gerektir. Ve âhir duâda elin yüzüne mesh edip الحمد لله رب العالمين demek kâfîdir. Feemmâ Sûre-i Fatiha'yı tamâm okumak efdaldır. Eğerçi ba'zı ulemâ ânı bidattir der. Velâkin bidat-ı hasene-i makbûledir ki ekâbir-i evliyâ ile'l-ân ânın üzerine cârîdir. Pes fi'l-hakîka ana bidat dahî denmez. Belki sünnet-i ulemâ-i âmilîn derler. Zîrâ âhirde bidat olmaz. Ve her ne ki hüdâya delâlet ede kabul-ü şer'dir. Ve anda mükâbere eden câhildir. Husûsa Kurân ne kadar kırâat olunsa, ol kadar nûr-u efvân olur. Ve ândan men' eden Şeytân pâyesin bulur. Husûsâ âyet-i secdede okuyub secde kilmakta Şeytâna rağm vardır. Eğerçi zâhiru's-surâm mâlâ yelzemdir. Yâ nezir dahî böyledir üzerine lâzım olmayan nesneyi icâbdır. Mea hâzâ karâbet-i mahzadır ve nâzir uhde-i nezirden gelmese âsım olur. Ve bir amele şurû'dan sonra ânı ibtal etmemek gerektir. Kâle Teâlâ ولا تبطلوا اعمالكم [Ey o bütün iman edenler! Allah'a itaat edin ve Resule itaat edin de amellerinizi ibtal eylemeyin. (Muhammed; 33)] Zîrâ dîni [26 a] hezel gibidir. Çünkü ameli hak ola uhdesinden hurûc gerektir. Ve eğer şurû' ettiği nesne ma'siyet olsa rücu' lâzımdır. Ve hadîsde gelûr كفارته يمينا⁴⁵ لا نذر في معصية Ya'nî ma'siyete nezir etse [Kefareti olan masiyetin adağı olmaz] vefâ lâzım değildir. Zîrâ sahih değildir. Ve âna yemin keffâreti gibi keffâret etmelidir ve emmâ Ebu Hanife ve Ahmed bu vecihle fetva vermişlerdir. Ve Şâfiî ve Mâlik demişlerdir ki, bu makûle münakid olmaz. Ve münakid olmayacak keffâret lâzım gelmez. Zîrâ keffâret lâzım olmak asl-ı sahih olmaya mevkûfdur. Ve bu arada İmâm-ı A'zâm'ın kavli, zâhir ve hadîse muvafıktır. Ve bundandır ki bir adam oğlunu zebh etmeye nezir etse bir kurbân lâzım gelûr. Zîrâ kurbân bedeli insandır. Nitekim Hz. İsmâ'îl aleyhi's-selâm kebs-i ma'hûd ve zibh-i azîm bedel olmuştur.

Nazm

Gelin îmân duâsın okuyalım
 Hatm-i îmân için âmin diyelim
 Bu duâya icâbet etmeğe hak
 Dildeki şekk ve şübheyi koyalım
 Ki duâya ve gâh âmine
 Dilimiz öğredelim söyleyelim
 [26 b] Söyleyen söyleten Allâh oldu
 Ârifâ sırr-ı vahdetî duyalım

⁴⁵ İbn Mace, Kefaret, 16.

Hakdan özge ne var dahî hakkı

Ki ânın dâimâ ğamın yiyelim

Nazm-ı Âhar

Gelin gelin seherî

Duâ senâ îdelim

Mevlâmıza yalvarî

Duâ senâ îdelim

Gökte melekler hemîn

Diye gönülden âmin

Ola kabûle karîn

Duâ senâ îdelim

Hulûs olub yârimiz

Sıdk olub ikrârımız

Çû hatm ola kârımız

Duâ senâ îdelim

Tevfik ederse hudâ

Ola farzlar edâ

Edip hazrete nidâ

Duâ senâ îdelim

Her hâlimize mutlak

Hakk-ı muîn ola hakk

Yüzlerimiz ola ak

Duâ senâ edelim

Nazm-ı Âhar

Nederler cism-i kim ânda dil-u cân olmaya hergiz

Nederler hâney-i kim anda sultân olmaya hergiz

Nederler meclis-i aşkı ki câmı olmaya pür feyz

Nederler sohbeti kim ehl-i irfan olmaya hergiz

Nederler dilberi kim Yûsuf-u Kenân ola farazâ

Dahî devrinde ânın noktay-ı ân olmaya hergiz

Komazlar âlem-i mîsâka vâsıl olmaya tahkîk

Ânın kim cânı içre ahd-u-peymân olmaya hergiz

Eğerci hakkıya âhir zamân oldu dönüb edvâr

Dönersin aşkla bir böyle devrân olmaya hergiz

[27 a]

Der Evsâf-ı Belde-i Mahrûse-i Burûsa

Ey mü'min ne mü'min belki ârif ne ârif belki hakâyika bi'l-küllîye vâkıf nazar eylesen mevcûdâta ve ânın müştemil olduğu şuûn-u muhtelifi-i zâta ne vecihle ayinesinde suver-i hakâyık rûnümâdır. Ve her gülşeni sûrette bir başka neşv-u nemâdır. Gerçi tûl-i teselsülden miyânda karâbet görünmez. Ve lâkin cümle eşyânın birbirine irtibâtı mukarrer ve sahâyifi zâtları hâvî olduğu cümle kelimâtın siyâk ve sâkası taalluk-u kavî ile muharrerdir. Eğerci muktezâyı hâl nedir? Değme bir belîği suhanver âşinây-ı idrâk olmamış ve nukât-ı hakâyık rukûm-u tahta remmâl gibi dökülmüş kalmıştır. İmdî tefekkür eyle taraf-ı Rûm'a ibtidâ tahtgâh-ı âli Osmân belde-i Burûsa'dır ki evvelü'l-mulûk el Osmâniyye olân Osmân Hân orada defin-i hâktır. Burûsa lafzının evvelî "bâ"dır ki kürsiyy-i "elif"tir. Ya'nî "elif" in ibtidâ zuhûru ve evvel-i âyinesi "be"dir zîrâ "elif" fi'l-hakîka ümmühâtu'l-hurûftur ki üç aded noktayı veya beş veyâ yedi noktayı müştemildir. [27 b] Mecmû-u nukât noktayı vâhidede muntehî olur ki "nûn" dedikleri bu noktadır. Çünkü bu nokta harf sûretinde zuhûr etmek murâd eyledi. "be" sûretine duhûl edip tahtına noktayı vâhidede vaz' olundu ki ol nokta ol "ba"nın hakîkati zâtına remizdir ki hakikat-i vâhidedir. Ve sonra "te" sûretine duhûl edip iki nokta zât ve sıfâtın taayyününe remz oldu ve ba'dehû "se" sûretiyle temessül eyledi ki üç nokta zât ve sıfât ve efâl-ı mecmûna telvîhdır ki sırrı ferdâniyyet dedikleri budur. İmdî cümle hurûfun aslı "elif" ve elifin dahî aslı nokta oldu. Ve ol noktaya nokta-i kübrâ dediler cemî-i hurûfu suğrâ ânınla kâim oldu. Şöyle ki eğer nokta olmasa hurûf sûret bulmazdı. Pes sûreti âleme nazar edip noktadan gâfil olmamak gerektir. Zîrâ nokta rûh ve suver-i eşyâ cesed gibidir. E'l-hâsıl ibtidâ noktanın taayyünü "be" da vâki' olduğundan vaz-ı nokta ile îmâ olundu. Ve anda ibtidâ sırrı mütalâa kılındı. Bu sebepten Burûsa [28 a] dahî ibtidâ taht olub zuhûru melik ânınla vâki' oldu. Gûyâ ümmü-l kurâdır ki sâir bilâd âna tâbi'dir cemî-i mülûk Osmân hâna tâbi' olduğu gibi ve ibtidâ eğerci basîttir velâkin rıdvânullâhdır. Ânınçün salâtı vakt-i evvelde edâ etmek efdaldır. Tâ ki sırrı âhir-i vakte dek sârî ola. Aslın sırrı fera ve ceddin ebnâ ve ebnây-ı ebnâyâ sârî olduğu gibi ve her nesnenin maksemî bir sır üzerine câridir. Meselâ arabiyette "e'l-ke'lâmu emmâ haberun ev inşâun" denilse haber ve inşâdan ve anlardan teşa'ub eden fûrûun her birinden sırr-ı kelâm vardır. Eğerci sûretleri muhtelifdir. Nitekim cemî-i meâdinin aslı zehebdır. Sonra suver-i muhtelifeye duhûl edip hadîd ve rassâs ve nühâs ve hârisîni ve esreb ve fidda olur. Ve bundan zâhir oldu ki asl-ı âlem emr-i vâhiddir ve kesret-i esmânın tecelliyât-ı muhtelifesinden hâsıl olur. Ânınçün kelime-i şehâdet aslu'l-usûldur. Andan sonra merâtib-i esmâdır ve evsâfda teğâyür-ü zâtda teğâyür hükmündedir. [28 b] Ehl-i Sünnet ile mu'tezilî meyânında nikâh-ı sahih olmadığı gibi zîrâ sünnet ve bidat birbirine mugayirdir. Ve müslimenin bedeni müşrikîneye

nâmahrem oldu. Zîrâ küfür ve îmân biribirine muhâlif. Pes zâtın ayn-ı vâhide olduğuna nazar olunmaz. Belki evsâfda olân ihtilâfâta nazar olunur. Fa'ref ve Hazret-i Alî kerremellâhu veche buyurmuştur ki ol "be" nın tahtında olan nokta benim. Ya'nî benim vücudumdur. Remz-i vahdet ve âlem-i remz kesrettir. Pes Burûsa'nın "be"sı altında olan nokta dahî Alî olmuş oldu. Ya'nî hakikatde nokta birdir eğerçi "be" nın ve Burûsa'nın noktası denülürse de bu cihetten "Ârif-i Ekberî" demiştir. Benim cesedim isteyen Dîmaşku'ş-Şâmda sâlihyyede taleb eylesun. Rûhum ise emsârın cümlesinde sâirdir. Pes sırr-ı Alî ve sırr-ı ekberî bir oldu ve Burûsa dahî ol sırr-ı ekberden mahrum olmadı. Pes Alî'yî Necefde ve Ekberî Sâlihyyede bulmayan Burûsa'da bulur. Zîrâ Burûsa hâlâ anların [29 a] nazargâhıdır. Ve suret-i âyineden cüdâ olmaz. Sâhib-i dükkân olan dükkânından müfârakat etmediği gibi ey mü'min aceb sırr-ı ilâhîdir. Eğer nefsinde ana bir sûret verebildinse ve kabûl eyledinse ve eğer inkâra düştünse a'mâ oldun. A'mâ ise Alî'yî, Velî'yî, Yûsuf'u ne bilir. Ve ne görür zîrâ görmek ikidir: Biri rû'yetdir ki ma'rifettir ve biri müşâhededir ki ihsâs ve ibsâr dedikleridir. A'mâ dahî bu iki ma'nâya gelür. Kâle Teâlâ وما يستوي الأعمى والبصير [Kör ise görenle müsavî olmaz, iman edip iyi işler yapan kimselerle ne de kötülük yapan, siz pek az düşünüyorsunuz. (Mü'min; 58)] Ya'nî zâhirde basîr ve darîr berâber olmadığı gibi bâtında 'âlim ve câhil dahî berâber değildir. Ve esrâr söylemek 'aceb değildir velâkin nâ ehle söylemek terk'i-edebdir. Zîrâ Hak Teâlâ'nın ihfâ eylediği nesneyi ihfâ ve izhâr ettiğini izhâr ve îhâmını îhâm ve tafsîlini tafsîl etmelidir. Bu ma'nây-ı hafîdendir ki "ba"nın noktası tahtındadır. zîrâ vahdet-i zâta işârettir ki hafîdir. Pes tahtında mestûr gibi olmak evlâdır. Tâ'i-müsennât ve tâ'i müsellese ise [29 b] ve ehadiyyet-i sıfâtiyye ve efâliyyeye nâzırdır ki kesrettir. Bu cihetten noktaları fevkinde kılındı. Zîrâ kesret zuhûra dâirdir. Pes fevkinde olmak münâsibdir ki fevkânî nesne tehtânîden izhârdır. Ânınçün kasra sarh denildi sarâhat ve zuhûru olduğu için. Ve nokta-i fevkâniye-i-ilmîyye ve tahtâniyye-i ameliyyeye işârettir. Zîrâ derecâtın irtifâ ameldedir ve kezâlik gayr-i menkûta olan hurûf mertebe-i müşâhedeye işârettir. Zîrâ bî kayıddır ve nokta kayıd sûretinde olmağla kelime-i şehâdet noktadan muarrâ oldu. Zîrâ Allâh-u Teâlâ hakkı mutlaktır çünkü cenâbı nübüvvet sallallâhu aleyhi vesellem mazhar-ı tâmdır. Lâ cerem Muhammedü'r-resûlullâh dahî bî nokta oldu. Tâ ki zâhir ve mazhar biri birine bî kayd olmakta mutâbık ola. Ey mü'min aceb sırr-ı İlâhî'dir. Hemen idrâk edip zevkyâb olagör. Ve Cenâb-ı risâletin rütbe-i ulyâsı ne idiğün bil. Ve âna göre i'tikâd edip dâmen-i şer'ine teşebbüs eyle ve sünnet-i seniyyesini ihyâ kıl tâ ki sen dahî itlâka eresin. [30 a] Ve kayıddan halâs olasın ve hurûf-u gayr-i menkûtaya hurûf-u yâbise derler. Gûyâ ki feyiz noktadan gelür ve Kur'an'da ولا رطب ولا يابس [Gaybin anahtarları onun yanındadır, onları ancak o bilir, hem kara ve denizde ne varsa bilir, bir yaprak düşmez ve arzın zulûmatı içine bir habbede gitmez ki o bilmesin, ne bir yağ ne de bir kuru yoktur ki her hal bir kitap-ı mübînde olmasın. (En'âm; 59)] de رطب ilme ve يابس amele işârettir. Zîrâ ilim feyz-i ilâhîdir. Mahz-ı rutûbettir. Zîrâ cân-ı insân ânınla zindedir ve يابس ki ameldir. Ânın rûhu ilimdir. Nazar eyle arz-ı yâbiseye matâr ve enhârdan bir nesne isâbet etmese hâsıl vermez. Bu sebebdendir ki ehl-i ma'rifet lisânında zâhid âşık gibi memdûh değildir. Zîrâ amelinde feyz-i ma'rifet ve rutubet-i ilm mefkûddur. Ârif-i billâh ise böyle değildir. İmdî âlim-i billâh olmağa

sa'y eyle. Tâ ki nâmın âşık ve ârif ola ve defter-i amelin a'lây-ı illiyyîne irtifâ' bula.
Ve'llâhu'l-muvaffak.

Nazm

Şehr-i aşkın padişahı

Ülke devlet ândadır

Bâşına tâc eyle şeri kim saâdet ândadır

Noktay-ı kübrâya halleye yürü terkîbî heb

Kesret-i esmâyı ko zîrâ ki vahdet ândadır

İlm-i Kurân'ı bilen [30 b] yüz dört kitâbı bildi heb

Ey velîyullâh bak sırr-ı nübüvvet ândadır

Feyizdir lâzım olan insân-ı kâmil kalbine

Kim simât-ı ma'rifet içre halâvet andadır

Akıl ve fikrin yâr ise hakkı sözün al gûşi ki

Hakdan istersen habersiz hakikat andadır

Nazm

Bir ehl-i dil vâir ise "bâ"dan haber soralım

Celâluhû âhirinde "hâ"dan haber soralım

Otuz iki hurûfu hep buldularsa âdemde

Onar onar sayalım "bâ"dan haber soralım

Dört anâsır nedendir bunların sırrı nedir

Üçler aşkına gelin "mâ"dan haber soralım

Süreyyânın doğduğu yedi harfin yerinî

İki yüze varınca "râ"dan haber soralım

Hakdır asl-ı Hakkının nisbetine nazar kıl

Bilmez isen bu sırrı "hâ"dan haber soralım

Ömer Efendî El-Bursevî

Ömer imârettendir ki bedeninin hayât ile imâret-i meytine ömür derler. Zamla arab tefe'ül tarîkıyla tesmiye eder tâki müsemmâ olan ömr-ü tavîl bula ve rûh-u revânla bedeninin imâreti zamânı kesîr ola. Ve bâb-ı tefe'ül bâb-ı vâsi' meftûhdur ki Cenâb-ı Risâlet [31 a] sallallâhu aleyhi vesellem fâilî severlerdi. Ve ba'zı esmâyı tağyîr ettikleri fâle muhâlif olduğundan idi. Âsîy-i mutîa ve zâlim-i âdile ve muzdacî-i münbaa ise tebdîl gibi ve habeşîyye kâfûr dedikleri tefe'ülendir. Nitekim tâûna

mübârek derler ve arabı ledîğa ya'nî bir kimesneyi haşerât ve hevâm-ı arzdan bir nesne soksa ana selîm derler. Ve bir suâle cevâbda "lâ" diyecek mahalde hayır derler. Lisân-ı Türkî'de dahî şâyi'dir ve pâdişahlara âdil dedikleri dahî bu kabîldendir. Eğer adâletleri yok ise ve illâ hakikattir. Ma'lûm ola ki cihâr-ı Yârın radiyallâhu anhüm cümlesinin esmâsı ibtidâları ayn ile bed' olunmuştur. Zîrâ Ebû Bekir'in ismi vaz-ı Nebevî ile Abdullâh'tır. Bu lakab-ı şerif ânın künyesidir. Eğerçi Bekir nâmına oğlu yoktur. Belki Ebû Bekir ıtlâk olunmak adeti arab üzerine tefe'ül tarîkıyladır. Ve bir dahî hayrât ve hasenâta ibtikâr ve tesârui hasebiyledir. Husûsa ki pîrân-ı ashâbdan ibtidâ Ebûbekir Kemberbendi İslâm olmuştur. Sıbyândan Alî olduğu gibi. Ki **[31 b]** Alî ibtidâ-i Nübüvvette yedi yaşında idi ve nisâdan ibtidâ zîri şera duhûl eden Hz. Hatice ve evlâdıdır. Radiyallâh-u ani'l-küllî ecmaîn ve Ebûbekir'in "elif" ve "bâ"sı bâlâda işâret olunân esrâra remzdir. Zîrâ Ebûbekir mazhar-ı ma'rifettir. İbtidâ bâb-ı ma'rifet ânınla feth olunmuştur ve Abdullâh'da ayn-ı ubûdiyyettir ki Hak Teâlây'a ve Rasûllulâh'a sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem ol kadar mâl ile ve beden ile ubûdiyet etmiş bu kadar ânunçün fahr-i âlem ânı ve kerîmesi Âişe'yi sâirlerden ziyâde severdi. Ve Ebûbekir'e Sıddîk ve Âişe'ye Sıddîka derdi ve cemî-i ekâmil-i evliyâ ittifâk etmişlerdir ki hakka takarrub iki vecihledir. Biri ubûdiyettir ki hükmü bedendir ve biri ma'rifettir ki hâl-i rûhdur. Ve bu iki vecih Ebûbekir'de kemâl üzerine idi. Ânunçün kümmel-i evliyâdan olanlar sıddîk-i kadem-i pâkî üzerine temeşşî ederler. Ya'nî bir kimesnede bu iki haslet kemâl üzerine olmadıkça bâb-ı velâyet açulub ehl-i sadr olmaz. Ve ubûdiyette akvâ olan ferâyize riâyettir. **[32 a]** Zîrâ ferâiz emr-i ilâhîdir ve emr-i hakk ne kadar ta'zîm olursa kul dahî Mevlâ yânında ol kadar muazzam olur. Ânunçün günahların sağâyirini bile kebâir bilib ictinâb etmek gerektir. Zîrâ ikisinde dahî rızâullâh yoktur. Pes eğer hayır ve eğer şer tahkîk olunmamak gerektir. Ya'nî ameli sâlih ne kadar kalîl olsa yine anda rızây-ı hak vardır. Ve tâlih ne kadar az olsa yine anda gazabullâh vardır. Bu cihetden ni'met az ise de tahkîr etmeye belki şükr eyleye tâ mezîd ola. Ve kezâlik ma'siyetin sağîresi dahî böyledir ki bunda nolacak deyû musırr olmaya belki tevbe ede. Zîrâ dediler ki sağâyir üzerine ısrâr etmek kebîredir ve arab demiştir ki "ve katrun alâ katrin izâ ictemeâ neherun" Ya'nî katreler birbirleri ile müctemi' olsalar nehir olur. Ya'nî çoğalır nitekim nehirler biri biri ile muhtelit olsalar deryâ sûreti husûle gelür ve'l-hâsıl takrîrden fehm olundu ki Ebûbekir-i Sıddîk radiyallâhu anhu. Rasûllulâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellemin kemâlâtından kemâli ma'rifete mazhar idî. **[32 b]** Ânunçün âriflerin reîsi oldu ve kezâlik kemâl-i ubûdiyette ayne'l-yakîn ehli idi ki ânunçün mükâşiflere baş oldu. Zîrâ dört mertebeyi câmi' idi ki şerîat ve tarîkat ve ma'rifet ve hakikattir. Velâkin bu cümleden Pertev-i ma'rifetin zuhûru ziyâde idi. Hz. Ömer radiyallâhu Teâlâ anhu merâtib-i mezkûrenin bi'l-fiil sâhibi idi. Velâkin ânın vücûdunda pertev-i adl ziyâde zâhir olub şerîatla kâim oldu. Zîrâ zamân bidâyet-i şer' olmağla o makûle bir cerî ve cesûr muhtesibe muhtâc idi. Ânunçün Medîne-i Münevverede zamân-ı risâlette ihtisâb için ta'yîn olunub Ebûbekir'den sonra bi'l-fi'il hilâfet ile müşerref oldu. Ve adlî şol kadar idi ki hadîsde gelür⁴⁶ ما ترك الحق لعمر من صدیق [Hak yolu Ömer'e hiçbir dost bırakmamıştır.] Ya'nî icrây-ı şer' etmek için dost eli komadı zîrâ adâlette şerîf ve vazî' ve a'lâ ve ednâyı berâber görürdü ve hatır gözetmezdi sâir hükkâm gibi. Ânunçün livâsı âlî oldu ve Eimme-i Erbaa arasında **[33**

⁴⁶ Ruhul Beyan, Maide Suresi 10. Ayet, Cüz 2, Sahife 959.

a] İmâm'ı-Ahmed'i Hanbel Ömer meşrebinde idi ki hak ve bâtil meyânında ziyâde fârûk bir merd-i siddîk idi. İşte Ömer'in aynî dahî böyle devlet kapılarına açıldı ve bu kemâlî buldu. Zîrâ ism'i-mücerredten bir nesne hâsıl olmaz. Meselâ bir kimesneye sultân deseler tahta cülûs etmedikce bi'l-fi'il sultân olmaz. 'Aceb hâldir ki halk-ı âlem ekser esmâyı garîbe ile nâzendedir. Ya'nî hüsünle iftihâr eder. Ne'am esmâ'i-hüsnâyâ söz yoktur husûsa demişlerdir ki "El esmâü vâlekenî tenezzele min savbis semâ" Velâkin bâlâda takrir olunduğu üzere ism'i-kevnî kifâyet etmez belki ismi İlâhî lâzımdır. Fa'ref ey mü'min suâl edersin ki ayn nedir cevâb budur ki amelden sonra olan müşahededir. Pes ilim dedikleri mertebe-i hicâbdır ki mertebe-i istidlâldir. Zîrâ istidlâl nazar-ı gaybda olur nitekim kıblenümâ dedikleri Ka'be yanî Mekke'den hâriç olan mevzi'de delildir. Yoksa haremullâhda âna hacet yoktur. Pes ayne'l-yakîn müşâhede-i Ka'be gibidir. **[33 b]** Ve hâric-i harem ki hill ta'bîr olunur mertebe-i gaybdır ki ilimdir. Ve Hulefâ-i Erbaa'nın mecmûu ilim ve ayna vâsıl olub hem kutb-u zâhir ve hem kutb-u bâtil olmuşlardır. Ya'nî ânların hilâfetinde başka kutub yoğidi. Belki kendileri hem halîfe ve hem kutub idiler. Pes her halîfe kutub olmaz evliyâullâh hulefây-ı haktır velâkin hâricde tasarrufları yok ve bâtında dahî kutbiyet ile mütehakkık değillerdir. Zîrâ kutbiyet mertebedir maksûd ise ol mertebenin sırrıdır sûreti değil. Feemmâ Eimme-i Erbaa ki Ebu Hanîfe ve Şâfi'î ve Ahmed ve Mâlikdir. Bunlar dahî dört mertebeden hissemend olmuşlardır velâkin kutbiyetleri yoktur. Belki İmâm-ı Şâfi'î Evtâd-ı Erbeadan ve İmâm-ı Ahmed siddîklardan ve Ebu Hanîfe âriflerden ve Mâlik âbidlerden idi. Ve'l-ilmu indellhi Teâlâ.

Ba'dehû; Sâhib-i kitâbın ismi Ömer olmağla ism-i Ömer'den bir mikdâr dahî bahs olunmak lâzım geldi. İşte aynı beled ki aynı ubûdiyet ve aynelyakin ve aynı irfandır. **[34 a]** Pes "mîm"e dahî vâkıf ol ki "mîm" imkândır ki ehad ve Ahmed bu "mim"i imkân ile fark olunur bu yüzden "mim"i imkân "mim"i Muhammed oldu. Ânunçün zâhiri Muhammed fark-ı imkân ve bâtın-ı Muhammed cem' ve vücûbdur ve âna secde olunmadığı zâhir imkâna binâendir. Ve cenâze üzerine namâz kılındığı insân-ı kâmilin bâtınına tebeyyet iledir. Zîrâ insân-ı kâmil fi'l-hakîka Muhammeddir ki bâtınî hakka nâzırdır. Ve sâir verese ânın mezâhiri ve avâm-ı mü'minîn ittibâ' makuleleridir. Bu ma'nâda "mim"i Ömer delâlet eder ki Ömer Rasûlullâh ile harf-i hakîkate müşterektir ki sırr-ı "mim"dir. Bu sebebden kâim makâm-ı Nebvî oldu ve âhirinde olan "ra" sırrı Ekberî'dir ki Şâm-ı Şerif min haysuzzâhirî sûretindedir. Şeyhu'l-ekber kuddise sirruhu'l-athar ise Şamda sâlihiyede asûdedir. Bu vecihden "ra"da dahî sırrı İlâhî bulundu husûsa ki "ra" hesâbı cümel ile iki yüzdür. İki yüz ise zamân-ı zuhur-u Mehdîye muntazırdır.

Nazm

Ömer Efendî kim oldur güzîn-i âlemiyân.

Odur berây-i ibâdeti cihânda bestemiyân.

[34 b]Tarîka rağbet edip oldu sâlik-i Mevlâ

Açıldı dîde-i cân-u diline râh-ı ayân

Bu bizim aşkda bir câme olurken teşne

Ne vecihle ânî feyyâz kıldı bak reyyân
Mihek-i sîm-u zer oldu hacli hulûsundan
Kim ede böyle güher senci sayrafi-i beyân
Eder ticâret-i ukbâ için harîd-u furûht
Cemî-i kârî ânın sûd-i aşkdır ne ziyân
Huzûr-u kalble eyler duâsını Hakkî
Ki yâr yârini âlemde eylemez nisyân.

Ve Hz. Osman Radiyallâhu Teâlâ Anhu.

Envâr-ı nebevîden Pertev-i hayâya ziyâde mazhariyyet bulûb sâirlerden ânınla serfirâz ve dâmâd-ı nebevî olmağla mümtâz olmuştur. Ve ânın kıssa-i şehâdeti ma'rûfdur ki ibtidâ hercümerci ümmette vâki' olub kaldı ile'l-ebed mudârabey-i suyûf-u mîyânı ümmette kaldı. Ve ol vakitte sufehâ ve ahlât bi'l-ihtiyâr nezi hilâfet eyle deyû ibrâm etmişler. İdî velâkin cenâbı nübüvvetten **يا عثمان لا تنزع قميصا البسك الله** ⁴⁷ [Ey Osman! Allah'ın giydirdiği gömleği çıkarma] hitâbı derhâtır olub hilâfette karâr ve ânın üzerine iştihâd olundu ve bundan [35 a] mefhûm oldu. Bir emre duhûl ve hurûc izn-i Şâri'le gerektir. Ânunçün erbâb-ı ilhâm olanlar umûr'u-katiyyede mülûka ve sâire bakmazlar belki me'mûr oldukları üzere cârî olurlar. Zîrâ emr-i ilâhî semâvî ve fermân-ı selâfın indidir ki iki emir biri birine mutâbık gele. Fa'lem zâlik.

Ve Hz. Ali kerremallâhu Teâlâ Vechehu.

Çâr mertebeye mâlik olub velâkin neşelerinde Pertev-i ilim ziyâde rahşân ve tâli' idi. Zîrâ hadîsde gelûr **أنا مدينة العلم وعلي بابها** ⁴⁸ [Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır] Pes bunda Ali'yi bâb-ı ilim kıldı. Ânunçün ilime muteallık olan kemâlâtın ekserî ânda zâhir oldu. Şeyh Muhyiddîn el Arabî kuddise sirruh âlemi ma'nâda Hz. Ali ile karındâş oldu. Bu cihetden şeyhde olan ulûmu garibe sâirlere i'tâ olunmadı. Nitekim zamânı âhirde Hz. Mehdî radiyallâhu anhu seyf ile karındâş olsa gerektir ki kılıcın ânda hükmü ziyâde zâhir olduğudur. Ânunçün nihâyât-ı bilâd küfre varınca feth edecektir ve İmâmı Hasan radiyallâhu Teâlâ anhu [35 b] altı ay kadar kutb-u zâhir ve bâtın olub ba'dehû ceddinin işâreti ile fâriğ olub velâkin a'dâ kendi hâline komayıb âhir mesmûmen dünyâdan intikâl edip Medîne-i Münevverede kubbe-i Abbâsda medfûn olmuştur. Vâlideleri Hz. Fâtımatu'z-Zehrâ radiyallâhu Teâlâ anhâ esahh rivâyet üzerine ol kubbenin cânibi kıblesinde duvar içindedir. Eğerçi ândan gayrı dahî üç makâmı vardır: Ve imâmı Hüseyin radiyallâhu Teâlâ anhu kutb-u zâhir olmuştur. Zîrâ Kûfe'de cülûs-u serîr-i hilâfet için giderken yolda kerbelâ vâkiası zuhûr eylemişdir. Eğerçi hilâfet-i ma'nevîyyesi mukarrerdir. Ve bu makâmda ikisi dahî derc olduğunun sırr'ı-işâreti İlâhiyyedir. Ya'nî bu fakîre sâbıkâ beyân olunmuş idi ki Hulefây-ı Erbaanın evsâfın tahrîr ettiği yerde Haseneyn hazerâtının evsâfını dahî zikr eyle. Nazmen ve nesren senâlarını eyle denilmişdi. Zîrâ bunlar fi'l-

⁴⁷ Ahmet b. Hanbel, Fezailus Sahabe, Cüz 1, Sahife 500.

⁴⁸ Feyzul Kadir, Cüz 1, Sahife 35.

hakîka "Hüm kel hılkatu'l müfriğa lâ yüdrî eyne tarafâhâ" kabîlindendir ki kemâlâtta müttefikler ve kulûbde müttehiddirler. [36 a] Ferazıyallâh'u Te'âlâ anhum ecmaîn ve razıye annâ bi sebebi hâulâi'l kâmilîn ve bi hürmeti tilke'l vâsılın.

Nazm

Çeşmimiz derecâtımızdır şol Hüseyin ve şol Hasan

Bâdi sevdâdır gönül bağında anlardan esen

Biri şebbâz biri murgu hümâdır anların

Tûta gör ta'zîm ile ol ikisin el üzere sen

Ey gönül ferhâd ve şirin aşkını ver bunlara

Âkıl isen yok yere olma cihânda dâğ kesen

Kimki kıydı ânlar kaydolundu nâr içre ebed

Taktılar gerdanlarına anda ateşten resen

Kıl şefâat ey Hüseyin ey Hasan Hakkı kula

Kim hüslerden sudûr eden olur kâr-ı hasen.

Allâhumme icalnâ ve cemiu's sahabeti'l makbûlîn şafîîn muşfîîn yevmiddîn bi hürmeti nebîyyi'l emîn.

Ve Lehû Nazm

Ey fahr-i cihân rûhların olduğu iki teri gül

Ol iki güle cân ve gönül oldi dû bülbül

Giysülerinin bûy-u dilâvîzin eden şem

Çıkmaz mı dimâğından ânın şemme-i sümbül

Feyz-i lebini etse sürâhi-i felekgûş

Der bizim safâ içre âna şevkle kulkul

Sırdan geçemez ere mi el sırrına ânın

Her allaka el vermedi farkındaki kâkul

[36 b] Bir hande ki kâil idi dünyâda bir âdem

Cennetde demezdi gül Firdevse gel açıl

Hakkıya nola eylesen ihsân ki gülü

Feyzinle bulur perveriş-i cezâ ile her gül

Ve Lehû

Âşıkın sadrındadır envâr hem
Ârifin kalbindedir esrâr hem
Hayy hûdan açulur çeşmi derûn
Görünür ol çeşm ile dîdâr hem
Cümle eşyâ mazhar-ı esmâdadır
Bak ne sûret gösterir âsâr hem
Her ne sûret kim tecelli eyledi
Vardır ânda lâ cerem eşâr-ı hem
Bâğ-ı kudse dahîl olub hakkıyâ
Ola gör bülbül gibi pürzâr hem

Ve Lehû

Ma'siyetkârız ilâhî nîdelim
Diyelim estağfirullâh el Azîm
Her nefeste dillere vird îdelim
Diyelim estağfirullâh el Azîm
Olduk ise ma'siyetle rûsiyâh
Feyzi afvınla yûnûr gerdi günâh
Çok hata sâdır olubdur âh âh
Diyelim estağfirullâh el Azîm
Ger ola senden ilâhî fazl-ı vücûd
Mahv ola bizden kamu zenb-i vücûd
Der bu hakkı eyleyûb Hakka sücûd
Diyelim estağfirullâh el Azîm.

اللهم صلي على نور محمد في الأنوار Allâhümme salli alâ nûri Muhammedin fi'l envâr
Ya'nî envâr içinde nûr-i Muhammed'e tasliye ve rahmet eyle. Zîrâ ânın [37 a] nuru
nûr-u zâttır. Sâir eşyâ gibi nûr-u sıfât değildir. Pes ol nûra lâyük olan vecihle
muâmele eyle ve ânı her yüzden kemâl üzere şu'lelendir.

وصل على سر محمد في الاسرار Ve salli alâ sırrı Muhammedin fi'l esrâr Ya'nî esrâr
arasında sırr-ı Muhammed ziyâde teveccüh eyledi. Zîrâ eğerçi insânın sırrı senin
sırrının zâhiridir. Feemmâ sırr-ı Muhammed senin sırrının bâtınıdır. Pes ol sırrın

seninle her cihetden âşinalığı vardır. Bu vecihle ümmetin tasliye ve duâsın kabûl edip sırrını sırrınla ziyâde müşerref kıl.

وصل على جهة محمد في جهات Ve salli alâ ciheti Muhammedin fi'l cihât Ya'nî cihetler ve cânibler içre cihet-i Muhammed'e nazar-ı mahsûsun olsun zîrâ eğerçi senin nazarın cümle devâirin merkezidir. Her dâire cihetine iltifâtı vardır. Velâkin mercûdur ki cihet-i Muhammed'e ziyâde iltifât edesin zîrâ habîbindir

وصل على جسد محمد في الأجساد Ve salli alâ cesed-i Muhammedin fi'l ecsâd Ya'nî cesedler meyânında cesed-i Muhammed'e ziyâde teveccühün olsun ki o cesedi nazîf ve cism-i latîf senin bâtın-ı rûhunun nazargâhıdır. [37 b] Bu sebebdendir ki hâlâ kabrinde dünyâdaki gibi terû tâze durub solmamıştır.

وصل على روح محمد في الأرواح Ve salli alâ rûhi Muhammedin fi'l ervâh Ya'nî ervâh-ı enbiyâ ve evliyâ arasında rûh-i Muhammede sezâ olduğu vecih üzere rahmet-i mahsûsa eyle. Zîrâ اول ما خلق الله روعي⁴⁹ [Allah'ın yarattığı ilk şey benim ruhumdur] mücebince âlemi ibdâ'ın evvelîdir. وأنا من الله والمؤمنون من فيض نوري⁵⁰ [Ben Allah'tanım müminlerde bendendir] hasebince cümle ervâh ânın nûr-u rûhundan müstefâddır. Bu cihetten ol rûh-i âli ve revân-ı müteâlî ikrâma mahaldir.

وصل على هيئة محمد في الهيئات Ve salli alâ heyet-i Muhammedin fi'l heyât Ya'nî heyâkilde olan heyet ve hilyede heykel Muhammed'de olan heyet ve hilye gibi yoktur. Pes ânın heyetine ziyâde ta'zîm eyleki mirâtın ve nazargâhındır. Ve filhadîs أنا أملح Ya'nî gerçi Yûsuf aleyhi's-selâm ândan ebyaz idi. Velâkin Rasûlullâh'da sallallâhu aleyhi vesellem melâhat ve şirinlik ziyâde idi. Bu cihetten ziyâde ândan ahsen ve emlah bir güzel gelmedî ve bu makâmın tafsîli çoktur. Gayrı [38 a] âsârımızdan tetebbu' oluna.

وصل على قلب محمد في القلوب Ve salli alâ kalb-i Muhammedin fi'l kulûb Ya'nî kulûb-u havâs içinde kalb-i Muhammed'e ziyâde nazar eyle ve nûr-u zâtınla anı dâimâ münevver et. Zîrâ ânın vücûdu kalb-i âlemdir. Pes kalb-i selîmi dahî ana göre cümle kulûbtan asfâdır. Ânınçün leyle-i Mi'râcda kalbine nazar-ı İlâhi vâki' olub ândan a'sak kalb olmamağla Mi'râca ihtiyâr olundu. Bu cihetten ru'yetullâh ile teşrîf eyledi. Nitekim Hz. Mûsâ aleyhi's-selâm kelâma muhtas oldu. Zîrâ semî kalbine tabî idi. Çünkü kalbinde ol isti'dâd var idi. Lâ cerem kelîmullâh oldu.

وصل على قبر محمد في القبور Ve salli alâ kabr-i Muhammedin fi'l kubûr Ya'nî kabr-i Muhammed'î dahî cesed-i Muhammed gibidir ki cesede rûhun bürkânî sâriye olub cesed dahî letâfette hükm-ü rûh bulduğu gibi cesedin bereketi dahî kabr-i münîfe sâriye olub kabir dahî ol berekâtıyla hükm-ü cesedde oldu. Ânınçün cism-i nebevîyi zamm eden mahal Ka'be'den eşrefdir denildi. Zîrâ vücûd-u şerif-i Nebevî [38 b] efdalu'l-kâinattır eyyen mâ kâne. Pes bu ma'nây-ı azîze binâen kabrine dahî tasliye olundu ve kabrine tasliye hemân cism ve cân-ı revânına tasliye hükmünde kılındı. Gûya cism ile kabri, şey-i vâhiddir. Ânınçün arz ebdân-ı havâssı ekl etmez, belki muhâfaza üzerine olur.

⁴⁹ Ruhul Beyan, En'am Suresi 98. Ayet Cüz 3, Sahife 72.

⁵⁰ Ruhul Beyan, Enbiya Suresi 108-112. Ayet, Cüz 5, Sahife 529.

وصل على بلد محمد في البلاد Ve salli alâ beled-i Muhammedin fi'l bilâd Beldeden murâd Medîne-i Münevveredir. Zîrâ kabr-i Nebevî'yi müştemil olmağla şeref zâyid bulmuştur. Binâen alâ hâzâ tasliyye sezâ oldu ma'lûm ola ki Cenâb-ı Nübüvvet sallallâhu aleyhi vesellem zu'l-hazreteyindir ki hazret-i İlâhiyye ve kevnîyyeyi câmi'dir bu ma'nâ eclinden Medîne'de sırr-ı ehadiyyet ve vâhidiyyet vardır ki sırr-ı ehadiyyet haremullâh ve sırr-ı vâhidiyyet harem-i Nebevî'dir. Ânınçün Haremeyn-i Şerîfeyn olub ikisi dahî ziyâde tahsis kılındı.

Nazm

Her seher estikçe bâd-ı hoş şemîm

Salli yâ Rabb alâ rûhi'n-Nebî

Bâğ-ı cennetten eriştikçe nesîm

Salli Yâ rabb alâ rûhi'n-Nebî

Ravzasını eyle Firdevs-i berîn

Eyle cism-i rûhu reyhâna rehîn

Rûh-u pâkine salâtın kıl karîn

[39 a] Salli yâ Rabb alâ rûhi'n-Nebî

Her nefeste erişib buy-i kerem

Ola kabri bâğ-ı rıdvâna harem

Cism-u cân-ı pâkini kıl muhterem

Salli Yâ rabb alâ rûhi'n-Nebî

İştîyâkından ol vakit Nun-u lâm

Esselâtu ve's-selâm oldu kelâm

Eyle Hakkı'dan husus üzre selâm

Salli yâ Rabb alâ rûhi'n-Nebî

Ve alâ ervâh-ı cemî'l-enbiyâ-i ve'l-mürselîn

Ve Lehû

Gel bu fânî âlemi terk edelim şimden gerû

Âlem-i bâkîye doğru gidelim şimden gerû

Çün değildir bu cihân-ı bî vefâ cây-i karâr

Yâr olub bir vefâya nîdelim şimden gerû

Taşdı döküldü ecel deryâs-ı cism-u câneden

Eşki çeşm-î çeşmeveş akıdalım şimden gerû

Nişterî müebbedle olur çünkü hûn-u âhir revân
Gel bu nefsi cehd edûb acıtalım şimden gerû
İbn-i vakt olmak gerekdir dediler erbâb-ı dil
Hakkıyâ gel geçmişî unudalım şimden gerû

Ve Lehû

Ey zikreden Allâh'ı

Gel halka-i tevhîde

Derdiyle edip âhı

Gel halka-i tevhîde

Bu halka ne dirhâdır

Bu sûfî ne deryâdır

Bu meclis-i mevlâdır

[39 b] Gel halka-i tevhîde

Canlar arayub çûn ab

Diller açılıb çûn bâb

Ger şeyh ola ve ger şâb

Gel halka-i tevhîde

Bu halkadır envâr

Bu halkadır esrâr

Bu halkadır edvâr

Gel halka-i tevhîde

Hakkın dilidir bu dil

Bak hakka ve çeşmin sil

Hakkı gibi tâpû kıl

Gel halka-i tevhîde

Ve Lehû

Gönül kameri gibi hû hû çeker vakt-i seherlerde

Çıkar sît-u sadâsı göklere durmaz bu yerlerde

Erişür bâğ-ı kudretten meşâm bülbül-ü câna

O hôş bûy baka kim yoktur iş bu vird terlerde

Cihân bağında vardır söyledir ammâ ki söyler yok

Kanî bir tûti-i kâbil nûma bulmuş şükürlerde

Nedir şol durre-i beyzâ veyâ yâkûte-i hamrâ

Nedir makbûl olan ey sayrefi-i dil güherlerde

Yürü esrâr-ı hakkı ârifa keşf eyle ey Hakkı

Ki yoktur fehmi seri nâdânlarda bî hünerlerde

Ve Lehû

Şahbâz-ı aşkı pâkim hak şikârımdır benim

Dembedem saydı hakâyık özge kârımdır benim

Gerçi bu hâlî kafeste olmuşum mahbûs ben

Cennet-i Firdevs-i a'lâ murgğazarımdır benim

Ben bu gurbette vatan tuttum

Ezelden tâ ebed [40 a] âlemi lâhût ey âşık diyârımdır benim

Gördüğüm âyine-i dehr içre bir sûretdir

İkilikten geçmişim hak bîr-u bârımdır benim

Hakkıyâ her kim dilerse rûh-i ulviden haber

Eylesun cismim ziyâret kim mezârımdır benim

ولا قوة الا بالله

Bu istiğfâr-ı salât-ı mefrûza a'kâbında üçer kere okuya tâki namâzı Rasûlullâh'ın sallallâhu aleyhi vesellem namâzı gibi ola. Ya'nî kabûle karîn olub a'lây-ı illiyyîne irtifâ' bula. Suâl olunursa ki namâz tâ'atdır ve tâat akabinde istiğfârın münâsebeti nedir? Cevâb budur ki bizim gibilerin tâati ma'siyetle mahlûtdur. Binâen alâ hâzâ istiğfârı mezkûr namâz içinde vâki' olan takassurâta keffâret olunur. Gerek hadîs-i nefis ve efkâr-ı fâsîde ve gerek ğayrı. Fa'mel velâ tühmel iz leyse li'l mühmel hâsıl

Ve Lehû

Olsa bîn cürme gel bir istiğfâr

Mahv eder cümlesini ol Gaffâr

Afv-u deryâv-ü katredir çû günâh

Katre deryâda mahv olursa ne var

Rahmet-i sâbika-i Rahmânî

Komaz âsîde gadabdan âsâr

Ne kadar seyf-i sârim olsa gadab

[40 b] Kesddir sözünü rahmet her bâr

Yâ İlâhî nazar et Hakkıya

Olmasın cürm-i hicâb-ı dîdâr

Ve Lehû

Kârim günehdir estağfirullâh

Rûyum siyehdir estağfirullâh

Düşdüm kapuda kaldım kapuda

Zenb-i vücûda estağfirullâh

Ederim sad âh günâha her gâh

Tübtü ila'llâh estağfirullâh

Ey bâr-ı hüdâ sen şeh ben gedâ

Cürmüme cidden estağfirullâh

Hakkı ağlayub ciğer dağlayub

Der vird eyleyub estağfirullâh

Cümle Kurân'ı tâ'lim eylemek farz-ı kifâyedir. Ve muhtâc-ı ileyh olan ahkâm-ı dînî tâ'lim etmek farz-ı ayndır. Pes bir kimesne Kurân'dan kifâyet mikdârını ta'lim etse evkât-ı bâkîyeyî taallüm-ü fıkha sarf etmek evlâdır. Meğerki farz-ı ayn olan mertebeyi tahsîl etmiş ola bu sûretde tamâm-ı Kurânî taallüm ve hıfza sarf ede ki tamâm-ı Kurânı ta'lim etmek salât-ı tatavvu'dan efdaldır. Nitekim halk müntefî' olacak nesneyi binâ veyâ vakf etmek haccı sâniiden efdaldır. Eğer hacc-ı tatavvu' dahî sadaka-i nâfileden efdaldır. Ve bundan fehm olnür ki ferâyiz ile [41 a] mukayyed olmak sâirlerle takayyüdden evlâdır. Zîrâ farz emr-i ilâhîdir. Ve Hakkı bî şebîh ve bî nazirdir. Pes emr-u fermânının dahî muâdili yokdur. Ânınçün terk edenin nâfilesi hevây-ı mahzûr. Ve teallüm-ü Kurân da salâh budur ki hurûf ve kelimâtını tashîh ede. Ve illâ namâz ve kırâatinin sevâbı olmaz ve hâatunların ekserinin namâzları butlân üzeredir. Zîrâ kırâatlerinde hatâları çokdur. Kurân ise nazm-u ma'nânın mecmûundan ibâretedir. Çünkü ma'nâsına âlim olmaya bâri nazmını ıslâh eyleye ve lisânı dönmediği yer vâir ise ânı koyub lisânına âsân olân mevâzii teallüm eyleye ve eğer farz olan mertebeyi tashîha çalışub bir tarîk ile kâdir olmazsa biğayri kırâatin kıla ki âna ümmî derler. Feemmâ kırâate dönmeyen lisânî neylerler zîrâ dehân-ı insân güzergâhı zıkr-u Kurân'dır ve şol nesne ki bir uzvun mâ halkı lehidir. Ânı tahsilde taksîr etmek gerekdir. Nitekim kalbin şanı ma'rifetullâhdır. Bu ma'nâdan ötürü Hak Teâlâ hakkında mâ yecûz ve mâ lâ yecûz olan [41 b] evsâfi bilmek şart-ı imândandır. Eğerçi keşf ile bilmek akvâdır. Âna aynel yakîn derler îmân-ı bi'l-gayba ilmîl yakîn dedikleri gibi. Eğer suâl edip Hak Teâlâ'yı ne ile bildin deseler Hakkı hakkıyla bildim deyû cevâb veririz. Zîrâ Hak Teâlâyı zât ve sıfât ve

ef'âl ta'rîf etmişdir. Fi'l-hakîka kendîni bildiren hak olduğu gibi kendini bilen dahî hakdır. Zîrâ abd mevlâsını künhü üzere bilmeğe kâdir değildir. Ki o isti'dâd fitrat-ı asliyesinde yoktur. Nitekim Mekke müşrikleri Kurân'ın mislini getürmeğe kâdir olmadılar ve kâdir olmadıkları Hak Teâlâ anların kalb ve lisânlarını akd etmekden değil idi. Belki zâtlarında Kurân'ın mislini getirmeğe kâdir kâbiliyyetleri yoğidi. Zîrâ kelâm-ı mahlûk kelâm-ı hâlık ile berâber olmaz ve suâl idub evvel mü'min olub sonra mı ârif oldun yohsa evvel bilûb ba'dehû mu îmân getürün deseler cevâb vere ki îmân-ı icmâlî vücûd-u hakkı icmâlen ma'rifeti mevkûfdur. Zîrâ meçhul-u mutlaka îmân olmaz. Velâkin ma'rifetin merâtibi vardır ki keşf mertebesinden [42 a] efvân olmaktadır. Âna hidâyeti hâssa derler ki nazar eyle Kurânda gelûr *ومن يؤمن بالله يهد قلبه* [Allah'ın izni olmayınca hiç bir musîbet isabet etmez, *her kim de Allah'a iman ederse o onun kalbine hidayet verir* ve Allah her şeyi bilir. (Tegâbün; 11)] Ya'nî hidâyet-i ûlâ mutlak îmâna derler ve sonra dahî hidâyetler olur ki mü'mini îmân mertebesinden ihsân mertebesine îsâl eder. Pes hidâyet ziyâde oldukça ma'rifet dahî ziyâde olur ma'rifetin ziyâdeliği ile keşf hâsıl olub keşf dahî merâtib üzerine terakkîde olur. Zîrâ Hakkın ilmîne nihâyet olmaz. Kâle Teâlâ *والله واسع عليم* [Şeytan sizi fakirlikle korkutup çirkin çirkin şeylere teşvik ediyor, Allah ise lûtfundan bir mağfîret ve fazla bir kâr va'd buyuruyor, *Allah'ın kudreti geniş, ilmi çok*. (Bakara; 268)] ve tecelliyâtına dahî gâyet olmaz. Ve hadîsde gelur *رب زدني تحيرا فيك* [Ya Rabbi! Sana olan hayranlığımı arttır] Ya'nî tecellî mertebesini ziyâde kıl demektir. Zîrâ her tecellîde bir başka hayret vardır. Âşıklar hâli gibi ki her ma'sûkdan ânlarla bir dürlü hayret hâsıl olur. Velâkin hüsn-i mütâleaya muhtâcdır. Ve eğer suâl edip îmân sende midir ve yâhud sen îmânda mısın deseler ben mü'minim ve îmân benim sıfâtımdır deyû cevâb ver ve îmân indel Hanîfe ziyâde ve noksân kabûl etmez. Ya'nî tâ'atle ziyâde [42 b] ve seyyiât ile noksân üzerine olmaz. Belki ânın nuru artub eksilûr mâhın nûru gibi ki bedir oluncaya dek ziyâde olub ba'de mahâk şehirden eksilir. Ve kâfirlerin hâli mehâk gibidir ki zulmet-i hâlisada kalmışlardır. Zîrâ küfür ve ma'siyet zulmet-i mahzadır ve kâmillerin şânı bedir gibidir ki nûr-u mahzdır. Zîrâ îmân ve tâat husûsâ keşif ve aynel yakîn nurudur. Ve nûr-u şems gibidir ki anların nûru fevkinde nûr yoktur. Sâirlerin ahvâli ise beyne beynedir fefhem cidden. Ve mü'minin îmân ve akıl ve idrâki rûhla ve cesedle değildir. Zîrâ cesed fânî rûh bâkîdir ve ba'del mevt rûh temessül edip dünyâda olan mertebeden ziyâde sem' ve basar ve kelâm ve idrâki olur. Velâkin bu ahvâl ol âleme göredir zîrâ her mevziin başka hükmü vardır. Tefekkür eyle hâbda olan kimesnenin hâli ki ne vecihle ba'zı eşhâsa mülâkî olur ve mükâleme kılur ve ba'del yakaza ol mu'âmelât ve mükâlemâtan [43 a] haber verir. Hâl-i berzâh ise bundan dahî akvâdır. Ânınçün ervâh birbirine mülâkî olub musâhabet ve ba'zı ahvâl-i dünyeviyyeden istifsâr ederler. Meğerki dünyadan bilâ vasiyye intikâl etmiş ola. Bu sûrette Zebânî beste olub söylemekten âciz olur ve demişlerdir ki îmân hâdistir. Zîrâ âlem-i mîsakda olân ikrâra îmân demezler. İmân odur ki Şâri'in da'vetine mutâbaatla ola bu ma'nâ ise insân halk olunup derece-i teklîfe bâliğ olduktan sonradır. Pes îmân ki tasdîktir teklîften evvel yôğidi belki kable't-teklîf mevcûd olan fitrat dedikleri ma'nâdır ki kâbiliyet-i îmândır. Bu cihetden mü'min hâdis olduğu gibi îmân dahî hâdis oldu. Ve enbiyâ ve kümmel-i

⁵¹ İbn Teymiyye, Mecmu'ul Fetava, Cüz 2 Sahife 2.

evliyânın gayrı hâli vardır ki ânların îmânları gûyâ tecdîd tarîkıyladır. Ve ânların rûhları kable'l-ecsad mahlûkdur. Avâm-ı nâsın ise rahîmde mahlûk ve menfûhtur.

Nazm

Varınca dergâha imândan haber sorarlar

Erince [43 b] sırr-ı mutlaka

İhsândan haber sorarlar

Ahd-u peymân gözettiniz mi?

Emr-u nehyi tuttunuz mu?

Şer-î imâm ettiniz mi?

Kurân'dan haber sorarlar

Âşık olanlar kandedir

Sırrı bilenler kandedir

Hakkı bulanlar kandedir

Vicdândan haber sorarlar

Havf-ı haktan ağladın mı?

Gamdan ciğer dağladın mı?

Kulluğa bel bağladın mı?

Sultandan haber sorarlar

Hakkıyâ zikr edip işî

Kaldır gönülden teşvîşî

Ey nefsini bilen kişî

Rahmân'dan haber sorarlar

Ve Fetavay'ı-Mürâciyede gelürki bir kimse لا اله الا الله deyip لا اله الا الله demekten bir mâni' men' etse kâfir olmaz. Zîrâ kalbi îmân üzerine musırrdır velâkin mani' olmadığı sûrette kat' etmemek gerektir. Ma'nasını bilsün ve gerek bilmesün. Zîrâ nefy-i ilâh mutlakâ küfürdür belki ma'bûd bâtılı nefy edip ma'bûdu hakkı isbat etmek gerektir. Ve bir kerre لا اله الا الله deyib sonra birkaç kere لا اله الا الله dese câizdir. Zîrâ te'kîde mahmûldür ve lisânı ile demeyib kalbi ile لا اله الا الله dedikten sonra lisânı ile birkaç defa لا اله الا الله deyû tekrâr eylese [44 a] lâbe'sdir. Ba'zılar yalnız لا اله الا الله demeyi men' ettikleri gâfile göredir zîrâ müteyekkızın nefiy ve isbât dâimâ hâtırındadır. Pes dahîl olunan bilâ nefy olan isbâtdır. Mea hâzâ yalnız illâllah demek dahî hemen Allâh demek gibidir ki Allâh Allâh demek ba'zı ehl-i ma'rifetin virdidir. Şeyh Şiblî ve emsâli gibi bir hâton beşikte veya salıncakta veya gayrıda evlâdını zikr-i tevîd ile tegannî edip uyutmamak gerektir. Zîrâ ism-i ilâhîyi istihfâf ve istibzâl vardır.

Meğerki murâdı fi nefsil emr zikr ola. Yoksa sıbyân için olmaya ve bu hûd niyeti hâlısa muhtâcdır ki ekser havâtîn ol mertebeye kâdir değıllerdir. Hemen akvâ olan mahall-i ta'zîm olan nesneden ihtirâzdir hatta garaz-ı dünyâ için esmâ-i İlâhî'ye ihsâ etmemek gerektir. Zîrâ dünyâ sâfil nesnedir. Pes Hakkın ism-i âlisini öyle yerde isti'mâl etmek şan-ı mü'mine düşmez. Eğerçi ekser-i nâs mübtelâlardır. Meselâ devlet-i dünyâ için yâ ganiy veya muğnî deyû vird ederler. [44 b] Fetuhfiz an zâlik.

Nazm

Açılmıştır kamuya bâb-1 tevhîd

Ganî gelsün gelin ahbâb-1 tevhîd

Komaz şirk ve riyâyı dilde aslâ

Sürer çün hâr-u has seylâb-1 tevhîd

Semâ-i gaybde feyz olsa câna

Dil zâkir olur mîzâb-1 tevhîd

Olan deryây-ı aşkı gâke gavvâs

Çıkarmaz mı der nâyâb-1 tevhîd

Serîr-i vahdete sultân olurlar

Tutanlar Hakkıyâ âdâb-1 tevhîd

Nazm

Dil değıldir gülşen-i cân içre bülbüldür öten

Girmede bu gülşene illâ ki eden terk-i ten

Gül değıldir bâtın-ı erbâb-1 dilde kıl nazar

Bostân-ı feyzde esmây-ı hüsnâdır biten

Varlığın âşıkların gerçi eder ihrâk-ı aşk

Hakla varlık bulur ammâ fenâ bulur yiten

Âlem-i gurbette âh-u zâr eder ney gibi dil

Neylesün gâlib olubdur cânına hubb-u vatan

Düşmen-i erbâb-1 tevhîd oldu bisâr aceb

Hakkıyâ âhir zamân oldukta çün olur fiten

Îmân-ı Ye's

Yâ-i müsennâtlâ makbûl değıldir. Ya'nî ahvâl-i âhireti müşahedededen sonraki gargara hâlidir. Îmân makbûl değıldir ve îmân-ı ye's [45 a] dahî bâ-i muvahhide ile böyledir. Kâle Teâlâ فلم يكن ينفعم إيمانهم لما رأوا بأسنا [Dediler amma hışmımızı gördükleri vakitki

imanları kendilerine faide verecek değildir. Allah'ın kullarında geçe gelen sünneti, ve işte husrâna bu noktada düştü kâfirler. (Mü'min; 85)] ve be's azâbullâhtır ki ümem-i sâlifenin mükezzibleri üzere nuzûl etmiştir. Zîrâ ânlara göre be's bu ümmete göre gargara hâli gibi idi. Pes bu ümmette kable'l-gargara ba'zı alâmat zuhûr etse nitekim maraz-ı tâunda ve emsâlinde olur, îmân ve tevbenin kabûlüne mâni' değildir. Zîrâ henüz ahvâl-i âhîret münkeşif olmamıştır ve merîz dahî fi'l-cümle ümîd-i sıhhatten hâlf değildir. Ve Kurânda gelûr وهو الذي يقبل توبة عن عباده [Hem odur ki o, kullarından tevbeyi kabul eder ve kabahatlerden afiv buyurur ve her ne yaparsanız bilir. (Şûrâ; 25)] Ulemâ demişlerdirki bu âyet âmma mahsûstur. Pes ba'del gargara îmân ve tevbe kabûle karîn olmaz. Eğerçi tevbe makbûl olur deyû ba'zı ulemâ zâhib olmuştur. Pes tevbeyi ta'cîl etmek gerektir. Zîrâ ârifibillâh indinde insânın her nefesi nefes-i âhîrdir ki ümîd-i hayât yoktur. Ve eğer tevbe-i mukaddimesi vâir ise huzûr ve rucuu dâim üzerine berkarâr ola. Ânunçün ehl-i dil dedilerki insânın vasiyeti her gece tahte'l-visâde gerektir. [45 b] Zîrâ kâbizu'l-ervâh belki hâba vardıkda rûhunu bir dahî gerü reddetmeyub teveffâ eyleye ve böyle hâzır olanların hakkında الموت تحفة المؤمن (Ölüm müslümanların hafiflemesidir) denildi. Zîrâ mevte müşâbeheti olan kimesne bî alâkadır ve bî alâka olana hak Teâlâ mukbildir. Ânunçün mevt âna tuhfe olur ki likâ-i İlâhiyye vesile olmağla sebebi sürûrdur. Hadîste gelûr ki dacrâtî hâlinde insândan sâdır olan ba'zı kelîmât üzerine muâhaze olunmaz ve defter-i ameline dahî yazılmaz. Meselâ darlık vaktinde sabr-u arâm edemeyüb Yâ Rabb aceb beni neden ötürü halkettin ki elimde dünyadan hiç nesne yoktur dese bundan küfür lâzım gelmez. Velâkin hatâdır ki tevbe ve istiğfâra muhtâcdır. Zîrâ Allâh'ü Teâlâ'ya i'tirâz etmiş gibi olur. Bu ma'nâ ise esrâr-ı kazâ ve kaderdendir. Ya'nî insân her ne hâl üzere bulundu ise ilm-i ilâhîdir. Ol vecihle mukarrer ve müsbettir. Pes muktezây-ı hikmet olmayan nesneyi abde i'tâ etmek olmaz. Belki abde lâzım olan bu sırrı [46 a] fehm eyleyib her ne hâlde ise hâline hursend olmak gerektir. Zîrâ nâs vardır ki kesret-i mâl ânı tâğî kılar. Pes fakr-u zillet esbâb-ı saâdetten olur demişlerdir ki yevm'i-kıyâmette hasret ve nedâmet ve âh ve sarâh cihetinden halkın eşedd-i niam-ı İlâhiyyeyi me'âsîye sarf edendir. Ve bir dahî şol kimesne dir ki halk ânınla mutazzarrır olacak bidat-i seyyii'l-yakaviye veya umûr-u câhiliyyetten bir nesneye revâc vere. Bâc dedikleri nesne gibi ki şer'de menhîdir ve bu a'sârda cemî-i bilâdda bu makûle umûr-u dârreye nihâyet yoktur. Ve yevmen fe yevmen efzûn olmaktadır. Husûsa ki zamânın sefhiyâtı ihdâs ettikleri bidatlerdir ki libâsde ve gayrı ahvâlde cârîdir. Ezcümle erlerden avretlere ve avretlerden erlere teşebbuh edenlere la'neti azîme vardır. Serpûş dedikleri sakya hadîsle menhîdir. Zîrâ âhir zamânın şöyle hâtûnları gelse gerektir ki anların başları deve örgücü gibi olsa gerektir deyû vârid olmuştur. [46 b] Ve zamâne zenlerî serlerinde olan serpûşlar örgüc üslubunda olduğunda kelâm yoktur. Aceb hâldir bu asırda bulunduk ki şeyh ve sûfiden haber yoktur. Fe keyfe ehl-i sûk ve zenân emsâli. Neselu'llâhe teâlâ en yecalenâ mine'l mahfûzîn min esbâbi azâbihi bi hürmeti eazzi ahbâbihi ve âlihi ve ashâbihi.

Ve Ba'dezâ; Dacret Tenekkülün hâlinde ba'zı kelîmât vardır ki küfür makulesindedir. Nitekim bir hârunun cümle evlâdı vefât ettikte gadaba gelib Hak Teâlây'a şetm ve sebb etmiştir. Pes bu makâm mezâlik akdâmındandır ki böyle yerlerde endâze ile yürümek gerektir. Ve kendüyî levs-i ma'siyet ile telvîs edip sonra tevbe ile tathîrin ma'nâsı nedir? Tahâret-i asliyyesi üzere durmak evlâ değil midir

zîrâ demişlerdir ki günâh bir zehre ve tevbe bir tiryâk gibidir ve tiryâkın maddesi İsfahândadır. Yılan cennetten ihrac olundukda İsfahân vilâyetine ihbât olunmuştur. Pes İsfahândan tiryâk gelince belki burada ledîğ olan helâk ola heman eyûs-i şerri mârdan hazerdir. [47 a] Ve mervîdir ki Cenâb-ı Nübüvvet penâh sallalâhu aleyhi ve sellem zamân-ı saâdetlerinde bir hâtunun oğlu vefât edip üzerine âh-u feryad ve mâtem ederken Rasûlullâh dahî ol mahalle vardıkda ol hâtun anların Rasûlullâh olduğunu bilmeyib benden ırâk ol zîrâ şimdi benim başım kuyusudur deyû nâdanlık ettikde orada hâzır olanlar Rasûlullâh'ı ta'rîf edip sana söyleyen Rasûlullâh'dır. Sen ne söylersin dediklerinde ol hâtun meyyitin unutûb Rasûlullâhın ayağına düşüb bilmedim yâ Rasûlullâh deyucek, Rasûlullâh buyurdular ki : الصبر عند الصدمة الأولى :⁵²[Sabır müsibetin ilk anında gösterilendir]Ya'nî ehl-i müsibetin makbûl olan sabrı belâ ve mihnet ânınla ibtidâ tokuşduğı vakitte olan sabırdır yoksa alışdıktan sonra sabra çokluk i'tibâr yoktur. Zîrâ gittikçe müsibet âcısı noksân kabûl etmektedir. Ânunçün ba'zı mevtâ üzerine ibtidâ acı ile mâl-ı kesîre sarf edip bir haftadan sonra peşimânlık el verir. Bu cihetten meyyitin yedisine dek sabr etmelidir [47 b] demişlerdir. Meğerki ziyâde merd ve ehl-i âhiret ola ki evvel ve âhir âna berâber ola. Ve bu makûleler killet üzere oldukları mâlâ kelâmıdır.

Nazm

Ey gönül gel seninle belâya alışalım
Biri birimiz ile hâlimizi söyleşelim
Belây-ı aşk-ı hüdâdır bizi yıkân dâim
Nîce ânın gibi gör biz eliyle elleşelim
Denildi sabr ile âhir koruk olur halvâ
Kô imdî ateş-i sabr içre şimdilik pîşelim
Piyâde kalmışız Allâh ola muîn ve zahîr
Ne sabr-u şükr-ü fenâ menziline erîşelim
Salındı zevrak-ı dil özge kulzûme Hakkî
Selâmet ile hüdâ vere kenâra düşelim

Ve Lehû

Za'f-ı pîrî geldi gitti dildeki fer âh âh
Tâ neler göre bu dide ne çeker ser âh âh
Menzil-i ukbâ katıdur ve piyâde kalmışız
Yoktur şehbâzveş uçmağa bir yer âh âh
Bir bahâr idi solub gitti ömür bir lemhada

⁵² İbn Mace, Sünen Cüz 1 Sahife 509.

Bülbül-ü cânâ cihânda kalmadı yer âh âh âh

El mevt okumaktan gayri çâre var mıdır?

Şîr ile defter pür olâ rûz-u mahşer âh âh

Şeş cihâtın hakkıyâ aldı senin bahr-ı ecel

Gark-ı girdâbı fenâ oldun bu demler âh âh

Ve Lehû

Ey gönül nergisimiz hâbdan erken yuyâlim

[48 a] Açalım gözlerimizi gel berû hâbı koyâlim

Hâb-u gaflette kalan görmedi yâran ebedî

Nîce bir mürde gibi böyle yâtub uyûyalım

Aşk evcinden kodu sultânlığın ibn-i Edhem

Biz dahî varlığımızdan bu vücûdû sôyalım

Dôyalım mâide-i fazl-u atây-ı Hakka

Ne imiş sırr-ı ezel sırr-ı İlâhî duyalım

Der bu Hakkı sana yâb-ı kitâbın Hakkî

Bâb-ı afv-u kerem-ü mağfiretin okuyalım

Vesâyây'ı-Nebeviyyede Gelirki; ⁵³ يا علي لا تداوي المريض حتى يتم عليه ثلاثة ايام [Ya Ali, hastayı üzerinden üç gün geçmeden tedaviye başlama] Ya'nî yâ Alî radiye'l-lâhu anhu hastânın hastalığından üç gün mürûr etmedikçe mudâvât ve muâlece eyleme iki ma'nâdan ötürüdür. Evvelkisi budur ki evvel emirden Allâh'ü-Teâlâ'dan şikâyet lâzım gelür ve ânınla makâm-ı sabra hâlel gelür ve bir dahî budurki te'hîr ile maraz müteayyin ve ilâcî dahî âna mütebeyyin olur. Ânunçün etıbbâ çok maddede hatâ ederler hattâ fâsd-u hacâmat lâzım gelmeyen mevzi'de fâsd-u hacâmat ettürüb ifsâd ederler. Hatta Sultân Ahmed'i-salîse dahî çiçek marazında vâkî' oldu. [48 b] Ve demişler ki mevte gerçi ta'cîli defn müstehabdır. Feemmâ mebtûn ve meflûc ve muğâşşiy-i aleyh olan kimesneyi eğer mevti müştebih ise bir gün ve bir gece te'hîr etmek gerektir. Ve ulemâ-i kibârdan Bedfüzzamân nâm müellif sekte marazından bîhûş olub vefât etti deyû defn olunduktan sonra ol gece kabrinden bir avâz mesmû' olacak, kabri keşfedip gördüler ki bedfüzzamân yediyle lihyesin kabzedip hevli-i kabirden meyyit olmuştur. İşte ba'zı te'hîrin bu makûle fâidesi olur ki hayâta rücû'dur eğerçi hayâta rücû' etse dahî yine âhiri mevttir demişlerdir ki bir kimesne musîbetzede olsa üç gün ta'ziye edeler üç günden sonra etmeyeler. Zîrâ musîbete i'zâ vardır. Muhtî tecdîddir. Eğerki bu âsârda halk bu ma'nâdan gâfiller belki bir şehreden başınız sağ ola demek veya gayri vecihle ta'ziye etmek âdetleridir. Ve kezâlik tehniye dedikleri dahî böyledir zîrâ üç günden sonra tehniyede istihfâf-ı bi'l-

⁵³ Ramuz'el-Ehadis Cüz 2 Sahife 489.

mevedde vardır. Ya'nî hakikat üzere [49 a] dost odurki tehniyeyi ta'cîl eyleye yoksa bîgâne sıfatlılar gibi te'hîr etmeye vallâhü habîbun külle muhibb ve hadîsde gelûr ki bir kimesnenin kulağı çekilse ki arab âna tânîndir. Resûlullâhı sallalâhu aleyhi ve sellem zikreyleye Muhammedü'n Resûlullâh demek gibi ve tasliye dahî edip صلى الله تعالى عليه وسلم اللهم صلى على سيدنا محمد وعلى آل محمد وسلم (Sallalâhu aleyhi ve sellem Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammed ve alâ âli Muhammedin ve sellem.) ve ândan sonra böyle diye ki ذكر الله بخير من ذكرني بخير (Zekerallâhü bi hayrin men zekeranî bi hayr.) ba'zı rivâyetde evvelki lafızda hayır yoktur. Ve bunun aslı budur ki Rasûlullâh sallalâhu Teâlâ aleyhi ve sellem âlem'i-ervâhda mele-i a'lâ arasında ol kimesneyi hayır ile zikretmiştir. Ki ol hayır ânın kulâğına erişir ve eğer fâsıklardan ise tenbih ve îkâzdan hâlî değildir. Sâir umûr-u münebbîhe gibi. Pes mü'min-i mutî'a tânîn gûş-u hayırdır. Attâs gibi ki ağsırmak dedikleridir. Feemmâ esnemek ve geçirmek dahî mezmûmdur ki Rasûlullâhtan sâdır olmamıştır. Ekseriyâ kesret-i taâmdan nâşîdir. Ve hazer ki ayâğı ve bir yeri uyuşmaktır vâki' olsa dostunu [49 b] yâd eyleye. Hâzârat ashâb-ı Resûlullâhı zikrederlerdi. Zîrâ ümmete anlardan ziyâde dost yoktur. Mescidde kelâm-ı dünyâ etmeyeler. Zîrâ hasenâtı ekl eder ateş hatabı ekl ettiği gibi. Ve mescid münâcât-ı Hak içindir ânınçün vârid olmuştur ki Hak Teâlâ ile mecâlise isteyen mescide dâhil olsun veyâhud ehli tasavvufe ile muhâlata kılsın. Dünyâ ve âhîret ise bir yerde müctemi' olmaz. Bu cihetten mescid ile kelâm-ı dünyânın münâsebeti kalmaz. Eğerçi bu zamân halkı mübtelâlardır. Zîrâ ilm-i hâl bilmezler ve haktan hayâ eylemezler. Husûsâ ki şehr-i Ramazân'da savm-ı istiskâl ettiklerinden eğlenecek yer ararlar ve Şeytân onları câmi'lere sevk eyler. Tâki kelâm-ı dünyâ ile kendilerini telvîs ve mesâvi nâs ile savmların ifsâd ederler. Mea hâzâ Şeytân mü'mini câmi'den ihrâca çalışır. Feemmâ böyle zamânda câmie sevk eder ve âna Şeytânı ebyaz derler ki hak sûretinde görülür ve Şeytânı ırzâ etmekte meleği ishât vardır. Ve meleği gazaba getirmek hakkı iğdâbdır. Neûzu billâhi Teâlâ. Pes [50 a] gerektir ki melek ile sulh üzere olub Şeytân ile dâimâ muhârebe üzere olasın. Mihrâba ânınçün mihrâb denildi. Zîrâ orada harb ve cenk vardır. Çünkü imâm orada nefis ve Şeytân ve hevâ ve mâsivâ ile cenk ede. Cemâat üzerine dahî lâzım gelûr. Şol sebebden ki sultân cihad ettiği yerde askere söz kalmaz. Ânınçün imâm ta'yîn olundu zîrâ Dîn-i Mübîn'in zâhiri ve bâtını bilâ sultân olmaz ve sultân-ı bâtın kutubdur ki fi'l-hakîka halîfe odur. Ve sultân-ı zâhir ânın sâyesidir ve sâye mahall-i râhattır. Bu sebepten sultân-ı âdilin vücûdu lâzımdır. Tâ ki halk ânın sâye-i adlinde müsterîh ola ve kutb-u bâtın ve mürşid-i kâmil ashâb-ı kehfın kehfî gibidir. فأووا الي الكهف [Madem ki onlardan ve Allah'dan Meada taptıklarından uzleti ihtiyar ettiniz, o halde kehfe (mağaraya) çekilin ki sizin için Rabbiniz rahmetinden kısmet neşretsin ve size işinizden bir kolaylık hazırlasın. (Kehf; 16)] âna remizdir. Zîrâ Dakyânûs'u nefsin şerrinden ve Şeytânın mekrinden halâs ve necât âna ilticâ iledir. Zîrâ zulumât-ı hevâ ve vesveseyi def' eden nûr-i tevhîd ve ziyâ-i irşâd, Rabb-i mecîddir fefhem ve tezeker cidden.

Ve Hadîsde Gelir; Şol iki şecere-i habîse ki [50 b] biri soğan ve biri sarımsaktır ve bunları ekleden kimesne ol râyiha-i habîse ile mescide dahîl olmaya. Zîrâ mü'minler ve melâike-i kirâm ânınla müteezzî olurlar ve ezây-ı mü'min harâmdır. Ve şol yerde ve darr-ı taâm ya'nî taâmdan dış kenârlarında kalân bakiyyenin râyihâsından melâike müteezzî ola. Mea hâzâ soğan ve sarımsak ve emsâli mübâhu'l-asıldır. Pes bunlardan

ziyâde geriye olan nesnelerin hâli nîce olmak gerektir. Bu cihetten Şâri' ricâle misvâk ve nisâyâ sakız ta'yîn eyledi ta ki güzergâh-ı Kurân olân ağızlarını tathîr edeler. Ve melâikeye eziyet vermeyeler zîrâ kârî eğer salâtda ve eğer hâricde tilâvet-i Kurân ettiği vakitte melek ağzını ol kârînin ağzına koyur. Kurânı bâtınına alur zîrâ melek için bi nefsihî tilâvet-i Kurân yoktur. Cinn için vardır. Şol ma'nâdan ki cinn şer'le mükelleftir melek değildir ve cinn mü'min olduğçün Şeytân âna dahî vesvese eder. İnsâna ettiği gibi zîrâ mü'min Şeytânın düşmanıdır. [51 a] Her kim olursa bu takrîrden ekser nâsın mübtelâ olduğu duhânın hâlî ma'lûm oldu. Husûsâ ki mutasavvife zeyyinde olân kimseler dahî ânında mekr-i azîme uğradılar. Tefekkür eyle ki esmâ-i İlâhiyye Kurân'dandır. Pes ya Kurân ya zikretmiş veya namâz kılmış hep birdir. İmdî ağzında olân ism-i İlâhî'i ol râyihay-ı habîse ile telvîs etme ve illâ melek mutazârrır olduğundan mâ adâ isrâf-ı mâl ve isrâf-ı ömür için mesûl dahî olursun. Ve hükm-ü Kurân'ı bilirsin ki tayyibât ile emirdir. Pes habîsat ile işin nedir sana delîl yetmez mi ki Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve's-sellem basal ve sûmdan şecere-i habîse ile ta'bîr etmiştir. Yâ tayyib olan mü'min habîsi ne vecihle irtikâb eder. Hemen insâf edip tevbe ile Rabbine irzâ eyle vesselâm.

Nazm

Beni âşüfte ve şeydâ kılan sevdây-ı aşktır
Giriftâr'ı-belâ ve derd eden gavgây'ı aşktır
Vücûdum şehr-i Bağdâd oldu gûyâ anda mansûrum
Beni berdâr-ı mihnet eyleyen fetvây-ı aşktır
Belâ girdâbına düştüm sözümde sâdıkım zîrâ
Dilimde böyle mevc engîz [51 b] olan deryây-ı aşktır
Muallim hâne-i derd içre üstâd eyleyen cânım
Kitâbullâh hakkıçin bu gün ma'nây-ı aşktır
Geçer arş-ı berrinî kürsî eflâk-i vüsatde
Bû Hakkı'nın Hüdâ Hakkî dilî sahray-ı aşktır

Ve Lehû

Melekler hâzır olmuştur niçün tevhîde gelmezsin
Kamû ervâh dolmuştur niçin tevhîde gelmezsin
Hızır bunda erenler bunda erbâb-ı safâ bunda
Gelenler cümle gülmüştür niçin tevhîde gelmezsin
Derilmiştir kamû uşşâk erken halka-i zikre
Gerû kâlân ne kalmıştır niçin tevhîde gelmezsin
Çıkar erbâb-ı tevhîdîn makâm-ı arşa enfâsı

Nefes tutan yol olmuştur niçin tevhîde gelmezsin

Bulanlar Hakkıyâ Hakkî bulûr tevhîd ile şol kim

Ânı bulmaz ne bulmuştur niçin tevhîde gelmezsin

Ve Fıkıhda Gelir ki; Bir musallîyi bevl-i şedîd ahzetse kat-ı salât edip tecdîd-i vuzû' lâzımdır. Eğer ol hâl üzerine itmâm ederse câizdir. Velâkin isaet etmiş olur. Meğerki fevt vaktinden havf eyleye. Bu sûretde itmâm etmek evlâdır. Nitekim sevb-i necisten gayri bulunmasa uryân kılmaktan ânınla kılmak evlâdır. Ve bundan fehmi olunur ki mâni-i huzûr olân [52 a] nesneyî kable'd-duhul fissalât def' edip ba'dehû şurû' lâzımdır. Zîrâ nefisle mücâhede ve hakla münâcât ve ânı müşâhade vaktidir. Bu sebepten zamân-ı evvelde kalbi gayra meşgûl olan kimesneyi gazâyâ çıkarmazlar ve hânesinde alıkorlardı. Zîrâ ülfet-i nüfûs ve huzur-u kulûb lâzımdır. Kalbî gayra meşgûl olân ise tefrikadan hâlî değildir. Pes havâtır-ı müctemia gerektir tâ ki mübâşeret olunan kârın netîcesi zuhûr eyleye ki fetihdir. Ve İbn-i Abbâs radiyallâhu anhu buyurmuşlar ki tefekkür ve huzur-u kalble kılınan muhtasar iki rekât namâz gafletle edâ olunan mutavvelden efdaldır. Zîrâ gafletle olan tûl-i kıyâmın semeresi olmaz işte ekser nâsın salâtına münâsib olan ihtisârdır. Gerek cemâatla ve gerek münferiden velâkin senin salâtî mürâât lâzımdır ve demişlerdir ki namâzın mertebesi emâkin ile değildir. Belki hâlî müsallî iledir bu sebepten nîceler Mescid-i Harâm'da namâz kılurlar feemmâ namâzları gûşlarından yukarı çıkmaz. [52 b] Ve nîceler kendi hânelerinde kılarlar velâkin A'lây-ı İlliyyîn'e merfû' olur ki eşrefu'l-makâmâtdır. Pes kelâm ihlâsda ve huzûr kalbedir. Ve bundan a'mâl-i halkın revâc ve kesâdından olduğu ve sâhibleri hareketlerinde ne rütbe bulduğu ma'lûm olur. Nazar eyle ki nîceler mâl-ı halâl ile hacc ederler velâkin garaz-ı nefsâni üzerine yürürler. Ve müfsid-i hac olân nîce umûrda bulunurlar bu yüzden hareketleri zâyî' olur ve nîceler hânelerinde oturub hac ayâklarına gelûr. Gel imdî ehl-i ma'nâdan ol ehl-i sûretten değil.

Ve Lehû

Ehl-i derûn çû sadef-i derpâkdir

Mu'nîde ayn-ı gevher ve sûretde Hâkdir

Kılma nazar bu dîde pür hayraya

Gönül kim hâki tîre hemçu güher tâbnâkdir

Âşık odur ki dîdeleri cûy olub akar

Aşkın eliyle her döker yabânî çâkdir

Ehl-i hulûs sahn-ı sâray-ı yakînde

Ehl-i nifâk çâh-ı tereddüde şâkdir

Hakkı sabâh-ı haşre değin eyler ehl-i dil

Herkez varır mı hâba şu kim derd nâkdir

Ve Lehû

Zâhid şarâb-ı aşkı nedir görmedi ebed

[53 a] Bezmi dil içre zevk-u safâyı sürmedi ebed

Rehvâr-ı aşka râkib olan bâd olub gider

Zâhid yolunu menzile îr görmedi ebed

Çevgân-ı himmet olmasa dilde ne fâide

Meydân içinde kûy-i murâd urmadı ebed

Rûz-i ezelde eylemeyen ahdîni derest

Peymânî üzre sâbit olub durmadı ebed

Hakkî peyâm-ı aşkı bilür nidüğün velî

Ehl-i zamâne böyle haber sormadı ebed

Fi's-Selâm; Hadîsde gelûr ki Cenâbı risâlet sallâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem benden sonra gelen ümmetime ya'nî ümmet-i icâbetime benden selâm ediniz deyû sipâriş buyurdular. Pes her kimin lisânından ki iblâğ-ı selâm hâsıl ola ve aleyhissalâtu ve's-selâm deyû cevâb vermek gerekdir. Ve ümmet-i icâbet denildi zîrâ ümmet-i da'vete selâm yokdur. Meğerki zarûretten ola meselâ eğer dîni ve dünyâsında bir müfsideden havf ederse kâfire selâm vermek câizdir. Zîrâ selâm âteş-i fitne ve şerri itfâ eder. Zîrâ mü'mine göre ta'zîmi ve kâfire göre filcümle iltifâtı müş'irdir ve fıkıhda gelûr ki esselâmu aleyküm [53 b] demek ya'nî evvelinde elif lâm ile selâmün aleyküm demekden efdaldır. Zîrâ kelime harf ziyâde olacak sevâb dahî ziyâde olur. Ve bir cemâatden biri selâm vermek kâfidir. Selâm verilen dahî cemâat olub aralarından biri redd-i cevâb etmek besdir ki âna sünnet-i kifâye derler. Meğerki her birine esselâmu aleyk yâ fülân, esselâmu aleyk yâ fülân deyû tasrîh edüb selâm vere. Bu sûretde her birinin üzerine redd-i cevâb lâzımdır. Suâl olunursa ki her birini tasrîh etmese dahî hâzır olan cemâatin biri reddi cevâb etmek lâzım idi. Zîrâ huzûr bulundu nitekim cenâze namâzı hâzır olsa orada hâzır olanların cümlesi üzerine vâcib olur. Gerekse oraya mürûr tarîkıyla uğrasun zîrâ farz-ı kifâye olmak gâib olduğı sûrettedir. Cevâb budur ki salât-ı cenâze şefâ'at içindir. İksâr-ı şüfeâ ise mendûbdur. Selâm ise tahtiyet-i mücerrededir bu cihetden huzur-u cenâze huzur-u selâma kıyâs olunmadı velâkin hâzır olan cemâatin cümlesi ve aleykümü's-selâm [54 a] demek efdaldır ve kezâlik esselâmu aleyküm ve aleykümü's-selâmdan her biri cem' ve îrâd olunmak gerekdir. Ya'nî esselâmu aleyk ve aleyke's-selâm demek lâzımdır zîrâ mü'minlerin yanlarında melâike-i kirâm vardır. Pes anlara dahî hitâbda idhâl gerekdir. Nitekim selâmetde dahî niyyet olunur eğer sağında ve eğer solunda bir kimesne bir meclisden rücû' etdikde selâm vermek selâm-ı evvelden efdaldır ki tende her şa'resî üzere bin hasene yâzulûr ve bin derece ref' olunur. Ve ol meclis âna yevm-i kıyâmete dek istiğfâr eyler. Zîrâ zamân ve mekân insânın amelîne hayran ve şerran şâhiddir ve demişlerdir ki farz nâfileden efdaldır. İlla üç yerde aksi üzeredir. Evvelkisi budur ki mu'sıra ya'nî medyun-ı fakîre mühlet vermek vâcibdir ve ibrâsı

ya'nî zimmetini ol deynden berî kılûb hibe etmek sünnetdir. Velâkin bu sünnet ol farzdan efdaldır zîrâ fakîre fâide-i külliyyesi vardır. Ziyâde ve ikincisi ibtidâ selâm sünnet ve reddi vâcibdir. [54 b] Velâkin ibtidâda fazîlet ziyâdedir ve üçüncüsü ezân sünnetdir. Velâkin imâmetden efdaldır eğerçi imâmet farz-ı kifâyedir ve ezânın fazîleti budur ki da'veti ilallâh sûretidir ve da'vet ise sıfat-ı enbiyâ ve evliyâdır ve Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve sellem bir def'a seferde deve üzerinde ezân okuyuvermişlerdir. Ve Hazret-i Ömer radiya'l-lâhu Teâlâ anhu buyurmuşlardır ki levlâ haliyyifi leezentü Ya'nî meşkâle-i hilâfet olmayaydı ezân verirdim. Ya'nî ezânın vaktini muhâfaza lâzımdır. Meşgûl ise vakit kaydında olmak müşkildir zîrâ iki kayd bir yerde olmaz ve ezân vakt-i salâtı i'lân için olmağla orada gad gâmeti's salâh denilmedi vakt-i şürû'da denildi. Zîrâ vakt-i şürû'da halkı mekânlarından ikâmet lâzımdır. Şâbbe ya'nî genç ve tâze hâtûna selâm vermek mekrûh ve yedîne yapışmak menhîdir. Hatta Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem hâtûnlara mübâyaa vaktinde aslâ birinin elini mes etmediler. Belki bir kadeh içine su koyub yed-i mübâreklerin ol suya sokdılar sonra hâtûnlar [55 a] dahî ellerin suya sokub teberrük etdiler. İşte bundan fehm olundu ki şâri' bu kadar ma'sûm ve mahfûz iken bu makûle töhmete dâir olan nesneden hazer edicek sâir nefsi üzere emîn olmayanların hâli nice olmak gerek. Gel imdi ihdâs ve nisâ ile sohbet ve ihtilâtdan perhîz îdelim. Zîrâ irâdet-i sâdika ehline kemâl-i takvâ lâzımdır ki takvâ şerîaten ve tarîkaten ma'âsî ve zillât ve tenezzülâtdan ihtirâzdir. Feemmâ a'sârda ankâ ve kimyâ ve vefâ gibi mevcûdu'l-ism ve ma'dûmu'l-cismdir. Husûsa ne fezâhat-i azîmedir ki meşâyih ve sûfiyye nâmına olanlar sû-i hâlde avâm-ı nâsdan beter olmuşlardır. E'l-ıyâzu bi'llâhi Teâlâ ve müştehat olmayan acûze ile musâfaha etmek lâ be'sdir ve zimmî ile mûsâfaha etmek mekrûhdur. Zîrâ fi'l-cümle ta'zîm bulunûr ve eğer mûsâfaha vâki' olursa yedîni gasl ede ve âlim-i âmilin ve sultân-ı âdilini yedini takbîl etmek câiz ve belki sünnet-i selefdir. Zîrâ ânlar mahall-i ta'zîm ve kerâmetdir ve sultân huzûrunda ta'zîman takbîl-i arz etmek mekrûhdur. [55 b] Ânınçün bundan küfür lâzım gelmez zîrâ bi tarîkı'l-ibâde değil belki bi tarîkı't-tahiyyedir ve bir kimesne ile musâfaha edip kendi elin bûs etmek menhî ve fiili mecûsdur ve ulemâ ve selâtine kıyâm etmek meşrû'dur. Hattâ demişlerdir ki Rasûlullâh'ın sallallâhu aleyhi ve sellem ammizâdesi Ca'fer radiyallâhu anh habeşeden rücû' ve kudûm etdikde Rasûlullâh âna kâim olub iki gözleri meyânını takbîl eyledi ve sürûrlarından buyurdular ki ⁵⁴ أفرح بفتح خير أم بقدم جعفر Ya'nî feth-i Hayber'le mi mesrûr ya kudûm-i ca'ferle mi ferahnâk olayım. Zîrâ iki ferâh bir yere geldi ki kudûm-i Ca'fer Hayberin fethi gününe müsâdif olmuşdu ve bundan ahz olundu ki Allâh-u Teâlâ'nın fazlı ve rahmeti ile ferahnâk olmak gerekdir. Velâkin fazl-u rahmetde mufdil ve rahîm olan Allâh-u Teâlâyı müşâhede tarîkıyla zîrâ yalnız ni'metde kalan münimden mahrûm olur. Pes ni'metde hoş velâkin mün'im ândan yeğdir bu cihetden evlâ ile amel idûb hakkı kabûl etmek lâzımdır. Eğerçi ni'metini dahî red yokdur.

Nazm

[56 a] Yâ Rabb çokdur ni'metin

Çok hamd-ü şükr olsun sanâ

⁵⁴ Müstedrek, Cüz 2, Sahife 681.

Pâyânı yokdur rahmetin

Çün hamd-ü şükr olsun sanâ

Kalbi edib pür ma'rifet

Zenbî idersin mağfiret

Sendendir zât-ı sıfât

Çok hamd-ü şükr olsun sana

Çün hâke nefh etdin nefes

Dil bülbül oldu ten kafes

Feyzin olubdur çün eres

Çok hamd-ü şükr olsun sanâ

Bahr-i keremi mevvâcdır

Her dil âna muhtâcdır

Hakkıya lütfun tâcdır

Çok hamd-ü şükr olsun sanâ

Ve Lehû

Sâyedir gerçi vücûdum âfitab âfitâb oldum velî

Sûretâ bir zerre vârim mâ hitâb oldum velî

Bir harâb abâd-ı aşkım yokdurur bende vücûd

Bu sarây-ı ma'rifetde Hakka yâb oldum velî

Leblerim hâmuşdur hemçün sadef güftârdan

Bû beyân halmeden hâzır cevâb oldum velî

Gerçi terkîb-i anâsırdan vücûdum sûretâ

Unsur-u Hâk içre yâksın ayn-ı âb oldum velî

Zâtı Hakda noktayım nûn oldu aslım Hakkıyâ

Mushaf-ı esmâya nisbetle kitâb oldum velî

Na't-ı Nebevî

Yüzünden okunur seb-i mesânî yâ Rasûlellâh

Sözünden akd olur hall-i meâni yâ Rasûlellâh

[56 b] Sadef vâr oldu âlem anda sen dürr-i yetîm oldun

Bulunmaz sana âlem içre tâc yâ Rasûlellâh

Vücûdun zât-u esmâ-ı sıfâta mazhar olmakda
Cihânda kimesnenin yokdur gümânî yâ Rasûlellâh
Sen ol nefh-i ilâhîsin ki senden ahz olundu hep
Kamu kâmillerin rûh-u revânı ya Rasûlellâh
Erişdür rûz-ı mahşer Hakkı'yı Firdevs-i a'lâya
Ayaklarda koma lütf eyle ânı ya Rasûlellâh

Na't-ı Nebevî

Ey Cenâb-ı zât-ı Mevlâya habîb
Gül rahından adı bûy-i andelîb
Hasta diller çâre bulmazdı ebed
Olmasaydın derdi uşşâka tabîb
Leblerin mercân ve güftârın dürer
Rûhların güldür zenhüdânın ki sîb
Ceddîn İbrâhîm ve İsmâîl'dir
Hem hasîb oldun cihânda hem nesîb
Eylesen ger Yûsuf'a arzı cemâl
Çün Züleyhâ olur idî dilfirîb
Âşinâ ol Hakkı'yı bî çâreye
Rûz-ı mahşerde koma ânı garîb

Şehir İçinde Teyemmüm; üç yerde câiz olur. Evvelkisî budur ki abdest alıncaya dek salât-ı cenâze fevt olmakdan havf etse teyemmüm edip kılmak câizdir. İkincisi budur ki salât-ı îd [57 a] fevt olmakdan havf etse teyemmüm ile edâsı câiz olur. Üçüncüsü budur ki cünüb olan kimesne iğtisâl sebebi ile berd-i havâdan havf etse indel imâm teyemmüm ile kılmak câizdir. Zîrâ acz bulunmuş olur velâkin evlâ olan vakt içinde teyemmüm ile kılıb ba'del iğtisâl îade etmektedir. İşte şehir içinde eyyam-ı şitâda merd ve zenne bu mesele çok vâki' olur. Zîrâ iğtisâl içinde fevt-i vakitden havf eder ve yahud iğtisâle imkân yokdur. Fakîr olub ücreti hamâma kâdir olmamağla bu sûretde kavî-i imâm ile amel ider. Feemmâ berd-i havâ havfindan teyemmüm ile namâz kılmaz zîrâ vudû' gusûlden esheldir. Pes abdest alur ve eğer vakit hurûc ider ise kaza ider ve ba'zı fukahâ demişlerdir ki müsâfir yolda giderken namâz kılmaya. Mekân-ı tahir bulmasa, meselâ arzda necâset olub matarla mübtelâ ve muhtelit olmağla bu sûretde eğer kable hurûcu'l-vakt mekân-ı tâhir bulmak ihtimâli varsa [57 b] sûratle gider ve eğer hurûc-u vakt havfi olursa îma ile kılar ve îade etmez. Pes bundan ahz olunur ki hurûc-ı vakt havfindan îmâ câiz olacak teyemmüm dahî câiz olur ve'l-hâsil nice mümkün ise tefvît-i salâtden hazer etmelidir. Nitekim İmam-ı Züfer ve ba'zı

fukahâ bu mezheb üzerinedir ve demişlerdir ki sicinde mahbûs olan kimesne türâb-ı tâhir bulursa teyemmüm ile namâz kılar ve zindândan çıkdıktan sonra îade kılar. Ve dâru'l-harbde esir dahî böyledir ve eğer teyemmümden memnû' olursa salâtı te'hîr eder bilâ tahâret kilmaz ve bir kimesnenin iki eli ve iki ayağı kat' olunmuş olsa inde'l-ekser namâz sâkıt olur. Ve İmâm Yûsuf demişdir ki îmâ ile kılar mahbûs gibi ve yedinde yarası olsa teyemmüm ve vuzû' ve iğtisâlde hâline göredir. Fefhem cidden ve fî'd dîni vüsatün ve fûshatün ma'lûm ola ki teyemmümde başına mesh etmek meşrû' olmadı zîrâ insân vakt-i musîbetde başına toprak saçar ve vuzû' ise [58 a] Hakka vuslat içindir. Pes abdestte su ile mesh bulundu zîrâ su feyz-i İlâhî'dir ve teyemmümde bulunmadı zîrâ turâb su gibi değildir. Eğerçi suya bedeldir bu cihetden anâsır-ı erbaada makbûl olan âbdır ya'nî rûhâniyet yüzünden eğerçi cismâniyet cihetinden asıl olan turâbdır. Ey mü'min aceb sırr-ı İlâhî'dir ki insânda ibdâ' olunmuşdur. Zîrâ cesed turâbdandır ve cesedle hakka ittisâl mümkün değildir. Cesed âlem-i ceseddendir hak ise mahsûsâtadan değildir. Feemmâ rûhla hakka vusul mümkündür. Zîrâ rûh âlem-i emirdendir ve su ki feyze işâretidir, hakdandır. İmdî turâb cesede ve su rûha dâir oldu. Her nesnenin aslı su oldu ki âna unsuru a'zam derler, hayâtdır. Pes hayât aslu's-sifâtdır ki cemî-i kemâlât ânın üzerine binâ olunmuşdur ve keşifde makbûl olan sırr-ı hayâtın inkişâfidır ki sırr-ı hayât cemî-i eşyâya sâridir. Ya'nî hic mevcûd-u bî hayât yokdur ânınçün eczây-ı âlem tesbîh ve tahmîd eder ve aslı [58 b] *قل كل يعمل على شاكلته* [De ki : her biri kendi uyarına göre hareket ediyor, o halde yolca en doğru olan kim olduğunu daha ziyade Rabbiniz bilir. (İsrâ; 84)] ayetinden mefhumdur. Velâkin fehm etmeğe akl-ı mu'âd ve zihn-i dekâyık-ı şînâs lâzımdır ve eşyânın her nevinin tesbîhi başkadır. Zîrâ Hak Teâlâ vâsi-i alîmdir. Ve insân ânın kâinâtının müntehibidir ki ânın esmâsı esmây-ı hüsnâdir fa'ref.

Ve Meshi Alâ Huffeteyn; Demişlerdir ki hakkında ahbâr-ı kesîre vârid olmuşdur. Pes bir kimesne ânı inkâr eylese üzerine küfür havf olunur velâkin hak olduğunu bilüb inkâr etmezken yine her bâr abdest aldıkda ayağın gusl eylese me'cûr olur. Zîrâ azîmetle amel akvâdır ve bu fakîrin zâhib olduğu budur ki ahyânen mesh lâzımdır tâki hilâf-ı ihâm eylemeye. Zîrâ gusl-ı dâimde meshin adem-i cevâzı fehm olunur. indellâh ise rûhsat ile amel dahî mahbûbdur nitekim derler ki kırâatde ta'yîn yokdur meğerki Rasûlullâhdan sallallâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem mervî ola. Zîrâ her bâr bir sûre veya ba'zı âyât kırâat olursa avâm-ı nâs ânı farz olmak tevehhüm iderler. Bu cihetden terâvihde dâimâ Ve'l-Asr ve emsâli okumaya [59 a] belki gayrı suver ve âyâtdan dahî okuya zîrâ zamân-ı evvel ve sadr-ı mukaddemde olanlar âlim ve fâkih idiler anlara nisbetle tevehhüm yoğidi. Sonra gelenlerin halleri müşevveş oldu ve Bilal-i Habeşi radiye'l-lâhu Teâlâ anhu Kurân'ın her mahallinden okurlardı ve bunda bağçeden bağçeye teferrüc vardır derlerdi. Her âhir sûrede başka bir keyfiyet ve her âyetde başka bir hâlet vardır. Eğerçi kırâ'at-ı Kurândan melâl gelmez meğerki tabında illet fûtûr ola ve Kurânın mecmûu kelâm-ı İlâhî iken yine âyât ve suver arasında ecir ve sevâb cihetinden tefâzıl vardır. Zîrâ hakkın zât ve sıfâtına müteallık olan âyat ile kısasa müteallık bir değildir nazar eyle ki İhlâs-ı Şerîfde fazîlet sûre-i Tebbet'den ziyâdedir eğerçi tertîbde tebbetden muahhar yazılır velâkin sûre-i İhlâs'da fazîlet-i zâide vardır ki sûre-i İhlâs sülüsü Kurân'dır. Pes üç İhlâs-ı Şerîf bir hatme bedeldir. Ve vesâyây-ı Nebeviyyede gelûr ki yâ Ali [59 b] bir mü'min vuzû'

üzerine قل هو الله أحد [De, o: Allah tek bir tektir. (İhlâs; 1)] sûresin okusa yevm-i kıyâmetde nidâ olunur ki ey hak Teâlâyı medh eden mü'min kıyâm eyle ve cennete dahîl ol. Ve bir kimesne makbereye mürûr idub uğrasa ihlâs okuyub sevâbını orada medfûn olanlara ihdâ eylese ânların adedince sevâb ihsân oluna ve her namâzın akabinde Ayete'l-kürsî tilâvet eylese cennet ile arasında hemân mevt ola ve âna sevâb-ı şâkirîn ve ecr-i enbiyâ ve a'mâl-i ebrâr i'tâ oluna ve sûre-i Mülk azâb-ı kabrin irtifâna ve suâl-i münker ve nekîrin suhûlet-i cevâbına sebeb ola. Sûre-i Yâsîn her ne niyet üzerine okunûrsa murâd hâsıl ola. Meselâ aç olan okuya ni'met bula ve tok ola ve susuz olan okuya teşnelikten halâs ola ve uryân okusa libâs bula ve merîz okusa berî ola ve hâif okusa emn bula ve mescûn olan meşgûl olsa zindândan hurûc eyleye ve a'zeb ya'nî ehli olmayan okusa tezevvüç eyleye ve müsâfir okusa avn-i ilâhîyi seferinde bula ve dâllesi [60 a] olan okusa yitürdüğü nesne eline gire muhtazır üzerine okunsa sekerât-ı mevti tahfif olunub suhûletli teslîm-i emânet eyleye ve ol vâkitde idlâl için gelen şeyâtîni perîşân eyleye. Ve bir kimesne ânı sabah vaktinde okusa ahşama dek ve ahşam okusa sabaha dek emn-u emân üzre hıfz hakkında ola velâkin vuzû' ile ve huzur-u kalble olmak gerekdir. Zîrâ bî huzûr te'sir yokdur ve bi'l-vuzû' bilâ vuzû'dan efdaldır.

Nazm

Münâfıkân-ı şehirden remîdedir İhlâs
Dilde ehl-i dilin ârmîdedir İhlâs
Bu bezmi zırk-u riyâda okunmaz edâyı ânın
Simâhı ehl-i hulûsa neşîdedir İhlâs
Çû nokta merkez-i aşk içre pâyâd ola gör
Ki aşk dâiresinde keşîdedir İhlâs
Simât-ı ma'rifetin lezzetinden olmaz seyr
Meğer odluğa ezelden haşîdedir İhlâs
Cemâl-i Yûsuf'u etmez mütâlaa a'mâ
Şuhûd-u vech-i Hakka Hakkı dîdeler İhlâs

Nazm ve Lehû

Gönül gülzârı aşka bülbül oldu
Aceb aşüfte-i bûy gül oldu
Yatub tennûr-u derd-i gamda cânım

[60 b]

Yakıldı şol kadar kim sân gül oldu
İmam-ı aşka evi mihrâb-ı dilde

Ki ol her vecihle ra'su'l-küll oldu
Erişti menzile her kim bu yolda
Kavî himmetle sâhib-i düldül oldu
Nola yâd olsa tâ rûz'u kıyâmet
Berîde âşıkın Hakkı kul oldu

Nazm

Bu nakd-u vakti kî zinhâr atma deryâya
Ticaret eyle çû vardır elinde sermâye
Zamân-ı fırsatı fevt etme vâr ise aklın
Ki sonra nâdim olursun efendi bî gaye
Nedenlü ömrü olan âfitab-ı devrânın
Sabâh olmadan akşâm olur döner sâye
Bahârî değmez efendî hazânına dehrin
Mehâk ile bir olur bedri bak hele iye
Şu kim halâs ola gaydı sivâdan ey Hakkı
Uçar çû tâir-i kuds-î cenâb-ı Mevlâya

Ve Lehû

Döner iken dilimiz gelin Allâh diyelim
Âsân ola yolumuz gelin Allâh diyelim
Ola virdimiz hergâh Allâh Allâh Yâ Allâh
Eğer gedâ eğer şâh gelin Allâh diyelim
Bundadır sırr-u cûd bundadır nûr-u şuhûd
Olub talebkâr-ı cûd gelin Allâh diyelim
Açulub bâb-ı kâdem basalım gayba gadem
Aşk-u şevkle her dem gelin Allâh diyelim
Tutub zikri yolundan bilib gönül hâlinden
Hakkıyâ hak dilinden gelin Allâh diyelim

[61 a]

Vakt-i Şiddetde Okuya: لا إله إلا الله العظيم الحليم لا إله إلا الله رب العرش العظيم لا إله إلا الله رب السماوات والأرض ورب الكرسی الكريم (Lâilâhe illa'llâhu'l azîmu'l hâlîm la ilâhe illa'llah rabbu'l arşu'l azîm la ilâhe illa'llâh rabbu's semâvâti ve'l ard ve rabbu'l kürsi'l kerîm.)

Mescide Duhûlde Böyle Diye: اللهم افتح لنا أبواب رحمتك (Allâhümme iftah lenâ ebvâbe rahmetike.)

Ve Hurûcda Ya'nî Mescidden Çıktıkda Diye: اللهم إنا نسألك من فضلك (Allâhümme innâ neseluke min fadlik.)

Gademgâh Kapısında Bu İstiâzeyi Eyleye: اللهم إني أعوذ بك من الخبث والخبائث (Allâhümme innî eûzü bike mine'l-hubsi ve'l-habâis.) Ya'nî zükûr ve inâs-ı şeyâtînden sana sığınırım zîrâ şeyâtîn insin merd-u zenn-i mûzîler olduğu gibi şeyâtîn-i cinnin dahî er-u avretî inşana ta'rîzden hâlî degîllerdir. Husûsan beytû'l-halâ keşf-i avret mahalli olmağla suhriyet ederler. Pes isti'âze mezkûr ile anların şerrinden mesûn ve mahfûz olur. Zîrâ istiâze halktan hakka rücû'dur. Hak ise kendi dergâhına mürâcaat edene nusret ve îânetden âciz degîldir. Belki ânın dergâh-ı hısn-ı haşin-i mü'minîndir. Bu sebebdendir ki ehl-i evrâd olanlar ba'zı vakit duhâya dek oradan terki te'hîr etmemek gerektir tâki ibtidâ-i[61 b] nehârdan hısn-ı haşin-i hıfzda ve hisâr-ı metîn-i siyânette ola.

Ba'de'l-Hurûc Min Beyti'l-Helâ: غفرانك Gufrâneke diye ve ba'zılar demişlerdir ki الحمد لله اذهب عني ما يؤذيني وأمسك عندي (Elhamdülillâhi ezhebe annî mâ yû'zînî ve emseke indî.) diye bunun ma'nâsı zâhirdir. Velâkin ufrâneke mukâbelesinin sırrı budur ki vallâh-u â'lem beytû'l-helâda hurûc eden fuzûlatı ekl ettiği şehevâtın netâyicidir. Şehevâtın ise nehy olunmuştur. Pes gûya ma'siyettir ki ândan mağfiret taleb eder ve şehevât husûsunda tabîat ve nefse mutâbaat ettiğinden nâdim olub i'tizâr eyler. Meğher eklettiği gût kifâf mertebesi ola. Bu ise kande olur ya'nî ekser-i nâs şehevâta mübtelâdır, perhiz üzere olan nadirdir. F'âlem zâlik va'mel.

Ve İnde'l-Cimâ' Bu Duâyı Okuya: اللهم جنبنا الشيطان وجنب الشيطان ما رزقنا (Allâhümme cennibne's şeytân ve cennibi's şeytâne mâ razaknâ) Zîrâ böyle dese Şeytân ânınla mücâmeada müşâreket etmez nitekim ibtidai taâmda vesâir umûrda bismillâh dese Şeytân-ı Racîm'in [62 a] şirketinden halâs olur. Şol vecihdenki Hak Teâlâ mezkûr olduğu yerden firâr eder ve ol kara müdâhale edemez.

Ve Âhir-i Taâmda Böyle Der: الحمد لله كثيرا طيبا مباركا فيه غير مكفي ولا مودع ولا مستغنى عنه ربنا (Elhamdü li'llâhi kesîran tayyiben mübâreken fihi gayri mükeffî velâ muvaddî' velâ müstağnî anhu Rabbenâ.) ve gayri vecihle dahî rivâyet olunmuştur. Velâkin Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem huzûrlarında mâideleri ref olundukda bi hasebi'l-gâlib duâ-i evvel ile duâ ederlerdi.

Ve İnde'n-Nevm Bu Duâyı Okuya: اللهم إني أسلمت نفسي إليك وجهت وجهي إليك وفوضت أمري إليك وألجأت ظهري إليك رهبة منك (Allâhümme innî eslemtü nefsi ileyke ve veccehtü vechî ileyke ve favvadtü emrî ileyke ve elce'tü zahrî ileyke rahbeten minke.)

Nazm

Nefha-i Cibrîl ile feyz erse bir dem cân ki
Şir-i mezc eylerdi gûya dâye Hak kân ki
Yûsuf hüsn-ü cemâl olmak çû takdiriyledir
Yândan düşdü hased bilmem senin ihvân ki
Zerrey-i hurşid eden nûr-u tecellîdir senin
Ger Teâlâ şâne derlerse lâyük şân ki
İş bu sûk-u ma'rifette yoktur nakd-i hayâl
Ger züyûf ise nukûdun yûf senin irfânına
Câme-i esmâ giyüb verdiyse ilcâm-ı safâ

[62 b]

Nola ehl-i dil düşerse destine dâmânına
Hakkıyâ makbul-ü hak olmak ubûdiyettedir
Bendelik resmiyle vâsıl ol yürü sultânına

Rubben "bâ"-i muvahhide eyleki malda ziyâde-i ma'rûfedir. Üç hisâl-i zemîmesi dünyâda ve üçü dahî ukbâdadır dünyâda olan. Budur ki ol mâle an karîb fenâ arız olur ve sâhibinin vesâir devletinin zevâline bâisdir. Ve rızkın berakâtını mahveder. Ve ukbâda olan budur ki su-i hisâb ile ve gazab-ı rabb ile ve duhul-ü nâr ile mübtelâ olur. Pes mü'min mâl-i helâl ise dahî mâla i'timâd etmeyüb hakka tevekkül eyleye. Ve ziyâdesini kendi hîlesi ile taleb etmeye. Belki Allâh-ü Teâlâ'nın meşrû' kıldığı nesne ile teşebbüs eyleye ve hakkın emrinden hâric olmak kadar bâis-i belâ yoktur. Ânınçün ictihâdda re'yyeden hadîs-i za'îf ile olsun amel evlâdır. Abdîn ne haddi vardır ki kanûn-u İlâhî'yi koyub kendi indînden vaz-ı cedîd göstere. Ânın çün kâmillerin bir hâl-i mestûru vardır ki şer'de sadd-ı evvel sîreti üzere giderler [63 a] ve ihtilâfât-ı akliyyeye bakmazlar. Zîrâ akıl şer'i fesh etmez ve illâ ehl-i şerin hâli fel'âsîfe hâli gibi olur. El iyâzu bi'llâhi Teâlâ

Vesâyây-ı Nebeviyye'de Gelir Ki: Muasfara ya'nî asfer ile boyanmış rengin libâs ile telebbüs etme ve melhâfe-i hamrâda dahî yatub uyuma. Zîrâ muhtazıra-i Şeytândır intehî bil mefhûm ya'nî kırmızı yorgân dahî kırmızı libâs hükmündedir ve kırmızı zeyn-i acemdir ve yehûd ve Nasârâyâ teşebbüh etmek memnû' olduğu gibi âceme teşebbüh dahî menhîdir. Husûsâ ki rengin libâs-ı mûris kibirdir kibir ise rezâil-i ahlâkin erzelidir. Pes kırmızı giymek şer'an câiz ve murahas olsa dahî eğer kibre müeddâ olursa zerîa edip cidde garîb olmaya. Belki tecâvüze sebep ola işte buradandır ki meşâyih-i tarikat-ı dervişân libâslar giyerler ve ânlar ki dervişler olub yine libâs-ı puş-i şöhret olalar. Ânlar dervişân-ı mâsivâdır yoksa fukarâ-i bâbullâh değıldir. Ve tâlib-i Hakk olunur mülevven ya'nî alaca giymek iyi değıldir. Zîrâ [63 b] tâlib-i vahdet olana her vecihle yek renk olmak gerektir ve duâlarda elfâza nîce

i'tibâr var ise ki her lafız duâya sâlih olmaz. Ânunçün âsâra rağbet olunur. Kezâlik ehl-i sulûk libâsında dahî yeşil ve beyaz ve siyah ve emsâli renklere i'tibâr vardır. Pes her renkle sâlih gül-i vahdetten renk ve bulamaz ve zâhir ve bâtin birbirine mutâbık gerektir. Zîrâ elfâz maânînin kavâlî olduğu gibi libâs dahî hâlin kışrı gibidir ve her kışır lübbüne göre olur. Şerîat ve hakîkat birbirine mutâbık gerektir. Leben ile semen ve zebed birbirine oldukları gibi nazar eyle. Allâh-u Teâlâ enbiyâ ve evliyânın sûretleri gibi sûretlerin dahî hüsn etmiştir ve ânın gayri âsârımızda mekşûftur ve libâs-ı tarîkatta kelâm-ı âhir dahî vardır ki tafsîle muhtâc olmağla tayy olunmuştur. Ve libâs-ı insânda hayırlı olan libâs-ı takvâdır ki libâs libâs-ı bâtındır. Kâle Teâlâ *ولباس التقوى ذلك خير* [Ey Âdemoğulları! Bakın size çirkin yerlerinizi örtecek libas indirdik, hıl'at indirdik, fakat *takvâ libası*, o *hepsinden hayırlı*, bu işte Allah'ın âyetlerinden, gerektir ki düşünür ibret alırlar. (A'râf; 26)] ve bu libâstır ki fi'l-hakîka zînet-i insândır.

Ve Libâs-ı Cedîd Telebbüs Eddikde Bu Duâyı Okuya: [64 a] *بسم الله الحمد لله الذي كساني ما أوارني به عورتني واستغني به عن الناس* (Bismillah elhamdu li'l lâhi'lezi kesânî mâ uvârî bihî avratî vestağnî bihî ani'nnâs.) Bir kimesne câme-i cedîd giyerken zikir olunan vecih üzere duâ eylese henüz telebbüsü tamâm olmadan mağfûr ola.

Dâhil-i Sûk Olduğu Vâkitte Böyle Diye Ki : *بسم الله وبالله اشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن* (Bismi'llâhi ve bi'llâhi eşhedü enlâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluhû.) bir kimesne bu vecihle dahîl'i-sûk oldukda Hak Teâlâyı zikreylese. Allâh-u Teâlâ buyurmuş ki kulum beni halk gâfil olduğu yerde zikreyledi. Ey meleklerim şahid olun ki kulumu mağfûr eyledim.

Fi İcâbeti'l-Müezzin: bir kimesne müezzine icâbet eylese. Ya'nî müezzin söylediği kelimâtın ol dahî söylese müezzine i'tâ olunan ecir kadar ona dahî ecir ihsân oluna. Müezzinin ise savt-ı bâliğ olduğu mahalle dek cemî-i eşyâ kıyâmette âna şehâdet eyleyüb *أطول الناس أعناقاً* ⁵⁵ [İnsanların boy olarak en uzunları müezzinlerdir]olsa gerektir. Ya'nî ehl-i mahşer içinde şân ve şöretlû ve hürmetlû ola ve lâkin gerektir ki bilâ ücret ezân vere bir kimesne yedi sene bilâ ücret rızây-ı Hak ezân verse ânın cesedi kabirde çürümeye enbiyâ ve evliyâ ecsâd-ı latîfesi [64 b] çürümediği gibi pes ihlâs-ı niyyet gerektir. Mâl mukâbelesinde olan nesneye ise ücret-i âhîret yoktur. Zîrâ garaz-ı dünyâyâ mebnî olmuş olur. Dünyâ ve âhîret ise bir yerde müctemî' olmaz demişlerdir ki müezzin ibtidâ *اشهد أن محمدا رسول الله* (Eşhedu enne Muhammeden resûlullâh) dedikde bir kimesne ânı işitib başparmaklarının tırnakların bûs edip gözleri üzerine vaz' eylese ve dahî *اشهد أن محمدا رسول الله* (Eşhedu enne Muhammeden resûlullâh) dese ve ikinci kere *محمد رسول الله* (Muhammedür resûlullâh)dedikde dahî bu vecihle edüb *قررة عيني بك يا رسول الله* (Gurretü aynî bike yâ Rasûlallâh) dese göz ağrısı görmeye deyû gahstânîde ve muzmerâtta ve ba'zı kütüb-i mu'teberede musârrahdır. Ve Kısasu'l-Enbiyâ nâm kitâbda gelir ki Âdem aleyhi's-selâm, Rasûlullâh sallallâhu aleyhi ve's-sellemin cemâline âşık oldukda, Allâh-u Teâlâ suret-i Muhammediyye'yi Âdem'in ibhâm-ı tırnağı üzere nakş edip Âdem anı gördükde bi'z-zarûre öpüp gözüne sürdü ve vaz-ı mezkûr ol zamândan kaldı ve ba'zı ulemây-ı rüsûmun hadîs mevzu'dur dediğine iltifât olunmaya. Zîrâ lafzı mevzû' olsa

⁵⁵ Müslim, Sahih-i Müslim, Cüz 1, Sahife 290.

dahî ma'nâsı sahîhdir. Husûsan ki ta'zîm-i Rasûle delâlet eder ki yine ânda [65 a] hâlel yoktur. Ve ânı inkârden nîcelerini red etmek lâzım gelûr. Lâsiyyemâ fukahâdan gayrı ehl-i tefsîrden dahî zâhib olmuş vardır. Tefsîr-i Fârisî, Hüseyin-i Kâşîfî ve emsâli gibi ve bir nesne ki fazâile muteallıktır. Bil ittifâk ânda müsâmaha câizdir ki ahkâm gibi ânın senedini tashihde tetkik olunmaz. Fa'refhu ve hadîs-i sahîhde gelur ki bir kimesne ezan âhirinde bu duâyı okusa şefâat-ı Nebeviyye âna vâcib ola. Ya'nî şefâ'at olunmasında şübhe kalmaya ol duâ budur. اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة أت محمدًا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقامًا محمودًا الذي وعدته (Allâhümme Rabbe hâzihi'da'veti't tâmmе ve's salâtil gâime âti Muhammed'eni'l vesîlete ve'l fazîlete vebashu makâmen mahmûdeni'l lezî veadtehû) burada vesîleden murâd şol makâm-ı âlîdir ki cennette ânın fevkinde makâm yoktur ve ol makâm Rasûlullâh'a mahsûsdur. Ve âna vusûlu ümmetin duâsına menûttur. Ânınçün ümmet ol vecihle ba'del ezân duâ etmek gerektir tâ ki Rasûlullâh ânın duâsıyla ol makâma vâsıl ola. Ol dahî Rasûlullâhın şefâatine nâil ola zîrâ bu iki [65 b] hâl birbirine merbûttur ki gayret-i İlâhîyye bâbindandır. Nazar eyle ki bir pâdişâh raiyyetin kabûlü ile tahta cûlus eder pes bu sûrette sultân-ı a'zâm raiyyet elinde olmuş olur ve sultân ba'de'l-cûlûs emr-u nehy ve hall-u akd eder. Pes bu ma'nâyâ raiyyet dahî sultân elinde olmuş olur bir sırr-ı İlâhîdir ki erbâbı bilir. Zîrâ bu âlem suret-i izâfîdir ve sırr-ı rubûbiyet ibâd ile dâir olduğu gibi saltanat dahî raiyyetle kâimdir. Eğerçi Allâh-u Teâlâ ganiyy-i bi'z-zâtîr. Ve sultânın vücûdu dahî raiyyete merbût değildir. Belki izâfet dediğimiz ahkâma daırdır fefhem cidden. Ve duâyı mezkûrede fazîletten murâd kemâlât-ı beşeriyye ve emsâli vesâir enbiyâ üzerine izdiyâddır. Nitekim ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات [Rabbi'nin rahmetini onlar mı taksim ediyorlar? Onların o Dünya hayattaki maişetlerini aralarında biz taksim ettik ve bir kısmını diğerinin derecelerle üstüne çıkardık ki ba'zısı ba'zısını tutsun, çalıştırsın Rabbi'nin rahmeti ise onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır. (Zuhruf; 32)] âna işârettir ve makâm-ı mahmûddan murâd şol makâm-ı küllîdir ki makâm-ı şefâ'at dahî ânda dâhildir ve makâm-ı şefâ'at rahmeten li'l-âlemîn olmak sırrıdır. Zîrâ Allâh-u Teâlâ yevm-i kıyâmette bir vecihle gadab eyleye ki ol vecihle mukaddem öyle gadab etmiş olmaya. Pes öyle gadab vaktinde bî pervâ şefâ'at sadedinde olmak Rasûlullâh'ın mazhar-ı rahmet-i külliye olduğundandır. [66 a] Bu cihetden sâir enbiyâ aleyhimu's-selâm ba'zı makâmâtta fezadan kıyâm edemeyüb diz üzerine çökeler ve Rasûlullâh ol fezada emn üzerine olub Rabbu'l-âlemîne ümmetini vesâirler hakkında münâcat ve niyâz üzerine ola. İşte bu mertebe yakîniyyeti nefisten bil külliyye necâtla olur. Ânınçün âna mazhar-ı tâm dediler ki sâirler ol derecede olan tecelliye nâil değillerdir. Ne vecihle nâil olurlar şems bir ve kamer dahî birdir ki âna mazharı tâmdır. Ve sâir nucûm-u zâhire kamerin şu'beleridir. Ya'nî gerçi urûku muhtelifedir. Feemmâ asıl budur birdir ve bu kesret ve bu vahdetin nezâiri çoktur ki âlemin zâhiri kesrete ve bâtını vahdete mazhardır ki cemî-i kesrât mertebe-i vâhidiyyete ve cem-i vahadât mertebe-i ehadiyyete muntelhî olub vâhidiyyet dahî ehadiyyet deryâsına gark olucak âlemde vahdetten gayrı kalmaz ki tevhîd-i hakîkî âna vüsûl ile olur.

Nazm Na't-i Nebevî

⁵⁶ İbn Şeybe, Musannef, Cüz 6, Sahife 97.

Ey sözün makbûlü dergâh-ı hüdü

Ey yüzün ây ve nazargah-ı hüdü

[66 b]

Meclis erbâb-ı dilde gelmedi

Leblerin mânendi bir şirin edâ

Âlemi ibdâ' Allâhu'l-'Azîm

Zât-ı pâkin ile kıldı ibtidâ

Ma'siyet kârâne ile bir nefes

Ola dilden ol nefes tâ gamızdâ

Çünkü zâtın oldu Mahmûdü'l-makâm

Ehl-i cürme kıl şefâat Ahmedâ

Yâ Rasûlallâh yâ hayru'l-verâ

Yoluna olsun bu Hakkı kul fedâ

Ve Lehû

Kemâl-i nûruna muhtâc olub bu cân ve dil

Lisân-ı halle söyler tecellî kıl yâ âl

Derûnum âyinesinden açılmağa jenkâr

Îlâhi dest-i keremle yüzün gözün sen sil

Yolunda her ne kadar müdebbir ise yâ Mevlâ

Bu abd Hakkı'yı sen eyle zâtına mukbil

İnde Şurbi'l-Mâ' Bu Duâyı Okuya Şâkirlerden Yazıla:

⁵⁷ الحمد لله الذي سقانا ماء جعله عذبا فراتا ولم يجعله ملحا أجاجا بذنوبنا

[Bizim günahlarımıza rağmen suyu tuzlu yapıp içilmez hale sokmayan ve bizi tatlı suyla sulayan Rabbimize hamdolsun] Ma'lûm ola ki su aslında tatlıdır. Zîrâ ya mâ-i mukattardır ki semadan nâzil olur. Ya'nî acı deryâdan buhârât sûretinde tesâud eyleyib hevâda müctemi' olub sehâb ânı yeryüzüne taktîr eder ve taktîr ile melûhatî zâil olur. Mâ-i azb olur ve feyz-i îlâhî ki kalbe nâzil olur. Mâ-i mukattar mezkûr gibidir ki ziyâde makbûldür veyâhud Beyt-i Mukaddeste **[67 a]** sahratullâh altından cereyân eden sudur ki aktârı arza oradan tefrîk ve taksîm olunur. Ve bu su dahî gerçi aslında lezîzdir ve lâkin mütegayyir olduğu mürûr ettiği mevâziin keyfiyâtıyla tekeyyüfündendir ve ilmi fikrî ya'nî akıl ve fikir ve hayâl ile hâsıl olan ulûmun ekserî bu makûle mâ-i mütegayyire benzer. Elhâsıl herkesin kalbine ilim nuzûl eder ve

⁵⁷ Kenzul Ummal, Cüz 7 Sahife 111.

herkes idrâki kadar hakkı fehmi eyley. Velâkin ekser nâsda hayâl ve fikir gâlib olmağla ilim tarîkından ihrâç ederler ve mâ-i mütegayyire döndürürler. Bu cihetten ulemây-ı hakâyık ulemây-ı rûsûmun ulûm-u akliyesine i'tibâr etmezler ve belki Kurân ve hadîs üzere yazub söyledikleri dahî eğer sadr-ı evvelden mazbût ve mahfûz değılse ekseri rağbetten sâkıttır. Zîrâ hakikat-ı mefhûme vâsıl olmamışlardır ve yanlış hayâl eylemişlerdir. İşte ol hataların üzerine verdikleri fetvalar dahî âna görekdir. Pes ilm-i katî ve sahîh ve sâlim ve sarîh gerektir ki amele sâlih ola ve illâ halelden hâli değıldir. Nitekim muhâlif su nûş eden [67 b] âdemin midesi mütegayyir olur. Bâdiyelerde olan sular gibi ki râkid olmağla kesret-i meksden tabîatları mütegayyir ve ba'zı nebâtâtın havâssı muzırırasın mümtezic olmağla ziyâde muzırdır. Nazar eyle ki ânı ne vecihle terbiye edip içreler tâ ki îrâsı sekam etmeye ve havâss-ı muzırırası olan taâm dahî böyledir. Ânınçün erbâb-ı riyâzet hazer üzere olurlar zîrâ tenezzül getirir. Fa'mel ve âb-ı deryâ acı olduğı ufunet-i hevâyı def' içindir ve illâ ekser ehl-i dünyâ alîl olurlardı. Pes her nesnede hikmet-i İlâhiyye olduğı tefekkür edip sükût etmek gerektir. Zîrâ nizâm-ı âlem tedbîri akl ile değıldir belki takdir-i ilmi ezeldir. Pes Allâh-u Teâlâ'da keyfemâ ittefeka iş olmaz belki cemî-i şûn-u ilm-i muhiti üzerine mebnîdir. Hâli insân ise böyle değıldir. Belki ânda ittifâk-i iş vâki' olur. Bu cihetden akla tâbi' olmayub şera iktidâ gerektir. Zîrâ eğer kârî itfâkî ise i'tibârdan sâkıttır. Gerekse isâbet etsin ve âna rumyeten min gayrı râm derler ve eğer tasavvur-u akl ile ise akıl dahî gerçi ilim ve idrâke âletidir. Feemmâ [68 a] her vakitte tarîki üzere yürüyüb hakka isâbet edemez. Ânınçün kümmel-i evliyâ hâline i'tibâr ederler. Zîrâ ânların ekser ulûmu zarûriyât makûlesidir ki ânda hatâ olmaz bu sebebden evâilde ulemâ bir nesnede mütereddid olsalar erbâb-ı ahvâlden birine arz ederler imiş. Bu âsârda ise erbâb-ı ukul-i kâsıra kemâl-i ucb ve gurûrdan kusurların bilmeyub kâmilî kâsır ve nâkıs add ederler ve belki ihânet üzere olurlar.

Nazm

Ne revâdır bu ki Sultân gedâdır diyeler
Zâğn ve zâğa bu dünyâda hümâdır diyeler
Pûte-i hâle girüb gâl olan a'mâle neden
Gıll-u guş ehli görüp ayn-ı riyâdır diyeler
Vezn ederlerse eğer aşkla zühdi bir gün
Âşıkın hâline vallâhi hevâdır derler
Bir yere gelse sebük rûhları ehl-i dilin
Seyr eden ânları bunlar sukalâdır derler
Meclis-i zikirde ger vasf-ı İlâhî olsa
Hâşâ lillâh âna bir sît-u sadâdır diyeler
Harf endâzların nokta kadar yok aklı
Yine câhillere bak bak ulemadır diyeler

Hakkıyâ güftelerin okusa ehl-i inkâr
Kalmaya redde mecâl [68 b] özge edâdır diyeler

Ve Lehû

Hitâbı hakkı dilersen seherde bîdâr ol
Ko hâb-ı çeşm-i küşâd eyleye ehl-i dîdâr ol
Bu subhgâh-ı safâda nesîm eser hakdan
Nesîm-i Hakla açıl misal-i gülzâr ol
Seherde eyle münâcâtı hazret-i müteâl
Derûn-ı bâğına gir ânda bülbül-i zâr ol
Şarabnâb-ı safâ nûş olur o bezm içre
Hemân gayret idüb ehl-i meclis-i yâr ol
Seherde feth olur elbette müşkil-i âşık
Der-i niyâzda tûr-ı lütf-i cûy-ı gaffâr ol
O demde bülbül-i şeydâ alur varakdan ders
Unutma verdiği sende mukîmi ezkâr ol
Seher bahâne-i lütf-u keremdir ey Hakkı
Hâzâin-i Kerem'den hemân talebkâr ol

Ve Lehû

Her harâret âteş-i âhımdadır ey dil benim
Yandı kendi âteş-i sûzanda cân-u tenim
Sûret-i zâhirde bu cism görünür âb-ı gül
Çûn semender âteş içre oldu ammâ meskenim
Bû sebebdan sözlerim gûyâ ki âteş pâredir
Ya ki la'l-i serahder oldu bedehşân-ı ma'denim
Sende ben gibi düşersen âteş-i aşka eğer
Hakdır ey âşık eğer ol demde [69 a] dersin ben benim
Küntü kenzen sırrına mahrem o lelden Hakkıya
Fazl-ı hakkıyla cihânda bir dükenmez mahzenim

Salât-ı Cenâzede Okunan Duâlar Tekbîr-i Sâlisden Sonra Okunur: اللهم اغفر لحينا وصغيرنا وكبيرنا وشاهدنا وغائبنا وذكرنا وإثنانا اللهم من أحببته منا فاحيه على الإسلام ومن توفيته منا وميتنا

فتوفه على الإيمان وخص هذا الميث بالروح والراحة والمغفرة والرضوان الهم ان كان محسنا فزد في احسانه وان كان مسيئا فتواجز عنه ولقه الامن والبشري والكرامة والزلفي برحمتك يا ارحم الراحمين (Allâhümmeğfir lihayyinâ ve meyyitinâ ve sağîrinâ ve kebîrinâ ve şâhidinâ ve ğâibinâ ve zekerinâ ve ünsânâ Allâhümme men ahyeytehû minna feahyihî ale'l islâm ve men teveffeytehû minnâ feteveffehû ale'l îmân. Ve hasa hâze'l meyyite bi'r rûhi ve'r râhati ve'l mağfirati ve'r rıdvân Allâhümme in kâne muhsinen fezid fi ihsânihî ve in kâne musîen fetecâvez anhu ve leggihi'l emne ve'l büşrâ vel kerâmete ve'z zülfâ bi rahmetike yâ erhamerrâhimîn) Hâzâ zikru'l fukahâ velâkin vesâyây-ı Nebeviyye'de Hazret-i Ali'ye radiye'llâhu Teâlâ anhu hitâben gelûr ki ya Alî cenâze üzerine namâz kıldıkda bu vecihle duâ eyle ki o duâ budur: لم يكن هذا عبدك وأين أمتك ماض فيه حكمك خلقتك ولم يكن شيئا مذكورا نزل بك وأنت خير منزل به اللهم لفته حفته والحقه نبيه محمد صلى الله تعالى عليه وسلم [69 b] وثبته بالقول الثابت فإنه افتقر إليك

وإستغنيت عنه كان يشهد ان لا اله الا الله فاغفر له وارحمه ولا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعده اللهم إن كان زاكيا وإستغنيت عنه كان يشهد ان لا اله الا الله فاغفر له وارحمه ولا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعده اللهم إن كان خاطئا فاغفر له (Allâhümme hâzâ abdûke ve eyne ümmetûke mâzin fihi hükmike halaktehû ve lem yekun şeyen mezkûran nezele bike ve ente hayru menzûlun bih Allâhümme legginhu hüccetehû ve elhighu nebîyyehû Muhammed s.a.v. ve sebbithu bi'l kavli's sâbit fe innehû iftegara ileyke vestağneyte anhu kâne yeşhedü en lâilâhe illallâh fağfir lehû verham velâ tüharrimnâ ecrahu ve lâ teftinnâ ba'dehû Allâhümme in kâne zâkiyen fezikhu ve in kâne hâtien fağfir lehû)

Ve Eğer Meyyit İmrae İse Böyle Diye: اللهم أنت خلقتها وأنت أحييتها وانت امتها تعلم سرها (Allâhümme ente halagtehâ ve ente ahyeytehâ ve ente emettehâ ta'lemu sirrahâ ve alâniyetihâ ci'nâke şufeâe lehâ ferhamhâ velâ tüharrimnâ ecrahâ velâ teftinnâ badehâ)

Ve Tıfı Üzerine Salât Böyledir: اللهم اجعله لوالديه سلفا وجعله لهما زخرا واجعله لهما رشدا واجعله (Allâhümme li vâlideyhi sefelen vecalhu lehumâ zehran vecalhu lehumâ rüşden vecalhu lehumâ fertan vecalhu lehumâ nûran ve âğib vâlideyhi'l cennete velâ tührimhumâ ecrahû velâ teftinhümâ badehû)

Ve Fukahâ İcmâl Edib Nâ Bâliğ İçin Duâyı Böyle Demişlerdir Ki: اللهم اجعله لنا (Allâhümme lenâ fertan vecalhu lenâ ecran ve zehran vecalhu lenâ şâfian müşfian) Pes kanî duâ ile duâ ederse ikisi dahî eserle sâbitdir. Zîrâ eserle sâbit olanı indî olan duâ üzerine ihtiyâr etmek gerekdir zîrâ işâri-i gayriden e'lemdir. Pes ânın ta'lîmi ile amel evcebdır.

Nazm

Gelûr bir gün ecel e'l-hükmü lillâh

Sunar bu câna eli'l-hükmü lillâh

İder fermânını tenfiz elbet

[70 a]

Hüdâ azze ve celle e'l-hükmü lillâh

Harâb abâd olur cismin binâsı
Gelûr âhir halel e'l-hükmü lillâh
Erişür bağ-1 ömre bir fenâ kim
Olur darb-1 mesel e'l-hükmü lillâh
Bu takdir-i ebed tağyîr yokdur
Budur hükm-i ezel e'l-hükmü lillâh
Olub hakk üzere sâbit Hakkıyâ gel
Rızâyâ bağla be'li-l'-hükmü lillâh

Ve Lehû

Ayâğın bezm-i kesretten fenâ ehli çeker bir gün
Bu mürgün sâğar-1 sırr-1 şarî âhar içirir bir gün
Otağı ref' edip kattânveş sahrây-1 dünyâdan
Bu menzilde ikâmet etmez ukbâya göçer bir gün
Yâ zâğ olmuş yâ bülbül âşiyân-1 bâğ-1 fânîde
Karâr etmez fenâda semt-i bâkîye uçar bir gün
Kabâ olmuş bu halkın giydiği yâhud abâ olmuş
Kefenden üstüne dest-i ecel hulle biçer bir gün
Lebi hâkî görüp dembeste hergîz söylemez sanmâ
Ânın huffâr-1 kabr ağzın külünk ile açar bir gün
Nedenlü Hakkıyâ polâd olursa cism-i eflâkin
Kazâ sehmi ânında çenberinden bak geçer bir gün

Ve Lehû

Ölümdür çünkü encâm-1 cihânın
Gel imdî ağlayâlim inleyelim
Bekâsı yokdur bu cism-u cânın
Gel imdi ağlayâlim inleyelim
Eğerçi ten bakılsa özge seddir
Suhûletle [70 b] geçen câna haseddir
Yâ ezderdir bu dünyâ ya eseddir
Gel imdi ağlayâlim inleyelim

Yakar nâr-ı firâkı cân-ı âhir
Akıdır dîdeden mercân-ı âhir
Harab idüb yakar insân-ı âhir
Gel imdi ağlayâlim inleyelim
Bu hâne Hakkıya eski binâdır
Dayanmak köhne dıvâra hatâdır
Çün onı ağlamak sonu fenâdır
Gel imdi ağlayâlim inleyelim

Ve Lehû

Âlem-i dünyâyı ko ukbayı gör
Dedimki aç hazret-i Mevlâyı gör
Lafz-u savtın berzâhında kalma vâr
Vâkıf-ı esrâr olub ma'nâyı gör
Katre bil bu on sekiz bin âlemi
Mâverasında olan deryâyı gör
Nîce bir semmu'l-hıyât ola yerin
Âlem-i dilde kekş-i sahrâyı gör
Su içinde bakma aks-i mâha sen
Bedr olan çarh içre kurs-ı âyı gör
Küntü kenzen sırrını pinhân kıl
Âlem-i esmâdaki peydâyı gör
Âlem-i ayna atılmaz sehm-i dil
Şol hamîde kaddin ol yâyı gör
Hakkıyâ bu ten olur bir gün habeş
Dildeki şems-i cihân ârâyı gör

Nazm

Cânı ko cânân gör şimden geri
Her nefesde ânı gör şimden geri
Bahr-i aşka sal vücûdun katresin
Mevc-u ûrân ummânı gör [71 a] şimden geri

Aç gözün a'mâ gibi kalmaya yeter
Yûsuf-u Kenân'ı gör şimden geri
Etmedînse bendelikde ger kusûr
Hazret-i Sultânı gör şimden geri
Hâne-i tende oturma zen gibi
Hizmet-i merdânı gör şimden geri
Hakkıyâ âfâk ve enfus tâbını
Nûsha-i Kurân'ı gör şimden geri

Ve Lehû

Zâhir oldu ayn-ı âşıkda bu gün sırr-ı Alî
Kim ki mahrem oldu bu sırra odur gerçek velî
Herkesin âyinesinde cilvegerdir gerçi hak
Neylesun a'mâ ki bu yüz âna olmaz müncelî
Sanma kim kaldı hafâda kenz-i mahfî sırrını
Ârife şems-i cihân ara gibi oldu celî
Ârif-i bi'llâh odur kim eyleye idrâk hû
Zâtı gaybu'l-gayba ere bu şehâdetde elî
Ya dıraht-ı tûrdur ya suret-i mansûrdur
Her neden zâhir olursa Hakkı'ya hakdır belî

Nazm

Bu âlem suret-i esmâ ve hak ânda müsemmâdır
Bu âdem özge terkîb ve aceb gizli muammâdır
Bilinmezdi bu esrâr ve görünmezdi bu envâr
Velâkin gamz eden anı rûh-ı âdemde sîmâdır
Kalemde levh-i mahfûza düşen bir noktadır [71 b] ammâ
O nokta katre ve katre içinde gizlidir "ma"dır
Görüp şekl-i anâsırda sakın insâna bakma hâr
Bilirsün feyz-i akdan biri maksûd olan "ma"dır
Hakâyık-ı kalb Hakkı içre muzmerdir hakîkatde
Nukûş-u ma'rifet urmak içinde âna îmâdır

Beyne'l-Esmâ-i Manidar: Ve hakâyık ima Abdullâh ve Abdurrahmândır. Ya'nî suret-i izâfetde gelen esmâda asıl olan bunlardır. Eğerçi Esmâ-i İlâhiyyenin cümlesine izâfet sahihdir. Abdürrahîm Abdülhak ve Abdülhay ve emsâli gibi ve nisbetin bir nevi dahî ilâhî ve hakkî ve vâhidî ve nezâiridir. Sâir esmâ-i müfredede tefâzul kalîdir. Âdem ve Nûh ve İbrâhîm ve Ebû Bekir ve Ömer ve gayrılar gibi esmâ-i enbiyâ ve evliyâdan olmak âna fazl-ı kâfidir. Şu kadar vardır ki bir kimesne valideyne Abdullâh veyâ Abdurrahmân deyû tesmiye eylese künyesine Ebû Muhammed demek gerekdir veyâhud eğer Muhammed tesmiye ederse künyesine Ebû Abdullâh veya Ebû Abdurrahmân demelidir. Fa'ref cidden Abdullâh'da fazîlet budur ki ubûdiyet ism-i a'zâma muzâfdir ki ism-i a'zâm ism-i küllîdir ki cemî-i esmâyı muhîtdir. Ve mertebete dahî delâlet eder ki [72 a] ulûhiyyet saltanat gibidir ki cemî-i merâtib ânın tahtındadır. Vezâret ve vekâlet saltanat tahtında olduğu gibi zîrâ vezir ismi vekîlde vekiil ise ismullâh tahtında dâhildir. Ânınçün Kurân'da gelûr فاتخذوه وكيلا [O meşrik u mağribin Rabb'i, başka tanrı yok ancak O, o halde yalnız onu tut vekil. (Müzzemmil; 9)] Ya'nî vekil olan Allâh-u Teâlâdır. Pes ânın taht-ı ulûhiyyetinde dahîl olan abd-ı hakîkî, vâkî' olan umûrunda hakkı vekil ittihâz etmek gerekdir. Zîrâ abd min haysu hüve kendi umûrunu tedbîrden âciz ve meûnetine kifâyetden kâsırdır. Ve ism-i Rahmân dahî gerçi ism-i A'zamdır. Ya'nî lafza-i Celâluhû'nun ihâta ettiği esmânın cümlesini ihâta etmiştir. Velâkin Celâluhû gibi mertebeye delâlet etmez belki hemân rahmet-i vâsîaya delâlet eder ki cemî-i esmâ bu rahmetde mündericidir. Zîrâ Müntakim ve Azîz ve Celîl ve Mürîd ve Kâdir ve Muktedir ve emsâli gerçi Celâl ve Kâhîr ve azamet ve gadaba delâlet eder. Velâkin gadab terbiye bâbından olmağla mağdûb-u aleyh rahmetden hâli değildir. Nitekim müteekkilü'l-a'zâ olan kimesnenin [72 b] uzvunu kat' etmek ol kimesneye rahmetdir. Zîrâ kat' olunmasa bütün vücûduna sârî olub helâkine sebep olur ve âna rahmet-i mestûre derler. Zîrâ gadab sûretiyle setr olunmuştur. Ey mü'min nazar eyle Allâh-u Teâlâ'nın rahmetine ki bu kadar rahmetle yine ibâdına gadab muâmelesin eder. Zîrâ cânib-i ibâdda ol gadabı mûcib emr-i ârız vardır. Meselâ ebeveynin evlâd-ı sıđđara bu kadar merhameti var iken yine ânlardan birinin maraz-ı hâili olsa cerrâha ve tabîbe muâlece ettirirler ve ağladıklarına bakmazlar. Zîrâ ol maraz mukten-i muâlecedir. Hak Teâlâ ise hâkimdir. Velâkin bu kazâya îmân getirüb teslîm üzere olmak kat-ı müşkildir. Zîrâ belâ hâlinde sine sâf olmak kümmel-i evliyâyâ ve cümle enbiyâyâ mahsûsdur. Teemmül eyleki belâ-i Eyyûb'i ki ne mertebede belâ-i azîm idi böyle iken Hak Teâlâ Eyyûb'u aleyhi's-selâm sabr-ı cemîlden ötürü medh eyleyüb نعم العبد [Bir de Davuda Süleymanı bahşettik, ne güzel kul, O cidden bir evvab. (Sâd; 30)] buyurdu. Ve Eyyûbdan mukaddem yetmiş aded peygamber ol belâyı Hak Teâlâdan taleb etmiş idi velâkin Allâh-u Teâlâ ânı Eyyûb'e [73 a] tahsîs eyledi ki bu ma'nâ Eyyûb'ün ziyâde fazlına delâlet eder. Bu cihetten bu âlemde kâbil ve nâ kâbilin hakîkatini Allâh-u Teâlâ bilir. Ânunçün bir kimesneyi tezkiye etmemek gerektir. Belki sâlih adam olmak zannederiz demelidir. Zîrâ Hâkim-i Mutlak Allâh-u Teâlâ üzerine tahakkümdür terk-i edebdir. Abd ne bilir ki Allâh-u Teâlâ'nın ilminde ne vardır. Husûsan bu âsârda sâlih adam dediklerinin ekserî fâsıktır. Zîrâ sâlih akvâl ve efâlini hilâfî şer'den muhâfazâ eden kimsedir ki şera hâle verir. Evzâ'dan hâli değildir. Ne vecihle sâlih olur ve müttehem olan kimse hakkında evliyadandır demek dahî böyledir. Husûsan ashâb-ı mezâhibin etbâ-ı arasında nizâ' ve cedel mukarrer

olduğu gibi erbâb-ı irâdet arasında dahî müntesib oldukları şeyhlerine nisbetle dahî hal böyledir ki kuru da'vâ ederler ve fil mesel sûf demir döğerler. Zîrâ kemâl ve noksân ne idüğün bilmeyüp da'vâya [73 b] düşmüşlerdir ki şeyhleri de ve kendileri de lağv ve belki bâtil mekûleleridir. Fa'lem zâlik. Kâle Teâlâ هو اعلم بمن اتقى [Onlar ki günahın büyüklerinden: vebalden, fuhşiyattan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusur başka, şüphesiz ki Rabbin geniş mağfiretlidir, hem sizin her hallerinize alemdir, sizi Arzdan inşa ettiği sıra ve sizler analarınızın karınlarında cenînler iken, şimdi nefislerinizi tezkiyeye kalkışmayın *odur en bilen müttaki olanı*. (Necm; 32)] ve Kâle Teâlâ بل الله يزكي من يشاء [Bakmazmısın şu nefislerini tezkiye edip duranlara! *Hayır, yalnız Allah dilediğini tezkiye eder* (temize çıkar) onlar da kıl kadar zulmedilmezler. (Nisâ; 49)] فلا تزكوا أنفسكم [Onlar ki günahın büyüklerinden: vebalden, fuhşiyattan kaçınırlar, ancak ufak tefek kusur başka, şüphesiz ki Rabbin geniş mağfiretlidir, hem sizin her hallerinize alemdir, sizi Arzdan inşa ettiği sıra ve sizler analarınızın karınlarında cenînler iken, *şimdi nefislerinizi tezkiyeye kalkışmayın* *odur en bilen müttaki olanı*. (Necm; 32)] âyeti kimesneyi tezkiyeden nehy eder ve şol ki inde'ş-şer tezkiye derler. Bihasebi'z-zanni'l-gâlib hüsnü hâle şehâdetir yoksa hakikat tezkiye değildir ve hadîs-i kudside gelûr لا يعرفهم غيري ⁵⁸ [Dostlarım kubbelerim altındadır, onları Ben'den başkası tanımaz] Ya'nî makâm-ı ğayriyyette olan evliyâ kimlerdir bilmez meğerki ânların adâdından ola veya ta'rîf-i ilâhî vâki' ola. Bu sûretde zann-ı gâlib ile hükme hâcet kalmaz ve velî hakîkinin velâyetine kat' olunur ve hakîkate tezkiye kılınır. Zîrâ nefsi tezkiye ettiği ta'rîf-i ilâhî ile mukarrer ve muhakkak olacak ânın hakkında katı'la söz söylemek iftirâ olmaz. Belki vâkıa muvâfik olur velâkin bu mertebenin erbâb-ı killet üzerinedir ve ekser nâs evliyâyâ sû-i zândan hâli değildir. Meğer bu Hakkı fakir gibi bir muarrifi muarriif olaki şeyhi Seyyidu'l-Aktâb [74 a] Seyyid Osman Fazl'ı-İlâhî'yî tezkiye eyleye. Eğerçi tezkiye şeyhin intikâlinden sonradır. Zîrâ kümmel-i evliyâ zamân-ı hayâtlarında vasf olundukların istemezler. Zîrâ ümmetin hayırlısı ehfiyâdan olanlarıdır. Fefhem cidden biri Abdülhak ve Hakkı budur. Biri Mahmûd Hüdâyî odur. Biri Ârif biri Arşu'r-Rahmân. Biri Vassâf Hüdâyî Mennân. Biri Ümmî biri Abdulkâdir. Biri Abdullatîf olubdur, birisi Kıbletü's-semâ oldu birisi anla Mustafâ oldu. Kalemegelmez Efendi dahî var, melekût içre olubdur duvâr.

Vâlide Hakkı; Vâlidden ziyadedir. Pes vâlidesini tercih edip birr-u ihsânı âna ziyâde etmek gerektir ve eğer vâlidesi yôğ ise hâlesi ya'nî vâlidesinin hemşiresi dahî vâlide yerinedir. Nitekim ammi dahî peder makâmınadır zîrâ ikisi dahî bir dirahıtın iki nihâl-i müntehâsıdır. Ânınçün Resûlullah sallallâhu aleyhi vesellem ammi Hamzâ'ya ve Abbâs'a ziyâde iltifât ve ta'zîm ederlerdi. Hatta Hazret-i Hamza Gazve-i Uhudda şehîd düşüb a'dânı [74 b] yetmiş pâre kıldılar. Cenâb-ı Risâlet ziyâde sûzân ve giryân olub her pâresi mukâbilesinde bir tekbîr ileki mecmûu yetmiş tekbirdir namâzın kıldılar ve her tekbirde rahmetle bir türlü duâ okudular ve Hazret-i Abbâs'a dahî radiyallâhu Teâlâ anhu kemâl-i nazarlarından oğulları Abdullâh'ın radiyallâhu Teâlâ anhu nazar edip اللهم فقه في الدين وعلمه التأويل ⁵⁹ [Allah'ım onu dinde fakih kıl ve ona te'vili öğret] deyû duâ ettiler. Bu cihetten İbn-i Abbâs'a bahr derlerdi zîrâ bahr

⁵⁸ Ruhul Beyan, Cüz6 Sahife 250.

⁵⁹ İhyaul Ulumiddin, Cüz 1 Sahife 6.

gibi ilmi vâsi'i vâir idi ve tâife'i-efrâddan idi ki evliyâdan bir sınıfı âlî mahsûstur ve İbn-i Abbâs Cenâb-ı Risâletin intikâllerinde on üç yaşında idiler. Ânunçün suâl olundukda ol vâkittle sinn-i hitânda idim deyû cevâb verirlerdi ki on üç yaşında idim demektir. Zîrâ Hazret-i İsmâil'den aleyhi's-selâm tevârüs olunduğu üzere indel arab sinn-i hitân selâse aşeredir. Ya'nî nihâyeti sinn-i hitân budurki on dörde ve ma'badîne dek te'hîr etmemek gerektir. Ve İbn-i Abbâs evâhir-i ömründe a'mâ olub [75 a] varub Tâif dedikleri yerde karâr eylediki Mekke'den öte üç merhale yerdur. Bu cihetten hâlâ Tâife Abbâs derler. Zîrâ Abdullâh bin Abbâs'ın kabri münîfi oradadır ki ziyâretgâh-ı âlîdir ve İbn-i Abbas defn olunurken *يا أيها النفس المطمئنة [Ey o Rabb'ine muti olan nefsi mutmeinne. (Fecr; 27)]* âyeti istimâ' olunmuştur. İlâ âhir ve ol vakitte bir beyaz renk murg-u semâvi gelib kefeni arasına girib hâzır olanlar her ne kadar taleb ettiler ise ânı bulmadılar. Ve ol murg-u sefid ânın rûh-u sefid idiki cesedi latîfi ile bile defn olundu. Eğerçi ervâh-ı mütehayyize değıldir. Velâkin ecsâdına alâka-i kaviiyesi vardır ve âna ulvî ve süflî her mekân birdir. Ve a'lâda olduğu esfelde olduğuna mâni' değıldir. Güneş gibi ki dav-ı arzda ve kendi semâdadır ve mervîdir ki Cenâb-ı Risâlet sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem leyle-i mî'râcda semâya urûc ederken Hazret-i Mûsây'ı aleyhi's-selâm kabri kenârında namâz kılarcken müşâhede ettiler sonra semâ-i sâdiseye [75 b] suûd eyledikde Mûsây'ı orada gördüler. Mea hâzâ suûd ânîdir ki tarfetü'l-ayndadır ve demişlerdir ki İmâm-ı Hüseyin radiyallâhu Teâlâ anhu şehid oldukda Rasûlullâh oğlumu şehid ettiler deyu ehl-i arza gadab ve bedduâ edip rûh-u ulvîleri semaya urûc eyledi. Ve vech-i arzdan evvelki alâkayı kat' eyledi. Eğerçi buyurmuştur ki ümmetim salavât getirdikçe Allâh-u Teâlâ beni ihyâ eyler kabrimde çünkü ma beyni'l-meşrik ve'l-mağribde olan ümmet-i merhûmenin salavâtı müstemirredir. Lâ cerem Rasûlullâh aleyhissalâtu vesselâm kabri-münîflerinde ebedi hayy ve bâkîdir. Fefhem cidden biz yine gelelim İbn-i Abbas'ın tetimme-i makalesineki İbn-i Abbâs radiyallâhu Teâlâ anhu Rasûlullâhtan nazar ve nefes ve hayır duâ almağla nazar eyleki ne vecihle derece-i âliyeye erişdi. Pes vâris-i Nebevî olan kimesneden hayır duânın dahî eseri böyledir ve bedduâyı dahî âna kıyâs eyle ve tefekkür eyleki cenâzesine hâzır olanlar [76 a] ol sadâyı ne vecihle işitdiler ve ol murgu nîce gördüler. Zîrâ sem'leri âlem-i melekûta küşâde idi ki âlem-i his ânlarâ perde olmazdı. Nitekim basarlarında dahî hicâb yôğidi. Belki taltif-i a'zâ ve kuvâ kılmişlardı zîrâ âlem-i his mağlûb olmadıkça rûh kuvvet bulmaz. Zîrâ zâhirde müntakız olan nesne bātına münzamm olur. Ânunçü târik-i dünyâ olanlar hem ukbâyı ve hem mevlâyı bulurlar. Zîrâ her fikdânın bir vicdânı vardır. fa'ref cidden

Nazm

Söylenilmez mantıku't-tayrı bilen dillerde hiç

Ya Süleymân meşreb olmuş yok mudur illerde hiç

Şol behişt-i heştin erbâbı kapandı kalmadı

Bu nesim-i cânfezâ esmez mi yollarda hiç

Âhire erdi mi sinn-u sâl dehr-i dîn aceb

Bir nihâl-i tâzeber vermez mi bu yillârda hiç

Feyz-i akdesden nîçun dillerde bir mîzâb yok
Şerh-i vasf-ı aşk eder bir hâme yok ellerde hiç
Hakkı, kul ol şâh eşiğinde yüzü yerde yatur
Var mıdır âya ânın gibi bu gün kullarda hiç

Ve Lehû Nazm

Her hânedede her yerde

Lâ ilâhe illallâh

[76 b]

Ger bahirde ger berde

La ilâhe illallâh

Her sûretde odur sır

Mevlâ birdir bir

Her dil bu tevhîdi der

La ilâhe illallâh

Gel teşvîşi koyalım

Bir imâma uyalım

Hak dilinden diyelim

La ilâhe illallâh

Yerlerin nümâsıdır

Göklerin ziyâsıdır

Dillerin edâsıdır

La ilâhe illallâh

Tavâif-i enbiyâ

Cemâat-i evliyâ

Vird edipdir Hakkıyâ

La ilâhe illallâh

Bir Kimesne Ağsırta: Atsına üç kereye dek cevâb verilir ve eğer ziyâde olursa mezkûmdur. Ya'nî mübtelây-ı zükâmdır ki cevâb istemez ve âtıs olan kimesne elhamdülillâh demese cevâb vâcib olmaz. Velâkin orada hâzır kimesne elhamdülillâh deyü tezkir etmek gerekdir. Kâle Teâlâ وذكر فإن الذكرى تنفع المؤمنين [Onunla beraber vaaz-u nasihate devam et, çünkü vaaz, mü'minlere fayda verir. (Zâriyât; 55)] ve

tezkîrde fâide budur ki mü'mini elhamdülillâh demeye haml etmekle sen dahî me'cûr olursun. Zîrâ insân bir ameli kendîne mahsûs olduğun istememek gerekdir. Ânunçün şer'de vârid olduki hâin olan imâma iktida etmeyiniz ve hıyâneti budur ki duâyı kendi tahsîs eder. Eğer dahîl-i salâtda ve eğer hâricde zîrâ âhir-i salâtda [77 a] ba'de's-salât, duâ-i âm etmelidir ve selâmdan sonra dahî müstecâbdır. Ve duâ-i âmda dahîl olan mü'minlerdir. Şeyh ve üstâd sultân-ı asr ve asâkîr-i islâm ve huccâc-ı müslimîn ve ebeveyn ve evlâd ve ezvâc ve akârib ve etbâ' ve gayrılar gibi gerek ahyâ olsun ve gerek emvât ve gerek ahbâb. Zîrâ a'dâya hidâyetle duâ etmek meşrû'dur. Zîrâ eğer senin duâna müte'allık olub hidâyet bulursa ânların a'mâli kadar sevâb sana dahî sevâb âyid olur. Pes hayır duâda ticâret-i uhreviyye vardır ve bir kimesnenin helâkine bedduâ etmek ol zamân olur ki ândan nâ ümîd olasın. Nitekim Hazret-i Nuh aleyhi's-selâm dokuz yüz elli sene da'vetten sonra kavmi üzerine duâ edip رب لا تذر على الأرض من الكافرين ديارا [Nuh demiştiki: *Ya Rab, bırakma yeryüzünde kâfirlerden bir deyyar.* (Nûh; 26)] dedi ve duâsı müstecâb oldu. Tûfânda gark oldılar. Pes insân hayır ve hasene olan umûra müsâraat ve rağbet edip vaktinde [77 b] tedârik üzere olmak gerekdir. Ve illâ bir gün mevt ile hâil-i vâki' olub önününe sedd-i azîm çekilse gerekdir. Zîrâ bir dahî dünyâyâ avdete imkân yoktur. Hikmet-i İlâhiyeden hâric eğerçi taht-ı kudrette dahîldir. Nitekim ba'zı benî İsrâil hakkında gelur فقال لهم الله موتوا ثم احياهم [Bakmaz mısın o kimseler ki? Binlerce kişi iken ölüm korkusuyla diyarlarından çıkdılar, *Allah da kendilerine "ölün" dedi, Sonra da onlara bir hayat verdi,* her halde Allah insânlara kar, bir adil sahibi ve lâkin insânların pek çokları şükretmiyorlar. (Bakara; 243)] ve Hazret-i İsâ aleyhi's-selâm ba'zı mevtâyı ihyâ edip nice müddet hayâtta oldukları sabittir. Ve demişlerdir ki bir kimesne hayâtında iken sâlik-i râh-ı hak olub velâkin vâsılı merâm olmadan intikâl eylese berzahda âna terakkî hâsıl olur, hiç sâlik olmayan gibi değildir. Nazar eyleki bir kimesne hânesinden hacc kastıyla bir adım taşra çıksa ve orada helâk olsa ânın için hacc yazılır. Zîrâ bi'l-fiil hareketi vardır hânesinde kâid olan ise mahrumdur. İmdi insânın asıl hânesi tabîatı ocağıdır sulûk dedikleri bu hânedan çıkıp esmây-ı İlâhiye ve rızât ve mücâhedâtla sefer ve seyâhat etmektir. Hâci meşy-i akdâm ile tefennüs-ü beyte hareket [78 a] ettiği gibi sâlik dahî meşy-i garâyim ile Rabbu'l-Beyti taleb edip gider. Eğerçi Hak Teâlâ hazretlerinin eyne mahsûsu yokdur. Belki mekândan münezzehdir velâkin halkın huzûrundan mahcûb olmağla ol perdeyi hark edince olan harekâtı kat-i menâzil-i sûriyye gibidir. İşte bu icmâlden ahz edebildinse hakikat ne olduğunu bildîn واليه ترجعون [Artık tesbih edilmez mi öyle her şeyin melekûtu yedinde bulunan sübhane! *hep de döndürülüp ona götürüleceksiniz.* (Yâsîn; 83)] sırrı nedir bildîn ve erbâb-ı hakâyık tarafına la'n ve teşnî' etmekten necât buldun. Nice ta'n edersin bilmediğin ma'nâyâ ki ol vâsıl sen hicrânda ve ol karîb ve sen baîd ve ol deryâda ve sen karadasın. İmdî insân câhil olduğu nesneden dilin kesmek gerekdir. Ve illâ âhir dili kesilir ve gerektir ki câhil olduğu maddeyi erbâbından suâl eylese Kâle'llâh'u Teâlâ فاسألوا أهل الذكر إن كنتم لا تعلمون [Senden evvel de Resul olarak başka değil, ancak kendilerine vahy veriyor idüğimiz erler göndermişizdir, *ehli zikre sorun bilmiyorsanız.* (Nahl; 43)] ehl-i zikir ehl-i Kurândır ve her müşkilin cevâbı Kurândadır. Velâkin istihrâcına kâdir az bulunûr ve cevâbı yoktur. Kıyâs olunub ta'n olunur velâkin edeb budur ki herkes [78 b] haddi üzerine vâkîf ola ibâdetde kesl hak Teâlâ'ya istihânet ve emrini istiskaldır. Bu ise küfürdür binâen alâ hâzâ mü'mine

lâzımdır ki neşât üzerine amel ede tâki âşık-ı hakk olduğu zâhir ola. Zîrâ âşık hizmet-i ma'sûkta tekâsül etmez. Ve eğer vakt-i tâatte vücûdunda kesl ve fûtûr ve tabında melâl var ise vakt-i âhire te'hîr eyle. Eğer vâkîtte vüsat var ise ve illâ fiili vâcib olan nesne kesilden ötürü terk olunmaz ve bilâ sebep vakt-i âhire dek terk dahî mekrûhtur. Ve sebep odur ki hab kâlebe ede ve namâz içinde kırâat ettiği nedir bilmeye. Bu sûrette bir miktâr istirâhat edip ba'dehû ikâmet-i hizmet ede ve eğer kıldığı nâfile ise terk ede ve gayrı bir nâfile işe şurû' ede ve illâ bunda dahî ihtiyât lâzımdır. Zîrâ amel her ne olursa şurû'una mukârin olmayacak kabul-e karîn olmaz. Husûsan nâfile hizmete şurû' ile itmâmı farz olur. Kâle'llâh'u Teâlâ *ولا تبطلوا اعمالكم* [Ey o bütün iman edenler! Allah'a itaat edin ve Resule itaat edin de *amellerinizi ibtal eylemeyin.* (Muhammed; 33)] meğerki salâh [79 a] için nakz ede bu sûrette mescidi müceddeden bina etmek için hedm gibi olur ki zarârı yoktur. Ve bir kimse namâz kılur iken bir sabîye veya gayrıya zarâr ve helâk ihtimâli olursa yanmak veya gark olmak veya âli yerden sukût ve emsâli gibi bu makûle sûretlerde namâzı ibtâl edip def-i zarâr etmek üzerine vâcibdir. Zîrâ namâzın halfi vardır ki kazâdır. Feemmâ nefsi insân helâk olduktan sonra tedârîki mümkün olmaz ve sirka dahî böyledir. Ya'nî sârik gelib nisâb kadar nesne sirka ederken namâz kılur olsa namâzı bözub ba'dehû kazâ eyleye ve ashâbtan radiye'llâhu anhüm bir merdi kavî bir gece seferde rüfekâsından bâid yerde râkib olduğu feresi levâzımıyla yanında iken bir harâmî gelib feresini alıb götürdü. Ve ol sahâbî Hak Tealânın heybetinden ve kırâ'at ettiği Kurân'ın lezzetinden mukayyed olmayıb münâcât-ı hakkı dünyâ üzerine tercîh etti. Radiye'llâhu anhü

Celvetiyüz tarîkimızda

Cümle oldu ya'nî nisbetimiz

[79 b]

Ref' olunsa bu nokta nâgâhî

Bir olur halvetimiz celvetimiz

Nazm

Batn-ı "cîm" içre bugün bir noktayım

Celvetîyim celvetîyim celvetî

Katre içre mahv olubdur nîceyim

Vahdetîyim vahdetîyim vahdetî

Kande seyr etsem bana birdir tarîk

Hakkı halîfemdir dahî nime'r-refîk

On sekiz bin âlem oldı bana sanîk

Vüsatîyim vüsatîyim vüsatî

Çünkü tutdum mürşid-i kâmil elin

Pâyıme âsân kıldı hak yolun

Gördi çeşmim giydirin vuslat-ı elin
Rü'yetfîyim rü'yetfîyim rü'yetfî
Bâtını üftâde yâr oldu bana
Hem Hüdâyi yar-ı gar oldu banâ
Şeyh Fazlı çok medâr oldu banâ
Himmetfîyim himmetfîyim himmetî
Hakk-ı mutlakdır bana hakkı dîn
Ehl-i hakdır lâcerem bana evin
Ey bu firkat içre dâim gami beyn
Vuslatiyim vuslatiyim vuslati

Ve Demişlerdir Ki; zımmîyi ve hayvânı yevm-i kıyâmetde kendîne hasm eyleme. Zîrâ emr-i müşkildir ki ırzâsı mümkün değildir. Meğerki dünyâdan îmân ile intikâl eyleye ve âna zulm eden dahî tevvâb ola veyâhud eğer tevbe-i kabûlesi hasebiyle ol hayvân neşe'ti cinaniyye iktizâ ettiği suveri haseneden bir suretle **[80 a]** cennete dahîl oluna. Zîrâ âhiretde hayvânât kısâs mukâbelesinden sonra turâb olsalar gerekdir. Mansûs olan hayevânât kebs-i İsmâîl ve hüdhüd-ü Süleymân ve hımâr-ı Üzeyr ve emsâli mü'minin sevdiği âhu veyâ bülbül veyâ tûtfî ve gayriler bunlar turâb olmayub cennete idhâl olunalar. Ve emkine dahî böyledir ki Hazret-i Ka'be ve Ravza-i Mukaddese vesâir buyût-ı İlâhiye ve meâbid ve medâris ve emsâli bunlar dahî arz-ı cinâna ilhak olunurlar ki bir nesnenin aslı vazî ğarz-ı f'âsid üzerine mebnî veyâ nafakası harâm ola ki Allâh-u Teâlâ bu makûle nesneyi kabûl etmez. Cennetde ise makbûl olan dahîl olur ki tayyibdir. Nitekim habîs-i cehennem tarh olunur f'âlem zâlik.

Ve Demişlerdir Ki; Bir kimesnenin aybına muttali' olsan ânı setr eyle. Gerek ol kimesne ol aybın mestûr olduğun taleb etsûn ve gerek etmesûn. Zîrâ senin cânibine düşen setrdir meğerki iktizây-ı şer'le ol aybı izhâr etmek lâzım gele bu dahî ânı rüsvây etmekden **[80 b]** ötürü değildir. Belki halkı ânın mazarratından tahlîs içindir. Hadîsde gelûr lâ ğıybete li fâsik Ya'nî fâsığın hâlini li eclî'l-maslaha keşf etmekte ruhsat-ı şerî vardır ve ba'zı ekâmil-i nâs nefy-i mezkûru nehy ma'nâsına ahz etmişlerdir ki fâsık fâsık ise de ğıybet etmeyiniz demektir. Zâhir olan budur ki bu söz ğıybete göredir. Zîrâ ğıybetde sâlih ve fâsık berâberdir ânınçün bir kimesne âhir-i sebb edip isbâtına kâdirim dese mesmû' olmaz belki mûcibi tağayyür ise tağayyür olunur. Pes insân dehânını nâsezâ nisbete ile telvîs etmemek evlâdır ba'zı sulahâ Şeytâna la'net etmemiştir. Zîrâ Allâh-u Teâlâ'nın ittiği la'neti ebediyye kâfidir. Ve ba'zılar hakka tâbi' olub la'n ederler aleyhi aleyhi mâ yestehikku mine'l mesâhî.

Savm-ı Visâl Ki; İki üç günde veyâhud dahî ziyâdede bir kere iftâr etmektir. Bu ma'nâdan ba'zı ehâdisde nehy olunduğu nehy-i şefkattir ve illâ kâdir ve kavî olan kimesne ne men' yoktur. **[81 a]** Hatta demişlerdir ki bir kimesneye kırk günde bir kerre iftâr etmek müyesser olsa âlem-i hakâyık âna münkeşif ola velâkin bu emir

tedrîcîdir. Ya'nî mübtedî olanlar tedriciyle taklîdi gıdâ ederek nâil olurlar ve ba'zı mecâzib vardır ki kuvvet-i cezbe ve insilâh hasebi ile aslâ ekl ve şûrb etmezler. Ebû Akkâl Mağribî ki Mekke-i Mükerrreme'de dört sene mücâvir olub iftâr etmedi. Ve ânın üzerine dünyâdan intikâl etti ve şeyh meşâyihî'd-dünyâ Muhyiddîn el' Arabî kuddise sirruhû dokuz ayda bir kere iftâr etmiştir ki ibtida Muharremde mu'tekif olub İdi Fıtırda ekl etti. Fakat Hazret-i İdrîs aleyhi's-selâm dahî ol kadar taklîl-i gıdâ ve tayy etti iki onaltı sene ekl ve şûrb etmedi. Ve hâb yüzün görmedi tâki rûhânîlere mülhak olub semâ-i erbaaya ref' olundu ve Hatmu'l-enbiyâ sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem dahî savm-ı visâl ettiler. Velâkin ba'zı ashâb ânlar taklîdde musır olacak ümmetine şefkate iftâr ettiler. [81 b] Ve illâ sırr-ı samediyette ol kadar derece-i kusvâya bâliğ edilir ki tamâmı ömürde hiçbir kere iftâr etmemek mümkün idi. Ânınçün buyurdular ki ⁶⁰ *أني لست كهيتكم ابنت عند ربي يطعمني و يسقيني* (Ben sizden herhangi biri gibi değilim Rabbimin katında gecelerim O beni yedirir ve içirir) velâkin şer'leri sâir şerâyi'den a'del ve akvem olmağla ifrât ve tefrît ve rûhbâniyetden nehy edip tarik-i sehle irşâd ettiler. Ve bu takrîden ulemâ-i rusûm zâhib olduğu ma'nâ bâtil olub zîrâ ânlar derler ki bedeli mâ yetehallel olmadıkça insân helâk olur. Pes erbâb-ı hakâyıkın üç hâli vardır ya tedrîcle riyâzet edip kendilerin alıştırdıkları ve helâk lâzım gelmez nitekim develeri suvarmakta arab bu tedricle amel edip bir günü ikiye ve ikiye üçe ve yukarı doğru terakkî eder. Veyâhüd hâlet-i insilâhta matûmâtı misâliye tenâvül etmek ânlar matûmât-ı hissiye gınâsın verir. Veyâhüd meczûb iken tenâvüle hâcet kalmaz zîrâ harâret-i kalbiyye harâret-i mizâciyyeye bedel olur nazar eyle ki ba'zı mağlûb hastalar vardır ki bir hafta meselâ taam yemezler. Ve yine helâk olmazlar zîrâ kendileriyle değillerdir. [82 a] Açlık dedikleri ma'nânın mazarratı ise kendilerle bile olduğu vakittedir. Pes böyle yerde kıyâs-ı nefis etmek sahîh değildir.

Ve Bir Nesnenin; İsmi mütegayyır olsa müsemmânın hükmü dahî âna göre olur. Meselâ İmam-ı Mâlik'e suâl edip hınzır-ı bahrın lahmı nîcedir dediklerinde ol dahî harâmdır deyû cevâb verdi. Ânlar dedilerki yâ balık kısmından değil midir neden haramdır. İmam-ı Mâlik dedi ki evvelden böyle demek gerek idiniz. Ya'nî çünkü baliğ hınzır deyû ta'bîr ettiniz lahm-ı hınzır gibi ânın dahî lahmı haram oldu. Ve eğer deryâda hınzır sûretinde olan balık nîcedir demiş olsaydınız helâl olurdu. Ve bu bâbdandır ki a'râbînin haymesi önüne cerâd ya'nî çekirge nuzûl edip etrafında olan arab ol çekirgeleri katl ve ekl için hücum ettiklerinde ol arâbî muttali' olacak. Çıkub nedir dedi ânlar dediler ki senin cârına ya'nî haymen önüne nuzûl eden çekirgeyi katl murâd ederiz. Ol a'râbî dahî dediki çünkü siz âna câr tesmiye ettiniz. [82 b] Benim cârımın benim üzerimde hakkı vardır fâriğ olunuz ve illâ sizinle bundan ötürü mugâtele ederim deyucek arab oradan perîşân oldular. İmdî ey mü'min buradan ibret al ve lisâna geturdüğün nesneyi hüsnü ta'bîr ile eyle. Bu sebebden terk-i edeb edenlerin mahlaslarından melâike-i rahmet teneffür ederler ve bir isim ki fâl makûlesinden değildir. Ânı tağyîr eyle. Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem tağyîr ettiği gibi ve hayvân hakkında dahî bed söyleme ve illâ berekâtı mahv olur ve saâdeti nuhûsete tebdîl eder ve Cenâb-ı Nübüvvet fuhşu ve tefahhuşu sevmezlerdi. Ya'nî nefsinde kabîh olan kavli ve fi'li ve ânınla tekellüm ve taammül etmezlerdi.

⁶⁰ Sahih-i Buhari, Cüz 3 Sahife 37.

Zîrâ nefsu'l-emr zarar-ı sârîsi vardır velâkin ekser nâs bu ma'nâdan gâfil olub biri birileri hakkında sû-i ibâretle ta'bîr ederler ve bed lakabla telkîb eylerler. Mea hâzâ nass ile menhîdir işte bu makûle elfâz-ı kabîha âfât-ı lisânıdır ki lisânı zabt etmek bir ejderi bend etmek gibidir. Ve nefsin hâli şöyledir ki kendi uyûbunu koyub gayrın uyûbuyla mukayyed olur ve belki ayıb değil iken kendi indinden ayba müteallık bir lakab [83 a] vaz' eder. İşte bidat-ı seyyienin bir nevi dahî budur ki nühâs akçe tervîc olundukça evvelki vazının üzerine vezr-i müctemi' olduğu gibi bu lakabı bed dahî şâyi' ve mütedâvil oldukça günâhı telakkub edene râci'dir. Ve ba'zı elkâb bed silsilesine muttasıl olub ilel inkırâz müstemir olur. Ve bu ma'nâdandır ki Allâh-u Teâlâ *ولله الأسماء الحسنى* [Halbuki Allah'ın'dır en güzel isimler (esma-i husnâ) onun için siz ona onlarla çağırın ve onun isimlerinde sapıklık eden mülhidleri bırakın, yarın onlar yaptıklarının cezasını çekecekler. (A'râf; 180)] deyu esmâsını hüsünle vasf etti. Tâki ibâd dahî esmâsını tahsîn eder. Zîrâ Allâh-u Teâlâ cemîldir ki cemâli sever gerek cemâl kavle göre olsun لا اله إلا الله gibi ve gerek fiile göre olsun a'mâl-i sâliha gibi ve gerek hâle göre olsun tecelliyât gibi ki tecelli-i esmâdan tecelli-i sıfât ecmel ve tecelli-i sıfâtan dahî tecelî-i zât ahsendir. Kâle Teâlâ *إليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه* [Her kim izzet istiyorsa bilsin ki izzet tamamıyla Allah'ın'dır, ona hoş kelimeler yükselir onu da ameli sâlih yükseltir, kötülükler kuranlara gelince onlara şiddetli bir azâb vardır, ve onların tuzakları hep tarmar olur. (Fâtır; 10)] Ya'nî kelimeyi tayyib ile vasf eyledi. Zîrâ murâd kelime-i şehâdettir ve ameli dahî salâha mevsûf kıldı ki ağrazdan berî ve halelden arîdir. Ve âna hakla amel veyâ amel-i hak derler. Fefhem cidden ve amel bir nerdubânın pâyesi gibidir ve nerdubânda [83 b] pâye olmayacak zirveye suûd müyesser olmadığı gibi bî amel olan tevhîd dahî bî bâl-ü per murg gibidir. İmdî ilim ve amel pâye-i nerdubân ve cenâh-ı murgân gibidir ki bu iki vücûd buluncak zât dahî ânınla hareket eder. Fa'lem zâlik

Nazm

Çû ilim ve amelden ola bâl-ü per
Uçub murg-u cân bâğ-ı Kudse gider
Beyim pâyedir nerdubân-ı amel
Ânınla kişi kat-ı pâye eder
Hüdâ aşkına olmasa dil rehin
Alûb bu emânât-ı ayâ nedir
Emânet nedir sırr-ı Mevlâdır
Hıyânet eder sırta vermezse ser
Safâ bulmasa âyine gibi dil
Çeker lâ cerem halk elinden keder
Yürü eyle tevhîdiyle dakk-ı bâb
Ki oldur husûl-ü murâdâtadır

Eğer arş-ı a'lâya erse serin
Makâmın tevâzuyla vâr eyle bir
Ebu'l-akl olur akli evvel bulan
Kalur Hakkıya bî akl ve bî peder

Müfred

Şu'le bâş olsa nola semâsî

Cesedi ârif olubdur gevher

Ve Fi'l-Hadîs: من بشرنى بخروج صفر بشرت له بالجنة⁶¹ (Kim beni Safer Ayı'nın çıkışıyla müjdeler ise ben de onu Cennet ile müjdelerim) Ba'zı muhaddisîn şehr-i Safer ile teşâm etmek memnû'dur deyû hadîs-i mezkûrun mevzûiyyetine zâhib olmuşlardır ve lafzı mevzû' olduğu anı hüsn-i kabûl ile kabûl etmişlerdir ve lafzı mevzû' [84 a] olduğu sûrette dahî ma'nâsı sahîhdır. Zîrâ hurûc-u Saferle tebşir-i bi'l-cenneh cezâ olmak şehr-i Saferle teşâmdan ötürü değildir. Nitekim ehl-i rusûm ol vecihle fehmiyleymişlerdir. Belki iş bu Rebûlevvel mevlûd-u Nebevî olmağla ânınla istibşârdan ötürü belki burada küdü-u ale'llâh vakti olmağladır. Zîrâ e'l-mevtü tühfetü'l-mü'min hasebiyle Rasûlullâh sallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin şehr-i Rebûlevvel vakt-i velâdetleri olduğu gibi vakt-i intikalleri dahî olmağla küdümu ale'llâhdan ziyâde müstebşir olub hadîs-i mezkûru vefâtlarında irâd buyurdular. Pes sırrından erbâb-ı sırr haberdâr oldular ve gayriler nâ âgâh kaldılar. Ânınçün hadîs-i mezkûr hakkında kîlu kâl vâki' oldu ve Rasûl-ü Ekrem cenâbları gerçi fâli severlerdi velâkin bir nesne ile tatayyur ve teşe'um etmezlerdi. Zîrâ ânlara göre âlemde nehas yoğidi belki zuhal ve merrih ânlara nisbetle kevkeb-i müşterî gibi idi ki cemî-i enbiyânın aleyhimu's-selâm kevkebidir. Ve kezâlik eyyâmında dahî gerçi tefâvüt [84 b] vardır. Ânınçün şehr-i Rebûlevvel rütbede şehr-i Ramazân'dan sonradır. Vesâir şuhûr bu ikisine tabî'dir ve şehr-i Safer fezâilde dahîl değildir velâkin ehl-i vicdân ve ehl-i erbâb-ı kulûbe göre nisbet-i zamân birdir. Tefekkür eyle ki nühâs ve rasâs ve hadîd iksir-i a'zâm yânında berâberdir eğerçi rasâs ve nühâsda kâbiliyet ziyadedir. Zîrâ istihâlesi âsândır ve kulûb-u nâsdan dahî mülâyim olan ile muncemid olanı berâber olmaz ve mülâyemeti odur ki cevherinde hakka incizâb ola ve incimâd bunun hilâfınadır. Elhâsıl kâbil olan su gibidir. Hakka doğru akar gider ve serdlik etmez birde ki buz gibidir. Âfitâb ile zubâna ya'nî erimeye muhtâçtır burada âfitâbtan murâd te'sîr-i aşk ve cezbe-i haktır vesselâm

Nazm

Sende doğdu afitab-ı nûr-ı hak
Merhabâ ey mâh-ı mevlid merhabâ
Sende zâhir oldu âfâka şafak
Merhabâ ey mâh-ı mevlid merhabâ

⁶¹ Ruhul Beyan Cüz 3 Sahife 438.

Mevlid-i pâkize-i mahbûbsun
On iki ay içre gâyet hûbsun
Ümmet-i merhûmeye matlûbsun
Merhabâ [85 a] ey mâh-ı mevlid merhabâ
Çûn hilâlin eyledi kâşın kemân
Ok gibi doğruldu diller bî kemân
Hiç olur mu böyle ferhunde zamân
Merhabâ ey mâh-ı mevlid merhabâ
Feyz bahş ettin derûn-u âleme
Nûrdan hilat giyirdin âdeme
Hamd-u li'llâh Hakkı erdik bû deme
Merhabâ ey mâh-ı mevlid merhabâ

Ve Lehû

Mâh-ı mevliddir bu istikbâl eden
Hâzır ol ey cân-ı âşık hâzır ol
Vakt-i nâziktir katî ikbâl eden
Hâzır ol ey cân-ı âşık hâzır ol
Evvelî ve âhiri pürnûr olub
Zâhirî ve bâtinî rahmet dolub
Sâyesin halk üstüne sâldı gelüb
Hâzır ol ey cân-ı âşık hâzır ol
Menbâ-ı deryây-ı sermeddir gelen
Müjde ikbâl-i Ahmeddir gelen
Mevlid-i pâk-i Muhammeddir gelen
Hâzır ol ey âşık-ı cân hâzır ol
Gül gibi hândan olub gülsün yüzün
Essalât-u ve's-selâm olsun sözün
Der bu Hakkı gâfil olma aç gözün
Hâzır ol ey âşık-ı cân hâzır ol

Ve ittifak erbâb-ı hakayık bunun üzerinedir ki şehri ramazândan sonra efdalu's-şuhur şehri Rebûlevveldir. Zîrâ şehri Ramazân ehadiyete **[85 b]** ve şehri Rebûlevvel Ahmediyete nâzırdır. Ahmediyet ise vâhidiyettir ki ehadiyete tâbi'dir. Zîrâ ehadiyet zât ve zâhir ve vâhidîyyet sıfât ve mazhardır. Ânınçün Haremeyni's-şerîfeynden efdal yoktur. Zîrâ biri Harem-u'llâh ve biri dahî Harem-i Rasûlullâhdır. Eğerçi Harem-i Nebeviyye'ye zulhazreteyn demişlerdir. Zîrâ zât ve sıfâtın mecmûunu hâvidir bu sebepten zamânın efdali şehri Ramazân ve şehri Rebûlevveldir. Şeref izâfî zâidleri vardır. Çünkü şerefü'l-mekân bi'l-mekân denildi lâ cerem Cenâb-ı Risâlet cemî-i Enbiyâdan efdal oldu. Ümmeti cemî-i ümemden efdal olduğu gibi zîrâ efdale muzâf olan dahî efdaldır. Nitekim Abdussultân ve Abdulvezir deseler tefâvüt ne idiği zâhirdir ve bundan Hazret-i Kurânın dahî cemî-i kütüb üzerine fazlı zâhir oldu. Zîrâ kelâm-ı İlâhî mu'cizdir ki efdalu'l-enbiyâ üzerine nâzil olmuşdur ve efdal-i Enbiyâ'ya muzâf olan sâir umûr dahî böyledir. Meselâ bitarîki'l-mu'cize esâbi-i şerîfeden cereyân eden su **[86 a]** cennet ve dünyâ sularından efdaldır. Ve ândan sonra efdal olan âb-ı zemzemdir. Ânınçün Rasûlullâh cenâblarına kaç def'a şerh-i sadr vâki' olduysa Cebrâil aleyhi's-selâm ânın kalbi şerîfin mâi zemzem ile gasl etmiştir. Eğer dünyâda ve cennette ândan efdal su olaydı ânınla gasl olunurdu ve hâtûnları ümmühâtü'l-mü'minîn kılındığı delâlet eder ki ol vâkitte ânlardan efdal yoğidi. Ânınçün Harem-i Nübüvvet ümmühât olmağla sezâ oldular ve evlâd-ı kiramı dahî âna kıyâs oluna ve demişlerdir ki Fâtıma ve İbrâhîm radiyallâhu Teâlâ anhüma sâir sahâbeden efdaldır. Pes bu ma'nâya göre Ebûbekir radiyallâhu anh efdaliyeti sâir sahâbeye göre olur. Evlâd-ı Nebeviyyenin herbirine göre olmaz ve hakîkate herkesin fazlı âhirette zâhir olur. Meğerki dünyâda lisân-ı Nübüvvetten ta'rîf olunmuş ola ve şol ki ba'zı ehl-i hadîs kıyâs ile yazdılar. akliyât makûlesidir zîrâ bu ma'nâ zâhir nebe' ile olmaz ve değme ehli hakîkate dahî cemî-i nâsın merâtibi münkeşif **[86 b]** olmamışdır. Va'llâh-u Teâlâ a'lem. Zakir olan kimesne haydır eğer intikâl ederse de zakir olmayan meyyitdir. Eğer hay ise de zîrâ hayât-ı kalb ve rûh zikrullâh iledir çünkü herkesin hânesi kendi cesedi gibidir. Pes kalb zikir ile zinde ve ânın hayâtı kalıba dahî sarî olsa ânın hânesi dahî hay olur. Zîrâ hay olan kimesneye muzâfdır ve illâ meyyitdir. Meyyite meskendir ki kabr-i meyyit gibidir ve bir şehîd ki zâkir-i Hak olmasa şehîd olmayan zâkir-i Hak ândan efdaldır. Bu sebepten böyle ehl-i zikir olana öldü demeye ki hayât-ı hakîkat ehline böyle demek menhîdir. Nitekim bâlâda dahî işâret olunmuşdur ve her kim ehl-i-zikre adâvet üzere olursa ânın kalbi meyyitdir ve meyyitin bir nev'i dahî kâfirdir. Pes terk-i-zikir ve zemmi ehl-i zikir küfre müeyyedir. El iyâzu bi'llâhi Teâlâ velâkin zikir dahî şûrûtuna mukârin gerekdir. Zîrâ hezle zikir olmaz belki cidde muhtâcdır. Bu cihetten ağzında bir nesne tutarken veyâhud **[87 a]** Kelâm-ı dünyâ ederken veyâ hande ederken veyâ bunların emsalinden zikirden imsâk ede. Kâle Teâlâ سبح اسم ربك الأعلى *[Tesbih et Rab'inin a'lâ ismine. (A'lâ; 1)]* Ya'nî zâtı bârî nevecihle tenzih olunursa ism-i şerîfi dahî takdîs ve ta'zîm olunmalıdır. Ânınçün nâm-ı Hüdâ yâd olundukda celle celâluhû veya bunun emsâli ta'zîme delâlet eder. Nesne zikir ede nazar eyle ki mülûk zikir olunsa şevketlû pâdişâh yâhud pâdişâh-ı âlempenâh ve yâhud hüsn-i edâ ile yâd ederler. Bu hîd mahlûkdur ki Hak Teâlâ'nın abdidir. Yâ Hâlık ne vecihle ta'zîm olunmak gerekdir. Ânınçün ba'zı ehl-i keşf makâm-ı zâtı ve makâm-ı heybet ve celâlde kalûb devâm-ı huzûr cihetinden ma'siyet işlemek değil belki değme hâlde ağızların açmazlar ve

mecâzib dahî bu kabildendir. Ve ba'zı ricâl vardır ki âlem-i cemâldedir ki müsâade ehlidir ve kümmel-i evliyâ ve mecâzib dahî bu kabildendir. Ve ba'zı ricâl vardır ki bu makâmda olurlar. Ânınçun Rasûlullâh sallalâhu Teâlâ aleyhi ve sellem hazretleri mizâh [87 b] ve metâyibe ederlerdi. Ya'nî şe'ra muvâfik latîfe söylerlerdi. Mea hâzâ makâm-ı huzûrda dâim idiler ve aslı Allâh-u Teâlâ'nın ibâdına olan hüsn-i muâmelesinden me'hûz ve müstefâddır. Pes ibâd dahî beşâset ve lutf-ı kelâm üzerine gerekdir.

Nazm

Hakka vâkıf oldunsa yürü hâmûş ol
Ser verirsende eğer bu yolda var serpuş ol
Kalb-i âşık özge bir meyhânedir aşk ânda mey
İç o meyden var ise aklın eğer bî hûş ol
Bas ayağın bir gün evvel sen de bu meyhâneye
Bezm-i hâs-ı aşk ve şevk-i dilde bâde nûş ol
Niçe bir kaldın ayaklarda aceb zerre misâl
Zerrenî kıl mihr ve anda nûr-u Hakka dûş ol
İlm resm-i katredir kanmaz ânınla ehl-i dil
Feyz-i pâki Hakkla vâr kulzum-ı pür cûş ol
Câm-ı-feyz-i Hak sunuldu ise ger rûz-ı ezel
Hakkıyâ var tâ ebed mestâne ve medhûş ol

Ve Lehû

Özge lezzet verir âlemde dimâğ-ı câna
Meclis-i mevlide gel tâ bulasın zevk-u safâ

[88 a]

Şerbet-i feyz-i İlâhî sunulur insâna
Meclis-i mevlide gel tâ bulasın zevk-u safâ
Gûş eden mevlid-i pâkize-i şâh-ı rusulî
Bağ-ı-vahteden o meclisde kokar tâze gülî
Ümmet oldunsa o sultâna ger Allâh kulû
Meclis-i mevlide gel tâ bulasın zevk-u safâ
Böyle meclisde doğar dîdelere nûr-ı kâdem
Zulmet-i gamdan eser kalmaz olur cümle adem

Hakkıyâ eyle bu meydâna yürü vaz-ı kadem

Meclis-i mevlide gel tâ bulasın zevk-u safâ

Meşayihin Silsilelerinden; hurru'l-asl olmayan kimesneler vardır. Velâkin tarîkda mu'teber olan nikâh-ı sahîhden tevellüd etmektedir. Gerekse ebeveyn ehl-i câhiliyet olsun. Zîrâ ehl-i câhiliyetin nikâhları sahîhdir ve ekser ehl-i İslâmın silsile dahî câhiliyyete muttasıl olur. Zîrâ ebu'l-beşere muttasıl olunca îmân ve hürriyet dahî muttasıl olmak müşkildir. Pes zinâdan tevellüd eden kimse velîyy-i örfî olmaz velâkin kendi ve ebeveyni kûl olan olur eğer ebeveyninin nikâhı derest ise ve Bağdâd ve Basra ve sâir bilâd erenlerinin ekseri **[88 b]** aslında sebiyden abd makuleleridir. Hasan-ı Basri ve Ma'rûf-u Kerhî ve emsâli gibi ve Ebu Yezid Bestâmî'nin ceddi Mecûsiydi sonra kemerbend-i İslâm oldu ve ba'zı rivâyâtta İmam Ebu Hanîfe dahî hurru'l-asl değil idi ki nesebine ubûdiyet tedâhül etmiştir. Eğerçi Hafidî İsmâil muhaddis aslı yoktur deyû inkâr eylemiştir. Ve Reşahât nam kitâbda gelûr ki Ebu Hanîfe Nu'mân İbn-i Sâbit bin Tâvus İbn-i Hürmüzîn demişlerdir ki Hürmüzîn "y" a ve "nun" ile Melik-i Bağdâd idi. Sonra Hazret-i Ömer radiyallâhu anhu yedinde imânebendi İslâm oldu ve burada halk galat edip Hürmüzîn ismini Hürmüzan ederler ki hürmüz gulzüm ve zina üzerine Anûşirevâ'nın oğludur. Ânunçün imâmın silsilesini Kisrâya îsâl ederler. Feemmâ sahih değildir elhâsıl i'tibâr olunan dîn ve sıhhat-i nikâhdır ki dîn velede göre ve sıhhat nikâh-ı ebeveyne göredir. Pes ikisinin vücûdu bâb-ı velâyete hâssa zû kâfidir hurru'l-asl olmamak veya İslâm-ı hâdis olmak zarar vermez ve illâ sahâbeye dahî zarâr verirdi. **[89 a]** Selman-ı Fârisî'ye radiyallâhu Teâlâ anhu nazar eyle ki aslında bir yahûdînin kulu idi. Feemmâ tahâret-i bâtnası sebebi ile ol kadar teşfirîfi zâid buldu ki hakkında ⁶² سلمان منا أهل البيت (Selman bizim ev ehlimizdendir.) denildi ve âl-i Rasûlden kılındı ve Süheyb-i Rûmî ve Bilâl-i Habeşî dahî âna kıyâs oluna. Eğerçi halk nesebi ile iftihâr eder velâkin cünundandır. Zîrâ kişinin kendi zâtında hüner gerektir. لا اله الا الله محمد رسول الله (Lâ ilâhe illallâh Muhammedu'r Rasûlullâh) Ey sâlik-i ârif ve ey mâlik-i mülki ma'ârif kelime-i tevhîdin lafız ve ma'nâsında olan esrâr-ı kesîre ve sûret ve hakîkatinde olan hakâyık-ı vefire eşcâr aklâm ve bihâr midâd ve tabakâtı arz ve semâ evrâk olsa vefâ etmez. Ve yalnız ömr-ü âdem değil belki bütün müddet-i âlemde tahrîr olunsa gâyetine yetûb bitmez. Her ârif ândan zevki kadar feyzyâb olur ve her sâlik ânın menâzilinden pâyna göre makâm bulur. Vâsıl-ı tevhîd akl-ı evvelden sâdir olmuş ve Muhammedu'r-Rasûlullâh teşrif-i ilâhî tarîkıyla zuhûr bulmuştur eğerçi fi'l-hakîka ikisi dahî sırr-ı ezelîdir. Zîrâ Kurânda mezkûrdur. **[89 b]** Kurân ise kelâmullâhdır. Aynu'l-cem'den nuzûl idüb kisve-i arabiyyet ile iktisâ etmiştir. Ve kelâm-ı İlâhî kadîm ve gayrı mahlûkdur ve ol makâmda ya'nî zâtı bahs-i kelâm mütekellimin ve sıfat ve mevsufun aynıdır. Ânınçün teksir-i kudemâ lâzım gelmez ve şol ki taallukâtdır. Aynı hâricde vâki' olmuşdur ve ânın tahkîki burada denilmez. Zîrâ ehl-i zamânın ekserî fehimden kâsırdır ve ba'zı makâlat ki firak-ı muhtelifeden sâdir olmuşdur. Hakâyika muvâfık ise dahî yine muhâlifdir. Zîrâ kelâm-ı akli ile kelâm-ı keşfi bir değildir. Kelâm-ı akli rumyeten min gayri râm kabîlindedir. İşte bu cihetten âriflerin câhillerin halleri nümâyândır. Zîrâ münkirân-ı şerîat olduğu gibi

⁶² Taberani, El Mucemul Kebir Cüz 6 Sahife 212.

münkirân-ı hakikat dahî vardır. Ve Kurânda gelûr ما يجادل في آيات الله إلا الذين كفروا [Allah'ın âyetlerinde ancak nankörlük eden kâfirler mücadele eder. Şimdi onların beldeler içinde dönüp dolaşmaları seni aldatmasın. (Mü'min; 4)] Ya'nî küffâr-ı şerâyi' zâhir-i şerâyi'de küffâr-ı hakâyık bâtın-ı şerâyi'de mücâdele iderler. Çünkü hakâyık şerâyi'in lübbüdür. Pes ânda mücâdele iden meyvenin kışırına bakûb bâtını bilûb olmak zanneder. Mea hâzâ ol kışırâtı muhâfa'zâ içindür fefhem cidden.

لا اله إلا الله

Ba'dezâ; bu kelime-i tevhîd [90 a] ibtidâ esmâdır. Ya'nî sâlik-i meczûb olanlar nefiy ve isbâtla mürekkebe olan kelimededen bed iderler. Ândan nefy-i mâsivâ ve isbât-ı Hüda vardır. Eğerçi mâsivâ dedikleri emr-i mevhûmdur. Velâkin çünkü nefsi emmâre âna vücûd-ı müstakıl virdi ve envâ' üzerine hevâyı kendîne sanem edindi. Lâ cerem isbât-ı vücûd-u hak edince nefyi mâsivâyâ muhtâc oldu. İşte bu sırâ işâret idüb vârid olmuşdur ki Allâh-u Teâlâ âlem-i îcâdda bir melek halk ve âna kelime-i tevhîdi telkîn idüb ol melek kıyâmete dek "lâ"yı nidâ idüb çekdi. Ve kıyâmet kopdukda illâllâh dese gerekdir. Gûyâ işâret eder ki ol âlemden âhirine varınca bu umûr-ı hissiyye vehmiyyât ve hayâlâtır ve hakâyık-ı esmâ bunun mâverâsındadır. Ve hakikatü'l-hakâyık bunlardan dahî gaybdır. Pes basiret ehli bu âlemi hayâl görüp vahdeti vücûda zâhib olmuşlardır ve şolki meczûb-ı sâlikdir. Ânın virdi [90 b] yalnız Allâh Allâh'dır. Zîrâ meczûb olduğu cihetten ânın kalbinde nefye sâlih nesne yokdur. Ânınçün şeyh Şiblî kuddise sirruh vahşeti "la"dan firâr edip Allâh Allâh deyû zikr ederdi. Eğerçi bâtında ehl-i huzûr olmağla ne vecihle vird etse dahî sahîh idi. Ve bu iki virdde tefâvüt ne idüğün bilmeyen şeyhin mürîde ibtidâ celâle ta'yîn ettiği bâtıldır. Zîrâ mahalli olmayacak tegayyür hâline sebep olur. Meselâ bir adam aç karnına helvâ ekl etse vec-ı batna sebep olur. Bu cihetden ibtidâ ânın eklini musahhih bir gayrı nesne tenâvül etmek lâzımdır. Ve şeyh tabîb-i Rûhânîdir ki tabîb-i cismâni merîzine ne vecihle muâlece ederse tabîb-i rûhânî dahî âna göre tedbîr eder. Ve kelime-i tevhîdde "lâ" iltifâfa işâretidir. Ya'nî hakikat-i İlâhiyye ile hakikat-ı kevnîyenin içtimâna remzdir. Zîrâ "elif" hâlîka ve "lam" mahlûka nâzırdır. Ânınçün suret-i nefy ile bed' olunmuşdur. Bundan fehm olunur ki nefy ile bed' olunan kelâmı teşe'um etmemek gerekdir. Zîrâ cemî-i ezkârın alâ ve efdali [91 a] ânınla bed' olunmuşdur ve kelime-i tevhîde nokta olmadığı âlem'i-itlâkın bî kayd olmadığına dâldir. Ve ism-i Muhammed'in Celâleye mukârenetinde sırr-ı azîm vardır ki erbâbına ma'lûmdur. Zîrâ Kurânda رسول الله (rusûlullâh) Allâh-u âlem gibidir ve beynel celâleteyn duâ makbûl olduğu gibi beyne'l-ismeyni's-şerîfeyn dahî müstecâbdır. Zîrâ Rasûlullâhın sallallâhu Teâlâ aleyhi vessellem zâhir-i halk ve bâtın-ı hakdır. Zîrâ mazhar-ı tâm ve halîfetullâhi'l-a'zamdır. Fefhem cidden feinnehû la yûsefu'l hâl fevga hâzâ ebeden ve lâilâhe illâllâh zâten ve sıfâten ve fi'len âlem-i fenâdır ve Muhammedu'r-resûlullâh zâten ve sıfâten ve fiilen âlem-i bekâdır. Ve Muhammedu'r-resûlullâh lâ ilâhe illâllâhda mûndericdir. Zîrâ ulûhiyyete i'tikâd eden nübüvete dahî kâil olur. Velâkin la ilâhe illâllâh zikir ve ihsâ olunduğu vakitte ednâ e'l-emr on kerrede bir kere Muhammedu'r-Resûlullâh dahî demelidür. Çünkü Kurânda Allâh-u Teâlâ zikr-i kesîr ile emr etdi. Lâ cerem herkesin üzerine beher yevm yedişer yüz [91 b] kerre kelime-i tayyibe ile zikr etmek lâzım geldi. Zîrâ esmâ-i fenâiyye ki evvelî bu zikirdir yedi adeddır ve yediden her biri yüz ismi müştemil

olacak her günde aded-i mezkûr üzerine zikr etmek lâzım geldi. Tâ ki emr-i İlâhî yerin bula. Eğerçi zâhirde üç kerre demekle dahî kesret bulunur. Velâkin üç ehl-i zâhirin kesreti ve yedi yüz ehl-i bâtının kesretidir. Ve tevhîdi tekrâr etmek bitarîkî'te'te'kîddir ve illâ tevhîd birdir. Çünkü abd mahcûb ve gâfil ola sabâh ve ahşâm tevhîdle tecdîd-i îmân lâzımdır. Gûyâ eyyâm-ı sayfda bir fidânı sabâh ve ahşâm suvarmak gibidir. Tâ ki kuvvet ve nemâ bula ve şol ki abd mükâşifdir. Huzûr-ı Meallâh ehlidir ve budur ki nevmî ibâdet ve nefesî tesbîhdır. Pes yirmi dört sâatde nefesiyle yirmi dört bin kerre zikr etmiş olur. Gerekse lisânı zikr etmesin bu makûlenin lisânı ile bir kerre zikri âlâf mertebesinin muzâifdir ki bi ğayri hisâb sırrıdır ve zikr eğerçi bilâ tahâret ya'nî bilâ vudû' dahî câizdir. Velâkin Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vessellem hazretleri [92 a] buyurmuşlardır ki ben rabbimi tahâret üzerine zikr etmeyi severim. Bu cihetden bir zâkiri hakk ne kadar riâyet-i sünnet kılrsa amelinin ol kadar ecr-u sevâbı muzâ'af olur. Ve bundandır ki tahâret üzerine vefât eden dünyâdan şehîd gider ve havâss-ı evliyâdan İbrâhîm Havvâs vefâtı gününde yetmiş kerre tecdîd-i vudû' etdi. Zîrâ bir mikdâr lineti var idi ve âhir vudû' üzerine mi'râc-ı hak kıldı ve tahâret-i bâtnası gibi tahâret-i zâhiresini tekmîl eyledi.

Nazm

Kendîne kâr istersen efdalü-l ezkârı gör
 Zikr-u tevhîdiyle bû bazâr içinde kârı gör
 Cem-i hâtır cû isen cemiyet-i tevhîde gel
 Kesret içre vahdete bak özge bir dîdârı gör
 Ârifâ bildin mi lâ mevcûde illâ hû nedir
 Görme aĝyârın yüzün ya'nî hemân bir yârı gör
 Şerbet-i darü'ş-şifâdan çok müessirdir zikr
 Mâsivâyı sürmeĝe dilden bu feyz-i âsârı gör
 Keyif bahş olan derûn-ı ehl-i aşka aşkdır
 Ger bu aşkı zâik isen Hakkıyâ esrârı gör

الاسم الله

Ya'nî esmâ-i sebadan ism-i sâni Celâluhû'dur ki ism-i evvel nefs-i emmâre [92 b] ve ism-i sâni nefs-i levvâme mertebesidir. Pes nefs-i emmârenin âsâr-ı kudûreti zikri لا اله إلا الله (Lâ İlâhe illallâh) ile zâil ve ba'zı havâss-ı hayvâniyye dahî zikri Allâh Allâh ile muzmahil olur. Ve bu mertebenin hâli evvelkinden ehafdır ve ismullâh ulûhiyete delâlet ider ki abd ile hakkın arasında irtibât-ı ulûhiyet ve melûhiyet iledir. Sultân-ı a'zam ile raiyyet meyânında olan irtibât gibi ki bilâ cülûs raiyyette sultâna irtibât olmaz. Bundandır ki lafzâtullâh mertebeye delâlet eder ki saltanat gibi ki tahtına cülûs eden sultânın mertebesidir. Zîrâ kable'l-cülûs mertebe-i saltanat bi'l-fiil deĝil bil kuvvedir. Pes Allâh Allâh deyû zikr etmek hakkın ulûhiyet ve abdin ubûdiyetini izhârdır. Ve bu izhâr olmasa tevâzu' ve kibriyâ sıfatları ma'lûm olmaz ki tevâzu'

abdin ve kibriyâ hakkın sıfatıdır. Pes ârif-i hak olanların şânı tevâzu' ve terk-i riyâset ve câhil olanların hâli da'vây-ı azamet ve kibriyâdır. Nazar eyle ki bir memleketde buğât ve celâlî [93 a] tâifesi zuhûr edip sultân-ı a'zama serfurû kalmayıcak ihtilâl-i âleme bâis olurlar. Velâkin âkıbet maktûl olûb cezâların bulurlar. Zîrâ muhâbebe-i saltanat mükâbere-i Rubûbiyyet gibidir ki mükâbere-i rubûbiyyetden hiçbir ferd filmesel baş kurtarmaz. Nazar eyle meâl-i Hallâc'ı-Mansûr'a ki ne oldu eğerçi da'vâyı Mansûr hakikat idi. Velâkin zâhirde ihtilâl-i Şer'a bâ'is olmağla hakkında satvet-i İlâhiye zuhûr etdi. Zîrâ da'vây-ı tevâzuî münâfidir ki tevâzu' muktezây-ı ubûdiyyetdir. İmdî Allâh Allâh ismi sâlik kalbinde âyân ve hakikat olsa da'vâdan halâs olur ve fî nefsi'l-emr kendi ikinci isimde terakkî bulur. Ve illâ rû'yâ ve havâtır-ı umûr-ı hayâliyyeden olub müddet-i kalîlede sâhibî mâverâsına döner ve hevây-ı nefis dâiresine kônar ve böyle memkûrlar bu âsârda hadden biründür ki da'vâlarında kâziblerdir. Zîrâ eğer sâdik olsalar da'vâ etmezler ve hâmûş olurlar ve hakikat ne idüğün [93 b] bilürlerdi ve Celâluhû bir isimdir ki ânın müşârîki yokdur. Kâle Teâlâ هل تعلم له سميا [O bütün Semavât-ü arzın ve aralarındakilerin Rabb'i, binaenaleyh ona ibadet et ve ibadetine sebatle sabreyle, *hiç sen ona bir adaş bilir misin?* (Meryem; 65)] Allâh-u Teâlâ'nın adâşı olmaz zîrâ ulûhiyyetde şerîki olmayıcak isminde dahî şerîki yokdur. Ve ba'zı kimesnelere şâh ve sultân dedikleri gibi esmâi kevnîyyeden olmağladır ki uluv dereceye vusûlüne tefe'üldür.

Nazm

Zikrimiz ger olsa Allâh Allâh

Berk ûra üstümüze nûr ile

Şems-i zâtın zuhûrudur ol nûr

Âna hasret nigâhdır çarhda mâh

Nûrdur ruy-i âdeme simâ

Aslı tînetde gerçi oldu siyâh

Sen eli bağlû bendesin ey dil

Ulû mevlânın olûbdur dergâh

Ger sana hilat eylese ilbâs

Yine sen bir gedâ oldur şâh

Haddî üzere yürüyen rehrular

Ebedî râhda görmezler çâh

Âh kim bu dâr yollarda

Hâleti halk olubdur evvâh

İzzetin hakkı ile Hakkı kulâ

Lütf-u ihsânını şâhâ her gâh

الاسم هو

Esmâ-i sebanın üçüncüsüdür ki nefsi-i mülhime mertebesidir. Ya'nî bu mertebede olan sâlik virdi ism-i "hû"dur ve ism-i "hû" [94 a] Celâluhû'dan ehasdır. Zîrâ Celâluhû ulûhiyete delâlet ider ki mertebe-i şehâdetdir. Şol cihetden ki mahlûkat ile irtibâta delâlet ider hüviyyet ise taayyün-i evvel-i İlâhîdir ki âlem zât ve sıfât ise gaybdır. Hüve aslında Celâluhû'nun âhirinde olan halkadır. Zammenin eşbâıyla hû olmuşdur ve inde's-sûfiye ıstilâh-ı hâsır ki hüviyyete delâlet ider. İsimdir ânınçün âlemü'l-hû derler. İstilâhda ise münâkaşa yokdur ve zamîr olduğu sûretde dahî merciî Allâh-u Teâlâdır. Kâle Teâlâ *الله لا إله إلا هو* [Allah, başka tanrı yok ancak O, daima yaşayan, daima duran tutan hayy-ü kayyum O, ne gaflet basar onu ne uyku, göklerdeki ve yerdeki hep onun, kimin haddine ki onun izni olmaksızın huzurunda şafaat edecek? onların önlerinde ne var arkalarında ne var hepsini bilir, onlar ise onun dilediği kadarından başka ilmi ilahîsinden hiç bir şey kavrayamazlar, onun kürsîsi bütün gökleri ve yeri kucaklamıştır her ikisini görüp gözetmek ona bir ağırlık da vermez O öyle ulu, öyle büyük azametlidir. (Bakara; 255)] ve müntehîye göre iştibâh yokdur. Zîrâ huzur-ı Meallâh ehlîdir ki nazarında eşyâ hayâlât ve meşhûdî ancak Allâh-u Teâlâdır. Ve mübtedî dahî müntehîyi taklîd etmekle ânın dahî hüve ile zikri sahîhdır. Zîrâ muhakkıka mukallid olan dahî muhakkıkdır. Buradandır ki derler mukallidin îmânı sahîhdır. Nitekim vecd ve tevâcüd derler. Vecd fi'l-hakîka kalbinde hâl bulmaktır ve tevâcüd ânı [94 b] bulmağın bulan kimesneye taklîd etmektir. Pes bu tevâcüdünde sahîh olacak kendinden münselîh olmak şart olmaz. Belki harekâtı sahîh olur ehl-i vecd gibi ve eğer hâli ehl-i lu'be taklîd ise fi'n-nâr fi's-sakar olur. Kâle Teâlâ *اجتنتا بالحق أم أنت من اللاعبين* [Dediler: *ciddi mi söylüyorsun yoksa sen şakacılardan mısın?* (Enbiyâ; 55)] işte buradan ehl-i dil her fiile taklîdî revâ görmediler. Zîrâ zikre zarûret vâir ise dahî olur olmâz efâle zarûret yokdur. Belki hayır yüzünden şerre müeddî ola. Ânınçün dediler ki sedd-i zerîa lâzımdır ve ba'zı hayırdan kaçmayan şerden halâs olmaz. Velâkin burası rakîk mahaldir ki herkes bu esbâbda dakîk ve bu fende tedkîk edemez. Ânınçün râh-ı şerîat ve câdde-i hakîkatin gümrâhı çok ve hayırdır deyu şer işleyen hadden artıktır. Ve mine'l-lâhi'l-ismeh.

Ba'dezâ; tâife-i sūfiyyenin zikri "hû"ya ziyâde iştigâlleri kelime-i "hû" katı işgâl ettiği içindir. Zîrâ "hû" zâkiri zâta îsâl ider. Zâtta ise sıfât ve vahdet vardır. Pes [95 a] "hâ"-i-"hû" bâis ismi mukâbelesindedir ki evâil-i mahrec nedir ve nefsi insânî ki bâtından hulkuma doğru çıkar huruf-ı ademiyeye bâ'is ve âsârısıyla sûret verdiği gibi nefes-i Rahmânî dahî "hû" kelimesinden kalbe tâze hayât verir ve "vâv" ki şefevî ve şefe âhira'l-mehâricdir. Ol nefes ânı âhir-i mehârice îsâl ettiği gibi nefes-i rahmânî dahî ânı merâtibe îsâl ider ki mertebe-i insândır ve insânın kendi ismi câmi'a mukâbil olduğu gibi mertebesi dahî ism-i refîaya mehâzîdir. Câmiyyeti budur ki neşesinde esmâ-i mukâbele müctemi' ve celâl mûndericdir. Ve refî' olduğu dahî bu cemiyetten gelür. Zîrâ kemâl ne kadar ziyâde olsa mertebe ol kadar âli ve refî' olur. İmdî bu "hû" ismini vird eden zât hakdan nihâyet-i sıfâta gelince hıfzına alır. Nitekim nokta denilse orada hurûf-ı teheccî hâzır gerektir. Eğer maksûd bâlâda işâret olunduğu üzere sıfâtdan zâta vusuldür. Velâkin nuzûl ve urûc [95 b] bir değildir. Fa'ref cidden.

Nazm

Her ne denlü zikr ederse dil olur mu seyr-i hû
Sırrı çokdur künhü üzere kim ider tefsir-i hû
Ne tabakdan sehm-i nâfızdır verây-ı gıybeden
Cân-u dilden Rûh-u sırra erişür tesir-i hu
Ejder olsa nefis-i emmâre eder ânı zebûn
Kat' eder a'nâk-ı a'dâyı kamû şimsîr-i hû
Her ne denlü olsa insânın vücûdu çün nühâs
Aynı zer tarh olsa ger iksir-i hû
Tâlib-u vahdet olan iksâr ider hû zikrinî
Hakkıyâ bir iki olmaz olsa da tekrâr-ı hû

الاسم الحق

Esmâ-i seba'nın dördüncüsüdür ki nefis-i mutmainne dâiresinin zikridir. Bu dâirede rüyâlar dahî Rûhanî olur ve sâlik nizâ-ı tabî-î ve meyl-i nefsanî ve ahlâk-ı zemîmeden bir mikdâr halâs olur. Bi'l-külliyeye değil zîrâ nefis-i mutmainnenin üç mertebesi vardır kî biri ûlâ biri vustâ ve biri uhrâdır. Ûlâ ve vustâ mertebeleri muhâtaradan hâlî değildir. Zîrâ telvinât-ı kesîresi vardır. Nihâyetü'n-nihâyâta vâsıl olmadıkça [96 a] temkîn'i-tâm ve itmînân'ı-mâlâ kelâm hâsıl olmaz. Ve bu temkin ve itmînân ehline muhlas derler. "Mîm"ın zammı ve "lâm"ın fethiyle nitekim Kurânda gelûr إلا عبادك منهم المخلصين [Ancak içlerinden ihlâs ile seçilmiş has kulların müstesnâ. (Sâd; 83)] Ya'nî Şeytân-ı aleyhi mâ yestahıkkı bu kadar kuvveti iğvâ ile muhlasları istisnâ eyledi ve ânların idlâline kâdir olmadığını bildi. Zîrâ âlem-i nefis ve Şeytândan bîrûn olmuşlar ve âlem-i sırda makâm tutmuşlar ve hakla üns-i tâm bulmuşlardır. Bu makûleye ise Şeytân müdâhaleye kâdir değildir. Zîrâ bunlar nûr ve Şeytân zulmetdir ve nûr şa'seân-i ilâhî ve nâr Şeytânı sevindirir. Ve Şeytân nûr-ı ma'rifetden ziyâde havf eder. Teemmül eyle ki kâmil olan mü'minler sırat üzerînden mürûr ederken nâr ânlarla hitâb edip tîz geçin. Sizin nûrunuz benim nârımı söndürür diye ve ânlar dahî berk-i hâtif gibi güzer ideler. İşte îmânın kemâli bu makûle yerlerde ma'lûm olur. Zîrâ her nesnenin eseri kendi hâlini âşikar eder. Nitekim derler ki "Küllü inâin yeteraşşahu bimâ fih" [96 b] ve zikr olunan tâifeye makrûndurlar ve ânların tahtında olanlar ebrârdır ki muhlislerdir. "Lâm"ın kesriyle ve İblis bu makûlelere müdâhaleden hâlî değildir. Pes zâkire gerekdir ki ism-i hakk üzerine sâbit olub ağyârı çevresinden tebîd ide. Zîrâ ma'nây-ı sâbit demektir. Fa'ref. Ve bu fakirin mahlası olunan Hakkı lafzı ism-i mezkûrden müstefâddır ki şeyh meşâyihu'd-dünyâ Muhyiddîn el arabî kuddise sirruhû Fusûs nâm kitâbında "Hikmetün hakkiyyetün fî kelimeti ishâgiyye" lafzında âna remz eyler. Zîrâ İshâk ve İsmâil ma'nâyı teslîmde ve hak üzerine sebâtda birdir. Ve şeyhim Seyyidü'l-aktâb Fazl-ı İlâhî kuddise sirruhû mahlası mezkûr hakkında Sırr-ı azîmdir hakkında âsârî zuhûr eder buyurmuşlar idi. Fil hakîka bu şeyh İsmail Hakkı envâ-ı belâyâ ve esnâf-ı mesâibe mübtelâ olub velâkin ism-i Hakkın rûhâniyyetî zuhûr eyleyüb her hâlde hak üzerine sebât-ı kâdem

müeyesser oldu. Ve elhamdülillâh ale'l âihî ve nuamâihî ve's salâtu ve's selâmu alâ Rasûlillâhi efdali ehli ardihî ve semâihî ve alâ âlihî ve ehbâbihî [97 a]

Ey mü'min işte tarik-ı Hak böyledir. Bir düşvâr nesnedir ki sa'bu's-sulûk ve va'ru'l-meslûkdur. Feemmâ hâl-i âşık ma'nâdır. Yôhsa da'vâ değıldir. Pes gerekdir ki insânda hâl ola ve itmî'nân ve temkîn bûluna

Nazm

Çeşm-i Hak bîn ile bak zâhir odur dîdâr-ı hak

Hâb-ı gaflet nîce vâr sen de ol dîdâr-ı Hak

Yâ selâmet yâ melâmet âşika birdir bugün

Kim ki mansûr ola eyler lâ cerem izhâr-ı Hak

Her ne gelse hükm-ü Hak'dan sâbit ol hak üzere kim

Bû sırât'ı-müstakîm üzere gider ahyâr-ı Hak

Vermeyince fakd-ı cânı girmede cânân ele

Böyledir böyle ezelden âşika pâzâr-ı hak

Hakkıyâ âsârı Hakkî eyleyûb şerh-u beyân

Zâhir oldı bû kalemden cümle-i esrâr-ı Hak

الاسم الحي

Esmâ-i Seba'nın beşincisi ismi "hay" dır ki nefsi-râziye dairesindedir. Bu dâirede evvelâ zâkirin zikri ismi haydır. Ma'lûm ola ki Allâh-u Teâlâ'nın hayâtî, hayât'ı-hakîkiye'i-zâtiyedir ki vücûd'u-kerîmi [97 b] hâricden hayât'ı-zâid ile hayy değıldir. Mahlûkatda olduğı gibi zîrâ mahlûkâtın hayâtları ifâza'i-hak iledir ki muhy'î-isminden gelûr. Meğerki kümmeli evliyâdan ola. Zîrâ bunlar kemâlde şol dereceye bâliğ olur ki ibkâ-ı Hak ile bâkî iken bekây-ı Hak ile bâkî olurlar. Bu ikisinin meyânında fark-ı azîm vardır. Zîrâ evvelki bekâ avâmın ikinci havâssındır ve evvelkinin hükmü budur ki avâm-ı nâsın zikri huzur-u Hak'ladır ki kendi lisânlarından sâdir olur. Havâssın zikri ise lisan-ı Hak'dandır fefhem cidden.

Ba'dezâ; Sulûkun bidâyetî ve vasatî ve nihâyetî vardır. İsm-i Hay'ın hükmî vasatdır zîrâ bu ismin keşfine mazhâr olanlar cemî-i eşyâyı hayât-ı Hak ile Hay görürler. Zîrâ sırr-ı hayât sârî olmadık mevcûd yokdur ve bu keşfe eren henüz vasat-ı tarîkdadır. Ve ânın mâverâsında dahî makâmât-ı âliye vardır. Ve ekseriya keşifden haber verenler ve nazmen ve nesren söz söyleyenler ismi Hay mertebesinden söylediler. Zîrâ bu mertebe bahr-i mevvâc gibidir. Deryânın hareket [98 a] ve sükûn-u rihle ve âsiyâbın deverân ile olduğı gibi harekât ve sekenât-ı âlem dahî gerek harekât-ı sûriye ve gerek ma'nevîyye sereyân-ı hayâtdan gelûr ki her mahlûk ol ma'nâda mecbur gibidir. Eğerçi şer'da âna cebr-i mutavassit derler ve teklif-i İlâhî dahî âna menûtdur. Zîrâ mahalli kesbi isbât olmasa belki ilgâ olursa cebr-i mutlâka

müeddî olub teklîf sâkıt olmak lâzım gelür. Pes merâtib üzerine temeşşî eden ve i'tibârât üzerine cârî olan mü'min hatâ etmez ve câddeden çıkmaz.

Nazm

Demâdem zikrimiz olsun hüve'l-hayy hüve'l-bâkî

Odur feyz-i hayât edip bu bezm içre olân sâkî

Cemî-i âlemi ihyâ edip tâ akl-ı evvelden

Kemâl-i kudreti üzre binâ kıldı buna tâgî

Ânın nefhi ile zinde olubdur âlem-i enfüs

Ânın envâr-i zâtıdır münevver eden âfâkî

Kemâl-i hüsnüne âyinedir hejdeh hezâr-ı âlem

Görür her çeşm-i Hak bin ânda elbet vech-i Hallâkî

Ne diller zabt olur ne hûd kalemler kat' olur ânda

Eder âhı bu Hakkı kûl yâzar [98 b] derdiyle evrâkî

الاسم القيوم

Esmâ-i seba'dan altıncı isimdir ki nefis-i merziyye dairesidir. Pes bu dâirede ism-i Kayyûm zikr ve ihsâ olunur ve râziye merzîye demek radiyallâh-u anhum ve radû ânh ve dahî ارجعي إلى ربك راضية مرضية [Sen dön o Rabb'ine hem râdiye olarak hem merdiyye de. (Fecr; 28)] âyetlerinden ahz olunmuştur ki mertebe-i rızâ merâtib-i sıfâtın a'lâsıdır. Nitekim tevekkül merâtib-i ef'âlin nihâyetidir. Ve avâmu'n-nâs makâm-ı rızâyâ âhirette cennette ve havâss-ı nâs dünyâda nâil olurlar. Zîrâ avâmın cenneti müecceledir ki ferdâdadır ve havâssın muacceledir ki dünyâdadır. Rızâ ise cennetin dahîlinde olur hâricinde olmaz. Zîrâ hâricî a'râfdır ki nâr ve nûrun ikisine dahî nâzırdır. Rızâda ise nâr kahr-u Celâl olmaz ve insânın vücûdunda a'râf dedikleri kalbdır ki nâr-ı nefis ve tabîata ve nûr-u rûh ve sırra nâzırdır. Fefhemu'l-işârah ve emnu'l-ibârah.

Ba'dezâ; Ma'nây-ı Kayyûm budur ki cemî-i eşyâ Allâh-u Teâlâ ile kâimdir. Zîrâ eşyânın zuhûru [99 a] ânın tecellîsi ile. Nitekim cümle reâyâ sırr-ı saltanat ile kâimdir. Zîrâ sultânın emr-u fermânı şâmildir. Nazar eyle ki kehrubâ kâhî ve mîknâtıs hadîdi nevecihle cezb eder. Mea hâzâ zâhirde gerçi eser-i mahsûs velâkin sırr-ı fi'lî sûretten hâricdir. Zîrâ cezbeden hâssasıdır. Hâssa ise ol cevher ile kâimdir. Cemî-i esmâ ve sıfât Hak Teâlâ ile kâim olduğu gibi. Pes Hak Teâlâ mahsûs olmaktan münezzehtir velâkin âsâr-ı esmâ ve sıfâtı eşyâda zâhirdir. Ve bu zuhûrdan Hak Teâlâ'nın dahî zuhûru lâzım gelür. Zîrâ isim ve sıfât müsemma ve mevsûf ile kâimdir. Velâkin zuhûru ne vecihledir erbâb-ı keşf bilir. Zîrâ âyineden görünür vech-i mutlakdan görünmez. Meğerki vicdân ile idrâk oluna ve basîret ile görüne elhâsıl eşyâyı idrâk eden basar ve esmâyı idrâk eden basîret. Pes bundan lâzım geldi ki müsemma dahî basîret ile idrâk olunur ve ba'zı mükâşifin duâ edip demişlerdir ki [99

b] ربي أرني أنظر إليك [Vaktâki Musâ mikatımıza geldi, ve Rabb'i onu kelâmiyle taltif buyurdu, *ya Rab! dedi: göster bana bakayım sana*, buyurdu ki: beni katiyyen göremezsün ve lâkin dağa bak eğer yerinde durursa demek beni göreceksün, derken Rabbi dağa bir tecelli buyurunca onu un ufrâ ediverdi, Musâ da baygın düştü, sonra vaktâki ayıldı sübhansın, dedi: sana tevbe ile döndüm ve ben mü'minlerin evveliyim. (A'râf; 143)] maksûdu basîriyle idrâk ve rü'yettir. Ânınçün men' olunmaz zîrâ gâlib kalb ki âlem-i melekûtur. Âlem-i vâsi'dir. Kâle Teâlâ *والله واسع عليم* [Meamafih, meşrik de Allah'ım mağrib de, nerede yönelseniz orada Allah'a durulacak cihet var, *şüphesiz yok ki Allah vâsi'dir* alîmdir. (Bakara; 115)] ve Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâm kim ربي أرني أنظر إليك dedikde men' olunub لن تراني denildî vechî budur ki Mûsâ'nın matlûbî ânı âlem-i hisde görmek idi. Bu ise memnû'dur meğerki misâl tarîkıyla ola. Nitekim Resûlullah sallalâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem zukâk-ı medîne de Hak Teâlâyâ mülâkî oldu deyû İmam-ı Râgıb tefsîrinde tasrih etmiştir. Velâkin keyfiyyet-i mülâkât ol hazrete ma'lûmdur. Gayriler ândan bahsetmek hatâdır ve Hak Teâlâ'nın âlem-i misâlde Cenâb-ı Nübüvvet'e şâb-ı emred sûretinde birkaç kerre zuhûrî musarrahtır ve bu ism-i Kayyûmun âsârındandır ki ba'zı mükâşifin her mahlûkun ûzerinde "be" yazılıb müşâhede ederlermiş ki "ba"dan murâd bî kâme külli şey demektir. Çünkü eşyâ serteser hakla kâimdir. İnsân-ı kâmilin kıyâmı ânlardan etemdir zîrâ cümle-i esmâyâ mazhardır. **[100 a]** Bu cihettendir ki cemî-i cihâta ricalullâh ta'yîn olunmuştur. Meselâ çarkuşe-i âlemde evtaâd-ı erbaa ve heft iklîme ebdâl-ı seba ve mülk ve melekûta imâmeyn ve cemî-i avâlîme kutbü'l-aktâb ta'yîn olunmuştur ki eğer ins ve eğer cin ve eğer melâike ve eğer sâir mahlûkat gerek mu'î ve gerek âsî avâlîmde dahîl ve gavs-ı a'zâmın tahtı tasarrufundadır. Zîrâ gavs mazhar-ı ism-i Rahmân'dır ki cem-i eşyânın neşv-u nemâ ve bekâsı bu isme menûtdur ki bu ismin hükmü rahmet-i âmmedir. Tâki Şeytâna böyle isimden rahmet dünyâda vardır eğerçi dünyâ ve âhirette melûndur vesâirler de âna kıyâs oluna. Pes küfür kat-ı rızkî iktizâ etmez. Mâdemki sâhib-i mevtını dünyâdadır âhirette vusûlde ise mü'min olan ism-i Rahîm yüzünden merzûk ve kâfir mahrumdur. Nazar eyle imdî küffâr dahî bâb-ı Nebevî'den ahz-ı rızk ederken küfrân-ı ni'met olub inkâr-ı Nübüvvet ederler ve kimi Mûsây'a ve kimi İsâyâ ve gayrılara **[100 b]** tâbi' geçinirler. Mea hâzâ rızıkları ol kullardan değıldir ve aslında kutbü'l-aktâb Hazret-i Muhammeddir sallalâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem semâ-i erbaada olan İdris aleyhi's-selâm kutbiyyette ânın vekilidir. Ve vech-i arzda her asırda mevcûd olan kutb-u vücûd dahî İdris'in vekilidir. Pes Hazret-i nübüvvet'e sultân-ı a'zâm ve İdris vekîl-i mutlak olan vezîr ve kutb-u vücûd olan emirü'l-ümerâ gibidir. Pes bunların kemâlleri kemâl-i Nebeviyye'ye tabi'idir ve cümlesi fi'l-hakîka mişkât-ı Nübüvvet'ten iktibâs eder. Ve'l-hamdülillâhi alâ zâlik.

Nazm

Ey hûbların şâhı

Dîdârına müştâkım

Sevdim seni vallâhi

Dîdârına müştâkım

Mahbûb-u haddîn fâyik
Mevzûn-u kaddîn râyik
Oldum katî pek âşık
Dîdârına müştâkım
Lezzette sözün sükker
Rûyun gül-i terden ter
Arz et yüzün ey dilber
Dîdârına müştâkım
Ey derdime dermânım
Ey âleme sultânım
Ey gül gibi hândanım
Dîdârına müştâkım
Kim gördî senî bir ân
Oldu yüzüne hayrân
Der Hakkî ser-u gerdan

[101 a]

Dîdârına müştâkım

Nazm

Harf-i "ba"dan görünür talat-ı hay-kayyûm
Ger şuhûdâttan ise bu yüzî var çeşminî yûm
Nâr-ı aşk içre dil-u cânın erimezse eğer
Nîce mümkün olasın meclis-i ehl-i dile mûm
Olmaya cân-u gönül zinde-i feyz-i Mevlâ
İbtidâ merde gerek hâsılî bu nefsi-i meşûm
Bula gôr ayn-ı ayân içre bugün ma'lûmî
Ki bu ma'lûmla mahv olur efendi mevhûm
Hakkıyâ sırrına ermek dilerisen Hakkın
Hakkı mevcûd bulub kendîni eyle ma'dum.

الاسم القهار

Esmâ-i seba'dan yedinci ism-i şerîf ism-i Kahrâr'dır. Nefs-i sâfiye dâiresinde ânınla zikr ve vird olunur ve bu dâirede bi hasbî'l-gâlib rüyâda zâhir olan kâr ve yağmûr ve deryâ ve nehir ve çeşme ve emsâl-i sâf nesnelere. Pes nefis-i sâfiye cemî-i nüfûsun gâyeti ve dâiresi cümle devâirin nihâyetidir ve bu çeşmeden nûş eden Hızır gibi âb-ı hayât içmiş olur ve âbdan zindelik bulur. Zîrâ bu makâmda nefis bi'l-külliyeye makhûr olub hayâlât ve mevhumât-ı zulûmâtı [101 b] tecell-î zât-ı nûruyla mahv olur ve ortada ancak hak kalûr. İşte hakla birliğe yetdi dedikleri budur. Ya'nî kevn-i ma'dûmdan eser kalmayub vâcib-i ma'lûm zuhûr etmektedir. Yohsa kevn-i vâcib olur demek değildir ki istihâle muhaldır. Ya'nî hiçbir hakikat bir hakîkate mübeddel olmaz. Belki mübeddel olân evsâfdır fikri ile ki Hazret-i Dâvûdun aleyhi's-selâm ba'zı kavmî suret-i kırde ya'nî maymûna mesh olundular. Ve Hazret-i Îsâ'nın ki dahî aleyhi's-selâm kavminden bir tâife suret-i hinzîra girdiler. Ve âhirde dahî nîce ehl-i maâsî ma'siyetlerine kör suveri muhtelif-i kabîhada mahşûr olsalar gerektir. Bu cümlede mütebeddil olan vasf ve sûretler yohsa zât ve hakikat değildir. Ve cinâna duhûl eden hayvânât dahî böyledir. Kebş-i İsmâîl ve humâr-ı Uzeyr ve hüdhüd-ü Süleymân ve emsâli gibi bunların cennete duhûlleri kendi sûretleri üzerine değildir. Belki cennetin iktizâ ettiği sûret üzerinedir velâkin bu sûretten hakikat istibdâl [102 a] olunub meselâ hüdhüd gayrı kuş veya hayvân veya insân olmak lâzım gelmez. Zîrâ aslında hilkat-i tuyûr üzerinedir ki istidâd-ı ezeliye nâzırdır. Elhâsıl hakâyıku'l-eşyâ-ı sâbite dedikleri hakâyıkın sebâtına ve suverin tagayyür ve zevâline dâldir. Fa'ref.

Ba'dezâ; ismi Kahrâr'ın tef'âsîli bedîası vardır ki burası mahall-i beyânı değildir. Elhâsıl kıyâmet ikidir ki biri kıyâmet-i suğrâ ve biri dahî kıyâmet-i kübrâdır. Kıyâmet-i suğrâ enfüste olan fenây-ı eniyât ve kıyâmet-i kübrâ âfâkta olan fenâ-i taayyünâtıdır. Ve âfâk ve enfûsün birî birinin âyinesîdir çünkü kıyâmet-i suğrâda vücûd-u kevnîden eser kalmaya kıyâmet-i kübrâdan dahî elem kalmaz. Zîrâ iki kıyâmet bir adamın başına kopmaz. Ya'nî âhiret ve eğer riyâzât ve mücâhedât ve vusul-u ilâllâh ile vücûd-u hadîs muzmahil olmazsa âhir başına kıyâmet kopar. Ya'nî âhirette başına kıyâmet kopmak gibi hâlât-ı hâile zuhûr eyleye. Zîrâ havf etmeyen âhir havfa düşer. Ve hâif olan emn-u emân bulur ve zikr olunan kıyâmet-i suğrâ [102 b] merteb-i ev ednâda hâsıl olur ki kâb-ı kavseynden sonradır. Zîrâ kâb-ı kavseyn merteb-i sıfât ve ev ednâ merteb-i zâttır ki biri fark ve biri cem'dir.

Nazm

Gel berî gel zât-ı hakta bul fenâ ender fenâ

Bulasın tâ kim sıfât içre bekâ ender bekâ

Çûn vücûdun dâğ-ı çarha âtıla yükler gibi

Kalmaya arz-ı taayyünde hicâb-ı mâsivâ

Sedd-i İskender gibi varlık hicâb oldu yeter

Keşf edersen bu hicâbı gör nedir vech-i hüda

Dedi Kurân içre ol hak ve ileyhi turce'ün

Saye d n davını hur ide er g r  şık 
 n bilirsin suret-i  lemdir mahz-ı cib l
 deg r  eşm-i hak yık  ndadır g re cil 
Ge  bu tenden c na er c nın i inde sırrı g r
 eşm-i sır ile nazar kıl Hakka d im Hakkıy 

Y  Vehh b el f t hu min  lemi'z z t ve mu't  e'l ul f hasbem  yektez hi ill 
isti'd d t y  Fett h e'l ebv bı f  d irati's sıf t ve m yesserul  m l min k lli'l cih t ya
V cid f  ul hiyyetih  y  Ehad f  h viyyetih  y  Samed ellez  l  ya'terih 'l halel [103
a] f  hak katih  ve eydan yaht cu ileyhi k lli hal katih  fe h zih  hamsetu esm u
bek ih  ve'l mecm u isn  a era ellet  hiye us lil esm i'l let  y hs ha'l celvetiyye bi'l
c m ve fur uha tenteh  il  haddi ma'l min min vechi vel  nih yete leh  min vechi
 har iz l  g yete lill hi te l  ve li sıf tih  e'l kem liyye mine'l ilmi ve'l gudreti ve
nahvihum  fehfaze h zih 'l c mlete tentefiu bih .

Nazm

Nazm eylemeye silk-i bey na g herim v r
Dery y-ı ma rifden alınmış derdim v r
Evs f-ı h d dan yazulubtur n ce defter
Esm -i  l hiyyede y zbin eserim var
 n verdi h d  bu kalemi destime  hir
Dersem nola o levh  zere yerim v r
Bir  eşm-i d rer-i marifetim  b-ı hay t 
Ger ayn-ı cem'den sorar isen haberim v r
Hak g rd  ban  ismin  ol Hak ded  Hakk 
Bu y zden efend   na d im nazarım v r

Nazm

Birg n haz n olub berk-i v c dun
Bah r-ı  mr n  soldursan gerek
L leveş kesil b beyim kuy dun
Ot ğ-ı  lemden kaldırsan gerek
T vus ol b durma cevl n kılun rken
B lb l gibi nefes ver b al rken
V c dun [103 b] tahtına sult n ol ken

Devletin elinden aldırsan gerek
Nedir anladın mı bû cihân bâğî
Dermend insâna bir ayak bâğî
Zerrin kadeh gibi olub ayâğî
Peymâne-i ömrü doldursan gerek
Hakkıyâ kafiye gitti e'l-acel
Sanada yol vere Hak azze ve Cell
Deryâ gibi gelûb yürüyüb ecel
Teng-i kabr içre daldırсан gerek

Bin Yüz Otuz Yedi târihi şehr-i Rebiulevvel'inin ibtidâ gecesi leyle-i sebt a'lâsında bu vecihle ihsân-ı İlâhî ve ilhâm-ı Rabbânî ve ilkâ-i Subhânî oldu ki. اللهم صلي على سيدنا محمد النور المبين من قالها عشيتة الرحمة (Allâhümme salli alâ seyyidîna Muhammedi'n nûru'l mubîn men gâlehâ gaşyetehu'r rahmeh) İntehâ ya'nî bir kimesne bu vecihle tasliye-i Nebeviyye eylese rahmet-i İlâhiye ânı bûrûye ve cemî-i cevânibden muhît ola. Güneş nûruyla etrâf-ı âlemî muhît olduğu gibi nûr-u mübîn olan hazretten aks eden yine nurdur. Ve bundan Cenâb-ı Risâletin sallalâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem kameriyyetî ve bedriyyetî zâhir oldu ki nûr-u kamer şemsden müstefâd olduğu gibi nûr-u hazret dahî nûru Hak'tan [104 a] müstefâd olub kevâkib-i kulûb-u mü'minîne nûrbahş olur. Çünkü benim etbâm ve mu'tekid-i tarîkatim olanların bu takrîr semine ire. Veyâhud tahrîr olunduğu mahalde göre sezâdır ki salât-ı mezkûre ile tasliye eyleye ve bu sünnet-i seniyyeyi ihyâ kıla tâki ânın dahî kalbi nefh-i Subbûhi ve feyz-i Kuddûsi ile zinde olub ehl-i dil dâiresinden buluna. Ve nâm-ı defter-i muhabbet unvânında rakm oluna.

Nazm

Göz yumub gittim cihândan işte ben
Gâfil olma aç gözün bî çâre sen
Sâğ olân olmaz mı bîmâr-ı ecel
Kim kalûbtur bu cihânda sâğ isen
Âh Hakkı âh Hakkı âh âh
Irk-ı halkî mevttir âhir kesen

Ve Bu Fakir Hakkı'ya gâyet yağmurlu gecede ilkâ olunân salavât-ı şerîfedir ki bir mü'min bununla tasliye eylese bârânın katarâtî adedince ecir ve sevâb bûla ve ol salât-ı bedîa budur ki zikr olunur. اللهم صلي على سيدنا محمد عدد الحسنات زيل العابدين (Allâhümme salli alâ Seyyidîna Muhammed adedel hasenâti zeyli'l âbidîn) ol makâmda iştibâh hâsil olmağla suâl edip zeyn midir "zâl"i huz ve "nûn" ile veyâ zeyl midir "zâl"i mu'ceme ve "lâm" ile dediğimde taraf-ı gaybdan [104 b] cevâb gelüb

zeyldir. "Lâm"la kenf ve setr ma'nasına dediler والحمد لله على إلهام والبيان وعلى إظهار العين من طريق العيان (Velhamdü li'llâhi alel ilhâmi ve'l beyâni ve alâ izhârî'l ayni min tarîki'l iyân) Pes Zeylü-l âbidîn hasnenâtın sıfâtı olur. Zîrâ hasenât ve hayrât âbidlerin perdesi ve melce' ve melâzları ya'nî sığındıkları yerdir. Ve istinâd kıldıkları mahaldir. Eğerçi inde'l-ârifin mu'temid ve müstenid ve müttekâ akvâl ve a'mâl ve ahvâl değildir. Belki bizzât Hakk ve fazl-ı Haktır. Ânınçün ba'zı ârifin mâ fazlanâ neyim derlerdi. Ya'nî biz hakkın mahz-ı fazlına kalmışızdır ki ândan gayrı mültecâmız yoktur. Pes ârifler her ni'meti minnet bilirler. Ya'nî ibtidâdan atâdır yoksa âmilin ameli mukâbelesinde ecir değildir. E'l-hâsıl eğer dünyâda olan merâtib ve makâmat ve eğer âhirette olan derecât Hakkın fazl ve ihtisasıdır. Zîrâ esbâbına muvaffak kalûb teysîr ve ikdâr etmezse abdiyetekâdir olur ki fi'l-hakîka cism-i bîrûh gibidir. Velâkin burası mezâlik-i akdâmdandırç Hazer eyle ki cebr-i mutlak semtine gitmeyesin. [105 a] Ve çâh-ı ilhâda düşmeyesin ve minallâhi'l-avn ve't-tevfîg.

Ve Bu Fakir Şeyh İsmâil Hakkî gafera'llâh'u zunûbehû sıbyân üzerine okuyub nefh etmek hakkında ilkâ olunan salavât-ı şerîfe budur ki zikr olunur. اللهم صلي على سيدنا محمد رحمةً من الله منةً من الله نعمةً من الله قربةً من الله وقدرةً من الله عزةً وعظمةً من الله (Allâhümme salli alâ seyyidîna Muhammedin rahmeten mine'llâhi minneten mine'llâhi ni'meten mine'llâhi kurbeten mine'llâhi kudreten mine'llâhi izzeten ve azâmeten mine'llâh) Bir kimesne bu salavât-ı şerîfeyi üç kere veyâhud yedi kere sabî üzerine okuyûb üfürse irtifâ-i belâ ve indifâ-i kazâyâ sebeb ola. Velâkin mü'mine ma'lûmdur ki duânın kazâyı def ettiği kazâ-i mübrem olmadığı sûrettedir ve illâ ecele dermân olmaz. Ve şart-ı akvâ budur ki huzur-u kalb ile ve cemî-i kuvâ ile okuya ve okuduğu duânın adedi üç olmak. Biri akıl ve biri hayâl ve biri hiss mertebesine göredir ki insân bu üç mertebeyi câmi' ve herbirine göre bir illeti vardır. Ve eğer üç sabâh ve üç akşâm veyâ yedi güne dek okunsa te'sîri ziyâde olur ve âsârda [105 b] gelûr ki uşâkları gurûb-u şemsden sonra hânedan çıkarmayalar. Tâşraya zîrâ şeyâtînin intişârî vaktidir ve hânesinin kapusunu besmele ile âçub kapaya tâ ki içeriye Şeytân duhul etmeye. Ve ba'zı şeyâtin için ta'yîn olunan yerlerde hazer eyleye. Sakfların dehlizleri ve ahûr içerüsü ve furûn ve kuyû yânları ve emsâlî ve hammâmında dahî bu uslûb üzerine ihtirâz lâzımdır. Zîrâ hamâm aslında beytü's-Şeyâtîndir ve ba'zı âyâtndan ve ba'zı ediye-i me'sûreden ta'vîzât götürmek boyunlarında veya başda âyâtndan ve ediye-i me'sûreden lâ be'sdir. Belki nâfidir velâkin bunun ba'zı şûrûtu vardır ki muhâfazası müşkildir. Ve'l afvü ve'l mağfîratü mine'llâh.

Nazm

Ey Rasûlün ümmet-i merhûmesî

Bezm-i hâs-ı mevlide hâzır olun

Ey habîbin millet-i ma'sûmesî

Bezm-i hâs-ı mevlide hâzır olun

Doğdı çün kim ol imâm-ı enbiyâ

Doldı dünyâ hânesi nûr-ı ziyâ

Döndü câm-ı şevk hemçûn âsiyâ
Bezm-i hâs-ı mevlide hâzır olun
Bundadır hâsân-ı hazret bundadır

[106 a]

Bundadır erbâb-ı rahmet bundadır
Haste-i hicrâna şerbet bundadır
Bezm-i hâs-ı mevlide hâzır olun
Nâzil olub gökden ervâh-ı melek
Devr eder Hakkı bu bezm üzre felek
Bezm-i hâs-ı mevlide hâzır olun

Nazm

Âlemi doğdukda pürnûr eyleyen
Mustafâ'dır Mustafâ'dır Mustafâ
Âdemi ol demde mesrûr eyleyen
Mustafâ'dır Mustafâ'dır Mustafâ
Çûn açıldı bâb-ı gayb girdigâr
Bu şehâdetde tecellî oldı kâr
Dillerî eden kudûmüyle şikâr
Mustafâ'dır Mustafâ'dır Mustafâ
Gerçi çokdur bu cihânda Mustafâ
Âna benzer var mı bir ehl-i safâ
Ümmete eden şefâatle vefâ
Mustafâ'dır Mustafâ'dır Mustafâ
Müjdedir böyle saâdet demleri
Kim melek meşreb eder âdemlerî
Keşf eden hakkı gönülden amellerî
Mustafâ'dır Mustafâ'dır Mustafâ

Nazm

Ey devr eden eflâkveş
Ben Celvetîyim Celvetî

Ey seyr eden rûm-u habeş
Ben Celvetîyim Celvetî
Pervâneveş oldum harîk
Yûnus gibi oldum ğarîk
Bir yôlu tutdi her ferîk
Ben Celvetîyim Celvetî

[106 b]

Nefis âdeme girdâbdır
Muhlis gönül nâyâbdır
Çûn mecma-ı âdâbdır
Ben Celvetîyim Celvetî
Seyl erse bahre nâgehân
Sâkin olur ol dem hemân
Ey hakkıdan devrân umân
Ben Celvetîyim Celvetî

Nazm

Dûrur ser-u sehî âsâ vücûdum
Dönerse o döner ben Celvetîyim
Çû zâtı hakka ermişdir şuhûdum
Benî hak zabt eder ben Celvetîyim
Şû kim esb-i dilî mevlâya sûrmez
Îde menzil yüzün bu yolda gôrmez
Eğerçi devr-i eflâkıyla dûrmaz
Banâ hakdır makarr ben Celvetîyim
Neydir bu cünbüşî eren sükûna
Geçenler arşı yakmaz çarh-ı dûna
Çû döndüm döne döne dâl ve nûna
Hâzârda yok sefer ben celvetîyim
Tutarsan ger kulak bu Hakkı kula
Tarîkatde yürü bir doğru yola

Ayâğım âtmazım ben sağ-u sola
Sanâ doğru haber ben Celvetîyim

Nazm

Nîce bir cân-u dilin eşyâya vîr
Cümle-i eşyôda şol esmâya vîr
Sûret-i kesrettedir gerçi cihân
Fi'l-hakîka oldu ânın seri yer
Çünkü bülbül oldun işbu gülşene
Her nefesde bârî verdî tâzedir
Reng-i güldür suret-i eşyâ hemân
Renge bâkma büyüdan al özge ser

[107 a]

Sâna her yûz özge bir âyinedir
Ola gör her yûzden imdî münkesir
Sohbet-i erbâb-ı inkârı bırak
Çûnki oldun tâ ezel hakk-ı makar
Kendîne göre ermese âlemde âlî himmetin
Ârif-i bi'llâh ile olsun demâdem sohbetin
Menzil-i vaslın tarîkın mürşid-i kâmil bilûr
Mürşide ûy sâlik-i râh ol çû vardır kudretin
Nâ murâd olmakdır iden mürîdi ber murâd
Ey mürîd-i mâsivâ yokdur başında devletin
Sırr-ı vahdetden haberdâr olmadî hiçbir gönül
Defterden tayy etmedikçe cân içinde kesretin
Hakkıyâ her demde hâzır bâş derler gaybdan
Hâbdan kaldır bâşın vaktî değıldir gafletin

Ma'lûm Ola Ki; üç karn vardır ki hayru'l-kurûndur Birî karn-ı sahâbe radiyallâhu anhum ve birî karn-ı tâbi'îndir ve biri karn'ı tebe'i-tâbi'îndir. Rahîme humullâh bunların hayrîyetî eser-i Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem ile sâbit olmuştur. Gûyâ karn'ı-evvel ya'nî sahâbe zamânı sahâbe tecelli-i zâta mazharlardır. Şol cihetden ki Cenâb-ı Nübüvvet ânların aralarındadır. Ve şol zerre ki güneş tulû'

eyleye ve hâil [107 b] olmaya. Orada zulmet kalmaz. Zîrâ güneş nûr'u zâtdır ki cümle menzil olanlara nûr ândan bahş olur. Karn-ı sâni ya'nî zamân-ı tabi'in tecelli-i sıfâta mazhardır ki tecelli-i sıfât tecelli-i zâtdan mertebe cihetinden eşi'nedir. Pes zamân tenezzül üzerine oldukça nûr-ı tecellî dahî tenezzül üzerine olduğu hatta ba'zı sahâbe demişlerdir ki henüz Cenâb-ı Risâlet sallalâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem defn olunmadan kalblerimizi evvelki hâl üzerine bulmadık. Ya'nî fi'l-hâl teğayyürü kabûl eyledi. Yâ defn olunub zamân mürûr etdikden sonra hâl nice olur. İşte bir tâife arasında ulemâ-i âmilîn ve meşâyih-ı kâmilîn oldukça kulûb-u halk isitkâmetden hâlî değildir. Ki ôl istikâmetin eseri a'zâ ve erkâna sâridir. Ânınçün dediler ki "Mevtu'l âlimi kemevti'l âlem". Nazar eyle bir oğlan yetim olsa ekseriyâ zâyî' olur zîrâ mürebbîsi yokdur. Ânınçün hakk-ı yetim ile ziyâde tavsiye olunmuşdur ve biri dahî karn-ı sâlisdir ki zamân-ı tebe-i tâbiîndir. Ya'nî Rasûl-u İlâhî'yi gören ashâbî gören [108 a] tabiîni görenlerdir ki üçüncü tabakada gelmişlerdir. Gûyâ bunlar tecelli-i efâle mazharlardır ki tecelli-i sıfâtdan sonradır. Bu sebebden sahâbeye erenler kuvvet buldular. İmâm-ı A'zâm ve Hasan'ı-Basrî ve emsâli gibi ve sonra gelenler dahî isti'dâdları kadar zuhûr eyledi. Velâkin bundan her müteahhir gelenlerde kusûr-ı isti'dâd fehm etmeyesin. Zîrâ karn-ı sâlisden sonra nice kâmiller geldi ki kemâl-i halleri eserlerinden zâhirdir. Belki murâd bihasebi'l-gâlib zamân-ı tenezzül üzerine olur demektir. Pes böyle iken yine sırr-ı hilâfet bâkîdir. Hazret-i Mehdî zamânına dek zîrâ ibkâ-i âlem sırr-ı halîfe iledir. Pes her asrın bir sıddîk ve halîfesi vardır ve kamer bilâ nücûm olmadığı gibi her zamânda dahî velîyy-i kâmile hak üzerine cârî olur. Etbâi bulunûr eğer nûr-u sühâ yıldızı kadar kalîl ise de. Zîrâ murâd-ı felek ma'rifetin izâetî ve vech-i arza ifâzatîdir. Çünkü semâ-i sûriye ve arz-ı hissiyede bu envâr kemâkân ola. [108 b] Semâ' ve arz-ı ma'nevîyyede dahî hâl budur. Zîrâ enfûs ve âfâkı birî birîne merbûtdur. Kâle Teâlâ وإذا الكواكب انتثرت [Ve yıldızlar döküldüğü vakit. (İnfîtâr; 2)] Ya'nî semâ-i suriyyenin kevâkibi müntesire olub kıyâmet kâime oldukça vech-i arzda olan kevâkib-i ma'nevîyye dahî tahte'l-arza sâkıt olur. Ve arz-ı semâda yıldız kalmaz. Ya'nî zuhûrdan butûna intikâl eder. Ya'nî semâda olan ecrâm-ı neyyirenin envârı nûr-ı arşa mülhak olub kendi cirimleri cehennem tarh olunur. Eğerçi ânlar için azâb yokdur. Zîrâ mükellef değıllerdir ve arzda olan kevâkib-i ma'nevîyyenin envârı nûr-ı zât-ı Hakk'a muttasıl olur. Ve ecsâdı tahte'l-arzda mahfûz olub ba'dehû neşe-i âhirde cennete idhâl olunur. Eğerçi bunlardan ba'zı eczâ nâra ilhâk olunur ki nefis ve tabiatlarî mertebesidir. Zîrâ cesedleri mükerrerdir ki ecrâm gibi değildir. E'l-hâsıl Allâh-u Teâlâ kâmillerin tezkiye olân nefis ve tabiatlarî mertebesinden bir tâife halk edip nârı ânlar meşhûn kılrsa gerekdir. Eğerçi ol taifeye azâb yokdur zîrâ her cehennemde olan muazzeb olmaz. [109 a] Zebâniye vesâir hazene-i nâr gibi. Ey mü'min işte ecsâd-ı ekâmil-i nâs ile sâir mahlûkatın ecsâmı meyânında fark bundan zâhir oldu. Zîrâ ecsâd-ı ekâmile ervâh-ı âliyeden berekât sereyân eder. Sâir mahlûkatın ervâhında ise ânlardaki gibi berekât yokdur bu cihettendir ki dünyâda kâmilin eğer ecsâdı ve eğer libâsı ve eğer sâir taallukâtî ta'zîm olunur. Zîrâ azîme muttasıl olan dahî azîmdir. Ta'zîme sezâdır ve kâmilin azîm hâlî Hak Teâlâ'nın kibriyâsından münakıs olmağla kâmile ta'zîm etmek ta'zîm-i Hakka râci' oldu. Zîrâ mazhar-ı kâmildir fa'ref.

Ba'dezâ; Biz yine sadede gelelim ki zikr olunan üç karndan sônra olân kurûnun ahvâli mütegayyir olmağla zâhiri fetvâ dahî mütegayyir olub ictihâd-ı muhtelife

zuhûr edip amel-i halk bir güne dahî oldu. Ânınçün kurûn-ı sâlisede hakkı ta'zîm ikâmet-i şerâyi' ve Rasûlullâh'ı ta'zîm ihyây-ı sünen eder. Pes bu ta'zîme nâsda fütûr gelmekle ulemâ dahî tezkîr ve tenbîhe bed' edûb ibkâ-i ilm için nice kitâblar [109 b] dahî te'lif eylediler. Ve mevlid-i Nebî okuyûb cemiyet ve ta'zîm olunmak karn-ı sâlisden sônra hâdis oldu. Ve erbâb-ı hadîs cemiyet ve kırâat-i mezkûreyi istihsân edîb ilâ el ân avâm ve havâss arasında sünnet-i hasene kâldî ve ôl vakitte lisân-ı arabî üzere na't-i Nebevî okurlar. Ve mahall-i velâdet geldikde cümlesi ta'zîmen kıyâm ederler ve ol sünnet-i hasene ilâ el ân beyne'l-mü'minîn cemî-i esnâfta bâkîdir. Ve her nefsi şerîre ve bâtıla ki kıyâma delîl gerekdir deyû kıyâm etmeye. Âna ta'zîri şedîd lâzım gelmek üzere ulemâ-i âmîlîn fetva vermişlerdir. Zîrâ nâs olmayan mahalde adet-i müstemirre dahî hüceci şerîyyedendir deyû müsbetdir. Bir yere pâdişâh mürûr eylese hâzır olan râiyetin avâm ve havassı ta'zîmen kıyâm ederler ve kıyâma sened nedir demezler. Zîrâ ulemâ ve selâtîne kıyâm me'zûndur hatta ashâbdan Sa'd bin Muâz radiye'llâhu anhu merkebi üzerînde kudûm ettikde Rasûlullâh sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem ânı görüp [110 a] hâzır olan sahâbeye ⁶³ قوموا إلى سيدكم (Efendiniz için ayağa kalkın) deyû emir eylediler. Ve ânlar dahî vârûb seyyidü'l-ensâr Sa'd hazretlerini merkeblerinden inzâl edip ta'zîmle huzur-u Resûle getürdüler. Pes bir yerdeki sultâna kıyâm etmek emri vâcib gibi add oluna ve adem-i kıyâm uyûb ve hamâkatden add kılına. Pes sultânu's-selâtîn ve reis-i ehl-i dîn ve seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn ve rahmeten li'l-âlemîn ve hâtemü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem ecme'în velâdetinde ve zuhûru âfitâb talatinde ve neşri vücûd pürmenfaat ve meymenetinde kıyâm etmek evcebdir. Eğer delil-i aklî ve eğer delil-i naklî ile zîrâ arab şuyûhuna ta'zîm ederler ve esin ve seyyidü'n-nâs olanlara ta'zîm olunmak müstahsen idüğün bilürlerdi. Bû kadar kurûndan berû cârî olan adet-i haseneyi terk etmek cumhûra muhâlifdendir ki cumhûra muhalefet kuvvet-i hatâdandır. O makûle târiku'l-edeb arz-ı uhrâya nefy-i ebed olunmak ve belki ol vaz-ı istihkâran ederse emân vermeyûb katl gerektir. [110 b] Zîrâ hâricîden beterdir. Fa'lem zâlik va'mel.

Nazm

Eyleyen cânın ta'zîm-i Rasûl

Meclisinde eder elbette mesûl

Kâim ol mevzi-i velâdette

Mürdeveş olma bî şûir ey gönül

Hükm-ü şeriyle kâim olsa nola

Kimki şer-i Rasûle îde kabûl

Hastalar sağ olur kıyâm ile

Bî kıyâm olur eğer sâğ ise sol

Okuma çünkü mevlid okuyasın

⁶³ İbn Hacer Fethul Bari Cüz 2 Sahife 52.

Öyle nadânına oldur medhûl
Bezm-i aşk içre kederdir münkir
Ne bilir câm-ı safâyı delî ôl
Olamaz Ümmet-i Muhammed'den
Öyle bî dînki yoktur ânda usûl
Pâdişâhâ o makûle şahsî
Eline gerse âsâr Hakkı kûl

Vesâyây'ı-Nebeviyyede Gelir Ki; Yâ Ebâ Hureyre Kurân-ı ta'lîm eyle ve ânı nâsa ta'lîm eyle sanâ mevt gelince eğer bu hâl üzere dünyâdan intikâl edersin melâike kabrine gele ve seninçün istiğfâr îdeler. Ve kıyâmete dek kabrin ziyaretgâh-ı melâike ola beytullâh gibi intihâ bi'l-ma'nâ ve bundan ilm-i kırâate iştiğâlin fazîleti ma'lûm oldu. Zîrâ dîn-i mübînin usûl ve fûrû'u Kurân [111 a] içindedir. Bu cihetten yalnız nazmını hıfz etmek kifâyet etmez belki mefhûm ve medlûlüne dahî kâdir olmak gerektir. Ya ehlinden istimâ'la ki ulemâ-i mütebahhirîndendir veya tercümelere okumak gibi işte ashâbın radiye'l-lâhu anhum hizmet ettiği Kurân nazm ve manânın mecmû'udur. Âninçün sadr-ı evvelde ulemâyaya kurrâ derlerdi. Zîrâ kırâetleri amele mukârin olmuş idi. Yôhsa kırâet-i mücerrede değil idi. Bu âsârda ise kurrâ ehl-i hıfz ve ehl-i tecvîde derler ki gerek ilmi olsun ve gerek olmasın. İmdî kârî ve mukrî zannetmesün ki ânin kabrî beytullâh gibi ziyaretgâh olur. Zîrâ taallüm ve ta'lîmde nazm ve ma'nâ ve 'amel dahîldir. Bu cihetden ehl-i-Kurân olmak şûrûtuna mukârenetlidir. Şol ma'nâdan ki ehl-i Kurân ehlullâhdır. Ya'nî hâssatu'llâhdır. Herkes ise bu bârgâh-ı âlîde havâsdan olmaz. Zîrâ hâss odur ki mukarreb ola ve mukarreb odur ki ehl-i ilim ve ehl-i edeb ola. Âninçün [111 b] selâtin her raiyyet ile sohbet etmezler. Eğerçi bu âsârda hal düşvardır. Vallâh-u âlimun habîr ve kimesne tilâvet-i Kurân iderken hizbini veya sûreyi tekmi'l etmedikçe her kim olursa olsun âna cevâb vermeye ve Mushaf yüzünden gözünü kaldurûb âna bâkmaya ve bu fakîr şeyhim seyyidul aktâb Fazlı-i İlâhî kuddise sirruhu bu sıfât üzerine buldum. Ki tilâvet-i Kurân ederken bir kimse ânin huzuruna varsa iltifât etmez. Ve hatm-i sûre edince kendi hâline meşgûl ve hakka münâcî olurdu ve mağribde kibâr-ı fukahâdan bir kimse vâri idi. Âna İbn-i Zerb derlerdi. Birgün Kurân'dan bir sûre okurken halîfe-i zamân âna mürûr eyledi ve licâm-ı feresinî cezb edip ol fâkihe selâm verdi. Ve nesne sordî fâkih âna hatmi sûre edince iltifât etmedi. Ve selâmın almadı ba'dehû tekellüm eyledi. Halîfe âna bu muâmelenin aslından suâl edicek fâkih dedi ki [112 a] ben Hak'la muhâdese ve mükâlemede idim. Şimdi ben seninle mükâleme ederken senin ba'zı âbidin gelib benimle bu esnâda mükâleme edeyim dese. Pes ben seninle söyleşürken seni terk edip kulun ile mûsâhabeti istihsân edermisin dedi. Halîfe dahî lâ dedi. Fâkih dedi ki imdi ey halîfe ve ey emîru'l-mü'minîn sen bir Allâh kûlusun ve ben Hakla söyleşürken ânı koyub seninle söyleşmek dahî bu bahlîndir dedikde hâlîfeye te'sîr edûb ağladı ve bir kimse Kur'an okurken zaruret-i kaviyye ile terk iktizâ etse tekrâr okumağa ta'vîz ve besmele ve yâhud yalnız biriyle bed' eyleye zîrâ efdal bulunmuş oldî. Ve ulemâ-i zâhir kavilleri üzere sûre-i Berat'ın her neresinden okumağa bed' ederse yalnız eûzuyla bed' ede. Ve lâkin ulemâ-i hakâyık besmele

demeği men etmezler. Sâir sûrelerde ki gibi zîrâ her sûre aslında besmele ile muğavvendir ki besmele âna tâc-ı rahmetdir ki Kur'an rahmet-i âlemiyanıdır. Ve her sûrenin [112 b] ibtidâsında besmele demiş olsa ikinci sûreye geldikde eğer ânı dahî tilâvet murâdı ise tekrâr besmele demek olur. Evlâdır fa'mel bi zâlik

Nazm

Anladın mı sen nedir Kurân-ı Hak
Bu kamû âlemlere bürhân-ı Hak
Nazm-u ma'nâsın görüp mu'ciz ânın
Küfrü kôyûb bulalar îmân-ı Hak
Dîdî hakkında ânın ol Hak şifâ
Oldu her bir dertlere dermân Hak
Ref-i zulmet etmeğe hoş nûrdur
Şibh-i zulmet nûrudur ikân-ı Hak
Hak ve bâtil ânın ile fark olur
Ânınçün dîdiler Furkân-ı Hak
Vâr kitâb ve sünneti tut Hakkıyâ
Kullarına buldurur fermân-ı Hak

Nazm

Nâr-ı hicrânınla yândım yâ Rasûlallâh meded
Tatlı cânımdan usândım yâ Rasûlullâh meded
Ol kadar aldı hayâlim dîde-i cân-u dilim
Kande baksam senî sândım yâ Rasûlallâh meded
Dîdiler her kim seni bulmazsa bulmaz Hakkı ol
Bu söze cânımdan inandım yâ Rasûlallâh meded
Gülşen-i dünyâyı tutdu âh-u efgânım benim
Rengine derdîn boyandım yâ Rasûlallâh meded
Der bu Hakkî [113 a] dönmezem ahd-i ezelden tâ ebed
Bozmazam aslâ ben andım yâ Rasûlallâh meded

Nazm

Firâk ôduna mı yândın niçin ağlarsın ey bülbül
Ne gûne bûya boyandın niçin ağlarsın ey bülbül
Güle verdîn çû can-u dil kesilmez âhın ey bülbül
Yürü handân olub açıl niçin ağlarsın ey bülbül
Sana bilmem ne hâl oldu sana râhat muhâl oldu
Yüzün kânıyla âl oldu niçin ağlarsın ey bülbül
Seherde keşf idûb râzın kesilmez sözüyle sâzın
Nedendir başda bu yâzın niçin ağlarsın ey bülbül
Güler gül andelîb ağlar bu Hakkıveş ciğer dâğlar
Gözün yâşu akıb çağlar niçin ağlarsın ey bülbül

Nazm

Gözün aç hâb-ı gafletden uyan ey dil seherlerde
Nasîb al zevk-u hâletden uyan ey dil seherlerde
Seâdet vâir ise sırda o yâri gözle her yerde
Şuhûd-ı Hakka bî perde uyan ey dil seherlerde
Nuzûl eder seherde hak bu dünyâ göğüne mutlak
Sözün dinle yüzüne bak uyan ey dil seherlerde
Kafesdir ten gönül bülbül tecellî kırmızı bir gül
Görüb ol gül yüzünü gel [113 b] uyan ey dil seherlerde
Bilirsin Hakkıyâ elbet geçûb gitmekdedir sâat
Yaraşmaz âşika râhat uyan ey dil seherlerde

Bir Hâtun; zevcinin izni olmadıkça gayrın veledînin emzirmek mekruhtur. Meğer ol veledde havf-ı helâk ola bu sûretde izne tevakkuf etmez. Pes ol süd hânede olan metâ' ve zahîre gibi olur ki zevcinin izni olduğu mertebede infâk eder. Ve eğer izni olmazsa imsâk eder meğerki kendi mâlından infâk eyleye. Ve demişlerdir ki bir hâtûn ûşâğını zaruret-i kaviyye olmadıkça âhir hâtûna emzirtmeye meğerki ol hâtûn sâlihâtından ola zîrâ vârid olmuşdur ki: الرضاعة يغير الطباع Ya'nî her süd bir değıldir belki harâmdan olan veyâ bed ahlâk olan hâtûnun sütü ol uşâğın sû-i hâline sebep olur. Zîrâ ol süd ânın cümle-i a'zâsından ve husûsan ciğerinden beri gelûr meniyy-i insân gibi. Pes menîde veled-i ebeveyne ve ânların şekillerine cezb olunduğı [114 a] gibi südde ve hâssada dahî böyledir. Hattâ bir habeşîye bir gök güzeli rûmî oğlânı emzirseler ol oğlânın gözünün rengi mütegayyir ve siyâh ola. Pes bu siyâhlık ne

vecihle zâhirde hâsıl olursa bâtında sereyân-ı ahlâk dahî böyledir. Bû sebebdan hazer-i azîm gerektir ve dîn yolunda feyz dahî böyledir ki nikâh-ı sahîhden hâsıl olmayân adamlarda feyz-i sahîh olmaz ve mülhidlere yâr ve sohbetlerine dahîl olmak dahî böyledir ki cerib gibidir. Sârî olur ânınçün ekser nâs harâbdır zîrâ mi'mâr elinden çıkmazlar. Ve bir hâtûn kızının uşağını emzirse harâm olmaz. Eğerçi erin uşağı ile hâtûnu sût karındâş olurlar. Zîrâ bu makûle yerlerde umum-u belvâ vardır ki ihtirâzı müşkildir.

Bir Kimse; gayrın devâtından gayrın izni olmadan yazı yazmak mecmeu'l- fetâvîde müsbet olduğu üzere lâ be'sdir. Zîrâ delâlete me'zûndur. Feemmâ şüpheden hâlî değildir meğerki [114 b] yazdığı şeyi kalîle ola. Pes veri izinle olmaktır. Husûsâ ki mürekkebe bahâlî olduğu yerde hazer gerektir. Zîrâ mürekkebe dahî sâir emvâl gibidir. Meğerki ol devât sâhibî ihvân-ı fi'llâhdan ola bu sûrette aralarında teklîf olmayacak. Eğer mürekkebe ve eğer gayri mâl berâberdir. Zîrâ ihvet-i hakîkiyyenin şartı budur ki arâlarında hiçbir vecihle imtiyâz olmaya bu ma'nâ ise bu âsârda mefkûddur. Belki ekser nâsda vâki' olan uhuvvet-i tabîi makûlesidir. Rûhânî değil uhuvvet-i tabîiye ise şehevâta dairdir. Ânınçün i'tibârdan sâkıttır. Kurûn-u ûlâda Bağdâd ve Basrada hakkânî erler vâri idi ki birisi birinin hücreğine gelüb sâhibini bulmadığı sûrette dolâbını açub me'kûlâtdan bulduğu nesneyi tenâvül ederdi. Ve sâhibi gelüb ol hâle muttali' oldukda hazz eyler ve eğer bu bî teklîf muâmeleyi etmesenüz hâtırım kalırdı derdi. Ahâlî-i zamâne ise ne kadar [115 a] sûfi meşreb ise de bu makûle muâmeleden haz etmez. Zîrâ bakıyye-i nefis vardır nefis tasarruf semtine düşmüşdür. Pes fenâ fi'llâhdan hissemend olmağa muhtâcdır ki nefis ortadan merfû' olub her tasarruf hakkânî ola. Ve makâma işâret idûb hadîsde gelûr ki *يا وكونوا في الله إخوانا* Ya'nî uhuvvet-i fi sebîli'llâh gerektir. Yohsa fi sebîli'n-nefsi ve's-Şeytân ve'l-hevâ ve'd-dünyâ uhuvvet-i bâtıldır. Aceb müşkil makâmıdır ki her sâlik için oraya yol yoktur. Vallâhu'l-muvaffaku'l-hâdî ve'l-mu'în li ehli'l-hadari ve'l-bevâdî

Ve Fi'l-Hadîs; *إني لا أشهد على جور* Bir kimse zamân-ı Risâletde sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem ba'zı evlâdınî hîbeye tahsîs edip ba'zını mahrûm etdikde cenâb-ı Risâlet ol mâddeye şâhid olmak murâd etdikde, Ya'ni Ya Resulallâh bu mâddeye şahit olun dedikte hazret buyûrdular ki; bu makûle cevri üzerine şâhid olmam. Ya'nî bu işki tutdun i'tidâlden mâyildir. Pes her ne ki i'tidâlden hâric ola cevrdır gerek [115 b] harâm olsun ve gerek mekrûh olsun. Bu ma'nâda cumhur o makûle hibenin kerâhetine zâhib oldular. Ve İmâm-ı Ahmed zâhir-i hadîs ile temessük edip ba'zı evlâdı hibe ve emsâli ile ba'zı üzerine tafdîl etmek harâmdır dedi. Ve bu makâmıdır ki şer'de mîrâs kaçırarak yoktur. Zîrâ farz-ı İlâhî'ye muhâlifdir. Ba'zı evlâd için kemâl-i zacretinden benden değildir deyû nefy etmek veyâhûd ânın üzerine hüccet vermek bâtıldır. Zîrâ ibtidâdan hüccet-i nesebî sâbit iken sonra garazı nefis için nefyin ma'nâsî kâlmaz fa'ref

Ve Bir Vâris; ben hakkımı terk ettim demekle hakkı bâtıl olmaz. Zîrâ mülktür mülk ise terkle butlân kabûl etmez. Hak ise böyle değildir hattâ bir kimse kable'l-kisme ganimetten olan hakkını terk etse hissesi bâtıl olur. Buradan fehm olunur ki bir kimse kendi işlediği ameli terk ettim dese terk ile bâtıl olmaz. Zîrâ eğer kabul-e karîn olduysa defter-i amelinde müsbeddir. Meğer âhara hibe eyleye zîrâ bu sûrette kendi mülkünü [116 a] hibe etmiş olur ve bir kimesne bir ameli tekmi'l etmeden hac ve

savm ve hatim ve emsâlî gibi âhira hibeye niyyet eylese mevkûfdur. Ya'nî ol ameli tamâm olunca şöyle durur. Zîrâ henüz mülkü değildir çünkü tamâm ola. Müfsidâtdan halâs olduysa sevâbı murâd ettiği mahalle vâsıl olur ve âna haktan gayri vecihle ecir hâsıl olur. Zîrâ hibesî ile muhsin olmuş olur Kâle Teâlâ *أن الله لا يضيع اجر المحسنين* [Ve sabr et zira Allah muhsinlerin ecrini zayi etmez. (Hûd; 115)] Gel imdî 'uryân ola gôr tâki melbes o sen ve a'mâline i'timâd etme. Zîrâ belki şûrûtû üzerine değildir. Velein sellim i'timâdı fazl'ı-hakkadır.

Fi'l-Hadîs; *إن للوضوء شيطاناً يقال له له الولهان فتقوا وسواس الماء* velhan fethateyn ile Şeytân-u-l mâ'dır ki kesret-i isti'mâl mâye harîs eder. Tâki mutavaddî olan kimesne vesveseye düşüb a'zây-ı vudûyu dört kerre gasleder veya üç kerre gaslederse dahî isrâf üzerine sabb eyler. Bunlar ise menhîdir. Zîrâ dört kerre gusletmek altı vakit namâz gibi olur ve isrâf dahî harâmıdır. Gerekse nehr-i cârî kenârında olsun ve vudû'dan [116 b] gayrî mevâzia göre dahî hâl böyledir. Vesvâs aslında masdardır burada murâd Şeytân-ı müvesvisdir ve bundan fehm olunur ki her kâr için bir Şeytân havâledir. Ve emr-i vesvese emr-i azîmdir ki ekâmil-i nâsdan gayri ândan halâs olmuş yokdur. Kâle Teâlâ *إن الذين اتقوا إذا مسهم طائف من الشيطان تذكروا فإذا هم مبصرون* [Her halde Allah'dan korkanlar, kendilerine şeytandan bir tayf iliştigi zaman bir tezekkür ederler, derhal basiretlerine sahip olurlar. (Arâf; 201)] Ya'nî Hakkı takvâ ile muttegî olanlar vesvese ile amelden mahfuzlardır. Pes evliyâyâ göre gerçi vesvese olur velâkin amel bulunmâz. Nitekim muktezây-ı âyet budur vesvese-i Şeytân kâh olur ki kafâdan içeride kalb üzerine idhâl-i hortûm ile olur ânunçün kafâdan ya'nî mâ beyni'l-ketfeynden ihticâm etmek mesnûndur. Zîrâ taklîl-i dem ile mecrâ-i Şeytânı tazyîk vardır.

Bir Kimse; vesveseye mübtelâ olsa bu duâyı okuya *اللهم اعمر قلبي يذكرك واطرد عنه وساوس الشيطان* (Allâhümme a'mir kalbî bizikrike vetrud anhu vesâvisi's şeytân) Ya'nî yâ rab hâne-i kalbimi zikir ve fikrin ile imâret eyleyub oradan vesâvis-i Şeytânı tard ve def' eyle. Zîrâ vesvese bâtın-ı insânı tahrîb eyler. [117 a] Şol cihetden ki nefis ve Şeytân rîhi sarsar ve desti berdi deyû seyl-i gâlib gibidir ve demişlerdir ki zikr-i Hak olan yerde Şeytân eylenmez. Zîrâ nûr-u zikr âni ihrâk eder.

Şerh-i Câmiu's-Sağîrde; Münâvî demişdir ki "ba'du'r rusul leyse lehû ümmeten icâbeten intehâ" bu kelâm şol hadîs-i şerîfden ahz olunmuşdur ki *يحيى النبي ولا احد معه* bu kelâm iki ma'nâyâ muhtemeldir evvelkisi oldur ki ba'zı rusul kendi vücûdlarını tekâmül için mürsel ve mebûs olurlâr. Ya'nî fenâdan bekâyâ bu ma'nâ için redd olunurlar. Bu sûretin me'mûr olmazlar ki ânlar için ümmet-i icâbet ola ve ikincisi budur ki da'vet ve teblîğ hâsıl olur. Velâkin kavminin ziyâde utuvv ve istikbârından nâşî icâbet bulunmaz. Bu sebebden bu makûle nebî âhiretde yalnız mahşûr olur velâkin ânın tenhâlîğî sâirlerin tenhâlîğî gibi olmaz. Belki cemâat gibi olur. Nitekim Varaka bin Nevfel ve emsâlî bir ümmet yerine mahşûr olsalar gerekdir. Ânlar zamân-ı fetretde gelûb ehl-i câhiliyyet [117 b] gibi usûl-ü şerâyia muhalefet etmemişlerdir. Belki Dîn-i İbrâhîm'den aleyhi's-selâm bakiyye-i ehl-i âmil olub hatmü'n-nebiyyîn Hazretine intizâr üzerine olmuşlardır. Fa'lem zâlik.

Ve Demişlerdir Ki; Havz-ı Kevser'den sâir enbiyâyâ dahî hisse vardır ya'nî her nebînin bir havzı olur ve ümmetinden mü'min olanlar ol havzdan nûş ederler velâkin

Havz-ı Nebî'nin sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem vâridî sâir enbiyâ hıyâzının vâridlerinden çokdur. Zîrâ bu ümmet-i merhûme seksen saftır cemî-i ümem-i ûlâ ise kırk safdır ki mecmûu yûz yirmidir ve bundan bu ümmetin kesreti lâzım gelûr. Şol ma'nâdan ki seksen yüz yirminin iki sülüsüdür ve Havz-ı-Kevser'den kable duhûli'l-cenneh iki def'a şurb ederler. Biri mahşerde ve biri bâb-ı Cennetde ziyâfet-i kübrây-ı İlâhî'de ve her kimin dünyâda kalbinde feyz-i İlâhî kesîr olur orada Havz-ı Kevser'den dahî nasîbi vefîr olur. Ânunçün asl-ı Kevser Rasûlullâh'a i'tâ olundu. Zîrâ feyz-i akdesden nasîbi fevka'l-küldür ve bir kimesne [118 a] kevserin cereyânını işitmek murâd ederse müsebbihe parmakların kulaklarına idhâl eylesûn ândan nümâyân olur.

Nazm

Ya Resûlallâh lezzetde şekerdir kevserin
Yoktur havzın gibi mahşerde bir peygamberin
Teşnegan-ı ümmetî kândır şarab-ı kevsere
Şol zamân kim dur ede câmî alî haydarın
Âsîyân-ı ümmeti pâmâl kilmaz şefkatin
Çû vesile cenneti ola kıyâmetde yerin
Sail-i dünyâda ve ukbada mahrûm etmedîn
Açılıbdur cümle-i erbâb-ı hâcâta derin
Aşk ve şevkin ahker-ü dil anda micmerdir hemân
Can-ı Hakkî'da yanâr her demde misk-ü anberin

Nazm

Nârı firkatde yanubdur yâ Rasûlullâh bu dil
Âb-ı vuslatdan âna lutfet meded imdâd kıl
Gülşen-i hüsn-ü cemâlinden olub pûr
Bu meşâm-ı bülbül dilden kesilmez âh-u zâr-i muttasıl
Nûrdan halk eyledi zât-ı şerifin ol latîf
Olmadı hâşâ vücûdun mâyesi bevvâb-ı gül
Evvelîn ve âhirîn olduğu senin bûyunla hûş
İki âlemde hemân gülbağçe gibi gel ecel
Derdin ile nice bir giryân ola Hakk'î garîb
Ol yetîmin ya habibe'llah gözî yâşını sil

Fi'l-Hadîsi's-Seyyid Hüve'llâh; ma'lûm [118 b] ola ki tâife-i arab ruesâ-i kabâile hitâbda "ente seyyidîna ve mevlânâ" derlerdi. Seyyidü'l evvelîn ve'l âhirîn hazretlerine dahî bu hitâbı etdiklerinde buyûrdular ki siyâdet-i mutlaka Hak Teâlâ'nın dır. Cümle mahlûkat ânın abdidir. Pes abd olan fi'l-hakîka seyyid olmaz ve seyyid suretinde olduğu siyâdet-i İlâhiye iledir ki Allâh-u Teâlâ murâd etdüğü abde kendi heyet-i libâsını ilbâs eder. Bû ma'nâdandır ki ayâdda kabâil-i arab medîne müctemi' olub Rasûlullâh'ı sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem ru'yetinde izdihâm ve iclâl ve i'zâm üzere olduklarında tekbîrât-ı zâide salât-ı ıyd vaz' edip azamet ve kibriyây-ı Hakka isnâd ve kendilerinden selb eylediler. Ve ile'l-ân ol tekbîrât meşrû' olub kâldı. Suâl olunursa ki yâ hadîsde *أنا سيد ولد آدم و أنا سيد الناس يوم القيامة* buyûrdukları nedir ki bûnda kendilerine isnâd-ı siyâdet vardır. Cevâb budur ki bû ma'nâ kendilerinin nev-i insânî üzerine fazl ve şereflerin ihbâr içindir. Zîrâ bû sırrı ümmete izhâr etmek muktezây-ı nübüvvet'tir tâki ânın [119 a] fazîletini bilüb kıyâmetde doğru ânın bâbına mürâcaat edeler. Gayri kapûya varmayalar sâir ümem-i enbiyâyı dür ettikleri gibi zîrâ bâb'ı-Nübüvvetden gayrıda müşkil münhal ve sâile atâ olmaz. Pes evvelâ olan salavâtta *اللهم صل على سيدنا* (Allâhümme salli alâ seyyidîna) demek gerekdir. Zîrâ cânib-i ümmetden ta'zîm lâzımdır ki gerekse kendileri ol vecihle emr etmeyeler. Fahfaz hâzâ va'mel alâ zâlike hattâ tekûne fi hayri'l mesâlik. Fi'l-hadîs *خالفوا المشركين احوالشوارب ووفروالليحي*⁶⁴ (Müşriklere muhalefet edin. Sakallarınızı uzatın bıyıklarınızı kısaltın) Ya'nî Ehl-i şirk ve küfre muhâlefet eyleyib bıyıklarınızdan şefeteyn üzerine geleni kat' ediniz. Tâki taraf-ı şefe bâdî ve zâhir ola ve sakâllarınızı hâli üzere terk ediniz. Ya'nî traş etmeyiniz ve traş etmediğiniz sûretde dahî aceme teşbîh hâsıl olacak kadar kass etmeyiniz. Belki etrâfından zâidlerini ahz edînz tâ ki ziyet-i cemâliniz ola. Zîrâ cemâle şeyn ve ziynete noksân verecek kadar tavîl olmak mesâvi-i nâsa sebebdır. Acem gibi kass olunduğu gibi ve eğer kalîl ve hafîfu'l-lihye olmağla etrâfından ahze hâcet yôğise [119 b] hâlî üzerine ibkâ eyleye. Ve mikraz ile taarrûz kılmaya ve sâç ve sakâlların beyazını kat' ve netf etmeye zîrâ nurdur. Eğerçi bıyıkda beyâz memdûh değıldir ve çehresinden ba'zı şûuru ahz etmek menhî değıldir. Mâdemki aceme müteşebbih olmaya işte zenân bilâ zarûret sâçların tırâş etmek nice harâm ise merdân dahî sakâlların tırâş etmek öyle harâmdır. Ve avratın sakalı olsa tırâş veya mikrâz ile ahz etmek sünnetdir. Zîrâ avrate zînet olan saçıdır. Ere zînet olan sakalı olduğu gibi ânınçün melâike tesbîh idûb derler ki "Subhânehû men zeyyene'r ricâle bi'l lihye ve zeyyene'n nisâe bi'z zevâib" Pes avrate sakal uyûbdur yohsa zînetden değıl ve er için saç irsâl etmek lâ be'sdir. Eğerçi bu âsârda diyar-ı arabdan gayrıda mehcûrdur ve pîrân-ı tarikat-ı Celvetiyye'den "cîm" ile Hazret-i Mahmûd Hüdâî kuddise sirruhû eyyâmında fukarây-i tarîkat irsâl-i şa'r ederlermiş. Bu âsârda nadirdir. [120 a] Zîrâ erbâb-ı münkariz olmak haddine erdi. Eğerçi Rasûlullâh'ın sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem tırâş oldukları a'kâb-ı ömürde üç dört kerre vâki' olmuştur. Bâkîyye-i ahvâlde irsâl-i şa'r ederlerdi ve saçlarının keyfiyeti Şemâil-i Tirmizî de ve gayride mübeyyendir. Elhâsıl ricâle tırâş-ı lihye menhîdir. Tevfîr-i şevârib gibi meğerki gazâda küffâra heybet ve gözlerinde azamet ve kalblerinde dehşet için tevakkur ede. Ve tırnakların kesmeye veyâ sakâllu ise siyâh ile sabğ ede veya isti'mâl-i silâh için harir telebbüs ede ki bu makûleler li ecli'z-zarûre murahhasdır. Feemmâ berây-i heybet tırâş-ı lihye

⁶⁴ Buhari Libas 64.

müşevvesdir eğerçi bu âsârda huddâm-ı mülûkda ve ehl-i dîvânda cârîdir ve bundan fehm olunur ki ba'zı umûr ki ya mefrûz veya mesnûndur. Zarûret-i kaviyye olmayıcak hilâfına amel olunur. Bu dahî şerîn izniyle olursa ve illâ şer'de indî ve re'yle amel sahîh değıldir. [120 b] Husûsâ ki bu zamânda halk-ı âlem desâyisi nefsâniyeden bî haber olub ağırâz-ı fâside ile ba'zı suver gösterirler. Ve iş tûtarlar ki tezkiye-i nefis ehl-i indinde uyûb-u şerîden ve tarîkdan madûddur. Velâkin hakdan mahcûb olanlar ayb-ı nefis nedir ne bilûrler ve a'mâlar o makûle hafıyyâtî kande görürler. Bû sebebdan avâm ile havâssın ihtilâtı müşkil olmuşdur. Zîrâ mutesavvıfeden olmak da'vasın edenler dahî avret libâsına girdiler ve suhre-i Şeytân postuna veyâ seccadeye ol sûretle oturdular.

Nazm

Ey nefis yeter semt-i dalâle sefer etdîn
Kendîn burada hakda edall neferâtdan
Bâzâr-ı kıyâmetde aceb nîce ola hâlin
Dünyâda ticâretde bu denli zarar etdîn
Yıkydın haremi dîni ve yâkdın dil-î âhir
Cehliyle tutub kârı keenne hüner etdîn
Tâvus gibi sûrete mağrur olursun
Benden feres-i şehvete kendîni har etdîn
Ulvîye çıkarmazsan eğer sen senî Hakkî
Süflîde kâlûb kendîni zîr [121 a] ve zîr etdîn

Ve Lehû Nazm

Açıldı bârgâh-ı Hak bu dîvâna gelen gelsin
Nidâdır kullara mutlak bu sultâna gelen gelsûn
Bu sultânım benim "hû"dur cihân içre kamû odur
Ânın bû bî aceb budur bu bostâna gelen gelsûn
Uyârdım dîdesin cânın
Yüzün görem o sultânın
Çû ruşendir yüzü ânın
Bu seyrâna gelen gelsûn
Bulanlar bârgâh-ı aşk
Olurlar pâdişâh-ı aşk
Gönüldür hângâh-ı aşk

Bu meydâna gelen gelsûn

Şû kim râh-ı Hakkı sormaz

Murâdına ebed ermez

Bu Hakkî sânma yol vermez

Fakîrâne gelen gelsûn

Nehy An Tahzîbi'l-Kurân; Ya'nî Hazret'i-Kurân'ı hizb hizb kılûb her hizbi salâtdan ve yâ gayriden bir amel-i muayyen için ittihâz etmekden nehy olundu ve tecnîsde gelûr ki mushafdan okumak subu'lardan ve cüzden okumaktan ehabdır. Zîrâ esbâ' ve eczâ-i muhdesedir. Pes bundan fehm olunur ki Kurân içinde olan ahzâb ve eczâ ve emsâlî ve hâricde olan nısf-ı Kurân ve cüzler ve subu'lar menhîdir ki bunların ekserînî Haccâc vaz' etmiştir. Kurân ise [121 b] sâir kelâm gibi değildir ânınçün Fâtiha âhirinde âmin yazılmaz. Mea hâzâ ta'lîm-i Cibrîl ile sâbitdir ve âhir Kurâna dahî muttasıl kütüb ve emsâlî yazılmaz tâ ki Kurâna ilhâk gibi olmaya tefekkür eyle ki Hârûn e'r-Reşîd Hazret-i Ka'be'nin ba'zı cidârın tecdîd etmek murâd ettikde İmam-ı Mâlik rûhsat vermeyib Ka'beyi melabe etmeyiniz dedi. İmdî Ka'be ile oynamak nîce menhî ise Mea hâzâ binâ mahlûkdur zîrâ kelâm-ı İlâhî gayr-i mahlûkdur. Zîrâ istihfâfdan hâlî değildir. Kurân ile melabe dahî böyledir ki Kurân ciddir hezel değildir. Pes insân kendi indinden Kurân'a bir şey halt etmek ne vecihle memnû' ise ba'zı tasarrufât böyledir. Eğerçi eczâ ve ahzâb gibiler ile'l-ân beyne'n-nâs ma'mûlü bih olub âdeti müstemirre olmuştur. Hemân lâzım olan Kurân'a ta'zîmdir. Hatt-ı celî ile yazmak ve müştebih olan yerleri ve mahalleri tebyîn etmek ve emsâlî gibi ânınçün Hazret-i Ömer radiye'l-lâhu anhu kıta-i sağırede hatt-ı hafî ile kitâbet-i Kurân edeni ta'zîr eyledi ve Kurân'da [122 a] ki esmâ-i hüsnâ vardır. Ânı ihsâ eyleye ya'nî ilmen ve îmânen zabteyleye ve Kurâna ve esmâya kırâet yüzünden tealluk eyleye ve ahkâm ve âdâbiyla tahalluk eyleye ve esrâr ve hakâyıkı ile mütehakkık ola ki âna tahakkuk derler gâyetü'l-merâtibdir.

Tesîr; Ya'nî ehl-i sûka nârh vermek aslından meşrû' değildir. Zîrâ musa'ir fil hakîka Allâh-u Teâlâdır ki eğer bir nesneyi ğalâ üzerine ederse bahâsî âna göre olur. Ve eğer rehâvet üzerine ederse fi'l-mesel rızık kendnî ucuz eyler. Velâkin ehl-i sûk teaddî-i fâhiş ederlerse meselâ ellî akçeye iştirâ ettikleri nesneyi yüz akçeye bey' ederlerse bu sûretde vâlîler ve hâkimler def-i zulm için nârh vermek meşrû'dur. Bunun nazîrî budur ki bir sûfî mübtedî îken şeyhinden bilâ icâze her ne kadar ister ise esmâ-i İlâhiyeyî ihsâ îdemez. Ve illâ teaddîsî hasebiyle ba'zı esmânın te'sîrinden cünûn gibi hâlet ârız olur. Pes ânın adedinî ve vaktinî şeyh-i kâmil bilir tabîb-i zâhir [122 b] gibi ki maraza göre muâlece eyler. Çünkî bu makûle ma'nâ emr-i dînden iken mâlına nazaran memnû' ola. Mea hâzâ ızrârî yalnız kendi nefsinedir yâ emr-i dünyâdan olan ne vecihle memnû' olmaz ki zarar-ı müteaddîsî vardır. Zîrâ rahîs nesnenî tama-ı dünyâ ile bahalî bey' eden kimesne sûretde halka ve ma'nâda kendi nefesine zarâr verir ki mâlının adem-i berakâtına sebebdır. Ve bir dahî zarar-ı nâsa kâil olduğından kendî dînine hâlel vermiş olur. Zîrâ şu'bu imândandır ki mü'min olan kimesne kendi nefesine sevdiğini ihvânı mü'minine dahî sever. Velâkin bu âsârda ehl-i sûkun ve gayrilerin eğer keylde ve eğer vezinde halleri harâbdır. Ribâdan ve harâmdan ve

kizbden ve yemînden ve vesilanın aybını setrden tehâşîleri yokdur. Evâilin ise böyle değil idî. Nitekim İmâm-ı Â'zam rahîmehu'llâh bezzâz idi. Velâkin kemâl-i takvâsı hasebiyle ticâretde fâide-i kesîre [123 a] eder. Ve ziyâdesini ya'nî kendi kifâyetinin mâ adâsını talebe-i ulûm fukarâsına ve zâhidlere verîrdî ve nîcelerine dahî bu hâl üzere olurlar ve tâliblerden ve zâhidlerden hayır duâ alûrlardı. Ânunçün dünyâda ma'mûr ve âhirette mağfûr oldular va'llâhu'l-Ğafûr.

Nazm

Bir gûn olur eser hazân yellerî
Soldurur şol tâze ve ter güllerî
Ötmez olur bû bâğın bülbüllerî
Kâlîr beste son nefeste dillerî
Eğer sultândır eğer gedâdır
Mâl-u mülk-u cism-u cândan cüdâdır
Herkesin mercîi bâr-i Hüdâdır
Odur âşıklara cânân illerî
Bak şol hakdan ğâfil olan mahcûba
Nedir bilmez aslâ farz ve nâfile
Durmaz geder gîce gündüz kâfile
Yükû yeni olan geçer ileri
Geldi gitdi enbiyâ ve evliyâ
Göçdü karâr eylemedî asfiyâ
Olur ise mürşidîn ger Hakkıyâ
Âsân göçüb gidersin bu yolları

Ve lehû

Mağrûr olma cihân-ı bî bekâya
Elvedâdır bunun sonu elvedâ
Gönül verme hergiz iş bu fenâyâ
Elvedâdır bunun [123 b] sonu elvedâ
Sanma bû gülşende bâkî kâlûrsun
Birgün olû fenâ bûyun alûrsun
Eşinden dostundan cüdâ olursun

Elvedâdır bunun sônu elvedâ
Eğer yakîn ola mevt eğer ırâk
Gidib vuslat gele âkîbet firâk
Çünkü yokdur dünyâ onda durâk
Elvedâdır bunun sônu elvedâ
Hakkıyâ akmadan bû gözün ağla
Gözün yâşın akıt ciğerin dağla
Gâfil olma erken yûkünü bağla
Elvedâdır bûnun sônu elvedâ

Fi'l-Hadîsi İstimâ-i Savti'l-Melâhi-i Ma'sıye;

Ya'nî çalgı kısmından olan nesnelere her ne ise dînlemek ma'siyetdir ya'nî kendi nefsinde hatâdır ki ânın için ism vardır. Pes ma'siyetdir demek harâmıdır demektir meğer ya'nî nâgâh işide ki işitmeğe kasdî olmaya bu sûrette dahî cehd eyleye tâ ki işitmeye nitekim Rasûlullâh sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem parmakların kulaklarına korlardı. İşte burada zâhir ve bâtın birdir. Ya'nî ekâmil-i nâs Rasûlullâh'a iktidâ' [124 a] edip hazer üzerine olurlar. Gerekse ol sâz ânın tabında te'sîr eylemesün ve şehveti tahrîk etmesün. Zîrâ suret-i şeri muhafazâ lâzımdır ve şol kimse ki mağlûbu'l-hâldir sadeden hâricdir. Zîrâ ba'zı nesne vardır ki harâm-ı li aynihî değildir. Belki harâm-ı li gayrihîdir. Buradan ahz idûb tarik-i haccda ve gazâda dar-ı tabl ederler. Zîrâ i'lâm-ı vakt ve tahrîk-i nâs için zarûret vardır derler. Pes bu ma'nâ ma'lûmun olduysa ekâmil-i nâs tarîkına sulûk idûb hâline gâlib ol ve illâ noksân ve tenezzûlden hâlî olmazsın ve demişlerdir ki hânesinde âlât-ı lehv imsâk etse o dahî ism olur. Gerekse isti'mâl etmesün zîrâ o makûlenin imsâ gâliben lehv içindür hattâ yolda giderken veyâ gayrın hânesinde âlet-i lehve nazar etmek mekrûhdur. Pes o makûle âlâtı çârşûlarda işlemekten ve dükkânını tezyîn edûb halka izhâr etmekten men' olunmak gerekdir zîrâ amel edene harâm ve nâzır [124 b] olana mekrûhdur. Ve demişlerdir ki gazel ve eşâr içinde fiska müteallık nesnelere zikir oluna. Mey ve mahbûb ve emsâli gibi bûnî dahî istimâ' etmeye ki mekrûhdur. Belki fiska müeddî olursa harâmıdır ve şol kelîmât-ı İlâhiyye ki sâmiin kalbine isâre-i haşyet eder ve gözüne yâş götürür ve hakka teveccühüne bâ'is olur. Ânı istimâ' etmek mendûbdur ve hûbdur. Zîrâ şehvet-i tabiiyyeden hâricdir çünkü bir nesnede hevâ ve şehvet olmaya. Ol nesne mübâhdır ve bu makâmın tafsîlî Mesnevî-i Şerîf üzerine olan şerhimizin evâilinde ve Muhammediye üzerine olan şerhimizin evâhirindedir felyutâli' sümme.

Ve'l-Cülûsu Aleyhâ Fıskun;

Ya'nî melâhî üzerine cülûs ve ânın meclisine hâzır olmak fıskdır ki tâatleri hurûcdur. Pes eğer keyfemâ ittefegâ veyâhud da'vetle bir meclise vârûb orada öyle lehv olsa def'ine kâdir ise ref' eyleye ve illâ ol meclisten kıyâm ede ve eğer kıyâmında mefsede mefsede vâr ise sabr edip otura ve kûş-u hiss-i [125 a] bend idûb kûş-u cân-

ı Hakka aç. Ve İmam-ı A'zâm'dan mervîdir ki ebteleytü bi hâzâ merra demişdir ya'nî ben dahî bir kere bu makûle nesne ile mübtelâ oldum. Def' edemeyub oturdum işte mevâzı-ı zarûret müstesnâdır meselâ mülûk ve cebâbire mecâlisinde vâki' olsa çâresi sabırdır. Zîrâ iktizâ-ı İlâhi'dir ve orada münker yed ile ve lisânı ile tağyîr olunmaz. Belki kalble tağyîr olunur ki ednây-ı îmândır ya'nî semere-i îmânın ednâ mertebesidir.

Ve't-Telezzüzü Bihâ Küfrün;

Ya'nî melâhî ile telezzüz etmek ve âna hoş gelmek küfürdür. Ulemâ demişlerdir ki bu kelâmı tehdîd tağlît tarîkıyladır nitekim hadîsde gelûr ⁶⁵ من ترك الصلاة متعمدا فقد كفر (Kim namazı kasten terk ederse küfür etmiş olur) Ya'nî kasden terki salât eden küfre mukârib olur ve kezâlik meclis-i fiska oturub telezzüz etmek böyledir. Zîrâ istihlâle müeddî olur ki küfürdür. Pes eğer harâm olduğunu bilüb i'tikâdı üzerine râsih olsa mücerred telezzüzü ile kâfir olmaz. Zîrâ zinâda ve şûrb-i hamrda dahî telezzüz eder Mea hâzâ kebîre işlemiş olur kebîre ise [125 b] îmândan ihrâc etmez meğer şol ma'siyet ki şâri' ânı Emârât-ı tekzîbden addetmiş ola. Mushafî temzîk-u karurata ilkâ ve zünnâr ve emsâlî gibi ba'zı füsekâ vardır ki gelin bir günâh edelim. Zîrâ Allâh-u Teâlâ günâh etmekten hazz eder derler küfr-ü sarîhdir zîrâ Allâh-u Teâlâ'yı ve dîn-i mübînî istihzâ ve ma'siyeti istihlâldir. Asamenallâhü ve iyyâküm min misli zâlik

Nazm

Eyleme fânîye ey sâlik nazar
Eyle bu râh-ı hatarnâk-ı güzer
Râhkim ânda nîce rehzen ola
Vâcib olur eylemek ândan hazer
Nakd-i hâlin vâir ise der kîse kıl
Kim bu bâzar içre oldur sîm-u zer
Her kim isrâf eyledi ömrün bugün
Yarın ânda müflis olur ne sezer
Hâven-i Hakka içinde kîlk ile
Kıl temâşâ nîce hakî misk azer
Yâ Ömer ammir dediler yâ Ömer
Kim nemâ isterse lâbüd sedd-i emr
Çünkü ömrün ola bîn yıl der hisâb
Erişür encâmına devr-i kamer
Bendi destâr etmeye âdem sırra

⁶⁵ Feyzul Kadir Cüz 6 Sahife 102.

Geçti üç dört mertebe âlî kemer

Gelmeseydi ger Muhammed âleme [126 a]

Olur îdi lâ cerem Ahmed Ömer

Sidredir âdem nihâyet müntehâ

Bir nihâlinden biter yûz bin semer

Ândan oldu gerçi ömr-ü âdemî

Ez ömr içre velîkin çevfi umer

Hakkıyâ erdi bahârın âhire

Hakla kıl leyl-i zât içre sumur

Kâle'llâhu subhânehû إلى أهلها [Haberiniz olsun ki Allah size şunları emrediyor: Emanetleri ehline veresiniz ve insânlar arasında hükmettiğiniz vakit adâletle hükmedesiniz, hakikat Allah size ne güzel va'z veriyor, şüphesiz ki Allah Semi', basır bulunuyor. (Nisâ; 58)] bu âyet-i şerîfeden ahz edip demişlerdir ki bir kimseye selâm emânet etseler vakti geldikde te'hîr etmeyib mahalline îsâl etmek lâzımdır ve illâ hıyânet etmiş olur. Ve ba'zı mekâtibte dahî falâna ve falâna selâm ediniz deyû yazarlar ziyâde emr-i müşkildir. Zîrâ kîminin te'diyesi mümkün ve kîminin müteassir belki ba'zı a'zâr hasebi ile müteazzirdir. Bu meseleden haberdâr olan kimesnenin üzerine tahmîli bâr etmez. Ve illâ ma'siyete haml etmiş olur. Vesâir emânât dahî âna kıyâs oluna ve Mekke-i Mükerrreme feth olundukda miftâhı Şeybe'ye teslim oluna deyû emr olundu. Zîrâ gayrın yedinde emânet idi hatta Hazret-i Alî radiye'llâhu anhu Cenâb-ı Risâlet'ten [126 b] sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem miftâhı niyâz ettikte hazret ânı men' etti ve sanâ münâsib değildir. Zîrâ miftâh-ı bâb-ı Ka'be her kimin yedinde bulunursa ol kimesne âyende ve revendeden nesne ümmîdinde olsa gerekdir. Bu ise ırz-ı Nebevîye ve âl-i abâ ve âl-i Rasûl olanlara münâsib değildir belki bunlara ve gayrilere ihsân ederler yohsa gayriler ihsânlarına muntazır olmazlar. Bu cihetden âl-i Rasûle zekât def' olunmaktan nehy olundu velâkin müteahhirîn cevâzına fetvâ verdiler. Zîrâ evvel humsu'l-hamîsden hisseleri vâir idî sônra âl-i Rasûl mütekessir olmağla humus vefâ etmemekle zekâta müstehak oldular. Feemmâ ehlu'llâh hâşimî olanlara zekâtı tecvîz etmeyüb aslı üzerine ibkâ etmişler. Pes takvâ budur ki hâşimî olan kimesne zekât ve sadaka kabûl etmeye belki hediye kabûl ede ve eğer zaruret-i kaviyyesi vâir ise zekât-ı âhire verüb ol dahî zekât deyû kabûl ettikten sonra ol hâşimîye teberru' ede. Nitekim zekât ve nezir koyunlarında dahî bu vecihle te'vil olunur. Kâle'llahu Teâlâ [127 a] ليذهب عنكم الرجس أهل البيت [Hem vekalarınızla evleriniz de durun da evvelki cahiliyyet çıkışı gibi süslenip çıkmayın, namaz kılın, zekât verin, Allah ve Resulü'ne itaat edin, Allah sâde şunu istiyor: sizden kiri uzaklaştırsın da ey ehli beyt sizi tertemiz, pampâk etsin! (Ahzâb; 33)] Burada rics-i ehle'l-beyt ve âl-i Rasûlun ırzlarına şe'n veren nesnedir.

Fil Hadîs; من كان آخر كلامه لا إله إلا الله دخل الجنة ⁶⁶ (Son kelamı la ilahe illallah olan cennete girer) Ya'nî bir kimesnenin dünyâdan intikâl ve âhirete irtihâl vaktinde âhir kelâmı لا إله إلا الله (lâ ilâhe illa'llâh) demek olsa ve ânınla hatm-ı kelâm eylese cennete dahîl ola. Zîrâ kelime-i îmânla mevt arasında umûr-u dünyâdan fâsıl ve îmân-ı münâfî bulûnmamağla i'tikâd ve ikrârın ikisini dahî cem' edûb şûrûtu üzerine intikâl etmiş olur. Ve eğer sekerât-ı mevtin galebesiyle veyâ gayrı a'zâr ile lisânî mütâva'at etmeyib kalbi ile hâzır olsa bû dahî kâfidir. Zîrâ asılda tasdik lâzımdır sıfât kalbdır lisânı ânın tercümanıdır. Ol aslın Fûrûudur ve ba'zılar ki hîn-i ihtizârda Îsâ ve Mûsâ ve emsâlî esmâ-i enbiyâ zikr ederler. Ânların adem-i îmânlarına ve dîn-i Muhammed'den udüllerine delâlet etmez belki ol muhtazır o nebînin meşrebî üzerine olmağla ol vakitte ânın ismini zikr eyler. Velâkin [127 b] orada hâzır olanlar bu ma'nâdan gâfillerdir. Meselâ Mûsâ ismini zikretmekle ânı Yahûdî dîni üzerine ve Îsâ'yı lisâna getürmekle ânı Nasârâ milleti üzerine kıyâs ederler. Yehûd ve Nasârânın ise Mûsâ ve Îsâ ile alâkaları yokdur zîrâ fi'l-hakîka ânların dînlerinden hâricdir binâen alâ hâzâ Mûsâ demekle Yahûdî olmak lâzım gelmez. Aceb müşkil mahaldir ki fehme muhtâcdır. Nazar eyle ki dîn-i Muhammed üzerine olanların her biri meşreb-i Muhammed üzerine değildir. Gerekse evliyâdan olsun belki evliyâdan o meşreb üzerine olanlar ekall-i kalîdir ki kümmel-i evliyâdır mîzân-ı hâli cemâl ve celâl yüzünden mu'tedil olmak Rasûlullâh sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem ve vârisi kümmel mahsûsdur. Ânın zât ve sıfâtı ziyâde i'tidâl üzerinedir ve her hâlde müstakimlerdir. Ya'nî ifrât ve tefrît meyânında müstakîm giderler gerçi gâb-ı kavseynde görünürler. Feemmâ fi'l-hakîka ev ednâdır ki iki makâmı cem' etmişler ve tarik-ı cemu'l-cema [128 a] gitmişlerdir. Nitekim Ebu Yezîd Bestâmî kuddisesirruhû demişdir ki otûz senedir ki halk beni kendileriyle sohbet eder kıyâs ederler. Feemmâ ben hakla sohbet ederim halkın halkiyeti cânib-i mağlûb olacak hakîkat zuhûr eder ve hükm ism-i bâtılın olur. Zâhirin olmaz hak ise tecelliyât iledir mezâhirinden nûru mûnkatı' değildir. Pes eşyâyı nazar eden gerekdir ki ânda esmâyı mütâla'a ve sıfât-ı İlâhiyeyi müşâhede eyleye ve ândan tecelli-i zâta terakkî ede eğer ki değme kimsenin hâli değildir.

Ba'dezâ; biz yine sadede gelelim ki kelime-i îmân üzerine hatm olan nâgâh katl olunan mevte gibidir. Ya'nî bir mü'mini gâfil olduğu hâlde yâ kılıç yâ tüfenk ve emsâlî nesnelere ile katl eyleseler dünyâdan îmânla gider. Zîrâ tasdik-i evvelî üzerine râsih ve sâbitdir ki îmânı münhal ve münâfî nesne tavassut etmemiştir. Gayrin hâli ise böyle değildir ve bir kimse mevt-i fücâî ile intikâl eylese Hazret-i Hızır'ın aleyhi's-selâm darbından vâki' olur. Zîrâ zâhirde [128 b] mevtinin sebep-i ma'lûmu yokdur velâkin sebep-i hafîsi vardır ki Hak Teâlâ ânı Hazret-i Hızır'a izhâr etmiştir. Nitekim Hazret-i Mûsâ ile aleyhi's-selâm seyâhat ve seferde bilâ sebep bir gulâmı katl etdi ya'nî bir aralıkda bâşın çekûb kopardı ve ânın sebebi Mûsâ'ya hafî olmağla i'tirâz edip bî günâh oğlânı katl ettin dedi. Feemmâ Allâh-u Teâlâ'nın sırrını Hızır'a keşf etmişti ki ol oğlân bâliğ oldukda küfür üzerine olub validînine dîn cihetinden zararlı olsa gerek idi. Pes zarar-ı sârî ve teaddîsini def' için katl emr eyledi ve o oğlân gerçi kable't-teklîf fitrat-ı asliyyesi üzerine katl olundu. Velâkin küfür üzerine matbû' olmağla âhiretde kefereye ilhâk olunur. Ve ba'zı rivâyetde cümle sıbyân ve

⁶⁶ Müstedrek, Cüz 1 Sahife 503.

mecânîn ve zamân-ı fetretde gelenler âhiretde imtihân olursa gerekir. Pes ânların bâliğ ve âkıl oldukları ve zamân-ı enbiyâda geldikleri sûretde mü'min olsalar gerek idî. Orada ânlardan eser-i îmân zuhûr edip cennete me'mûr olurlar ve bâkileri cehenneme tarh olunur. Ve bû makâm [129 a] umûr-u müşkiledendir ve hakîkatı yevmu'l-fasl ve cezâda zâhir olur ve ehl-i îmânın evlâd-ı sığarı cennetde olmak mervîdir. Zîrâ ebeveyne tâbi' olurlar ve pîrân-ı tarîkatımızdan Hazret-i Hüdâyî kuddise sirruhû buyurmuşlardır ki dünyâ geçen evlâdımın cümlesini cennetde gördüm. Ya'nî keşf-i hayâlî ile evlâdın hâli kendine ma'lûm olmuştur ve keşf-i hayâlî dediğimiz budur ki hâlâ ervâhın makarrı olan berzaha âlem-i hayâl derler ki menâm hâlinde olan berzaktır. Hakikati kıyâmetde zuhûr edecektir zîrâ âhiret dünyâda menâmdan sonra yakazâ hâli gibidir. Eğer ki dünyâda yakaza hâli gâfillere göredir menâm gibi hayâldir nitekim Kurânda bi tarîki'l-işâreh gelûr *ومن آياته منامكم بالليل والنهار* [Yine âyetlerindendir: gecede gündüzde uyumanız ve fazlından nasîb aramanız, şüphesiz ki bunda eşitecek bir kavim için âyetler var. (Rûm; 23)] hadîsde gelûr *الناس نيام فإذا ماتوا انتبهوا وتيقظوا*⁶⁷ (İnsanlar uykudadır öldükleri zaman uyanırlar ve kendilerine gelirler) fefhem hakîkatu'l-hâl ve tecâveze an âlemi'l hayâl.

Nazm

Bulmağa sırr-ı mevlâyı
Tevhîd ile Allâh diyelim
Gel âşık tevhîd îdelim
Görem ki Rabb-i a'lâyı
Gel âşık tevhîd edelim
Nidây-ı Hakkî işîdelim
Râh-ı Mevlâ'ya gidelim
Tevhîd ile açılûr sır
Gider kesretler gelûr bir
Kalma taşra halkaya gir
İhlâsla meclise gir [129 b]
Gel âşık tevhîd îdelim
Zikrullâh Hakka kapûdur
Bâis-i vuslat hû dur
Gayri yokdur hemân ôdur
Gel âşık tevhîd îdelim
Tevhîdle veren cânî

⁶⁷ Hidayetül Evliya ve Tabakatul Esfiya, Cüz 7 Sahife 52.

Koruyor âhir îmânî
Pir şükr edip dehânî
Gel âşık tevhîd îdelim
Âyine-i kalbini sil
Tevhîd ile pir cilâ kıl
Hakkı'nın sôzünî hak bil
Gel âşık tevhîd îdelim

Nazm

Âşık-ı dîdâr olan gelsün berî
Her nefes bî dâr olan gelsün beri
Cân verîb cân almada erbâb-ı dil
Tâlib-i bâzâr olan gelsün berî
Bunda hâr olmaz gül-i terden biten
Bülbül-i gülzâr olan gelsün berî
Dûrmasûn gitsün arâdan münkirân
Sâhib-i ikrâr olan gelsün berî
Bû erenler pîrler meydânîdır
Gayri sîğmaz yâr olan gelsün berî
Bulmağa yoklukda hakkı varlığı
Hakla şol var olan gelsün berî
Men seleke bi'l-hâdî tecâveze bi's-selâmeti ani'l-bevâdî
Ve men medâ bi nefsihî vagaa fî ramsihî
Ya sâha sıh li hâzihi'n-nefesi'n nâîm
Kable sabâhu'l-kıyâmeti'l-kâime ve fihi istihbâbi'l-cehri bi zikrillâhi Teâlâ

Nazm

Yüzün ehl-i niyâzâ kıblegehdîr yâ Rasûlallâh
Sözün beyt-i merâma [130 a] şâhrehdir yâ Rasûlallâh
Kaşın mihrâbına ehl-i dil eyler serfur-u dâim
Ki ândan münhârif olmak günehdîr yâ Rasûlallâh
Bahâr-ı dil-i şükufte olduğı lutfundur yôhsa

Hazân-ı kahrla hâlî tebeddir yâ Rasûlallâh
Olub zât-ı şerîfin melce-i ehli niyâz şâhâ
Serîr-i nâz üzere pâdişehdir yâ Rasûlallâh
İki çeşm-i siyâhın hakkı için bir nazar eyle
Bû Hakkî kul katî nâma siyehdir yâ Rasûlallâh

Ve Lehû

Şerefbaş-ı zemîn ve esmânsın yâ Rasûlallâh
Hüdâdan âleme emn-u emânsın yâ Rasûlallâh
Tecellîden o denlû zât-i pâkin buldı yektâlık
Cemâlin seyr eden İlâhî sânsın yâ Rasûlallâh
Lebinden kevser-i hikmet olur câr-î hakîkatde
Şerâb-ı feyzine âşık kô kânsın yâ Rasûlallâh
Şû dilim gül cemâlinden diler bû andelîb âsâ
Mukaddem aşkına cândan bôyânsın yâ Rasûlallâh
Yûzün Firdevs-i a'lâ olduğun görmezse bir a'mâ
Kalub nâr-ı cehennemde kô yânsın yâ Rasûlallâh
Fenâ bâğında hâb içre çû nergis kâlmasûn Hakkî
Âna nefh-i nefes ile uyansın yâ Rasûlallâh

Ve Lehû

Cemâlin matla-ı hüsn-i ezeldir yâ Rasûlallâh
Ânınçün hep güzellerden [130 b] güzelsun yâ Rasûlallâh
Ruhun âyinesinde berk-ûrân nûr-ı tecellîdir
Dilin pür nakş-ı sırr-ı lemyezeldir yâ Rasûlallâh
Tesbîhu'l-vahtîsin kârgâh-ı kudretin elhak
Vücûdun nakş-ı gayet bî bedeldir yâ Rasûlallâh
Senin mihr-i ruhundan feyz âlur meh çehre-Yûsuf
Eğerci hüsnle darbu'l-meseldir yâ Rasûlallâh
Koma Hakkî kûlf dilteşne ey şeh bâb-ı mahşerde
Şefâat-feyzine zîrâ mahaldir yâ Rasûlallâh

Ve Lehû

Cihânda cümleden maksûd sensin yâ Rasûlallâh

Bu bâzâr-ı fenâda sûd sensin yâ Habîballâh

İlm bir micmer ve berk-i tecellî ânda ahkerdir

O ahker üzre anber-i ûd sensin yâ Rasûlallâh

Libâs cümle-i esmâ ôlubdur zîver-i zâtın

Ânınçün ahsen-i mevcûd sensin yâ Rasûlallâh

Makâmın cümleden berter olubdur rûz-ı mahşerde

Kamû dilde ô gûn Mahmûd sensin yâ Rasûlallâh

Bu Hakkî na't-ı hânın olmağa nefh-i nefes ile

Ki zîrâ ehl-i feyz-i vücûd sensin yâ Rasûlallâh

Hatmu'l-Enbiyâ; Hatmiyyeti cenâb'ı-nübüvvet sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem birkaç vecihledir.

Evvelkisi budur ki: Kemâlat-ı ilmiyye ve ameliyye ânınla tamâm olmuşdur nitekim hadîsde gelûr ⁶⁸ بعثت لأتمم مكارم الاخلاق (Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim) hatta ahlâkın ezdâdıyla [131 a] amel olunmak bu ümmete mahsûsdur. Meselâ hased ki sıfât-ı zemîme-i nefsâniyyedir ve Şeytâniyedendir. İlim ve mâla taalluk edicek memdûh olur zîrâ ilim ve ânı neşr etmek ve mâl-ı halâl ve ânınla hayr eylemek memdûhdur. Ve kezâlik gadab ki sıfât-ı sebadandır gadabı fi'llâh olacak muzır olmaz. Nitekim enbiyâ ve evliyâ bu vecihle gadab etdiler ki gadab-ı ilâhîden müstefâddır. Ve insân-ı kâmil esmâ-i mütetekâbileyi câmi'dir. Bu sebebden cemâl ve celâl ile muâmeleden hâli olmaz. Zîrâ çünkü hakla ola nefisle olmaya fi'l-hakîka evsâf-ı hakka muzâf olur ve sâir sıfât dahî âna kıyâs oluna ve eğer bu makûle ezdâdıyla amel kurûn-ı ûlâda olaydı hatmet ânların birinde zuhûr ederdi. Ve bâb-ı nübüvvet min ba'd muğlak kalırdı zîrâ ândan sonra irsâl-i rusul abes gibi olurdu.

Ve ikinci budur ki: Gerçi enbiyâ aleyhimü's-selâm tecelli-i ef'âl ve sıfât ve zâtın mecmûuna nâil olmuşlar idi. [131 b] Velâkin ümmetlerinde cümle tecelliyât zuhûr etmeye kâbiliyetleri yôğidi hattâ kavm-i İbrâhîm aleyhi's-selâm gerçi sâirlerinden müstaid idî. Velâkin tevhîd-i zât ile kıyâm bulmayûb âhir bu derece-i kemâl bu ümmete müyesser öldi. Ânınçün bû ümmet-i merhûmenin kâmilleri verese-i enbiyâ oldular ya'nî ânların vücûdlarında enbiyâ hâlî gibi hâl zuhûr etdi eğerçi bil fi'il nebî değıllerdir fa'ref.

Ve üçüncü budur ki: Vücûd-u ebu'l-beşer Âdem aleyhi's-selâm eşrât-ı sâatden idi. Zîrâ ândan mukaddem ibtidâ îcâda dek kurûn-ı mütetâvile güzer etmişdi ki devr-i seneyle yedî bîn senedir âna nisbetle sâati vâhîde gibidir. Velâkin kemâl-i insânî tedricî olmağla hatmiyet kurb-ı kıyâmete te'hîr kılındı. Ve âhir müddetle tatbîk

⁶⁸ Umdetul Kari şerhu Sahihil Buhari Cüz 22 Sahife 323.

olundu. Zîrâ bidâyet ve nihâyet bîrdir ve nihâyet bidâyete râci'dir. Ya'nî ömr-ü ebu'l-beşer Âdem bîn sene olmağla ömr-ü ümmet-i merhûme dahî bîn sene olmak lâzım geldi ki ömr-ü ümmet hemân ömr-ü nebîdir. Zîrâ şeriat-ı mutahhara bâkîye ve ahkâm-ı İlâhiyye [132 a] kâimedir ki cânib-i nübüvvet zâhir-i şer'a ve ulemâ-i ahkâma intikâl ve cânib-i velâyet bâtın-ı şera ve ulemâ-i bi'llâha irtihâl etmişdir. Ya'nî zuhûr ve butûn hasebiyle ve illâ bu makûle meânîde intikâl-i hakîkî olmaz. Nazar eyle şâkird üstâddan gerçi ahz eder velâkin ânınla üstâdın kemâline noksân gelmez. Belki şakirde zuhûr eden üstâdın suret-i kemâli ve ânın mislidir ve âdem ikidir: Birî âdem-i hissî ve birî âdem-i hakîkîdir. Âdem-i hissî ebu'l-beşerdır intihâyâ vârinca zîrâ cümle-i ecsâd-ı âdemiyye âna muzâfdır. Kâle Teâlâ خلقكم من نفس واحدة [Ey o bütün insân kümeleri! Sakının o Rabbiniz'e karşı gelmekten ki sizleri bir tek nefisten yarattı, ondan eşini yarattı da ikisinden birçok erkekler ve dişiler üretti, sakının o Allah'a karşı gelmekten ki siz onun ve o rahimlerin hürmetine birbirinizden dilek dilersiniz, çünkü o Allah üzerinizde gözcü bulunuyor. (Nisâ; 1)] ve âdem-i hakîkî rûh-u Muhammedîdir ki akl-ı evveldir ve âdem-i hissîde zuhûr etdi. Nübüvvet ve velâyet bû âdem-i hakîkinin nübüvvet ve velâyetinin külliyyâtından cüzüyyâtdır. Pes âdem-i hissî dahî bu zuhûr ile bi kadri'l-isti'dâd âdem-i hakîkî oldu velâkin kemâl-i insânî ve İlâhî aslın külliyyet ile ede hakîkîndir ki ânın kemâli fevkinde kemâl yokdur. Ve buradandır ki ebu'l-beşerin rûhî bû taayyünden ahz olundu bu sebebden [132 b] كنت نبيا وأدم بين الماء والطين⁶⁹(Adem su ile Çamur arasında iken ben nebi idim) denildi. Feemmâ rûh-u Nebevî ki âdem-i hakîkîdir üntehâyî mümkinâtdan istifâde kılındı ki âna müntehî demek buradan urûc i'tibârıyladır. Pes bihasebi'n-nuzûl müntehâ mübtedâdır. Ânınçün vârid oldu ki أول ما خلق الله روعي fa' ref cidden. Pes bundan ahz olundu ki rûh-u Nebevî ol mümkinât ve taayyünâtdır ki merâtib üzerine mürûr eyleyüb suret-i cesediyye-i Muhamediyye'ye taalluk edinceye dek bu kadar avâlim seyr eyledî ve sâir ervâh ânın rûhundan müteşa'ib oldu. Ki ervâh-ı enbiyâ ve evliyâdır ve bû şu'beler kendi cesedlerine ittisâl ve taalluka dek mürûr etdikleri makâmâtdan keyfiyet ahz etmekle her birinin kemâli kendi hâline göre zuhûr eyledi. Çünkü Rasûlullâh sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem külli'l-vücûh hak için Mustafâ ve muhtâr idî lâ cerem ânın rûhâniyyetinde gayre aslâ alâka bulunmadı ve gayrın keyfiyât-ı reddiyesinden dahî keyfiyyet ahz etmedi. Ânınçün nefisden bi'l-külliyeye münselîh ve rûh-u mücessem gibi idî ve avâm-ı nâsın hâlleri havâs gibi olmayüb ânların rûhâniyyetleri [133 a] Rahm-ı mâderde nefh-i rûh vaktinde müteayyen olmağla hicâbları galîz oldu. Zîrâ ziyâde sâfilden ahz ve taalluk vâki' oldu fefhem cidden.

Ve dördüncüsü budur ki: Çünkü kıyâmet hatm-i ömr-ü dünyâdır lâ cerem âna iki vecihle hatm lâzım geldî ki biri hatmiyyet-i mutlaka-i nübüvvedir ve birî dahî hatmiyyet-i mutlaka-i velâyetdir. Hatmiyyet-i ûlâ cenâb-ı nübüvvede mahsûs oldu zîrâ mecmua-i menkıbetdir ki sırru'l-enbiyâ ve'l-mürselîn ânda münderic olduğundan mâadâ fezâil-i zâidesî dahî vardır ki ânınla sâirlerden ser firâzdir. Ve hatmiyyet-i velâyet-i mutlaka ikidir. Birî Âdemden ğâyete dek olan hatmiyyetdir ki âhir zamânda Hazret-i Îsâ ile mahtûm olur ve birî dahî bu ümmet-i merhûmenin ibtidâsından intihâsına dek olan velâyetin hatmiyyetîdir ki Hazret-i Mehdî muntazara

⁶⁹ Mirkatül Mefatih şerhu mişkatal Mesabih, Cüz 9 Sahife 3684

ile mahtûmdur ve bû esnâda bir hatmiyyet dahî vardır ki âna hatmiyyet-i mugayyede derler. Ol hatmiyyet şeyh Muhyiddîn e'l-Arabî kuddise sırruhû ile mahtûmdur Ânın hatmiyyeti hatmiyyet-i mugayyede olmağla ümmet-i merhûmenin [133 b] vasat-ı ömründe geldi. Ya'nî yevm-i İlâhî'nin beyânındaki beş yûz seneden sonradır ki vefâtları altıyüz otuz sekiz senesinde velâdetleri beşyûz altmışındadır ve bundan fehm olunur ki bu ümmetin ömrü binden sonra ikiyüzü tecâvüz eder. Kâle Teâlâ **فإنا هم ينظرون** [Çünkü o bir zorlu kumandadan ibarettir *derhal gözleri açılır*. (Sâffât; 19)] sene 1216 suâl olunursa ki hatmiyyet nedir cevâb budur ki ehl-i hatm olan kimesnenin meşrebi üzerine bir dahî bir ehl-i meşreb gelmez. Ânınçûn Cenâb-ı Nübüvvet meşrebi üzerine hiçbir meşreb ehlî gelmedi ve illâ hatm olmak lâzım gelürdi ve şeyh Muhyiddîn dahî bâb-ı velâyetde böyledir. Ki gerçi ânınla velâyet mahtûm olmaz. Zîrâ bâb-ı velâyet kıyâmete dek mahtûm değil meftûhdur velâkin ândan sonra o meşrebde velî gelmez ve gelenlerin cümlesi ândan istifâde ederler. Ve hatm ânların ağızlarına nefh-i rûh eder ve'l-hamdü li'llâhi Teâlâ 'alâ zâlik e'n-nefhu'ş-şerîf mine'l-femil latîf

Nazm

İlâhî bârgâhından budur her dem ricâmız kim
Bizî âhir- nefesde nûr-ı îmânla hatm eyle
Budur Yâ rab sanâ cân-u dil ile ilticâmız kim
Bizî âhir- nefesde nûr-ı îmânla hatm eyle

[134 a]

Gurûb îde şû demki âfitâb-ı rûh-u insânî
Bize ve bir ol nefesde cezb-i rûh etdikde âsânî
Vîren sensin alan sensin yine sen eyle ihsânî
Bizi âhir- nefesde nûr'ı-îmânla hatm eyle
Ömür çûn bir eser yeldir veyâhud bir akarsûdur
Dayânmak böyle ömr-ü bî vefâya sânma nîgûdur
Niyâz-ı şeyh-i Hakkı senden ey Hakkı dembedem budur
Bizî âhir nefesde nûr-ı îmânla hatm eyle

Ve Lehû

Matla-ı tevfikden çûn dôğdu özge âfitâb
Hâne-i cân-u dile aks etdi ândan nûr-u tâb
Levh-i tahrîre kalem yâzdı bu âsâr-ı kamû
Hâsıl oldî noktadan sân bir kitâb-ı müstetâb

Burada; okundukda الحمد لله الذي أحيانا (elhamdü li'llâhi'l lezî ahyânâ) ilâ âhir ya'nî bu duâya mu'tâd olanlar orada dahî ya'nî kubûrunda neşr-i hayât hâsıl oldukda Hakka hamd ile uyanır gibi olurlar. Ânınçûn dünyâda bir kişi ne hâl üzerine ise ol vecihle vefât eder. Vefâtı dahî ne ma'nâ üzerine ise ol vecihle mahşûr ve menşûr olur ibret yeridir heman ahz etmek gerekdir.

Ve İnde's-Sabâh Bu Duâyı [134 b] Okuya:

أصبحنا وأصبح الملك لله والحمد لله لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير اللهم إني أسألك خير هذا اليوم وخير ما بعده أعوذ بك من شر هذا اليوم وشر ما بعده

(Asbahnâ ve asbaha'l mülkü li'llâh ve'l hamdü li'llâhi lâ ilâhe illa'llâhu vahdehû lâ şerîke lehû lehu'l mülkü velehû'l hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr. Allâhümme innî eselüke hayra hâze'l-yevm ve hayra mâ ba'dehû ve eûzü bike min şerri hâze'l-yevm ve şerri mâ ba'dehû.)

Ve İnde'l Mesâ' Okuya:

امسينا وأمسي الملك لله والحمد لله لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير اللهم إني أسئلك خير هذه الليلة وخير ما بعدها وأعوذ بك من شر هذه الليلة وشر ما بعدها

(Emseynâ ve emse'l-mülkü li'llâhi ve'l-hamdü li'llâhi lâ ilâhe illa'llâhu vahdehû lâ şerîke lehû lehu'l-mülkü ve lehû'l-hamdü ve hüve alâ külli şeyin kadîr. Allâhümme innî eselüke hayra hâzihi'l-leyleti ve hayra mâ ba'dehâ Ve eûzu bike min şerri hâzihi'l-leyleti ve şerri mâ ba'dehâ)

Ve Bir Meclisden Kıyâm Hâlinde: bu duâyı okuya tâ ki ol meclisde vâki' olan mesâviye kefarete ola: سبحانك اللهم وبحمدك لا إله إلا أنت استغفرک وأتوب إليك (Sübhâneke Allâhümme ve bihamdike lâ ilâhe illâ ente estağfiruke ve etûbu ileyke)

Ve Halk Arasında İhtilâf ve Herc-u Merc Vâki' Oldukda: bu âyet-i şerîfeye meşgûl ola: رب بما أنعمت علي فلن أكون ظهيرا للمجرمين [Ya Rabb! Dedi: bana olan bu inamin Hakk'ı için artık mücrimlere aslâ zahîr olmam. (Kasas; 17)]

Ve Bir Cebbâr Veyâ Zâlim ve Mütekebbir Üzerine Duhûl Etdikte Bu Âyeti Okuya: [Musâ da ben, dedi: her halde öyle hesap gününe inanmaz her mütekebbirden Rabbim ve Rabb'inize sığındım. (Mü'min; 27)]

[135 a] Ve Tevbe Etdikte Böyle Diye Ki Cümleyi Câmî'dir : تبت إليك يا رب من كل شيء لا يرضيك (Tübtü ileyke yâ rabbi min külli şeyin lâ yerdîke) Ya'nî yâ Rab her ne şey ki senî benden hoşnûd kilmaz eğer zâhir eğer bâtın ânın cümlesinden sanâ rücû' etdim ve demişlerdir ki tevbe enfâsla gerekdir. Ya'nî her nefesde Hakka rücû' üzere ola zîrâ nefes fevt olacak sâat dahî fevt olub yevme ve usbûa ve şehre ve seneye ve dehre sârî olur. Zîrâ bunların cümlesinin kıvâm-ı nefes iledir.

Ve İnde'l-Vudû' Böyle Diye: بسم الله والصلاة على رسول الله (Bismillâh ve's-salâtu alâ Rasûlillâh) Nitekim Hazret-i Alî'ye vesâyây-ı Nebeviyyede bu vecihle vârid olmuşdur ve ba'zılar demişdir ki besmeleden sonra: الحمد لله الذي جعل الماء طهورا (Elhamdü li'llâhi'llezî ceale'l-mâe tahûran) diye veyâhûd ba'del besmele: الحمد لله على

(Elhamduli'llâhi alâ dîni'l-islâm ve alâ tevfi'ki'l-îmân) Zîrâ hidâyet-i dîn ve İslâm ve tevfik ve îmân fi'l-i cemîl-i İlâhî'dir ki vâcibu'l-hamddır.

اللهم اسقني من خوض نبيك كأساً لا أظمأ بعده أبدا اللهم اعني على ذكرك [135 b] Ve inde'l-mazmaza: (Allâhümme esginâ min havdi nebiyyike ke'sen lâ azmau ba'dehû ebeden. Allâhümme einnî alâ zikrike ve şükrike ve tilâveti kitâbîke)

اللهم طهر نكھتي واغفر ذنبي: Ve Eğer misvak isti'mâl ederse: (Allâhümme tahhir nükhetî vağfir zenbî) diye.

اللهم ارحني من رايحة الجنة ولا تريحني من رايحة النار: Ve inde'l-istinşâk böyle duâ ede ki: (Allâhümme erihnî min râyihati'l-cenneti velâ turîhinî min râyihati'n-nâr)

Ve enfinden istinşâr ettiği vakitte dimağından sevdây-ı mâsivâ bîrûn olmağı niyyet eyleye zîrâ insânın hayâlât-ı dimâğiyesi çokdur.

اللهم بيض وجهي بنورك يوم تبيض وجوه أوليائك ولا تسود وجهي: Ve inde ğasli'l-vech böyle diye: (Allâhümme beyyid vechî bi nûrike yevme tebyeddu vucûhu evliyâike velâ tüsevvid vechî bizunûbî yevme tüsevvidü vucûhu a'dâike) Veyâhud böyle diye: (Allâhümme ical vechî vechi'l-hayâi vechi'l-hakîka)

اللهم اعطني كتابي بيمينى وحاسبني حسابا يسيرا: Ve inde ğasli'l-yedi'l-yumnâ böyle diye: (Allâhümme a'tunî kitâbî bi yemînî ve hâsıbnî hisâben yesîrâ)

اللهم لا تعطني كتابي بشمالي ولا من وراء ظهري: Ve inde ğasli'l-yedi'l-yüsrâ böyle diye: (Allâhümme lâ tütinî kitâbî bi şimâlî velâ min verâi zahrî)

اللهم حرم شعري وبشري على النار واظمني تحت عرشك يوم لا ظل إلا: Ve inde meshi'r-ra's diye: (Allâhümme harrim şa'rî ve beşerî ale'n-nâri ve ezillînî tahte arşike yevme lâ zülle ille zıllüke. Allâhümme ğaşşini bi rahmetike ve enzıl aleyye berakâtike)

اللهم اجعلني من الذين يستمعون القول فيتبعون أحسنه: Ve inde meshi'l-üzüneyn: (Allâhümme icalnî mine'l-lezîne yestimiûne'l-kavle feyettebiûne ahsenehû.)

اللهم اعتق رقبتى من النار واحفظني من السلاسل والأغلال والأنكال: Ve inde meshi'r-rakabe: [136 a] (Allâhümme a'tık rakabetî mine'n-nâr vahfeznî mine's-selâsili ve'l-ağlâli ve'l-enkâl.)

اللهم ثبت قدمي في جوفه: Ve inde ğasli'r-ricli'l-yumnâ: (Allâhümme sebbit kâdemeyye fî cevfih.) Mûcibince kalb-vâhid sırr-ı vâhid için mecûldür. Pes yâr için nesne ağyâra masrûf olmak emr-i mustebiddir.

Nazm

Sen bize yâ Rab karîb biz neden olduk cüdâ

Bu sebebdan hayret-i kübrâdadır şâh-u gedâ

Aç nikâbın rûyunî bizden bize yüz görüne

Kıl tecellî tâ ki nûrî ola jeng-i dil-i zâdâ

Nice dergâha irüb kûş îdelim senden hitâb

Kim asam kıldî bizi bu pembe-i sayd ve sadâ

Nîce bîn dil ile bu dil olsa ger Kurânhân

Nîce kâbil kim huzûrunda îde hüs-n-ü edâ

Bulmağa râh-ı hüdâ her dem derîz çûn ihdînâ

İstikâmet ver bu yolda Hakkî kûla ey Hüdâ

Vesâyây-ı Nebevî'den; Hazret-i Alî'ye kerreme'llâhü Teâlâ veçhe hitâb gelir ki yâ Alî kaçan bir nesneden havf eylesen emân bulmağın bu duâyı oku [136 b]. سبحانه ربي لا إله إلا أنت عليك توكلت وأنت رب العرش العظيم ما شاء الله كان وما لم يمشأ لم يكن أشهد أن الله على كل شيء قدير وأن الله قد أحاط بكل شيء علماً واعصى كل شيء عدداً ولا حولاً ولا قوة الا بالله العلي العظيم

Evvel-i Şehrde Hilâl Gördükde Bu Vecihle Duâ ede: ya'nî üç kerre tekbîr edip ba'dehû diye ki: الحمد لله الذي خلقني وخلقك وقدرك منازل وجعلك آية للعالمين (Elhamdü li'llâhi'llezî halakanî ve halekake ve kadderake menâzile ve cealeke ayete'l-li'l-âlemîn.) Bir kimesne hilâli görüp bu vecihle duâ eylese Allâh-u Teâlâ melâikesi ile mubâhât ve mufâharat eyleyib ey meleklerim şâhid olun ki ben bu kulumu cehennemden azâd eyledim buyura sadaga'llâhu'l-azîm.

Aynaya Nazar Etdikde Böyle Duâ Eyleye: اللهم كما حسنت خلقي فحسن خلقي وارزقني (Allâhümme kemâ hassente halkî fehassin hulkî verzuknî.)

Meyyit Gasl Ederken Tamâm Olunca Böyle Diye: غفرانك ربنا و إليك المصير يا رحمن (Gufrâneke Rabbenâ ve ileyke'l-mesîru yâ rahmân.)

Vakt-i Şiddetde Vird İde Necât ve Halâs Bula: اللهم إني أسألك بحق محمد وآل محمد عليك أن تتجيني (Allâhümme innî eselûke bi hakkı Muhammedin ve âli Muhammedin aleyke En tuncînî.) Bundan ahz olunur ki bi hürmet-i Muhammed demek câiz olduğu gibi bi hakkı Muhammed demek câizdir.

Bu cenâze; yâ su'adâdandır ki kabrinde müsterîhdîr zîrâ hayâtında dahî halk ve melâike ândan müsterih [137 a] idiler veyâ eşkiyâdandır ki halk ânın şerrinden halâs ve müsterih olub kendisi kabirde zahmet ve meşakkat çekmeye gitti. Zîrâ Allâh-ü Teâlâ âdildir herkesin amelîne göre mükâfât eder ve mutlak suadâdan erbâb-ı şühedânın tena'umî ziyadedir. Ve ervâh-ı şühedâdan dahî ervâh-ı siddîkîn mezîd-i ni'met ile mütena'imedir ki mertebe-i müşâhedeye nâildir. Ve ervâh-ı enbiyâ ânların fevkinde ve ervâh-ı mürselîn dahî a'lâda ve ervâh-ı ululazm ânlardan berter ve ervâh-ı pâk-ı Nebevî sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem cümlesinin zirvesindedir ki ânın hazz-ı evfâsî tecelliyât-ı zâtiyye-i İlâhiyedir ki cemî-i esmâyı câmi'dir. Ânınçün vakt-i intikâlde rûh-u pâklerin bin saf melâike teşyî' etdiler. Adedîn Allâh bilir ya'nî bin saf olduğu bin ism-i İlâhiye dâirdir ki ol melâikenin külliyyâtı bin ismin mezâhir-i külliyesidir ki melâike rahmetin külliyyâtıdır ve her safın müştamil olduğu melâike mezâhir-i cüziyedir ki melâike [137 b] rahmetin cüziyyâtıdır. Zîrâ her safın reisi imâm ve etbâ cemâat gibidir. Pes esmâda imâm olduğu gibi mezâhirde dahî imâm vardır ki ol isim imâmın mazharıdır ve bu takrîrden yetmiş bin saf veyâ dahî zâyid ve

nâkıs olmayıb bin saf olduğunun sırrı ma'lûm oldu. Pes gerçi saf bindir velâkin ervâh-ı mühimden mâadâ ne kadar ervâh ve ecsâm-ı melekûtiyye vârise orada hâzır idi. Zîrâ rûh-i Nebevî imâmu'l-küll ve cümle ervâh ve ecsâm-ı latîfe âna cemâatdır. Pes ol cemâatin kesreti o kadardır ki adedini ancak Allâh-u Teâlâ muhîttir fa'raf hâzâ's-sırre'l-Îlâhî teğnem

Nazm Na't-ı Nebevî

Yâ Rasûlallâh sevdânla mecnûn oldu dil

Derdi aşkından büküldü gâmet-i nûn oldu dil

Neylesûn gülzâr dünyâyı teferrüc eyleyûb

Düştü zindan-ı amm-ı gülrûya mescûn oldu dil

Feyz-i aşkın reşhasîdır şübhesiz aynü'l-hayât

Zulmet-i tende bu feyz-i pâke makrûn oldu dil

Yûnus'u aldıysa deryây-ı gamından batn-ı hût

Şimdî [138 a] bahr-i şevgin içre özge zünnûn oldu dil

Yâ habîba'llâh hândan eyle vaslınla ânî

Der bu Hakkî hicre gâyet mahzûn oldu dil

Hammâma duhule; şari'den merd ve zenne bi hasebi'l-uzr izin vardır. Velâkin keşfi avret haramdır ki nâzır ve manzûra lanet vardır işte hammama duhûlden tahzir ve tenfir olunduğu mahzûrâtından ötürüdür ve illâ lâ be'sdir. Feemmâ bu âsârda şartı üzere duhuldür ve hurûc nadirdir. Husûsâki nisânın ahvâlî ziyâde mükedderdir ve bilâd-ı arabda olan fezâhat bilâd-ı Rumdan ekser ve eşeddir. Meselâ Şâm hamâmılarına ekser zenân bilâmîz uryân girerler ve setr-i avret etmezler. Uryân olduğu hâlde hammâma duhûl etmek ise yâ yalnız veyâ mahremiyle olmağa muhtâcdır bu dahî fetvâdadır zîrâ takvâ hiçbir yerde uryân olmayı götürmez meğer zaruret-i gaviyye ola. Zîrâ cemî-i emâkîn ervâhla meşhûndur. Pes orada insân olmasa dahî insânın gayrı hâzırdır ve gâib hâzırdan hayâ etmek imândandır.

Ba'dezâ; havâsı bârid olan mevzi'de suyu [138 b] teshîn edip ya'nî ateşte ısıtûb gasletmek veya abdest almak meşrû' ve murahhasdır. Zîrâ mevâzi-i zarûret kavâid-i şer'den müstesnâdır ve güneşde ısınmış su ile abdest almak mekrûhdur dedikleri zarûretin gayrî yerdedir gasl dahî böyledir ve ıssî su iki vecihledir biri amelîdir ki nâr-ı dünyâ iledir ve birî gayr-ı amelidir ki nâr-ı kudretledir. Pes şehirlerde olan hamâm-ı ma'mûl ile ılıca ta'bîr olunân suyun farkı vardır ve ol fark budur ki bir kimse vâkıasından hammâl-ı ma'mûlde iğtisâl etse tahâret-i şeriate işârettir ki istiğfârıyla olur. zîrâ vârid olmuşdur ki E'l-istiğfâru sâbûnu'l-evzâr ve ılıca nâm hamâmda kendini gusliler görse tahâret-i tarîkata işârettir ki inâbet-i ila'llâh ile ölür. Mertebey-i inâbet ise mertebey-i tövbe ve istiğfârın fevkindedir ki hâl-i havâsıdır fa'ref.

Ve Meyyitin Cesedi; mevt ile müteneccis olmaz meğerki üzerinde necâset-i zâhire ola. Şol cihetden ki Allâh-u Teâlâ müşrikler hakkında neces buyurdu. [139 a] Nitekim tenzilde gelûr إنما المشركون نجس [Ey o bütün iman edenler, müşrikler bir pislikten ibarettirler, artık bu yıllarından sonra Mescid-i harama yaklaşmasınlar eğer yoksulluktan korkarsanız Allah sizi fadlından zenginleştirecektir inşaAllah, her halde Allah âlimdir hakîmdir. (Tevbe; 28)] bu hûd ma'lûmdur ki neces ânların küfür ve ma'siyetleridir yohsa zâtlar ve cesedleri değildir. Zâtları neces olaydı Allâh-u Teâlâ onları kendi zâtına muzâf edip عبادي demezdi. Nitekim Kurânda ve âsârda mevâzi-i adîdede vâki' olmuştur ve eğer cesedleri neces olaydı tabh ettikleri taâm mü'minlere halâl ve mess-i cesed dahî câiz olmazdı. Husûsâ ki beâat-ı Nasârâ ve Yahûdî'yî tezvîc ve teserrî meşrû'dur hattâ Hazreti Osmân radiyellâh'ü Teâlâ anhu Nâile binti'l-Ferâfıza nâm nasrâniyeyi kendi hâtonları üzerine tezevvüc etmiştir. Bes ehl-i küfrün hâli böyle olacak ehl-i İslâm hâlî bi tarîki'l-evlâdır. Ya'nî mü'minin cesedi nâpâk olmaz belki ahvâl-i âriza hasebiyle gasl olunur ve ânın hayât ve memâfî berâberdir. Zîrâ müfârakatı tecennüs iktizâ etmez belki hades iktizâ eder. Mevtle talâk-ı ricî vâki' olmak gibi nitekim meyyitin hâtonu ondört güne dek kendi nikâhındadır ve ba'dehû nikâh hükmündedir. Velâkin hükm-ü [139 b] nikâh hakikat-ı nikâhı muktazî olmamağla hâtonunun zevç-i âhira tezevvücü câiz olur. Eğer zevç-i âhira varmasa yine âhiretde ric'at ile ânın hâtonudur bu vecihle dediler ki eğer bir hâton zevç-i evvelînden gayriye varmazsa yine ânındır ve illâ zevç-i sâninindir ve âhiretde nikâh olmaz. Zîrâ orada teklîf ve emir ve nehiy olmaz şu kadar vardır ki gayret-i İlâhiyye cihetinden ehl-i Cennetin hâtonları birbirlerine görünmezler ve orada iki hemşireyi cem' etmek câiz olur. Zîrâ dünyâda câiz olmadığı iki darrenin aralarında vâki' olan muhâsamât kat-ı rahme sebebidir âhirette ise ahlâk-ı rezîle yoktur. Nitekim Kurânda gelûr ونزعنا ما في صدورهم من غل [Sinelerindeki kînleri soymuşuzdur da ihvan olarak köşkler üzere karşı karşıya otururlar. (Hicr; 47)] Ya'nî ehl-i cennetin sîneleri ğill-u ğışdan pâk olub ba'dehû cennete dâhil olurlar. Ey mü'min umûr-u âhiret umûr-u dünyâyâ kıyâs olunmaz eğerçi ekser ulemâ akliyyat söylerler velâkin fehm-i ani'llâh lâ ramdır Ya'nî hakkın mefhûm'u kelâmı nedir fehme muhtâcdır âna ise ekâmil-i [140 a] mûkaşifin nâil olmuşlardır. Pes herkes bu bezm-i hâsda sâki-i haktan dolu câm içmez ve her kıyâs ehli bu kumâş-ı ma'rifeti kemâ yenbeğî ölçüb biçmez. Hakîkat-i hâl burada kâmiller ve orada nâkıslara ma'lûmdur zîrâ eğerçi ilm feyz-i vâhiddir velâkin mürûr ettiği mahallerin keyfiyeti ile tekeyyüf eder. Kulûb ehl-i rüsûm ve husûsâ sudûr ehl-i inkâr ise mâ-i mukattarî haddinden çıkarmışlar ve tîn ile karışdırmışlardır. Bundan feyzin safâsına söz yok velâkin mecelî necis olacak istihâle eder ya'nî sıfât sıfât-ı uhrâyâ mütehavvil olur ve sâhibine âlim yerine câhil denilir. Mea hâzâ zâhirde âlimdir velâkin ilim odur ki ânı erbâb-ı hakâyık bilmiş veyâ lisâna getûrub söylemiş ola. Zîrâ asl-ı sahîhden ahz ettikleri gibi ol ilme evhâm ve hayâlât halt etmemişler ve geç fehimler tarîkına gitmemişlerdir.

Nazm

İlâhî bârgâhından budur her dem ricâmız kim

Bizî âhir-i nefesde nûr-i îmânla hatmeyle

Ğurûb îde şû demkim âfitâb-ı rûh-u insânî
Bize vîr ôl nefesde [140 b] cezb-i rûh ettikde âsânî
Vîren sensin alân sensin yîne sen eyle ihsânî
Bizî âhir-nefeste nûr-i îmânla hatm eyle
Ömür çün bir eser yeldir veyâhûd bir akarsûdur
Dayânmak böyle ömr-ü bî vefâya sânma nîgudur
Niyâz-ı şeyh-i Hakkî senden ey Hak dembedem budur
Bizî âhir-nefeste nûr-i îmânla hatmeyle

Ve Lehû

Matla-i tevfikden çün doğdu özge âfitâb
Hâne-i cân-u dile aks etdî nûr-u âb-u tâb
Levh-i tahrîre galem yazdı bu âsâr-ı kamû
Hâsıl oldu noktadan sân bir kitâb-ı müstetâb
Çün Kitâbu'l-Fazl oldu nâmî ânın Ve'n-Nevâl
Dilpesendi ehl-i feyz olub dîdiler tâbe tâb
Nîce memdûh olmasın kim ânda vârlütüf-u kelâm
Nîce makbûl olmasın kim ânda vârlütüf-u hitâb
Hakkıyâ ta'rîf için târihini didim ânın
Bin yüz otuz yedide oldu tamâm iş bu kitâb.
Temme Hâza't-tahrîr fî câ sene 1174

II. BÖLÜM

II.“KİTÂBU'L FAZL VE'N-NEVÂL” RİSALESİNİN TAHLİLİ

A. “KİTABU'L-FAZL VE'N-NEVAL” ADLI ESERİN TANITIMI VE MUHTEVASI

1. TANITIMI

Birçok eserin müellifi olan İsmail Hakkı, eserlerini daha çok Arapça ve Türkçe kaleme almıştır. İleri düzeyde Farsça da bile İsmail Hakkı Farsça'yı eserleri içinde sadece kısa cümle, paragraflar ve şiirler olarak kullanmıştır. Osmanlı'da Arapça'nın medrese dili olmasına rağmen, İsmail Hakkı'nın eserlerinin büyük bir kısmını Türkçe olarak yazması ve bu dili anlaşılır sade bir üslup ile kullanması dikkate şâyândır. Bu durumu İsmail Hakkı şöyle açıklar: “*Biz hiçbir peygamber göndermemişizdir ki kavminin lisanı üzere olmaya.*” (İbrahim 4) *vefkinca her resul kavminin lisanı ile geldi ki tebliğ işi kolay ola. Bu fakir Hakkı'nın Şam'dan taraf-ı Rum'a avdetinin esrarından bir de manayı mezkûrdur. Bu cihetten yazdığımız eserlerin çoğu Lisan-ı Türkî üzerinedir.*”⁷⁰ Küçük yaşlardan beri aldığı eğitim, onun Arapça'yı ve Farsça'yı çok rahat bir şekilde kullanabilmesini sağladığı halde eserlerini Türkçe yazmasının sebebi, yukarıda da belirttiği üzere, yazdığı eserlerin halk cihetinden ve tarikat ehli tarafından çok okunması ve anlaşılmasını istemesidir.

İncelemesini yaptığımız eserde İsmail Hakkı, eserine risalesinin sonunda kendi mısralarında da belirttiği üzere; *Kitabu'l-Fazl Ve'n-Nevâl* ismini vermiştir.

Levh-i tahrîre galem yazdı bû âsârı kamû

Hâsıl oldu noktadan sân bir kitâb-ı müstetâb

Çûn Kitâbu'l-Fazl oldu nâmı ânın ve'n-nevâl

Esere göre müellifin tam adı, el-Bursevi İsmail Hakkı b. Mustafa'dır. Eserin hat nev'i nesih yazıdır. Bu eserde İsmail Hakkı Fatih Suresi şerhiyle beraber sosyal yaşamın devamı sırasında karşılaşılan durumlar, bu durumlarda yapılacak dualar, takınılacak tavırlar ve bu konulara tasavvufi

⁷⁰İsmail Hakkı Bursevî, *Tuhfe-i Vesimiyye*, İstanbul, t.y., s. 28.

bakışı ele alır. Eserin dili Osmanlıca'dır.

Bursevî eserinde Ebû Akkâl Mağribî, Kalemegelmiz Efendi, Hüseyin-I Kaşifi, Hasan-ı Basri, Ebu Yezid Bestâmi , Ebu Hanîfe, gibi şahıslara ve Tefsîr-I Fârisî, Fususu'l Hikem, Mesnev-i Şerif eserlere gönderme yapılmıştır.

Eserin İsmail Hakkı tarafından kaleme alındığı tarih kendi ifadesiyle Hicri 1137 dir.

"Hakkıyâ ta'rîf için târihini didim ânın

Bin yüz otuz yedide oldu tamâm işbu kitâb"

Ve tahlilde takip ettiğimiz metnin yazılış tarihi ise eseri kaleme alanın ifadesiyle Hicri 1174 dür.

"Temme Hâza't-tahrîr fî câ sene 1174"

Transkribe ve tahlilini yaptığımız bu eser İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 609 numarada bulunmaktadır. Eser 141 varaktır. Eser müellifin kendi el yazması değildir. Eserin farklı nüshaları mevcut olmakla birlikte bu nüshasını tercih etmemize sebep yazılış tarihinin müellifin eserini kendi yazdığı tarihe en yakın tarihte yazılmış olması, yazım düzeni ve sistematığının daha düzenli olmasıdır.⁷¹

2. ESERİN TAHLİLİ

Transkribe ve tahlilini yaptığımız bu eser, okuyucuya kolaylık olması için konuların mahiyetine göre küçükbaşlıklar konularak eserin muhtevası İsmail Hakkın'ın kendi ifadeleri ile 49 alt başlık içinde işlenmiştir. Bu araştırmada İsmail Hakkı'nın 49 alt başlık içinde bahsettiği konuları muhtevası açısından beş temel konuyu esas alarak başlıklar oluşturulmuş ve incelenmiştir.

a. Fatıha Tefsiri

İsmail Hakkı eserine Fatıha tefsiri ile başlamıştır. Tefsirde hem rivayet hem de dirayet metoduna yer verilmekle birlikte, tefsir yaparken edebi metin örnekleri,

---

⁷¹ Diğer nüshalar için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi Kitap No: 2838, Süleymaniye Kütüphanesi Kitap No 287.3 Süleymaniye Kütüphanesi Kitap No: 5225, İBB Müzeler Müdürlüğü Proje No: İSTKA/2012/BIL/233, Süleymaniye Kütüphanesi Kitap No:2511, Süleymaniye Kütüphanesi Kitap No:69

şiiir, menkıbe ve birçok işârî yoruma rastlanılmaktadır. Ayetlerin tefsirinde konu ile alakalı diğer ayetlerden misal çokça verilmiş ve ayetin ayetle tefsiri yöntemine emsal olabilecek ayet tefsirleri örnekleri çokça verilmiş ve ayetlerin hadisler ile tefsiri metodu da sıklıkla kullanılarak Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanılmıştır. Ayrıca o ayetle ilgili sahabeden gelen görüşler de İsmail Hakkı tarafından değerlendirilmeye alınmıştır.

Yine aynı şekilde ayetleri tefsir ederken, eski müfessirlerin ve tefsiri yapılan ayetin konusuyla alakalı olan farklı ilim dallarına ait mütekaddimin ulemanın görüşlerine de yer verilmektedir.

Aşağıda İsmail Hakkı'nın Fatıha tefsirinden örnek metinlere yer verilmiştir. Metinlerden de anlaşılacağı üzere İsmail Hakkı eserinde hem tasavvufî yönünü hem de ilmi donanımını ortaya koymuştur. İsmail Hakkı eserine şöyle başlar:

"Besmele oldu rahmete aklîd
Der tahkîk budur bî taklîd"

الحمد لله ۱ Tefsir ederken;

"Hamd-u mahmûd ki Allâh'u Teâlâ'dır ânın kemâlini izhârdır. Allâh'u Teâlâ'nın kemâl-i esmâ ve sıfât-ı celîlesinin hakâyık ve suveridir. Ve suveriden murâd eşyâ ve âsârdır. Pes bu âsâr Kemâlat-i ilâhiyeyi müştemildir ki anda aslâ noksân yoktur" Ve الحمد لله lafzının Allah tarafından hamdetmenin tarifinin bu olduğunu söyler. Ve devamında,

"Hakkı gerektir muttasıl
Hamd eyleye hakka bu dil
Gel imdi dilden hamd kıl elhamdü li'llâhi'l-kerîm." der ve bu bölümü bitirir.

رب العالمين ni tefsir ederken;

"Âlemi cem' kıldı zîrâ onsekizbin âlemin perverdigârıdır. Her âlemin terbiyesi kendi hâline göredir. Zîrâ ankaya gıda olan usfura olmaz." diyerek bir giriş yaptıktan sonra, "Rubûbiyeti ulûhiyete tâbî' kıldı. Zîrâ zâtta irtibat ve sıfâta dahî irtibâtı müstelzimdir ya'nî ilâh ile mâlûh ya'nî ma'bûd ile âbid hâlık ile mahlûk meyânında olan irtibât terbiye ve îsâl-i rızkı muktazîdir" der. Ve şöyle bitirir: "Pes bu makâmdan seyr-i basît ile seyredip âlem-i ceberûtu ya'nî âlem-i esmâ ve sıfâtı dahî güzër edip zât-ı ehadiyeye sırrıyla hareket eder. Ve bu mertebeden sonra izâfât ve kuyûddan bi'l-külliyeye halâs olub âlem-i itlâka düşer. Ve benlik perdesi muhârif olub

vücûd ancak hakka muzâf olur. Ve hâlâ âlem bu hal üzerinedir. Velâkin mahcûb olan visal nidüğün bilmez balık gibi su içinde su arar."

"الرحمن الرحيم" mi tefsir ederken;

"İsm-i Rahmân rahmet-i âmme-i dünyeviyyeye işârettir. Mü'min ve kâfire şamildir. Zîrâ kâfir dahî îcadda sâir mevcûdât gibi hakka muzâfdır." der. "Ve bu rahmetin muktezâsı kâfir dahî envâ-i rızkdan merzûk olmaktır. Ve bu ma'nâya binâendir ki duâlar dahî müstecâbtır." der. Ve devam eder "Zîrâ rahmet-i vâsiada hicr yoktur. Eğerçi duâlar umûr-u dünyeviyyeye göre müstecâbdır. Şol ma'nâdan ki âhiretten ânlarla nasib yoktur. Ya'nî Rahîm isminden mefhûm olan rahmet âhirette mü'minlere mahsûstur ki esmâ-i hüsnâ adedince yüz derecedir ve bu na'min elezzi ru'yetu'llahdır. Suâl olunursa ki Allâh'u Teâlâ kendi zâtını rahmân ve rahîm olmağla vasf ederken yine bu kadar musibetler ve dertlerle muhtelâ etmiştir ki gadab sûretidir. Cevâb budur ki Allâh'u Teâlâ âlem ve âdemi rahmeti ile halk etmiştir. Pes gadab dahî gerçi sıfât-ı ilâhiyedir. Feemmâ taalluku hâdisdir. Ya'nî tarafı abd ânı mucib olmakdıkça gadab taalluk etmez." Der ve bitirir.

'مالك يوم الدين' ni tefsir ederken;

"Yevmi'd-dîn yevm-i cezâdır ki rûz-ı kıyâmettir. Ânınçün yevm-i hisab denildi. Zîrâ a'mâli abd yek yek add olunub hayran ve şerran mucâzât ve mükâfât olunur" der. Ve devamında "Pes eğer muhâsebeyi ta'cil edersen ferdâ muhâsesinden halâs olursun ve illâ kanâtîr-ı sırât üzerinde kalırsın. Ve şefâat erişmezse cezâ-ı sû' bulursun." diyerek tenbihte bulunur.

'إياك نعبد وإياك نستعين' ni tefsir ederken;

"Ubûdiyet tezellüldür ki muktezây-ı mâyedir. Zîrâ insân turâbdan mahlûkdur. Turâb ise şey-i hakîrdır. Pes hükmü anasır hakka tevâzu'dur. Eğerçi rûh-u ulvînin hükmü kemâlatla iftihâr ve isti'lâdır. Velâkin bu kemâl hakka muzâfdır. Nitekim nefh-i rûhu kendi zâtına izâfetten ma'lûmdur. Binâen alâ hâzâ yine abde kalan zillet ve inkisarıdır. Gerekse filmesel başı göklere ersin zîrâ emr-i izâfî ile da'vâ olmaz. Emr-i izâfî dediğimiz budur ki asâleten ve hakîkaten kemâl Allâh-u Teâlânındır ve bunda ubûdiyet ile abde ve isti'ânet ile Rabbe işâret vardır der. Ve bir maddede i'ânete muhtâc ôlsa 'avn ve nusret-i bâb-ı haktan taleb eder. Havâtır ve efkâra düşüp esbâb-ı zâhire yüzünden ebvâb-ı mâsivâyâ meyl ve iltifat etmez. Ve insânın biri

birine muâveneti fi'l-hakîka hakkın hakka muâvenetidir. Yoksa halkın halka muâveneti değil" diyerek yardım istenecek makamı izah eder.

اهدينا الصراط المستقيم 'mi tefsir ederken;

"Burada hidâyeti hakka muzâf kıldı. Zîrâ hidâyeti mutlaka haktandır وإنك لتهدى و إنك لتهدى [Ve işte sana böyle emrimizden biz ruh vahyettirdik, sen kitap nedir? İman nedir? Bilmiyordun ve lâkin biz onu bir nur kıldık. Onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve emîn ol sen her halde doğru bir yola çağırıyorsun. (Şûrâ; 52)] âyetinde Resûlullâh'a sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem nisbet eyledi. Zîrâ Resûlullah halîfe-i Hak'tır ve halîfe dahî hükümde müstahlef gibidir" diyerek hidayet rehberlerini ifade edip. "Pes şöl kimse ki fitrat-ı asliye üzerine mevlûd olub alâyık ve avâyıkdan mesûn ve esbâb-ı matlûbe muvaffak ve makrûn ola. Elbet tarîk de kalmaz belki menzile mühtedî olur" diyerek de hidayete erişme yolunu göstermiştir.

صراط الذين انعمت عليهم ٠ 'i tefsir ederken;

"Sırât'ı-mutlakdan sırât-ı mukayyede hidâyetle duâya işârettir. Zîrâ münam-i aleyh olanların evvelî akl-ı evvel ve âhirî mehdî-i âhir zamândır" diyerek tefsire başlamış ve niğmeti "Ni'met-i âmmeden murâd ni'met-i şerâyi' ve ahkâm ve ni'met-i hâssadan maksûd hakâyık ve hüküm-ü İlâhiyedir" diyerek tarif etmiştir. Bu ayetin tefsirinde iken Nebi Veli ilişkisine değinir ve "Nitekim derler ki filan velî filan nebînin kademi üzerinedir" sözü üzerinden meseleye dair görüşlerini ifade eder.

غير المغضوب عليهم ولا الضالين 'ni tefsir ederken ise;

"Bundan fehm olunur ki cem-i efrâdı insân feyz-i vücûd bulduktan sonra aralarında münam-i aleyh olmadık yokdur zîrâ rızık dahî vücûd-u hâricîye tâbi'dir. Eğerçi beyne'n-nâs rızıkda ve ba'zı a'zâ ve kuvvâda tefâvüt vardır. Velâkin bu tefâvüt ânı had-i ni'metden ihrâc etmez. Velâkin her merzûk ve mevcûd gadabından halâs olmamışdır" der ve devam eder Pes halkın süedâsı ve eşkiyâsı vardır ki süedâyâ merhum ve mühtedî ve eşkiyâyâ ma'dûb ve dâll derler. Ve süedânın hayyiri enbiyâ ve evliyâ ve eşkiyânın yehûd ve nasârâdır. Ânunçün Rasûlullâh sallallâhu Teâlâ aleyhi vesellem مغضوب Yahûdiyle ve ضال Nasârâ ile tefsir etmişlerdir." der, ve şöyle devam eder; "Dalâl hayrettir ve hayret ikidir: Biri hayret-i mezmûme ve biri dahî memdûhadır. Mezmûme odur ki insân ne yola gideceğın bilmeye. Ânunçün

sâlike lâzımdır ki evvela tayîn-i matlab eyleye ki matlabı a'lâ ve maksad-ı aksâ Allâh'ı Teâlâdır. Ba'dehu esbâb-ı muayyene ve muayyenesi ile tarîkına duhûl ide. Ve vâsıl-ı menzil olunca fûtûr ve keselden hazer eyleye ve illâ esnâ-i tarîk da kalur. Ve maksûd hâsıl olmayıp mahbûbundan hicrân bulur." Ve şu ifadelerle bitirir, "Nazar eyle ârifin hâline ki dâimâ Allâh'ı Teâlâyı i'zâm ve iclâlde ve ubûdiyeti Hakkı rubûbiyyetten ötürüdür. Yoksa haktan celb-i menfaat için değildir."

آمين için ise ;

"Âmin Kurân'dan değildir. Ânunçün sûre-i Fâtihâ âhirinde lisânen okunur. Feemmâ mushafta kitâbet olunmaz. Ve âmin istecib demektir. Ya'nî yâ Rabb duâmızı kabûl eyle." Ve şöyle der: "Ve yalnız duâ eden âhirinde âmin der ve melâike dahî ânın duâsına âmin derler ve her kimin âmini melâikenin âminine hulus ve huzûrda muvafık olsa mağfûr ve duâsı müstecâb olur. Ve duâ ibadetin mührü gibidir. Ve kıvâm-ı ibâdet ânınladır. Ânınçün muhhul ibâde denildi. Pes bilâ duâ ibâdeti ebter terk etmek ebterliktendir." Ve şu mısralar ile son verir Fatiha tefsirine.

"Her hâlimize mutlak

Hakk-ı muîn ola hakk

Yüzlerimiz ola ak

Duâ senâ edelim"

b. Yaşadığı Şehre Dair Bilgilendirmeler

İsmail Hakkı'nın hayatında Bursa'nın önemli bir yeri vardır. Hayatının büyük bir kısmını Bursa'da geçiren İsmail Hakkı bu bölümde hem Bursa şehriden bahsetmekte hem de Bursa isminin "B" harfinden yola çıkarak tasavvufî yorumlarda bulunmaktadır.

Eserinde Bursa ile alakalı olarak "Ey mü'min ne mü'min belki ârif ne ârif belki hakâyika bi'l-küllîye vâkıf nazar eylesen mevcûdâta ve ânın müştemil olduğu şuûn-u muhtelif-i zâta ne vecihle ayinesinde suver-i hakâyık rûnümâdır. Ve her gülşeni sûrette bir başka neşv-u nemâdır. Gerçi tûl-i teselsülde miyânda karâbet görünmez. Ve lâkin cümle eşyânın birbirine irtibâtı mukarrer ve sahâyîfî zâtları hâvî olduğu cümle kelimâtın siyâk ve sâkası taalluk-u kavî ile muharrerdir" der ve "İmdî tefekkür eyle taraf-ı Rûma ibtidâ tahtgâh-ı âli Osmân belde-i Burûsa'dır ki evvelü'l-

mulûk el Osmâniyye olan Osmân Hân orada defîn-i hâktır" diye devam eder. Bursa'nın "B"sinden başlayarak harflerle ilgili bir takım bilgilendirmelerde bulunur. Ve "Esrâr söylemek aceb değildir velâkin nâ ehle söylemek terk-i edebdir. Zîrâ hak Teâlânın ihfâ eylediği nesneyi ihfâ ve izhâr ettiğini izhâr ve îhâmını îhâm ve tafsîlini tafsîl etmelidir. Bu ma'nây-ı hafîdendir ki "ba"nın noktası tahtındadır" der.

"Bir ehl-i dil vâir ise "bâ"dan haber soralım

Celâluhu âhirinde "hâ"dan haber soralım

Otuz iki hurûfu hep buldularsa âdemde

Onar onar sayalım "bâ"dan haber soralım"

c. Hulefa-i Râşidin ve Faziletleri

İsmail Hakkı risalesinde Bursa hakkında bilgi verirken önce Ömer isminden yola çıkarak Hz. Ömer hakkında ifadelerde bulunmuştur. Eserinde "Ömer imarettendir ki bedeninin hayât ile imaret-i meyyitine ömür derler. Zamla arab tefe'ül tarîkıyla tesmiye eder tâki müsemmâ olan ömr-ü tavîl bula ve rûh-u revânla bedeninin imâreti zaman-ı kesîr ola." Bu bölümde Hz Ömer ve Hz Ebubekir'den bahseder ve dört hâlife için "Ve Hulefâ-i Erbaa'nın mecmûu ilim ve ayna vâsıl olub hem kutb-u zâhir ve hem kutb-u bâtın olmuşlardır. Ya'nî ânların hilâfetinde başka kutub yoğidi. Belki kendileri hem halîfe ve hem kutub idiler." Der. Ömer Efendi için şu mısraları yazmıştır.

Huzûr'u-kalble eyler duâsını Hakkî

Ki yâr yârini âlemde eylemez nisyân.

Hz. Ömer'i anlattıktan sonra Hz. Osman için ise şu ifadeleri kullanmıştır: "Envâr-ı Nebevî'den pertev-i hayâya ziyâde mazhariyyet bulûb sâirlerden ânınla serfirâz ve dâmâd-ı Nebevî olmağla mümtâz olmuştur. Ve ânın kıssa-i şehâdeti ma'rûfdur ki ibtidâ hercümerci ümmette vâki' olub kaldı ile'l-ebed mudârabey-i suyûf-u miyânı ümmette kaldı."

Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan sonra İsmail Hakkı eserinde Hz. Ali'den bahis açar ve şu ifadeleri kullanır: "Çâr mertebeye mâlik olub velâkin neşelerinde pertev-i ilim ziyâde rahşân ve tâli' idi. Zîrâ hadîsde gelir: أنا مدينة العلم وعلي بابها Pes bunda Ali'yi bâb-ı ilim kıldı. Ânunçün ilime muteallık olan kemâlâtın ekserî ânda zâhir

oldu. Şeyh Muhyiddîn el Arabî kuddise sirruhû âlem-i ma'nâda Hz. Ali ile karındâş oldu. Bu cihetden şeyhde olan ulûm-u garibe sâirlere i'tâ olunmadı. Nitekim zaman-ı âhirde Hz. Mehdî radiyallâhu anhu seyf ile karındâş olsa gerekir ki kılıcın ânda hükmü ziyâde zâhir olduğudur."

İsmail Hakkı eserinde dört halife için ilim ve ayna vasıl olmuş kimseler olarak kendilerinin zamanlarının hem kutbu zâhir ve hem kutbu bâtınları olduklarını ifade ederek, onların hilafetleri döneminde kendilerinden başka kutub olmadığını söyler.

d. Salavat, Zikir ve Dualar

İsmail Hakkı'nın bütün olarak eserleri ele alındığında konusu ne olursa olsun, her eserinde mutlaka tasavvufla ilgili bir yönün bulunduğu görülür. Bu eserinde de İsmail Hakkı, mutasavvıf yönünü öne çıkaran birçok salavat ve zikirle yer vermiş ve onlardan önemle bahsetmiştir. Bazı zikirler ve salatların bizzat kendisine vahy olunduğunu ifade eder.

İsmail Hakkı Hz Muhammed'in Hatmu'l-Enbiyâ olması konusunu işlerken Hz Muhammed'in üstün olma yönleri konusunda ilgili olarak şunları kaleme alır. "Hatmiyyeti Cenâb-ı Nübüvvet sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem birkaç vecihledir. Evvelkisi budur ki: Kemâlat-ı ilmiyye ve ameliyye ânınla tamâm olmuşdur nitekim hadîsde gelir: بعثت لأتمم مكارم الاخلاق hatta ahlâkın ezdâdıyla amel olunmak bu ümmete mahsûsdur. Ve ikinci budur ki: Gerçi enbiyâ aleyhimü's-selâm tecelli-i efâl ve sıfât ve zâtın mecmûuna nâil olmuşlar idi. Velâkin ümmetlerinde cümle tecelliyât zuhûr etmeye kâbiliyetleri yoğidi hattâ kavm-i İbrâhîm aleyhi's-selâm gerçi sâirlerinden müstaid idî. Ve üçüncü budur ki: Vücûd-u ebu'l-beşer Âdem aleyhi's-selâm eşrât-ı sâatden idî. Zîrâ ândan mukaddem ibtidâ icâda dek kurûn-ı mütetâvile gûzer etmişdi ki devr-i seneyle yedi bin senedir âna nisbetle sâat-i vâhide gibidir. Ve dördüncüsü budur ki: Çünkü kıyâmet hatm-i ömr-ü dünyâdır lâ cerem âna iki vecihle hatm lâzım geldi ki biri hatmiyyet-i mutlaka-i nübüvvedir ve biri dahî hatmiyyet-i mutlaka-i velâyetdir. Hatmiyyet-i ûlâ Cenâb-ı Nübüvvet mahsûs oldu zîrâ mecmua-i menkıbetdir ki sirru'l-enbiyâ ve'l-mürselîn ânda münderic olduğundan mâadâ fezâil-i zâidesî dahî vardır ki ânınla sâirlerden ser firâzdir."

İsmail Hakkı eserinde aşağıdaki salâtların zikredilmesini tavsiye

etmiştir:

صلي على نور محمد في الأنوار "Ya'nî envâr içinde Nûr-i Muhammed'e tasliye ve rahmet eyle."

صل على سر محمد في الاسرار "Ya'nî esrâr arasında sir-ı Muhammed ziyâde teveccüh eyledi."

صلي على جهة محمد في جهات "Ya'ni cihetler ve cânibler içre cihet-i Muhammed'e nazar-ı mahsûsun olsun zîrâ eğerçi senin nazarın cümle devâirin merkezidir."

صل على جسد محمد في الأجساد "Ya'nî cesedler meyânında cesed-i Muhammed'e ziyâde teveccühün olsun ki o cesedi nazîf ve cism-i latîf senin bâtın-ı rûhunun nazargâhıdır."

صل على روح محمد في الأرواح "Ya'nî ervâh-ı Enbiyâ ve evliyâ arasında rûh-i Muhammed'e sezâ olduğu vecih üzere rahmet-i mahsûsa eyle."

صل على هيئة محمد في الهيئات "Ya'nî heyâkilde olan heyet ve hilyede heykel Muhammed'de olan heyet ve hilye gibi yoktur."

صل على قلب محمد في القلوب "Ya'nî kulûb-u havâs içinde kalb-i Muhammed'e ziyâde nazar eyle ve nûr-u zâtınla anı dâimâ münevver et."

صل على قبر محمد في القبور "Ya'nî kabr-i Muhammedî dahî cesed-i Muhammed gibidir."

صل على بلد محمد في البلاد "Beldeden murâd Medîne-i Münevveredir. Zîrâ kabr-i Nebvî'yi müştemil olmağla şeref zâyid bulmuştur."

Yine İsmail Hakkı eserinde "ولا قوة الا بالله" zikrini tavsiye ederken şu ifadeleri kaleme alır. "Bu zikri istiğfâr-ı salât-ı mefrûza a'kâbında üçer kere okuya tâki namâzı Rasûlullâhın sallallâhu aleyhi vesellem namâzı gibi ola. Ya'nî kabul-e karîn olub a'lây-ı illiyyîne irtifâ' bula." diyerek bu zikre devam edilmesini tavsiye etmiştir.

İsmail Hakkı çeşitli yer ve durumlar için "Vakt-i şiddetde okuya, mescide duhûlde böyle diye, ve hurûcda ya'nî mescidden çıktıkda diye, gademgâh kapısında bu istiâzeyi eyleye, ba'de'l-hurûc min beyti'l-helâ, ve indel cimâ' bu duâyı okuya, ve âhir-i taâmda böyle der, ve inde'n-nevm bu duâyı okuya," şeklindeki ifadelerle bu yer ve durumlarda yapılmasını tavsiye ettiği duaları kaleme almıştır.

İsmail Hakkı yine "Ve libâs'ı- cedîd telebbüs eddikde bu duâyı okuya, dâhil-i sûk olduğu vâki'tte böyle diye ki" gibi ifadelerle duaya önem verdiğini ve hayatın her ânı ve durumuyla ilgili olarak bir dua tavsiyesi olduğunu ve hayatın duaile devam ettirilmesi gerekliliğine inancını hissettirir.

Yine İsmail Hakkı Cenaze Namazı dualarıyla ilgili tüm rivayetleri zikretmiş mevtanın bay, bayan ve çocuk olması durumunda bu duaların hangi şekilde yapılacağını ayrıntılı bir şekilde risalesinde ele almış ve farklı rivayetlere yer vermiştir.

e. Kur'an Eğitimi

Hem medrese hem de tasavvufi ilimleri okuyan İsmail Hakkı Kuran eğitimine çok önem vermiştir. Zaten kendi şeyhleri de medrese eğitimine önem verdiği için tüm müridlerine Kuran ve medrese ilimlerini tahsili tavsiye etmiş ve ısrarla bu konunun üstüne düşmüştür. Çünkü İsmail Hakkı'nın hayatı bir bütün olarak incelendiğinde İsmail Hakkı'nın ilimsiz bir tasavvufun olamayacağı kanaatinde olduğu söylenebilir.

İsmail Hakkı risalesinde Kur'an eğitimi hakkında şu ifadeleri kullanır: "Cümle Kurânı tâ'lim eylemek farz-ı kifâyedir. Ve muhtâc-ı ileyh olan ahkâm-ı dînî tâ'lim etmek farzı ayndır. Kurân ise nazm-u ma'nânın mecmûundan ibâretidir. Çünkü ma'nâsına âlim olmaya bâri nazmını ıslâh eyleye ve lisânı dönmediği yer vâri ise ânı koyub lisânına âsân olan mevâzii teallüm eyleye der. Sonra imanın ziyede ve noksan olması bahsine değinir ve indel Hanîfe ziyâde ve noksân kabûl etmez." der.

İsmail Hakkı eserinin bir başka bölümünde yine Kuran eğitimi ile ilgili olarak "Vesâyây-ı Nebeviyye'de gelir ki Yâ Ebâ Hureyre Kurân'ı ta'lim eyle ve ânı Nâsa ta'lim eyle sanâ mevt gelince eğer bu hâl üzere dünyâdan intikâl edersin melâike kabrine gele ve seninçün istiğfâr ideler. Ve kıyâmete dek kabrin ziyaretgâh-ı melâike ola beytullâh gibi intihâ bi'l-ma'nâ ve bundan ilm-i kırâate iştiğâlin fazîleti ma'lûm oldu. Zîrâ dîn-i mübînin usûl ve fûrûu Kurân içindedir. Bu cihetten yalnız nazmını hıfz etmek kifâyet etmez belki mefhûm ve medlûlüne dahî kâdir olmak gerektir. İmdî kârî ve mukrî zannetmesün ki ânın kabrî beytullâh gibi ziyaretgâh olur. Zîrâ taallüm ve ta'lîmde nazm ve ma'nâ ve amel dahîldir. Bu cihetden ehl-i Kurân olmak şûrûtuna mukârenetledir. Şol ma'nâdan ki ehl-i Kurân ehlullâhdır. Ya'nî hâssatu'llâhdır.

Herkes ise bu bârgâh-ı âlîde havâsdan olmaz. Zîrâ hâss odur ki mukarreb ola ve mukarreb odur ki ehl-i ilim ve ehl-i edeb ola" demiştir. Ve yine Kuran eğitim ve öğretiminin öneminden bahsederken bu eğitimin fikhî boyutunu da ele alır ve şöyle der: "Pes bir kimesne Kurân'dan kifâyet mikdârını ta'lîm etse evkât-ı bâkîyeyî taallüm-ü fikha sarf etmek evlâdır. Meğerki farz-ı ayn olan mertebeyi tahsîl etmiş ola bu sûretde tamâm-ı Kurânî taallüm ve hıfza sarf ede ki tamâm-ı Kurân'ı ta'lîm etmek salât-ı tatavvu'dan efdaldır. Feemmâ kırâte dönmeyen lisânî neylerler zîrâ dehân-ı insân güzergâhı zikr-u Kurân'dır."

Ayrıca bu risalede Kuran surelerinin bazıları hakkında faziletlerini ifade ettiği bir fasıl mevcuttur. "Sûre-i Yâsîn her ne niyet üzerine okunûrsa murâd hâsıl ola" ifadesinden anlaşıldığı gibi.

f. Kelime-i Tevhid ve İman

İsmâil Hakkı Bursevî'nin itikadî konularda Ehl-i Sünnet'e mensup olduğu ve tasavvufî meselerde özellikle Muhyiddin-i Arabî ekolüne bağlı olduğu söylenebilir. Eserinde kelime-i tevhid, imanda ümitsizlik hali gibi konulara değinerek imanı zedeleyen ve küfre yol açan sözlere de yer verdiği görülmektedir.

İsmail Hakkı kelime-i tevhid ile akalı olarak "ve fetavay'ı-mürâciyede gelirken bir kimse لا اله الا الله deyip لا اله الا الله demekten bir mâni' men' etse kâfir olmaz. Zîrâ kalbi îmân üzerine musırrdır velâkin mani' olmadığı sûretde kat' etmemek gerektir" ifadelerini kullanmıştır.

İsmail Hakkı bu bölümde ümitsizlik halinde yapılan iman meselesini de işler ve "Ya'nî ahvâl-i âhireti müşahedededen sonraki gargara hâlidir. Îmân makbûl değildir ve îmân-ı ye's dahî bâ-i muvahhide ile böyledir" ifadelerini kullanarak imân meselesini de risalesinde ele alır.

İsmail Hakkı'ya göre bazı kelimeler vardır ki küfür sözlerindedir bu yüzden kişi ne söylediğine şiddetle dikkat etmelidir. Bu konuyla ilgili olarak risalesinde: "Nitekim bir hârunun cümle evlâdı vefât ettikte gadaba gelib Hak Teâlây'a şetm ve sebb etmiştir. Pes bu makâm mezâlik akdâmındandır ki böyle yerlerde endâze ile yürümek gerektir." der.

g. Fıkhi Meseleler

İsmail Hakkı itikadda Ehli Sünnet amelde Hanefî ekolüne müntesip mutasavvıf bir âlimdir. Bu eserinde birçok fıkhi konuya değinerek ilmi konularda geniş vukufiyetini ortaya koymuştur. Hanefî olduğunu risalesinde geçen şu satırlardan anlayabiliriz ki "Ve eğer suâl edip: İmân sende midir ve yâhud sen îmânda mısın? Deseler ben mü'minim ve îmân benim sıfâtımdır deyû cevâb ver ve îmân indel Hanîfe ziyâde ve noksân kabûl etmez."

Ve yine fıkıh eğitiminin gerekliliğini işaret ederken Kuran eğitim ve öğretimi bahsinde geçen paragraf dikkate şayandır. Şöyle der: "Pes bir kimesne Kurân'dan kifâyet mikdârını ta'lîm etse evkât-ı bâkîyeyî taallüm-ü fikha sarf etmek evlâdır"

İsmail Hakkı'nın yaşadığı zamanda yaşayan ve yaşananlara fikhen bakışını anlayabilmemiz açısından risalesindeki şu satırlar önemlidir ki sakalın tıraş edilmesi meselesini ele alırken şöyle der; "Bu dahî şerin izniyle olursa ve illâ şer'de indî ve re'yle amel sahîh değildir. Husûsâ ki bu zamânda halk-ı âlem desâyis-i nefsâniyeden bî haber olub aġrâz-ı fâside ile ba'zı suver gösterirler. Ve iş tûtarlar ki tezkiye-i nefis ehl-i indinde uyûb-u şerîden ve tarîkdan ma'dûddur. Velâkin hakdan mahcûb olanlar ayb-ı nefis nedir ne bilürler ve a'mâlar o makûle hafîyyâtî kande görürler. Zîrâ mutesavvıfeden olmak da'vasın edenler dahî avret libâsına girdiler ve suhre-i Şeytân postuna veyâ seccadeye ol sûretle oturdular." Bu söz aynı zamanda kendisinin toplum ve idareye karşı şeri ve ilmi temelli bir tutuma sahip olduğunu ve nasıl bir tavır sergilediğini anlamamız açısından bize fikir vermektedir.

Yine fıkhi meseleleri ele almaya devam ederken eserinde "Bir mûsâllîyi bevl-i şedîd ahzetse kat-ı salât edip tecdîd-i vuzû' lâzımdır, İbni Abbâs radiyallâhu anhu buyurmuşlar ki tefekkür ve huzur-u kalble kılman muhtasar iki rekat namâz gafletle edâ olunan mutavvelden efdaldır" diyerek tuvalet ihtiyacına sıkışmış halde namaz kılma ile ilgili görüşünü ifade eder.

İsmail Hakkı "selam vermek ve almak" hakkında ise eserinde şu ifadelere yer verir: "Hadîsde gelûr ki Cenâb-ı Risâlet sallâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem benden sonra gelen ümmetime ya'nî ümmet-i icâbetime benden selâm ediniz deyû sipâriş buyurdular. Fıkıhda gelûr ki esselâmu aleyküm demek ya'nî evvelinde elif lâm ile selâmün aleyküm demekden efdaldır. Zîrâ kelime harf ziyâde olacak sevâb dahî

ziyâde olur. Ve bir cemâatden biri selâm vermek kâfidir. Selâm verilen dahî cemâat olub aralarından biri redd-i cevâb etmek besdir ki âna sünnet-i kifâye derler."

İsmail Hakkı eserinde teyemmüm için de bir fasıl ayırarak meseleyi ele alır ve şöyle der; "Üç yerde câiz olur. Evvelkisi budur ki abdest alıncaya dek salât-ı cenâze fevt olmakdan havf etse teyemmüm edip kılmak câizdir. İkincisi budur ki salât-ı îd fevt olmakdan havf etse teyemmüm ile edâsı câiz olur. Üçüncüsü budur ki cünüb olan kimesne iğtisâl sebebi ile berd-i havâdan havf etse indel imâm teyemmüm ile kılmak câizdir."

Yine İsmail Hakkı risalesinde mest üzerine mesh konusunu da işler; "Hakkında ahbâr-ı kesîre vârid olmuştur. Pes bir kimesne ânı inkâr eylese üzerine küfür havf olunur velâkin hak olduğunu bilüb inkâr etmezken yine her bâr abdest aldıkda ayağın gusl eylese me'cûr olur. Zîrâ azîmetle amel akvâdır ve bu fakîrin zâhib olduğu budur ki ahyânen mesh lâzımdır tâki hilâf-ı ihâm eylemeye."

İsmail Hakkı risalesinde namazda kıraat ve ibadetlerin peşinden okunmasını tavsiye ettiği ayetler bahsine de değinir; "Derler ki kırâ'atde ta'yîn yokdur meğerki Rasûlullâhdan sallallâhu Teâlâ aleyhi ve's-sellem mervî ola, üç İhlâs-ı şerîf bir hatme bedeldir. Bir mü'min vuzû' üzerine İhlas sûresin okusa yevm-i kıyâmetde nidâ olunûr ki ey hak Teâlâyı medh eden mü'min kıyâm eyle ve cennete dahîl ol, Sûre-i Yâsîn her ne niyet üzerine okunursa murâd hâsıl ola."

İsmail Hakkı eserinde elbise ve renkleri hakkında da bir bölüm açarak şu satırları kaleme alır: "Muasfara ya'nî asfer ile boyanmış rengin libâs ile telebbüs etme ve melhâfe-i hamrâda dahî yatub uyuma, kırmızı yorgân dahî kırmızı libâs hükmündedir. Ve kırmızı zeyn-i acemdir ve Yehûd ve Nasârâ'ya teşebbüh etmek memnû' olduğu gibi âceme teşebbüh dahî menhîdir. Husûsâ ki rengin libâs-ı mûris kibirdir kibir ise rezâil-i ahlâkin erzelidir. Pes kırmızı giymek şer'an câiz ve murahhas olsa dahî eğer kibre müeddâ olursa zerîa edip cidde garîb olmaya, mülevven ya'nî alaca giymek iyi değildir, Zîrâ tâlib-i vahdet olana her vecihle yek renk olmak gerektir ve duâlarda elfâza nice i'tibâr var ise ki her lafız duâyâ sâlih olmaz. Ânunçün âsâra rağbet olunûr. Kezâlik ehl-i sulûk libâsında dahî yeşil ve beyaz ve siyah ve emsâli renklere i'tibâr vardır."

İsmail Hakkı risalesinde müezzinlik meselesini de kaleme alır. Müezzinler ve onlara iştirak edenler ile ilgili olarak şöyle der: "Bir kimesne müezzine icâbet eylese. Ya'nî müezzin söylediği kelimâtın ol dahî söylese müezzine i'tâ olunan ecir kadar ona dahî ecir ihsân oluna. Ya'nî ehl-i mahşer içinde şân ve şöretlû ve hürmetli ola ve lâkin gerektir ki bilâ ücret ezân vere bir kimesne yedi sene bilâ ücret rızây-ı Hak ezân verse ânın cesedi kabirde çürümeye enbiyâ ve evliyâ ecsâd-ı latîfesi çürümediği gibi pes ihlâs-ı niyyet gerektir. Mâl mukâbelesinde olan nesneye ise ücret-i âhîret yoktur. Zîrâ garaz-ı dünyâyâ mebnî olmuş olur. Dünyâ ve âhîret ise bir yerde müctemi' olmaz. Ve hadîs-i sahihde gelur ki bir kimesne ezan âhîrinde bu duâyı okusa şefâat-ı Nebeviyye âna vâcib ola. Ya'nî şefâat olunmasında şübhe kalmaya ol duâ budur: اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمودا الذي وعدته"

İsmail Hakkı eserinde süt emzirme konusunu da ele alır ve; "Bir hâtûn zevcinin izni olmadıkça gayrın veledinin emzirmek mekruhtur. Meğer ol veledde havf-ı helâk ola bu sûretde izne tevakkuf etmez. Pes ol süd hânedede olan metâ' ve zahîre gibi olur ki zevcinin izni olduğu mertebede infâk eder. Ve eğer izni olmazsa imsâk eder meğerki kendi mâlından infâk eyleye ve demişlerdir ki bir hâtûn uşağını zaruret-i kaviyye olmadıkça âhir hâtuna emzirtmeye meğerki ol hâtun sâlihâtından ola. Ya'nî her süd bir değildir belki harâmdan olan veyâ bed ahlâk olan hâtunun sütü ol uşağın sût-i hâline sebep olur. Zîrâ ol süd ânın cümle-i a'zâsından ve husûsan ciğerinden beri gelûr meniyy-i insân gibi. Pes menîde veled-i ebeveyne ve ânların şekillerine cezb olunduğu gibi südde ve hâssada dahî böyledir."der.

İsmail Hakkı bir kimsenin izinsiz olarak başka birinin eşyasını kullanmak ile ilgili olarak "Bir kimse gayrın devâtından gayrın izni olmadan yazı yazmak Mecmeu'l- Fetâvî'de müsbet olduğu üzere lâ be's dir. Zîrâ delâlete me'zûndur. Feemmâ şüpheden hâlî değildir meğerki yazdığı şeyi kalîle ola. Pes veri izinle olmakdır. Husûsâ ki mürekkebe bahalı olduğu yerde hazer gerektir. Zîrâ mürekkebe dahî sâir emvâl gibidir. Meğerki ol devât sâhibî ihvân-ı fi'llâhdan ola bu sûretde aralarında teklîf olmayacak. Kurûn-u ûlâda Bağdâd ve Basra'da hakkânî erler vâri idi ki birisi birinin hücrelerine gelüb sâhibini bulmadığı sûretde dolabını açıb me'kûlâtından bulduğu nesneyi tenâvül ederdi. Ve sâhibi gelüb ol hâle muttali' oldukda hazz eyler ve eğer bu bî teklîf muâmeleyi etmesenüz hatırım kalırdı derdi" demiştir.

İsmail Hakkı risalesinde mirastan mahrum bırakma ve reddi miras konusuyla ilgili bir konuyuda işleyerek; "Bir kimse zamân-ı Risâletde sallallâhu Teâlâ aleyhi ve sellem ba'zı evlâdını hîbeye tahsîs edip ba'zını mahrûm etdikde, Cenâb-ı Risâlet ol maddeye şâhid olmak murâd etdikde, Ya'ni Ya Resulallâh bu mâddeye şahit olun dedikte hazret buyurdular ki; bû makûle cevri üzerine şâhid olmam. Ve bir vâris ben hakkımı terk ettim demekle hakkı bâtil ôlmaz. Zîrâ mülktür mülk ise terkle butlân kabûl etmez. Hak ise böyle değildir hattâ bir kimse kable'l-kısme ganimetten olan hakkını terk etse hissesi bâtil olur. Buradan fehm olunur ki bir kimse kendi işlediği ameli terk ettim dese terk ile bâtil olmaz" demiştir.

İsmail Hakkı müslümanların müşriklere muhalefet etmelerinin gerekliliği üzerine bir başlık açıp konuyu şu şekilde işler. "خالفوا المشركين احفوا الشوارب ووفروا للحي" Ya'nî Ehl-i şirk ve küfre muhalefet eyleyib bıyıklarınızdan şefeteyn üzerine geleni kat' ediniz. Tâki taraf-ı şefe bâdî ve zâhir ola ve sakâllarınızı hâli üzere terk ediniz. Ya'nî traş etmeyiniz ve traş etmediğiniz sûretde dahî aceme teşbîh hâsıl olacak kadar kass etmeyiniz. Belki etrâfından zâidlerini ahz ediniz tâ ki ziyet-i cemâliniz ola. Mâdemki aceme müteşebbih olmaya işte zenân bilâ zarûret saçların tıraş etmek nice harâm ise merdân dahî sakalların tıraş etmek öyle harâmdır. Mâdemki aceme müteşebbih olmaya işte zenân bilâ zarûret saçların tıraş etmek nice harâm ise merdân dahî sakalların tıraş etmek öyle harâmdır."

İsmail Hakkı risalesinde ticaret konularını da ele almış ve malların fiyatlandırılmasını konusunu ise şu satırlarla işlemiştir: "Tes'îr: Ya'nî ehl-i sûka nârh vermek aslından meşrû' değildir. Zîrâ musa'ir fil hakîka Allâh-u Teâlâdır ki eğer bir nesneyi ğalâ üzerine ederse bahâsî âna göre olur. Ve eğer rehâvet üzerine ederse fi'l-mesel rızık kendini ucuz eyler. Velâkin ehl-i sûk teaddîi fâhiş ederlerse meselâ elli akçeye iştirâ ettikleri nesneyi yüz akçeye bey' ederlerse bu sûretde vâliler ve hâkimler def-i zulm için nârh vermek meşrû'dur. Bunun naziri budur ki bir sûfî mübtedî iken şeyhinden bilâ icâze her ne kadar ister ise esmâ-i İlâhiyeyi ihsâ idemez. Ve illâ teaddîsi hasebiyle ba'zı esmânın te'sîrinden cünûn gibi hâlet ârız olur. Pes ânın adedini ve vaktini şeyh-i kâmil bilir tabîb-i zâhir gibi ki maraza göre muâlece eyler."

İsmail Hakkı müzik dinlemek, müzik aletlerinin kullanımı, satın alınması ve aksesuar olarak kullanılması konusunda hadis rivayeti üzerinden konuyu işlemiş ve

görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "Ya'nî çalgı kısmından olan nesnelere her ne ise dînlemek ma'siyetdir ya'nî kendi nefsinde hatâdır ki ânın için ism vardır. Pes ma'siyetdir demek harâmdır demektir meğer ya'nî nâgâh işide ki işitmeğe kasdî olmaya bu sûrette dahî cehd eyleye tâ ki işitmeye nitekim Rasûlullâh sallallâh-u Teâlâ aleyhi ve sellem parmakların kulaklarına korlardı. Ya'nî melâhî üzerine cülûs ve ânın meclisine hâzır olmak fiskdır ki tâatleri hurûcdur. Pes eğer keyfemâ ittefegâ veyâhud da'vetle bir meclise varıb orada öyle lehv olsa define kâdir ise ref" eyleye ve illâ ol meclisten kıyâm ede ve eğer kıyâmında mefsede mefsede vâir ise sabr edip otura ve kûş-u hiss-i bend idûb kûş-u cân-ı Hakka açsın. "Ya'nî melâhî ile telezzüz etmek ve âna hûş gelmek küfürdür. Ulemâ demişlerdir ki bu kelâm-ı tehdîd tağlît tarîkiyladır nitekim hadîsde gelûr من ترك الصلاة متعمدا فقد كفر Ya'nî kasden terki salât eden küfre mukârib olur ve kezâlik meclis-i fiska oturub telezzüz etmek böyledir."

İsmail Hakkı risalesinde emanet ile ilgili olarak ise şu ifadelere yer vermiştir: " أن الله يأمركم ان التودوا الامانات إلى أهلها " bu âyet-i şerîfeden ahz edip demişlerdir ki bir kimseye selâm emânet etseler vakti geldikde te'hîr etmeyib mahalline îsâl etmek lâzımdır ve illâ hıyânet etmiş olur. Ve ba'zı mekâtibte dahî falana ve falana selâm ediniz deyû yazarlar ziyâde emr-i müşkildir. Zîrâ kiminin te'diyesi mümkün ve kiminin müteassir belki ba'zı a'zâr hasebi ile müteazzirdir. Bu meseleden haberdâr olan kimesnenin üzerine tahmîli bâir etmez. Ve illâ ma'siyete haml etmiş olur."

İsmail Hakkı hamamlar ve güsl konusunu da eserinde işleyerek zorunluluk olmadığı müddetçe uzak durulmasını tavsiye niteliğinde şu ifadelere yer verir: "Hammâma duhûle şari'den merd ve zenne bi hasebi'l-özr izin vâirdir. Velâkin keşf-i avret haramdır ki nâzır ve manzura lanet vardır işte hammâma duhulden tahzir ve tenfir olduğu mahzûrâtından ötürüdür ve illâ lâbe's dir. Feemmâ bu âsârda şartı üzere duhuldür ve hurûc nâdirdir. Husûsâki nisânın ahvâlî ziyâde mükedderdir ve bilâd-ı Arab'da olan fezâhat bilâd-ı Rûm'dan ekser ve eşeddir."

İsmail Hakkı ilim ve tasavvuf büyüklerinin nesebinde nikâh ve hürriyet konusu ile alakalı olarak da "Meşâyihin silsilelerinden hurru'l-asl olmayan kimesneler vardır. Velâkin tarîkda mu'teber olan nikâh-ı sahîhden tevellüd etmektedir. Gerekse ebeveyn ehl-i câhiliyet olsun. Zîrâ ehl-i câhiliyetin nikâhları sahîhdür ve ekser ehl-i İslâmın silsile dahî câhiliyyete muttasıl olur. Bağdâd ve Basra ve sâir bilâd erenlerinin ekseri aslında sebiyden abd makuleleridir. Hasan-ı Basri ve Ma'rûf-

u Kerhî ve emsâli gibi ve Ebu Yezid Bestâmî'nin cediti Mecûsiydi sonra kemerbendi İslâm oldu ve ba'zı rivâyâtta İmâm Ebu Hanîfe dahî hürrü'l-asl değil idi ki nesebine ubûdiyet tedâhül etmiştir. hürrü'l-asl olmamak veya İslâm-ı hâdis olmak zarar vermez ve illâ sahâbeye dahî zarâr verirdi. Selman-ı Fârisî'ye radiyallâhu Teâlâ anhu nazar eyle ki aslında bir yahûdînin kulu idi. Feemmâ tahâret-i bâtınası sebebi ile ol kadar teşrîfi zâid buldu ki hakkında سلمان منا أهل البيت denildi ve âl-i Rasûlden kılındı ve Süheybi Rûmî ve Bilâli Habeşî dahî âna kıyâs oluna. Eğerçi halk nesebi ile iftihâr eder velâkin cünûndandır. Zîrâ kişinin kendi zâtında hüner gerektir" ifadelerini kullanmıştır.

İsmail Hakkı valide hakkı için "Vâliden ziyadedir. Pes vâlidesini tercih edip birr-u ihsânı âna ziyâde etmek gerektir ve eğer vâlidesi yoğ ise hâlesi ya'nî vâlidesinin hemşiresi dahî vâlide yerinedir" ifadelerini kullanmıştır.

İsmail Hakkı risalesinde hapşırma ile ilgili olarak "Bir kimesne ağırsıra atsına üç kereye dek cevâb verilir ve eğer ziyâde olursa mezkûmdur. Ya'nî mübtelây-ı zükâmdır ki cevâb istemez ve âtis olan kimesne elhamdülillâh demese cevâb vâcib olmaz. Velâkin orada hâzır kimesne elhamdülillâh deyü tezkir etmek gerektir." der.

İsmail Hakkı vesveseyle ilgili olarak önce bir hadis rivayetine yer verir ve bu durumdan kurtulabilmek için dua tavsiyesinde bulunur. "إن للوضوء شيطاناً يقال له له الولهان فتقوا وسواس الماء velhan fethateyn ile şeytânü'l-mâ'dır ki kesret-i isti'mâl mâye harîs eder. Tâki mutavaddî olan kimesne vesveseye düşüb a'zây-ı vudûyu dört kerre gasleder veya üç kerre gaslederse dahî isrâf üzerine sabb eyler. Bunlar ise menhîdir. Zîrâ dört kerre gusletmek altı vakit namâz gibi olur ve isrâf dahî harâmdır. Gerekse nehr-i cârî kenârında olsun ve vudû'dan gayrî mevâzia göre dahî hal böyledir. Bir kimse vesveseye mübtelâ olsa bu duâyı okuya اللهم اعمر قلبي بذكرك واطرد عنه وسواس الشيطان Ya'nî yâ Rab hâne-i kalbimi zikir ve fikrin ile imâret eyleyub oradan vesâvis-i şeytânı tard ve def' eyle. Zîrâ vesvese bâtın-ı insânı tahrîb eyler"

İsmail Hakkı risalesinde nehy an tahzîbi'l-Kurân diye bir başlık atarak "Ya'nî hazret-i Kurân'ı hizb hizb kılub her hizbi salâtdan ve yâ gayriden bir amel-i muayyen için ittihâz etmekden nehy olundu ve tecnîsde gelir ki mushafdan okumak subu'lardan ve cüzden okumaktan ehabdir. Zîrâ esbâ' ve eczâ-i muhdesedir. Pes bundan fehm olunur ki Kurân içinde olan ahzâb ve eczâ ve emsâli ve hâricde olan nisf-ı Kurân ve cüzler ve subu'lar menhîdir ki bunların ekserini Haccâc vaz'

etmiştir. Kurân ise sâir kelâm gibi değildir ânınçün Fâtiha âhirinde âmin yazılmaz. Maa hâzâ ta'lîm-i Cibrîl ile sâbitdir ve âhir Kurân'a dahî muttasıl kütüb ve emsâlî yazılmaz tâ ki Kurân'a ilhâk gibi olmaya" ifadeleri ile bu konuyla ilgili görüşlerini ifade eder.

İsmail Hakkı ölen kişiler ile ilgili olarak eserinde şu ifadelere yer vermiştir: "Bu cenâze ya suadâdandır ki kabrinde müsterîhdir zîrâ hayâtında dahî halk ve melâike ândan müsterîh idiler veyâ eşkiyâdandır ki halk ânın şerrinden halâs ve müsterîh olub kendisi kabirde zahmet ve meşakkat çekmeye gitti. Zîrâ Allâh'ü Teâlâ âdildir herkesin ameline göre mükâfât eder ve mutlak suadâdan erbâb-ı şühedânın tena'umu ziyadedir."

h. Tasavvufî Konular

İsmail Hakkı eserinde, tefsir ve fıkıh konularındaki ilmi yönünü ortaya koyarken aynı zamanda tasavvufî yönünü de ortaya koyar. Eserinde Hz. Peygamber'in nasihatlarından örnekler vererek bunların ışığında kendi görüşlerini de ifade etmiştir. "Feemmâ sâlik olmayan ki ebterdir dünyâda sulûk ve takvâ ve amel-i sâlih yüzünden ma'rifeti yoğsa âhirette dahî terakkîsi yoktur." diyerek tasavvufun gerekliliğine vurgu yapmıştır. "Hak Teâlâ ile mecâlise isteyen mescide dâhil olsun veyâhud ehli tasavvufe ile muhâlata kılsın. Dünyâ ve âhîret ise bir yerde müctemi' olmaz. Pes kelâm ihlâsda ve huzûr kalbededir." Vahdeti Vucud anlayışına sahip olduğunu şu sözleriyle ifade eder.

"Zâtı Hakda noktayım nûn oldu aslım Hakkıyâ"

Ve bir başka beytinde ise şöyle der:

"Hakkıyâ sırrına ermek dilerisen Hakkın

Hakkı mevcûd bulub kendîni eyle ma'dum".

Ve yine İsmail Hakkı Hz. Peygamber'den gelen nasihatleri çokça hatırlatıp eserini nasihat ve uyarılar ile donatmıştır. Mesela "Yâ Alî radiye'llâhu anhu hastanın hastalığından üç gün mürûr etmedikçe mudâvât ve muâlece eyleme, bir kimesnenin kulağı çekilse ki arab âna tânîndir. Resûlullâh'ı sallalâhu aleyhi ve sellem zikreyleye, esnemek ve geçirmek dahî mezmûmdur ki Rasûlullâh'tan sâdir olmamıştır."

Ve yine İsmail Hakkı eserinde Hz Muhammed'den tavsiyelere devam ederken "Hazer ki ayağı ve bir yeri uyuşmaktır vâki' olsa dostunu yâd eyleye. Hâzârat ashâb-ı Resûlullâhı zikrederlerdi, mescidde kelâm-ı dünyâ etmeyeler, dünyâ ve âhiret ise bir yerde müctemi' olmaz, şol iki şecere-i habîse ki biri soğan ve biri sarımsaktır ve bunları ekleden kimesne ol râyiha-i habîse ile mescide dahîl olmaya" der.

İsmail Hakkı risalesinde konuları işlerken kendi tasavvufî yorumlarına yer vermiştir. Örneğin, İsmail Hakkı su hakkında "İnde şurbil mâ' bu duâyı okuya şâkirlerden yazıla : الحمد لله الذي سقانا ماء جعله عذبا فراتا ولم يجعله ملحا أجاجا بذنوبنا : Ma'lûm ola ki su aslında tatlıdır. Zîrâ ya ma-i mukattardır ki semadan nâzil olur. Ya'nî acı deryâdan buhârât sûretinde tesâud eyleyib hevâda müctemi' olub sehâb ânı yeryüzüne taktîr eder ve taktîr ile melûhatî zâil olur. Ve bu su dahî gerçi aslında lezîzdir ve lâkin mütegayyir olduğu mürûr ettiği mevâziin keyfiyâtıyla tekeyyüfündendir ve ilmi fikrî ya'nî akıl ve fikir ve hayâl ile hâsıl olan ulûmun ekserî bu makûle mâ-i mütegayyire benzer. E'l-hâsıl herkesin kalbine ilim nuzûl eder ve herkes idrâki kadar hakkı fehm eyler. Velâkin ekser nâsda hayâl ve fikir gâlib olmağla ilim tarîkından ihrâç ederler ve mâ-i mütegayyire döndürürler. Bu cihetten ulemây-ı hakâyık ulemây-ı rûsûmun ulûm-u akliyesine i'tibâr etmezler ve belki Kurân ve hadîs üzere yazub söyledikleri dahî eğer sadr-ı evvelden mazbût ve mahfûz değilse ekseri rağbetten sâkıttır."

İsmail Hakkı bu eserinde insanlara verilen isimlerle ilgili olarak da kendi kanaatlerini ifade etmiştir: "Abdullâh ve abdurrahmândır. Ya'nî sûret'i-izâfette gelen esmâda asıl olan bunlardır. Egerçi Esmâ-i İlâhiyye'nin cümlesine izâfet sahihdir. Abdürrahîm, Abdülhak ve Abdülhay ve emsâli gibi ve nisbetin bir nevi dahî İlâhî ve Hakkî ve Vâhidî ve Nezâiridir. Sâir esmâ-i müfredede tefâzul kalîdir. Âdem ve Nûh ve İbrâhîm ve Ebû Bekir ve Ömer ve gayrılar gibi esmâ-i Enbiyâ ve evliyâdan olmak âna fazl-ı kâfidir."

İsmail Hakkı imamet ve dua konusunda insanın yaptığı işleri sadece kendi nefsi için yapmaması gerektiğini ifade etmek için "zîrâ insân bir ameli kendine mahsûs olduğun istememek gerekdir. Ânunçün şer'de vârid olduki hâin olan imâma iktidâ etmeyiniz ve hıyâneti budur ki duâyı kendi tahsîs eder. Eger dahîl-i salâtda ve eger hâricde zîrâ âhir-i salâtda ba'de's-salât, duâ-i âm etmelidir ve selâmdan sonra dahî müstecâbdır. Pes hayır duâda ticâret-i uhreviyye vardır ve bir kimesnenin

helâkine bedduâ etmek ol zaman olur ki ândan nâ ümîd olasın." Ayrıca bu bölümde Hz Nuh ve diğer bazı peygamberlerin bedduaları konusuna da değinmiştir.

İsmail Hakkı eserinde bazı meseleler hakkında edep ile akalî hatırlatmalar yapmaktadır. Bu nasihatları yaparken eskiyle mukayese yaparak kendi döneminde yaşayan insanlara tavsiyelerde bulunmuştur. Örneğin, "Zimmîyi ve hayvânı yevm-i kıyâmetde kendîne hasm eyleme. Zîrâ emr-i- müşkildir ki ırzâsı mümkün değildir. Bir kimesnenin aybına muttali' olsan ânı setr eyle. Gerek ol kimesne ol aybın mestûr olduğun taleb etsûn ve gerek etmesûn. Zîrâ senin cânibine düşen setrdir meğerki iktizây-ı şer'le ol aybı izhâr etmek lâzım gele bu dahî ânı rüsvây etmekden ötürü değildir. Hadîsde gelir لا غيبة لفاسق Ya'nî fâsığın hâlini li ecli'l-maslaha keşf etmekte ruhsat-ı şerî vardır ve ba'zı ekâmil-i nâs nefy-i mezkûru nehiy ma'nâsına ahz etmişlerdir ki fâsıkı fâsık ise de gybet etmeyiniz demektir." Bir başka tavsiyesi de şöyledir: "Savm-ı visâl ki iki üç günde veyâhud dahî ziyâdede bir kere iftâr etmektir. Bu ma'nâdan ba'zı ehâdisde nehy olunduğu nehy-i şefkattir ve illâ kâdir ve kavî olan kimesneye men' yoktur. Ve bir nesnenin ismi mütegayyır olsa müsemânın hükmü dahî âna göre olur. Meselâ İmam-ı Mâlik'e suâl edip hınzır-ı bahrın lahmı nicedir dediklerinde ol dahî harâmdır deyû cevâb verdi. Ânlar dedilerki ya balık kısmından değil midir neden haramdır? İmam-ı Mâlik dedi ki evvelden böyle demek gerek idiniz. Ya'nî çünkü balığa hınzır deyû ta'bîr ettiniz lahm-ı hınzır gibi ânın dahî lahmı haram oldu. Ve eğer deryâda hınzır sûretinde olan balık nicedir demiş olsaydınız helâl olurdu."

İsmail Hakkı ayların, eşyaların, mekânların kıymetleri, safer ayı ile ilgili hadisi şerif gibi hadislerin lafzen zayıf ma'nen kabul edilebilir olmasıyla alakalı olarak da şöyle der. "Ba'zı muhaddisîn şehr-i Safer ile teşâm etmek memnû'dur deyû hadîs-i mezkûrun mevzûiyyetine zâhib olmuşlardır ve lafzı mevzû' olduğu ânı hüsn-i kabûl ile kabûl etmişlerdir ve lafzı mevzû' olduğu sûrette dahî ma'nâsı sahîhdir. Zîrâ hurûc-u Saferle tebşir-i bi'l-cenneh cezâ olmak şehr-i Saferle teşâmdan ötürü değildir. Nitekim ehl-i rusûm ol vecihle fehm eylemişlerdir. Belki iş bu rebûlevvel mevlûd-u Nebevî olmağla ânınla istibşârdan ötürü belki burada küdûm-u ale'llâh vakti olmağladır. Ve ittifak erbâb-ı hakayık bunun üzerinedir ki şehr-i Ramazân'dan sonra efdalu's-şuhûr şehr-i Rebû'l-evveldir. Zîrâ şehr-i Ramazân ehadiyete ve şehri Rebiu'l-evvel Ahmediyete nâzırdır."

İsmail Hakkı risalesinde Esmâi Seba konusuna da değinmiş ve bu konuyu şu şekilde açıklamıştır:

1- لا اله الا الله Kelime-i Tevhîd ibtidâ esmâdır. Ya'nî sâlik-i meczûb olanlar nefiy ve isbâtla mürekkeb olan kelimededen bed iderler. Ândan nefy-i mâsivâ ve isbât-ı Hüdâ vardır. . Ve kelime-i tevhîdde "لا" iltifâfa işâretidir. Ya'nî hakikat-ı İlâhiyye ile hakikat-ı kevnîyyenin içtimâina remzdir. Zîrâ "ل" hâlîka ve "ا" mahlûka nâzırdır. Ânınçün suret-i nefy ile bed' olunmuşdur.

2- الاسم الله Ya'nî Esmâ-i Seba'dan ism-i sâni "Celâluhû"dur ki ism-i evvel nefsi emmâre ve ism-i sâni nefsi levvâme mertebesidir. Pes nefsi emmârenin âsâr-ı küdüreti zikri "لا اله الا الله" ile zâil ve ba'zı havâss-ı hayvâniyye dahî zikri "الله الله" ile muzmahil olur. Ve bu mertebenin hâli evvelkinden ehafdır ve ismu'llâh Ulûhiyete delâlet ider ki abd ile hakkın arasında irtibât-ı Ulûhiyet ve melûhiyet iledir. Pes "الله" deyû zikr etmek hakkın Ulûhiyet ve abdin ubûdiyetini izhârdır.

3- الاسم هو Esmâ-i Seba'nın üçüncüsüdür ki nefsi mülhime mertebesidir. Ya'nî bu mertebede olan sâlik virdi ism-i "هو"dur ve ism-i "هو" Celâluhû'dan ehasdır. Zîrâ Celâluhû Ulûhiyete delâlet ider ki mertebe-i şehâdetdir. Şol cihetden ki mahlûkat ile irtibâta delâlet ider hüviyyet ise taayyün-i evvel-i İlâhî'dir ki âlem zât ve sıfât ise gaybdır. "هو" aslında Celâluhû'nun âhirinde olan halkadır.

4- الاسم الحق Esmâ-i Seba'nın dördüncüsüdür ki nefsi mutmainne dâiresinin zikridir. Bu dâirede rüyâlar dahî rûhanî olur ve sâlik nizâ-ı tabî ve meyl-i nefsanî ve ahlâk-ı zemîmeden bir mikdâr halâs olur. Bi'l-küllîyye değil zîrâ nefsi mutmainnenin üç mertebesi vardır ki biri ûlâ biri vustâ ve biri uhrâdır. Êlâ ve vustâ mertebeleri muhâtaradan hâlî değildir. Zîrâ telvinât-ı kesîresi vardır. Nihâyetü'n-nihâyâta vâsıl olmadıkça temkin-i tâm ve itmînân-ı mâlâ kelâm hâsıl olmaz. Ve bu temkin ve itmînân ehline muhlas derler.

5- الاسم الحي Esmâ-i Seba'nın beşincisi ismi "الحي"dir ki nefsi râziye dairesindedir. Bu dâirede evvelâ zâkirin zikri ismi haydır. Ma'lûm ola ki Allâh-u Teâlânın hayâtı, hayât-ı hakikiye-i zâtiyedir ki vücûd-u kerîmi hâricden hayât-ı zâid ile hayy değildir. Mahlûkatda olduğu gibi zîrâ mahlûkâtın hayâtları ifâza-i Hak iledir ki muhyî isminden gelir.

6- الاسم القيوم Esmâ-i Seba'dan altıncı isimdir ki nefis-i merziye dairesidir. Pes bu dâirede ism-i Kayyûm zikr ve ihsâ olunur ve râziye merzîye demek radiyallâhu anhum ve radû ânî ve dahî راضية مرضية إلى ربي [Sen dön o Rabb'ine hem râdiye olarak hem merdıye de. (Fecr; 28)] âyetlerinden ahz olunmuştur ki mertebe-i rızâ merâtibi sıfâtın a'lâsıdır. Nitekim tevekkül merâtibi efâlin nihâyetidir. Ve avâmu'n-nâs makâm-ı rızâyâ âhirette cennette ve havâss-ı nâs dünyâda nâil olurlar.

7- الاسم القهار Esmâ-i Seba'dan yedinci ism-i şerîf ism-i Kakhârdır. Nefs-i sâfiye dâiresinde ânınla zikr ve vird olunur ve bu dâirede bi hasbil gâlib rüyâda zâhir olan kar ve yağmur ve deryâ ve nehir ve çeşme ve emsâl-i sâf nesnelere. Pes nefis-i sâfiye cemî-i nüfûsun gâyeti ve dâiresi cümle devâirin nihâyetidir ve bu çeşmeden nûş eden Hızır gibi âb-ı hayât içmiş olur ve âbdan zindelik bulur. Zîrâ bu makâmda nefis bi'l-küllüyye makhûr olup hayâlât ve mevhumât-ı zulûmâtı tecellî zât-ı nûruyla mahv olur ve ortada ancak Hak kalır.

İsmail Hakkı risalesinde kendisine Allah (c.c.) tarafından ilham olunan konular ile ilgili bir konu da işler. Bunları "İlhâm-ı Rabbânîler" başlığı altında ele alabiliriz; "Bin yüz otuz yedi târihi şehri Rebiulevvelî'nin ibtidâ gecesi leyle-i sebt a'lâsında bu vecihle ihsân-ı İlâhî ve ilhâm-ı Rabbânî ve ilkâ-i Subhânî oldu ki. اللهم صلى على سيدنا محمد النور المبين ya'nî bir kimesne bu vecihle tasliye-i Nebeviyye eylese rahmet-i İlâhiyye ânı bürüye ve cemî-i cevânibden muhît ola. Güneş nûruyla etrâf-ı âlemi muhît olduğu gibi nûr-u mübîn olan hazretten aks eden yine nûrdur. Ve bu fakir Hakkıya gâyet yağmurlu gecede ilkâ olunan salavât-ı şerîfedir ki bir mü'min bununla tasliye eylese bârânın katarâtı adedince ecir ve sevâb bula ve ol salât-ı bedîa budur ki zikr olunur. اللهم صلى على سيدنا محمد عدد الحسنات زيل العابدين. Ve bu fakir şeyh İsmâîl Hakkî gafera'llâhu zunûbehû sıbyân üzerine okuyub nefh etmek hakkında ilkâ olunan salavât-ı şerîfe budur ki zikr olunur. اللهم صلى على سيدنا محمد رحمةً من الله منةً من الله. Bir kimesne bu salavât-ı şerîfeyi üç kere veyâhud yedi kere sabî üzerine okuyub üfürse irtifâ-i belâ ve indifâ-i kazâyâ sebeb ola" ifadelerine yer vermiştir.

İsmail Hakkı eserinde insanların yaşamış oldukları dönemlerin faziletlerini işlerken ise bu dönemleri üç karn olarak ele almış ve açıklarken "Ma'lûm ola ki üç karn vardır ki hayru'l-kurûndur Biri karn-ı sahâbe radiyallâhu anhum ve biri karn-ı tâbiîndir ve biri karn-ı tebe-i tâbiîndir. Rahîmehumu'llâh bunların hayrîyetî eser-i

Rasûlullâh sallallâh'ü Teâlâ aleyhi ve sellem ile sâbit olmuştur. Güya karn-ı evvel ya'nî sahâbe zamânı sahâbe tecelli-i zâta mazharlardır. Şol cihetden ki Cenâb-ı Nübüvvet ânların aralarında. Ve biri dahî karn-ı sâlisdir ki zamân-ı tebe-i tâbiîndir. Ya'nî Rasûl-u İlâhî'yî gören ashâbı gören tabiîni görenlerdir ki üçüncü tabakada gelmişlerdir. Güya bunlar tecelli-i ef'âle mazharlardır ki tecelli-i sıfâtdan sonradır. Bu sebebden sahâbeye erenler kuvvet buldular. İmâm-ı A'zâm ve Hasan-ı Basrî ve emsâli gibi ve sonra gelenler dahî isti'dâdları kadar zuhûr eyledi. Zîrâ karn-ı sâlisden sonra nice kâmiller geldi ki kemâl-i halleri eserlerinden zâhirdir. Belki murâd bihasebi'l-gâlib zamân-ı tenezzül üzerine olur demektir. Pes böyle iken yine sırr-ı hilâfet bâkîdir. Hazreti Mehdî zamânına dek zîrâ ibkâ-i âlem sırr-ı halîfe iledir. Pes her asrın bir siddîk ve halîfesi vardır ve kamer bilâ nücûm olmadığı gibi her zamânda dahî velîyy-i kâmile hak üzerine cârî olur" demiştir.

İsmail Hakkı Rasûller ve ümmetleri konusuna da değinerek; "Şerh-i Câmiu's-Sağîrde Münâvî demiştir ki بعض الرسل ليس له امة إجابة انتهى bu kelâm şol hadîs-i şerîfden ahz olunmuştur ki يحيى النبي ولا احد معه gelûr bu kelâm iki ma'nâya muhtemeldir evvelkisi oldur ki ba'zı rusul kendi vücûdlarını tekmîl için mürsel ve mebûs olurlâr. Ya'nî fenâdan bekâya bu ma'nâ için redd olunurlar. Bu sûretin me'mûr olmazlar ki ânlar için ümmet-i icâbet ola ve ikincisi budur ki da'vet ve tebliğ hâsıl olur. Velâkin kavminin ziyâde utuvv ve istikbârından nâşî icâbet bulunmaz. Ve demişlerdir ki; Havz-ı Kevserden sâir enbiyâya dahî hisse vardır ya'nî her Nebî'nin bir havzı olur ve ümmetinden mü'min olanlar ol havzdan nûş ederler velâkin havz-ı Nebînin sallallâh'ü Teâlâ aleyhi ve sellem vâridî sâir enbiyâ hıyâzının vâridlerinden çokdur" demiştir.

İsmail Hakkı toplumların önde gelenlerine "seyyidina" denmesi konusuna ayrı bir bahis açmış ve konuyla ilgili olarak "Fi'l-hadîsi's-seyyid hüvellâh ma'lûm ola ki tâife-i arab ruesa-i kabâile hitâbda ente seyyidîna ve ve mevlâna derlerdi. Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn hazretlerine dahî bu hitâbı etdiklerinde buyurdular ki siyâdet-i mutlaka Hak Teâlânındır. Cümle mahlûkat ânın abdidir. Pes abd olan fi'l-hakîka seyyid olmaz ve seyyid suretinde olduğu siyâdet-i İlâhiyye iledir ki Allâh-u Teâlâ murâd ettiği abde kendi heyet-i libâsını ilbâs eder. Pes evvelâ olan salavâtda Allâhümme salli ala seyyidîna اللهم صل على سيدنا demek gerekdir. Zîrâ cânib-i ümmetden ta'zîm lâzımdır ki gerekse kendileri ol vecihle emr etmeyeler" demiştir.

İsmail Hakkı'nın mensub olduğu tarikat kolunun ve şeyhinin kim olduğunun net bir biçimde belli etmesi açısından risalesinde kaleme aldığı şu beyitler önemlidir.

Batn-ı "cîm" içre bugün bir noktayım

Celvetîyim Celvetiyîm Celvetî

Katre içre mahv olubdur nîceyim

Vahdetîyim vahdetîyim vahdetî

Kande seyr etsem bana birdir tarîk

Hakkı halîfemdir dahî nime'r-refîk

On sekiz bin âlem oldı bana sanîk

Vüsatîyim vüsatîyim vüsatî

Çünkü tutdum mürşid-i kâmil elin

Pâyime âsân kıldı hak yolun

Gördi çeşmim giydirin vuslat-ı elin

Rü'yetîyim rü'yetîyim rü'yetî

Bâtını üftâde yâr oldı bana

Hem Hüdâyi yar-ı gar oldı banâ

Şeyh Fazlı çok medâr oldı banâ

Himmetîyim himmetîyim himmetî

Hakk-ı mutlakdır bana hakkı dîn

Ehl-i hakdır lâcerem bana evin

Ey bu firkat içre dâim gami beyn

Vuslatiyim vuslatiyim vuslati

İsmail Hakkı son olarak elimizdeki bu risalenin kendisine ait olduğu ve yazılış tarihinin tesbiti açısından kaynak olacak olan şu mısralarla eserini sona erdirmiştir.

Matla-i tevfikden çûn doğdu özge âfitâb

Hâne-i cân-u dile aks etdî nûr-u âb-u tâb
Levh-i tahrîre galem yazdî bû âsârı kamû
Hâsıl oldu noktadan sân bir kitâb-ı müstetâb
Çûn Kitâbu'l-Fazl oldu nâmî ânın ve'n-nevâl
Dilpesendi ehl-i feyz olub dîdiler tâbe tâb
Nîce memdûh ôlmasûn kim ânda vâr lütf-u kelâm
Nîce makbûl ôlmasûn kim ânda vâr hüsn-i hitâb
Hakkıyâ ta'rîf için târihini didim ânın
Bin yüz otuz yedide oldu tamâm işbu kitâb

SONUÇ

Medeniyet tarihimize baktığımız zaman mükemmel eserler vücuda getiren çok yönlü âlimlerle karşılarız. Bunların bazıları kişiliklerinin yanında eserlerinin çokluğuyla bizlere önemli miraslar bırakmıştır. İşte bu velûd müelliflerden birisi İsmâil Hakkî Bursevî'dir.

Osmanlı Devleti duraklama ve gerileme dönemine şahitlik eden İsmâil Hakkî Bursevî, siyasî ve iktisâdî hayâtın bozulmaya yüz tuttuğu bir zamân diliminde yaşamıştır. Onun yaşadığı bu dönem aynı zamanda tekke-medrese mücâdelesinin bütün hızıyla sürdüğü ve idâreciler arasında tarîkat nüfûzunun azalmaya başladığı bir süreçtir. Bursevî, Osmanlı mutasavvıfları arasında te'lif açısından en üretken ve çok yönlülüğü bakımından en fazla dikkati çeken şahsiyetlerin başında gelmektedir.

Bu dönemde, Balkanların en yaygın ve etkin tarîkatlarından birisi ise müellifimizin mensûbu bulunduğu *Celvetilik*dir. Keza bu tarikatın İstanbul'dan sonra ikinci merkezini Bursa olduğu, bu şehirde ise söz konusu tarîkatın Üftade'den sonra en önemli ve parlak temsilcisinin İsmâil Hakkî Bursevî olduğu kabûl edilmektedir.

Arapça ve Farsçaya anadili düzeyinde hâkim olan İsmail Hakkî dönemindeki diğer müelliflerden ayrı olarak eserlerini Türkçe olarak yazmayı tercih etmiştir. Bu durumun en temel sebebi ise eserlerin halk ve tarikat çevrelerinde çok okunması ve anlaşılmasını istemesidir.

İsmail Hakkî bu eserinde, tefsir, fıkıh, tasavvuf başta olmak üzere 50'ye yakın konu başlığına değinmiştir. Burada vurgulanması gereken temel nokta, İsmail Hakkî eserini kaleme alırken yukarıda bahsettiğimiz şekilde ilmi ve tasavvufî yönünü eserine aktarmış olmasıdır.

Örneğin Fatiha tefsirini yaparken ilme olan vukufiyetini gösterirken, Vesâyâyı Nebevî bahislerinde ise tasavvufî yönünü ortaya koymuştur. Fıkhi meselelerde olayın ilmi boyutunu açıklarken, yani fetva boyutunu ilmi yönden ifade ederken, fikhî olayların bireysel, sosyal ve manevi yönlerini de açıklamıştır. Böylece yukarıda ifade edildiği gibi çok yönlü kişiliğinin izlerini eserine tamamiyle yansıtmıştır.

Sonuç olarak latinize ve tahlilini yapmaya çalıştığımız bu risalesi de diğer birçok eserinde olduğu gibi İsmail Hakkî'nin çok yönlü ilmi ve tasavvufî kişiliğini

yansıtan bir eser olması bakımından önemlidir. Eserlerini günümüz insanı ile tekrar buluşturmak onun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Böylece İslam dinin ilmi ve tasavvufi yönlerini bir araya toplayan Bursevî'nin dindarlığı 21. Yy. Müslümanlarının problemlerinin çözümüne katkı sağlayacaktır.

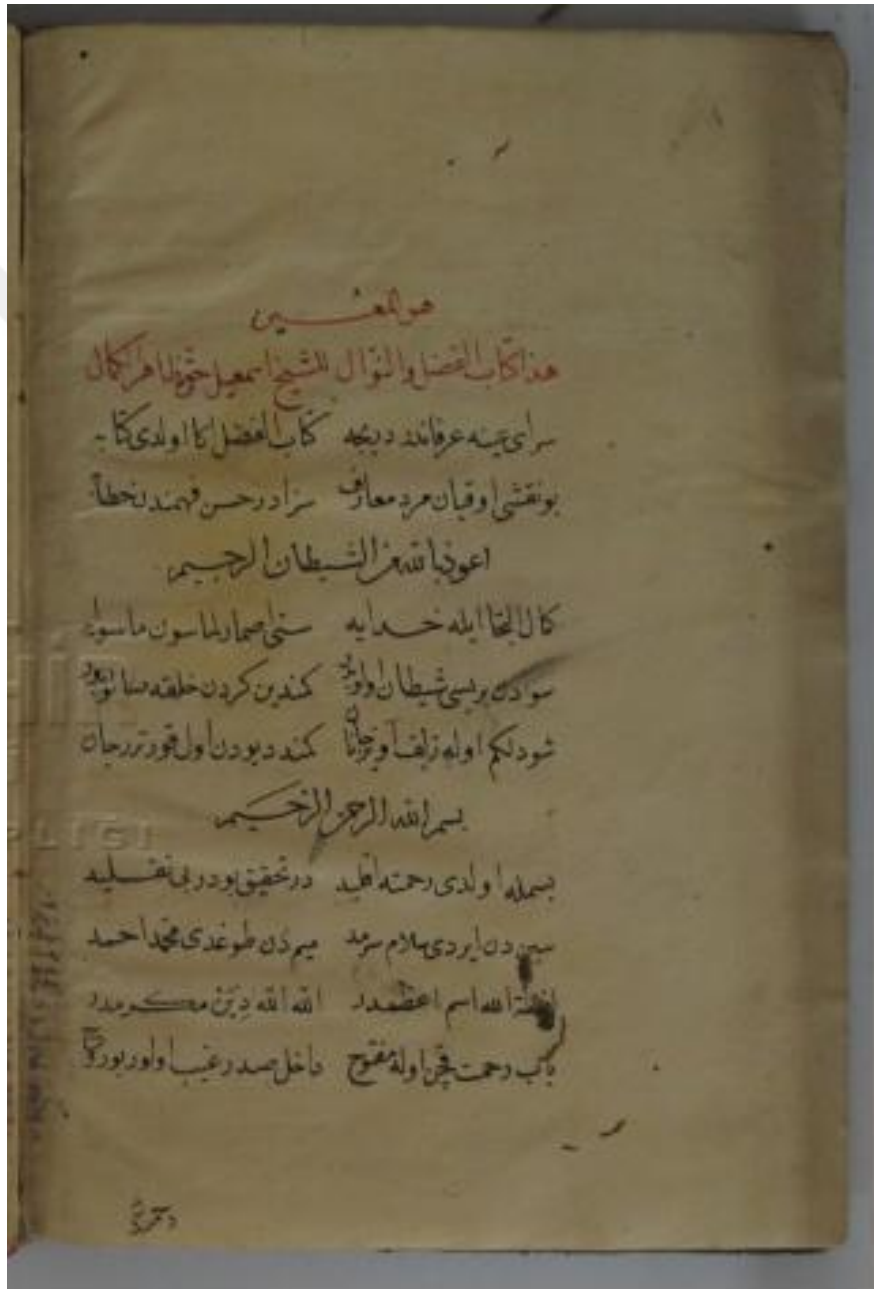

KAYNAKÇA

- ASKALANİ İbn Hacer, **Fethul Bari**, Polen Yay., İstanbul 2010.
- AYNİ Mehmet Ali, "İsmail Hakkı'ya Dair Bir Tetkik Hülâsası" Darü'l Fünun İlahiyat Mecmuası, c.II. S. IX.
- AYNİ Mehmet Ali, **Türk Azizleri I. İsmail Hakkı Bursevî**, İstanbul 1944.
- BUHARİ İmam, **Sahih-i Buhari**, Ötüken Yay., İstanbul 2009.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı **Tamâmü'l Feyz**, Süleymâniye Ktp, Hâlet Ef. bölümü, 244.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Kitâbü'l Hutâbâ**, BEEK. Genel Bl., No:85, 1a.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Ruhul Beyan**, Erkam Yay. İstanbul 2005.
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Silsilenâme-i Celveti**, Süleymaniye Ktp, Hâlet Ef.Bl.No:230,
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Tuhfe-i Recebiyye**, İstanbul
- BURSEVÎ İsmail Hakkı, **Tuhfe-i Vesimiyye**, İstanbul
- DURU Rafiye, **İsmâil Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pendi Attar'ı**, Ege Üniv. SBE.Y Lisans Tezi, İzmir 1998.
- EL AYNİ Bedruddin **Umdetul Kari Şerhu Sahihil Buhari** Kahire 1972.
- EL BURHANFURİ Muttaki El Hindi, **Kenzul Ummal**, Beyrut 1969.
- EL- İSFAHANİ Ebu Nuaym, **Hilyetul Evliya ve Tabakatul Esfiya**, Kahire 2009.
- EN-NİSABURİ Hâkim, **Müstedrek** Konevi Yay. Konya 2013.
- ET-TEBRİZİ, Hatib, **Mirkatül Mefatih şerhu mişkatul Mesabih**, Beyrut 2015.
- GAZALİ İmam, **İhyaul Ulumiddin**, Hikmet Yay., İstanbul 2012.
- GÜLEÇ İsmail, **İsmail Hakkı Bursevî'nin Ruhü'l-Mesnevi 'sinin İncelenmesi (İnceleme-Metin)**, İÜSBE, İstanbul 2002.
- GÜMÜŞHANEVİ Ahmed Ziyaüddin, **Ramuz'el-Ehadis** Pamuk Yayıncılık, İstanbul
- HANBEL İbn, **Kitabu Fezailus Sahabe**, Müessesetur Risale, 1999
- İBN ŞEYBE, Musannef, Ocak Yay. İstanbul 2013.
- İZMİRLİ Betül, **İsmâil Hakkı Bursevî'nin Vâridât-I Hakkıyye'si**, Dokuz Eylül Üniveritesi SBE, Yayınlanmamış Y.lisans Tezi,
- KARA Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yay., İst 2003, s.223.
- MACE İbn, **Sünen**, Kahraman Yayınları İstanbul 2012.
- MÜSLİM İmam, **Sahih-i Müslim**, İrfan Yay. İstanbul 2013.
- NAMLI, Ali, **İsmâil Hakkı Bursevî,-Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İst., 2001;

- ÖZTÜRK Şeyda, **İsmâil Hakkı Bursevî'nin İki Tuhfesi, Tuhfe-i Vesimiyye ve Tuhfe-i Ataiyye (Metin- Tahlil-Tahkik)**, Y.Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- SAMİ Şemseddin Sâmi, **Kâmusu'l A'lâm**, İstanbul, 1316, 1/511.
- ŞEMŞEDDİN Mehmed, **Bursa Dergahları, Yadigar-ı Şemsi**, Haz. Mustafa Kara, Kadir Atlansu, Bursa 1997, I,
- TABERANİ İmam, **El Mucemul Kebir** Beyrut 2002.
- TAHRALI Mustafa Tahralı, **“Takdim”** , **Mesnevî-i Şerif Şerhi**, 2. bsk., İstanbul 2004, c.I.,
- TANPINAR Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir**, Dergah Yay. İstanbul 1992.
- TEYMİYYE İbn, **Mecmu'ul Fetava** Darul İman 2010
- ULUDAĞ Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yay., İst.2001.
- YILDIZ Sakıp *"Türk Müfessiri İsmail Hakkı'nın Bursevi'nin Hayatı"* Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi.
- YILDIZ, Sakıp, **Türk Müfessiri İsmâil Hakkı, Hayatı, Eserleri ve Tefsir İlmindeki Metodu**, orijinali Fransızca olan basılmamış doktora tezi, Erzurum 1976..
- YILMAZ Hasan Kamil, **Aziz Mahmut Hüdayi ve Celvetiye Tarikati**, İstanbul 1999.
- ZAYFULLAH Muhammed Hasan, **Fezül-Kadir Tertib'u-Şerh'il-Camius-Sağır** , Kahire1964

EKLER

رحمتدن ایلدی هر کاشن دیده لرا ولدی نوردن روشن
 رحمت خاصه در فیض علوم اولدی عالم اولان کسه ملو
 رحمت منتهی اولور بوسلو انک ایله غنا اولور معلوک
 حجاب دیل رحمتی طونه کور
 وصل رحمتی و درجه بند کور

این شعر در بعضی نسخه ها در آخر کتاب درج شده است

الحمد لله حمد محمود که الله تعالی در انک کالنی اظهار د
 الله تعالی نکت کالی سما و صفات علیه سنک ختایق
 و صورید و صور دن مراد اشیا و آثار در برهوا آثار
 حالات الهیه بی شماید که انده اصلا نقصان یوقدر
 بچون سما حسیه سندی بر اعیب و قبح و سوادن
 بری و نقصان و تنزلدن عزیزی و شو که عند العقل
 نقصان صورنده کورینور محکمات او کماله عدم ^{طبیعی}
 کون انسان کامل اولماینه ناقص در بر یعنی نفا هرده
 اعضا و جوار حندن بری نقصان اوزرینه اوله نقصاً
 نسا اولندی کبی باطندن دخی قوای روحانیه دن

جذب روح ایتدکده انسانی ویرن سنسرا لایسنس
 ینه سن ایله احسانی بزى اخرنفسده نور ایمانله ختم
 ایله عمر چون براسر یلدر ویا خود بر اقصود را یقینا تمی بول
 عمر یوقایه صائمه نیکودر نیاز شیخ حقی سندن ای حق دیم
 بودر بزى اخرنفسده نور ایمانله ختم ایله ^{ققد} و له مطلع نور
 چون طوغندی اوز که اقباب خانه جان و دله عکس اندم
 نوراب و تاب لوح تحریره قلم یازدی بو اناری قمو ^{اولد} حاصل
 نقطه د ن صان بر کتاب مستطاب چون کتاب الفضل ^{اولد}
 نامی انک والنوال دلپسندا اهل فیض اولوب د بیلر طاب
 طاب نیجه ممدوح اولسونکه انده وار لطف کلام
 نیجه مقبول اولسونکه انده وار حسن خطاب حیاء
 تعریف ایچون تاریخی دیم انک ^{۱۷۴} بیلک یوز او تون
 یدیده اولدی تمام اشبو کتاب ^{۱۷۴} تم هذا تحریر فی حاکم

عبار

دور

Atatürk Toplu
 1279
 İstanbul